

АНДРИЋЕВ
ИНСТИТУТ

Одјелјење за српски језик
Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ
Књига 10

Главни и одговорни уредник
Емир Кустурица

Уредник едиције
Проф. др Милош Ковачевић

Уређивачки одбор
Проф. др Миланка Бабић
Проф. др Александра Вранеш
Проф. др Илијана Чутура
Проф. др Вељко Брборић
Проф. др Милка Николић
Проф. др Михај Радан
Проф. др Димка Савова
Проф. др Јелица Стојановић
Др Гордана Илић Марковић
Др Вјара Најденова

Рецензенти
Проф. др Владислава Ружић
Проф. др Драга Бојовић
Проф. др Сања Куљанин

АКТУЕЛНА ПИТАЊА
МОРФОСИНТАКСЕ СРПСКОГА
ЈЕЗИКА

(Радови са научног скупа „Актуелна питања морфосинтаксе српског језика”, одржаног у Андрићграду 7, 8. и 9. октобра 2022).

Андрићев институт
Андрићград, 2023

САДРЖАЈ

Увод у зборник..... 7

ИЗ СИНТАКСЕ ГЛАГОЛА

Веран Станојевић
О (не)униформности временских значења 13

Ана Јањушевић Оливери
*Синтаксичко-семантички аспекти императива
у савременом српском језику* 45

Марина Николић
*Императив и његови императивности
у језику пандемије КОВИД 19* 63

Душка Кликовац
О глаголском прилогу прошлом од несвршених глагола 85

Јасмина Московљевић Поповић
Валентине особености глагола њиха ВРВЕТИ 111

Татјана Самарџија
*Фуџурски презент на УЗ- у Даничићевом
преводу његовог француски
и енглески еквиваленти* 131

Мијана Кубурић Маџура
*Одрешања о морфосинтаксичку норму у ТВ
настави у Рејублице Српској њоком пандемије ковида* 171

ИЗ СИНТАКСЕ РЕЧЕНИЧНИХ ЧЛАНОВА

Миливој Алановић
Значењске варијације на ајрибујским позицијама.....195

Ивана Митић
О дисјунктивним синтамама у функцији грамаћичкој субјекта на материјалу корјуса Срвак 219

Тања Илић
О неким синтаксичким ограничењима при конкуренцији лексичке јединице и именичке синтаме 237

Тања Русимовић
Однос еквиваленције између ајрибуја/ајрибујива и предикајива 261

Илијана Чутура
Прилошки изрази без лексичких еквиваленција у српском језику 283

ИЗ СИНТАКСЕ ПАДЕЖА

Милош Ковачевић
Конкурентности презентивне инструменталне синтаме с предлозом ПРЕД и локативне с предлозима НА и/или У.....315

Михаило Шћепановић
Стандарднојезичка и дијалекатска ујојреба енклиитике ЈУ 345

Јелена Петковић,
Прилој тумачењу предлошкој акузатива са предлом УЗ у систему начинских падежа 361

Светлана Панић
Однос конструкција КОД+јениив и У+јениив у изражавању соматске посесивности.....377

ИНДЕКС ИМЕНА 397

УВОД У ЗБОРНИК

Одјељење за српски језик Андрићевог института у Андрићграду и ове је године организовало 7, 8. и 9. октобра 2022. научни скуп посвећен актуелним питањима једне од језичких србистичких (под)дисциплина, овога пута морфосинтаксе под називом *Актуелна питања морфосинтаксе српског језика*. Ово је пети скуп посвећен једној од српских лингвистичких (под)дисциплина који се одржава у континуитету у Андрићевом институту у Андрићграду.

Први скуп са темом *Актуелна питања српског правописа*, одржан је у сарадњи са Матицом српском и Одбором за стандардизацију српског језика 13. октобра 2018. године. Са тога скупа зборник под насловом *Нови прилози српском правопису* (радови са научног скупа „Актуелна питања српског правописа”, одржаног у Андрићграду 13. 10. 2018) објавили су као суиздавачи Матица српска и Андрићев институт 2019. године. Други „октобарски скуп” Одјељења за српски језик Андрићевог института одржан је 5. и 6. октобра 2019. године, с темом: *Актуелна питања фонетике и фонологије српског језика*. Са тога скупа, такође у издању Андрићевог института, 2020. године је изашао зборник који носи исти наслов какав је била и тема скупа. Трећи октобарски скуп *Актуелна питања морфологије и шворде р(и)јечи српског језика* као сљедећој граматичкој дисциплини српског језика био је заказан за 9, 10. и 11. октобар 2020. године. Одржавање скупа уживо спречијчила је епидемија вируса корона. Зато је скуп одржан онлајн. Зборник са тога

скупа у издању Андрићевог института штампан је 2021. године. Четврти скуп *Актуелна истраживања лексикологије и лексикографије српског језика* одржан је уживо 8, 9. и 10. октобра 2021. године. Са тог скупа, у издању Андрићевог института, 2022. године изашао је зборник насловом подударан теми самога скупа.

Пети скуп – *Актуелна истраживања морфосинтаксе српског језика* – чије резултате доноси овај зборник, био је, као и претходни скупови, позивног типа. За учешће на скупу позвано је 20 учесника из Србије и Републике Српске, и то са катедри српског језика у Београду, Новом Саду, Нишу, Крагујевцу, Косовској Митровици, Источном Сарајеву, Бањалуци и Института за српски језик САНУ, као и истраживачи, доктори наука, који су доказани стручњаци за морфосинтаксу српског језика, а запослени су у средњој школи. Велика већина се одазвала позиву, учествовала на скупу и приложила своје радове за зборник, који сада дајемо на увид јавности.

Морфосинтаксички реферати што су штампани у овом зборнику покривају све три области морфосинтаксе: и *синтаксу глагола*, и *синтаксу имена* и *синтаксу реченичних чланова*. Поједини реферати захватају проблематику двију морфосинтаксичких области, па је њихово сврставање у једну од три наведене морфосинтаксичке области извршено према у њима заступљеној већинској морфосинтаксичкој проблематици. *Ово је, колико нам је познато, први скуп посвећен проблематици морфосинтаксе који је икад досад одржан у Србији и/или Србској Крајини*. По томе је овај зборник готово уникатан међу србистичким зборницима посвећеним граматичкој тематици.

Штампани радови, сигурни смо, на најбољи начин репрезентују актуелно стање српске морфосинтаксе, и показују да не само да одражавају актуелна свјетска теоријска (морфо)синтаксичка струјања – него им у

многоне и доприносе. Зато зборник са задовољством стављамо „на увид” научној филолошкој јавности е да би и сама могла (пр)оцијенити актуелно стање српске морфосинтаксе.

Анрићград, 31. март 2023.

Милош Ковачевић

ИЗ СИНТАКСЕ ГЛАГОЛА

Веран Ј. Станојевић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за романистику

УДК 811.163.41'367.625

О (НЕ)УНИФОРМНОСТИ ВРЕМЕНСКИХ ЗНАЧЕЊА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду показујемо да је опозиција између тзв. 'апсолутних' и 'релативних' временских употреба глаголских облика, заснована на теорији Александра Белића о синтаксичком 'индикативу' и 'релативу', неадекватна како емпиријски тако и концептуално: емпиријски, будући да постоје употребе које нису ни апсолутне ни релативне, а концептуално – будући да она није неопходна да би се објашњавале употребе глаголских времена. Главну улогу у приступу који заступамо има тзв. 'локално време евалуације' и његов однос према интервалу који уводи глаголско време, при чему позиција локалног времена евалуације – које у формалним дефиницијама тзв. 'семантичких времена' има статус варијабле чија вредност може бити било који моменат на временској оси, укључујући и моменат говора – зависи од синтаксичке конфигурације у којој је употребљено глаголско време.

Кључне речи: глаголска времена, индикатив, релатив, семантика, српски језик

---

* veranva@gmail.com

1. Увод

Једно од централних места у србистичкој темпоралистици заузима белићевска опозиција 'индикатив'/релатив' при описивању значења или употреба глаголских времена у српскоме језику. Ако се подробније прегледају најрелевантнији радови или поглавља у граматицима из ове области, пада у очи извесна термилошка шаролитост која код недовољно упућеног читаоца може створити илузију да је сâмо термилошко решење (индикатив/релатив, апсолутна/релативна значења, апсолутне/релативне употребе, индикативна или релативна темпорална детерминација итд.) довољно да се опишу и објасне временске употребе глаголских облика. Стручњаци, пак, добро знају да опозиција 'индикатив'/релатив' представља само општи оквир у коме лингвистичку анализу глаголских времена тек треба спровести. Наиме, поменута опозиција није довољна да објасни тензију између употребне варијабилности и значењске инваријантности глаголских времена. Наш став у погледу ове опозиције прилично је радикалан. Наиме, ми тврдимо да опозиција 'индикатив'/релатив', која се користи при описивању употреба временских глаголских облика, није ни емпиријски ни концептуално адекватна. Показаћемо да је један од кључних недостатака ове опозиције чињеница да постоје и временске употребе хибридног карактера које се не могу третирали ни као чисто индикативне ни као чисто релативне.

Значење глаголских времена дефинисаћемо полазећи од концепта тзв. 'семантичких времена' и 'локалног времена евалуације', при чему ћемо се посебно осврнути на нека спорна тумачења глаголских времена у допунској клаузи, а затим и показати да се елиминисањем категорија индикатива и релатива глаголска времена и њихов допринос значењу реченице могу третирали адекватније, како емпиријски тако и концептуално.

2. Индикативна и релативна значења или индикативне и релативне употребе?

Иако зачетке опозиције 'синтаксички индикатив'/ 'синтаксички релатив' у проучавању значења и/ или употреба глаголских времена у српском језику налазимо још код Маретића (1899) и Стојановића (1921: 188), заслуге за њено теоријско утемељење, као и за потоњи развој теорије о индикативу и релативу припадају Александру Белићу (1927, 1928, 2000). По њему, синтаксички индикатив подразумева да је „време глаголске радње апсолутно или непосредно означено са тачке гледишта онога ко говори”, а синтаксички релатив „све друго, тј. оно што није овакво находи се у извесном односу према другој радњи у прошлости или будућности” (Белић 1928: 52).

По Белићу, припадност синтаксичком индикативу или релативу зависи од значења самог глаголског облика: „Ја сматрам да за све словенске језике за полазну тачку треба узети ово врло просто мерило: да ли се глаголски облици по значењу своје одређују према моменту садашњости или према неком другом моменту. У првом случају имамо синтаксички индикатив, а у другом синтаксички релатив” (Белић 2000: 219). Остаје, међутим, нејасно шта Белић подразумева под значењем глаголских облика. На крају крајева, ма како га дефинисали, временско значење само у неким случајевима може детерминисати тип употребе глаголског облика. Наиме, плусквамперфекат увек припада релативу, а временски употребљени презент, перфекат и футур, зависно од контекста, могу припадати било индикативу, било релативу. Стога би требало бити обазривији па рећи да временско значење само омогућава, зависно од контекста, одређени тип употреба глаголских облика. Другачији став заступа Душка Кликовац (2021: 36) када говори о 'апсолутном' и 'релативном значењу' индикативно употребљених гла-

голских времена, позивајући се на Белића (1998), који говори о 'правим' и 'неправим' временским значењима, при чему термине 'апсолутно' и 'релативно' Д. Кликовац преузима од Вуковића и третира их као подтипове временског, немодалног (тј. индикативног) значења глаголских времена (в. Кликовац 2021: 36). Међутим, поставља се питање да ли је концептуално оправдано говорити о два типа временских значења (апсолутном и релативном) само на основу позиције временског репера у односу на који се локализује глаголска радња. Наиме, било да је временски репер моменат говора или неки други моме-нат у времену, истим глаголским обликом изражава се исти тип временске релације, односно исто временско значење²: симултаност са временским репером при употреби презента, антериорност при употреби перфекта и постериорност при употреби футура I.³

Оно што може довести до извесних потешкоћа у сагледавању теоријског домашаја опозиције 'индикатив'/ 'релатив' у постбелићевској србистичкој литератури јесте извесна термилошка шароликост у

2 У одељку 4. говоримо о концепцији временског значења коју заступамо у овој раду.

3 Додуше, неки облици означавају радње које се не постављају директно према моменту говора него према неком другом моменту (нпр. плусквамперфекат, футур II, а по Вуковићу и имперфекат). Други се, пак, облици могу оријентисати било према моменту говора, било према каквом другом моменту (нпр. презент, перфекат, футур I, аорист, а по Ксенији Милошевић (Милошевић 1977) и имперфекат (супротно ставу Вуковића који имперфекат сматра искључиво релативским обликом, в. Танасић 2020: 10). То, међутим, не значи да једне облике треба „по значењу” (истакао аутор) окарактерисати као релативне, а друге, зависно од контекста, час као апсолутне, час као релативне. То само значи да временско значење појединих глаголских облика (нпр. плусквамперфекта или футура II) подразумева специфичније принуде у погледу временске локализације, тј. позиције релевантног временског репера.

истраживањима у којима се ова опозиција узима као централна за дубље разумевање употреба глаголских времена. Тако, Јован Вуковић најпре говори о индикативу у ужем смислу и о индикативу у ширем смислу (тј. о индикативу као начину) не би ли разграничио временска од модалних значења глаголска облика (Вуковић 1967: 370), а затим о 'апсолутном индикативу' и 'индикативном релативу' (Вуковић 1967: 375) да би разграничио два типа индикативних употреба. Међутим, Вуковић није доследан при употреби термина 'индикатив' и 'релатив', сматрајући ове категорије час (временским) значењима, час употребама. Наиме, Вуковић најпре говори о употребама глаголских облика „у границама свог индикативног, временског значења” (Вуковић 1967: 15)⁴, као и о томе да се „сви временски глаголски облици употребљавају у српскохрватском језику и у одређеном релативном временском значењу” (Вуковић 1967: 17). Затим, Вуковић говори о 'релативној временској употреби' глаголских облика (Вуковић, *op. cit.*: 18), да би за презент рекао да је „сасвим природан и сасвим обичан и у индикативном значењу за будућу радњу” и то значење окарактерисао као 'релативну временску употребу' (Вуковић, *op. cit.*: 19). Потом, Вуковић говори о могућностима „употребе временских глаголских облика у категорији релативних временских значења” (Вуковић, *op. cit.*: 20) и, најзад, о 'релативској употреби' неких глаголских облика (Вуковић *op. cit.*: 370–371). Код Стевановића, који углавном остаје веран Белићевој терминологији, уочљив је и Вуковићев утицај будући да Стевановић у индикатив као „временско одређивање радње”, сврстава тзв. „прави индикатив”,

4 Данас такву концепцију заступа Д. Кликовац, која у оквиру индикативног разликује 'апсолутно' и 'релативно значење' (Кликовац 2021: 35–36). Чини се да исту концепцију заступа и Танасић када говори о 'индикативној' и 'релативној темпоралној детерминацији' (Танасић 2005: 345).

који подразумева да се радња одређује према „временском периоду говорења”, и „релативни индикатив” (или, краће, „релатив”), који значи да се радња одређује према „ма којем другом моменту” (Стевановић 1989: 577). Танасић, пак, уместо Стевановићевог временског одређивања радње, говори о два типа ’темпоралне детерминације’: индикативној и релативној (Танасић 2005 : 345; 2020: 2).⁵ Ни Стевановић ни Танасић, међутим, не говоре о временским значењима глаголских облика, па се може закључити да они, говорећи о индикативу⁶ и релативу, мисле заправо на типове употреба временских глаголских облика зависно од временског репера у односу на који се локализује глаголска радња.

Чини се да је једини Сладојевић недвосмислено разграничио временске употребе од временског значења глаголских облика. Сладојевић сматра да индикатив као категорију „можемо звати и апсолутном временском употребом времена, с обзиром на то да је вријеме говора говорнога лица с лингвистичкога гледишта најапсолутнија могућа полазна тачка за хронолошко одређивање појава” (Сладојевић 1966: 8). Релатив, по њему, треба

5 Танасић (2005: 345) говори о ’темпоралној детерминацији предикације’ као функцији временских глаголских облика, а смисао темпоралне детерминације глаголским обликом, по Танасићу, „састоји се у ситуирању предикације у одређени временски простор”. Надаље, Танасић каже да се „глаголским обликом у предикату исказује радња временски одређена према некој тачки у времену”. (Танасић 2005, *ibid.*). Он говори о два вида темп. детерминације: индикативној и релативној (што одговара Белићевој опозицији ’индикатив’/’релатив’), зависно од тога да ли се време вршења радње одмерава према моменту говора или према неком другом моменту (тј. „кад се радња јавља као истовремена, прошла или будућа у односу на неку другу радњу исказану временским глаголским обликом”, Танасић, 2005: 346).

6 Тј. о индикативу у ужем смислу те речи, односно о вуковићевском апсолутиву.

дефинисати као категорију „која обухвата све појаве које спадају у индикатив у ширем смислу, а не спадају у индикатив у ужем смислу, дакле све немодалне употребе глаголских времена (и других облика) у којима се глаголска радња не одређује помоћу временског (хронолошког) значења глаголског облика полазећи од тренутка говора говорнога лица” (Сладојевић 1966: 11).⁷ По Сладојевићу ’релатив’ обухвата три категорије, а то су: 1. релативновременска употреба времена (и других облика), 2. безвременска употреба времена (и других облика) и 3. ванвременска употреба времена (и других облика) (Сладојевић 1966: 11). Релевантна опозиција у домену временских употреба глаголских облика по Сладојевићу јесте опозиција између ’синтаксичког индикатива’, који он зове и ’апсолутно временском употребом времена’ (Сладојевић 1966: 7–8) и ’релативновременске употребе времена’ (Сладојевић 1966: 11) у оквиру категорије индикатива која, као и код Вуковића, искључује тзв. модална значења. Из дефиниција ’апсолутновременске’ и ’релативновременске’ употребе времена (Сладојевић 1966: 8–11), произилази да је временско значење глаголског облика временски (хронолошки) однос глаголске радње „према моменту говора говорнога лица” или „према неком другом тренутку” (тј. према неком тренутку који се не поклапа с тренутком говора). Сладојевић, дакле, раздваја ’временске употребе’ глаголских облика (апсолутновременске и релативновременске) од ’временског значења’ као темпоралних релација између глаголске радње и момента говора или неког другог момента.

---

7 „Најважнија и најкарактеристичнија компонента у значењу глаголских временских облика је (бар из перспективе овога рада) значење временскога односа глаголске радње према тренутку садашњости.” (Сладојевић, *op. cit.*: 6).

3. Нека спорна тумачења релативновременских употреба и 'апсолутно-релативне' употребе глаголских времена

У овом одељку фокусираћемо се на неке временске употребе перфекта, футура I и презента које нас могу навести на помисао да дистинкција између апсолутних и релативних употреба⁸ не само да није довољна, него је чак концептуално непотребна при темпоралној интерпретацији реченица у српскоме језику.

Размотрићемо најпре нека, по нама, спорна тумачења употреба перфекта у допунској клаузи, при чему глагол надређене клаузе није у презенту. Тако, говорећи о употребама перфекта у релативу, Тансић каже да су „релативне радње исказане обликом перфекта кад се оне представљају као прошле у односу на неку будућу радњу” (Танасић 2005 : 403), као у следећем примеру:

(1) (...) и ускоро ћеш сазнати кога смо изабрали.
(Танасић 2005: 403)

Међутим, ако је предикат надређене клаузе у перфекту, онда се, по Танасићу (2005: 394), перфектом у допунској клаузи не исказују релативне него индикативне

---

8 У наставку рада уместо термина 'апсолутновременске' и 'релативновременске' употребе користићемо, економичности ради, њихове краће верзије: 'апсолутне' (или 'индикативне') и 'релативне' употребе глаголских времена.

радње.⁹ За Танасића је индикативна¹⁰ свака употреба перфекта у којој се њиме означена радња локализује пре момента говора, као у примеру (2) где обе радње¹¹ (*рећи* и *бићи болестан*) претходе моменту говора:

(2) Јуче је рекао да је прошле недеље Марија била болесна. (бити болестан < рећи)¹²

Међутим, ако је у индикативним употребама једино релевантан однос радње и момента говора, поставља се питање зашто радња означена перфектом зависне клаузе мора претходити не само моменту говора него и радњи надређене клаузе. Пермутујемо ли одредбе за временску локализацију *јуче* и *прошле недеље* из примера (2), фор-

9 Танасић под 'индикативним радњама' подразумева оно што ми зовемо апсолутновременским (или, краће, апсолутним) употребама глаголских времена. Танасић није увек терминолошки доследан, пошто у неким случајевима говори о 'релативним употребама презента' (Танасић 2005: 369), у неким о 'релативном презенту' (Танасић 2005: 366), док у другим о 'индикативним' (Танасић 2005: 395), односно о 'релативним (прошлим) радњама' (Танасић 2005: 402–403). Танасић греша (претпостављамо да је у питању лапсус) када приписује исту вредност презенту и перфекту у релативној употреби. Наиме, он каже да се презентом у зависној клаузи исказују 'релативне прошле радње' у зависносложеним реченицама (Танасић 2005: 365–366), а исто то каже и за неке употребе перфекта у зависносложеним реченицама (Танасић 2005: 404). Требало би, евентуално, рећи да се презентом у зависним клаузама означавају релативне садашње радње, а перфектом релативне прошле радње.

10 Тј. 'апсолутна' према терминологији коју ми користимо у овом раду.

11 Радњама ћемо, економичности ради, звати како догађаје, тако и стања.

12 Знаком '<' бележимо хронолошку anteriornost, што у овом примеру значи да радња 'бити болестан' хронолошки претходи радњи 'рећи'.

сирајући обрнут хронолошки редослед радњи, добићемо семантички неприхватљив исказ (види пример 3), без обзира што и тада обе радње, будући уведене перфектом, претходе моменту говора:

(3) *Прошле недеље је рекао да је Марија јуче *била* болесна. (*рећи<бити болестан)¹³

Суштинско питање је следеће: ако је перфекат у примеру (2) индикативно употребљен, зашто стање ствари 'бити болестан' не може бити постериорно радњи 'рећи' чак и у одсуству временских одредби (*прошле недеље и јуче*) као у примеру (4)? Јер, ако је перфекат у допунским клаузама типа (2) индикативан као што то сматра Танасић, онда би и хронолошки редослед 'рећи' < 'бити болестан' < 'моменат говора' у примеру (4) требало да је могућ. А није. Немогућност оваквог временског редоследа Танасић, међутим, не објашњава, сматрајући да је довољно констатовати да обе радње претходе моменту говора да би припадале индикативу.

(4) Он је рекао да је Марија *била* болесна. (бити болестан<рећи)

Да бисмо објаснили неприхватљивост хронолошког редоследа 'рећи' < 'бити болестан', у примеру (2) и његовој верзији без временских одредби (4), поћи ћемо од принципа да нема разлике у временском значењу перфекта било да је употребљен у главној или у зависној клаузи. Разлика је само у временском реперу у односу на који се две радње локализују у време. За радње у допунским клаузама временски репер није моменат говора него моме-

13 Звездицом бележимо семантички или синтаксички неприхватљиве исказе.

нат уведен радњом из надређене клаузе, што значи да се перфектом означена радња из подређене клаузе обавезно поставља антериорно у односу на главну радњу. Позиција временског репера при интерпретацији допунске клаузе (а то је прошли моменат уведен надређеном радњом) разлог је зашто је немогуће изразити постериорност радње из допунске у односу на радњу надређене клаузе у перфекту. Према томе, перфекат у допунској клаузи употребљен је релативно, а не индикативно како сматра Танасић¹⁴.

- 14 Занимљива је следећа Танасићева констатација о индикативним прошлим радњама: „Наиме, да би нека прошла радња припадала синтаксичком индикативу, није пресудно то да ли је она претходила каквој другој претериталној радњи или није. За статус индикативне прошле радње важно је да се она види као прошла у односу на моменат говора.” (Танасић 2005: 395). Међутим, ако није пресудан међуоднос две прошле радње, како то сматра Танасић, како онда објаснити да прошла радња из допунске клаузе мора претходити прошлој радњи главне клаузе. Моменат говора као параметар неопходан за дефинисање синтаксичког индикатива, битан је, заправо, само за локализацију догађаја из надређене, али не и догађаја из допунске клаузе, о чему сведочи својеврсна асиметрија односа између: а) зависне прошле и главне прошле радње и б) зависне прошле и главне будуће радње. Наиме, у оба случаја зависна прошла радња антериорна је у односу на главну, али само у случају (а) она, на основу својства транзитивности релације временског претхођења, мора бити антериорна и у односу на моменат говора: наиме, ако је главна радња антериорна у односу на моменат говора, а зависна антериорна у односу на главну, онда и зависна радња мора бити антериорна у односу на моменат говора. Само се, дакле, главна радња (или радња независне реченице) било да је она прошла, садашња или будућа – директно оријентише према моменту говора. Радња зависне допунске клаузе обавезно се оријентише према радњи главне клаузе, што значи да радња допунске клаузе не може бити у синтаксичком индикативу. Штавише, као што ћемо видети у даљем тексту, она није увек ни у чистом релативу, што је додатни проблем за приступе засноване на бинарној опозицији ‘апсолутне (индикативне)’/’релативне’ употребе глаголских времена.

Подсетимо да се при употреби футура у надређе-ној клаузи зависна радња уведена перфектом поставља такође антериорно, али не нужно према моменту говора, него према будућој радњи из главне клаузе, као у примеру (1) („... и ускоро ћеш сазнајти која смо изабрали”). Дакле, без обзира на то да ли је у главној клаузи употребљено будуће или прошло време, радња означена перфектом у допунској клаузи обавезно означава антериорност у односу на радњу главне клаузе. У оба случаја, дакле, перфекат је у релативној употреби.¹⁵

Говорећи о футуру I, Танасић (2005: 437) констатује да се овим временом може исказати и будућа радња која се не одмерава према моменту говора, него радња „која је будућа у односу на неку прошлу радњу”¹⁶, што илуструје, поред осталих, и следећим примером :

(5) Помислио је да *ће имати* проблема. (Танасић 2005: 437)

Међутим, ствари нису једноставне како се чине. Танасић, наиме, не узима у обзир случајеве у којима дистинкција индикатив/релатив зависи и од тога у ком моменту изричемо реченицу:

(6) Јавио је да *ће доћи* у 7 сати.

Ако реченицу под (6) изрекнемо после 7h, футур I, по Танасићу, биће у релативној употреби¹⁷, као што би релативно био употребљен и у примеру са деиктич-

15 Подсећамо да Танасић у релативне употребе перфекта у допунској клаузи убраја само употребе у којима предикат надређене клаузе означава будућу радњу.

16 Па је, самим тим, релативна.

17 Односно, како би Танасић рекао, футур I означавао би тада 'релативну будућу радњу' (в. Танасић 2005: 437).

ким адвербом *јуче* који аутоматски радњу ситуира пре момента говора: *Рекао је да ће доћи јуче*. Међутим, ако бисмо исту реченицу (под 6) изrekli пре 7h, футур I би се, по Танасићу, морао анализирати индикативно, јер би се тада њиме означена радња конциповала као постериорна и у односу на моменат говора, будући да би тада моменат говора претходио моменту означеном одредбом у 7 сати.¹⁸ Наиме, по Танасићу, довољно је да футур I у допунској клаузи може означити радњу постериорну у односу на моменат говора да би се радња одредила као 'примарно индикативна' (Танасић 2005: 438).¹⁹ Ако већ хоћемо да задржимо опозицију 'индикатив'/ 'релатив' у опису временских употреба глаголских времена, исправније би било рећи, водећи се Танасићевом логиком, да футур I у (6) није у чистој индикативној употреби, а у зависности од момента када се реченица изриче, није увек ни у чистој релативној употреби. Наиме, за правилну интерпретацију реченице кактад је неопходно узети у обзир и моменат говора и моменат уведен вре-

---

18 Важно је приметити да у оба случаја футур задржава своје инваријантно значење, а то је постериорност у односу на релевантни временски репер, а то је овде прошли моменат означен предикатом надређене клаузе.

19 Танасић сматра да се у случајевима у којима је „тешко потиснути из првог плана однос будућих радњи према моменту говора” радња „примарно поставља као индикативна на плану саопштавања, а секундарно као релативна будућа радња с обзиром на свој однос према будућој радњи исказаној обликом футура првог у главној реченици” (Танасић 2005: 438). Иако очигледно првенство даје индикативној употреби футура, Танасић овде као да се колеба будући да говори и о 'секундарно релативним' употребама уколико се радња одмерава и од неког момента у будућности и од момента говора. Јасно је да није довољно рећи да је будућа радња из подређене клаузе индикативна ако је постериорна у односу на моменат говора, него се мора објаснити и чињеница да она мора бити постериорна и у односу на будућу радњу из надређене клаузе.

меном надређене реченице. Ако је то тако, онда би требало поред индикативних (тј. апсолутних) и релативних, увести и категорију индикативно-релативних (тј. апсолутно-релативних) употреба глаголских времена. То значи да стриктна подела на 'индикативне' и 'релативне' употребе није у стању да обухвати без остатака све временске употребе глаголских облика у српском.²⁰ Погледајмо, у том смислу, употребу презента у примеру (7) која може бити: релативна или апсолутно-релативна, али не и чиста апсолутновременска:

(7) Јавила ми је пре два сата да је Марко код ње.

(а) Релативна употреба: био је код ње, а не знам да ли је и сада код ње;

(б) Апсолутно-релативна: 'још увек је код ње а био је и пре 2 сата';

(в) Не може бити у чистој апсолутновременској употреби²¹.

У примеру (8), изреченом, на пример, данас у подне, презент није ни у апсолутној ни у релативној, него у 'апсолутно-релативној' употреби, будући да је стање ствари описано подређеном клаузом на снази и у моменту означеном глаголом надређене клаузе и у моменту говора (тј. данас у подне):

20 У језицима са слагањем времена, за релативне употребе морала би се употребити посебна глаголска форма (нпр. кондиционал за будућност у француском), док би се у случају 'индикативно-релативних' употреба могло прекршити правило слагања времена, те уместо кондиционала у француском употребити прости футур: *Il a dit qu'il viendra à 7 heures.*

21 Наиме (7) не може значити да је Марко код ње само у моменту говора, а не и у моменту означеном надређеном клаузом.

(8) Јутрос је сазнала да је трудна. (ни апсолутна ни релативна, него апсолутно-релативна употреба)

У примеру (9) презент је у релативној употреби, пошто знамо да трудноћа траје максимално 9 месеци, што из прагматичких разлога искључује актуелност стања 'бити трудна' и у моменту говора.

(9) На данашњи дан прошле године, сазнала је да је трудна.

Дакле, ако је у главној клаузи прошло време, презент у допунској клаузи са предикатима тзв. 'слободне парадигматичности' (в. Алановић 2018: 156) који означавају радње чије вршење не зависи од намере говорног лица²² не може бити у 'чистој' апсолутној употреби, супротно тумачењу Танасића (2005: 368), али није увек ни у 'чистој' релативној употреби, такође супротно тумачењу Танасића. Презент у допунској клаузи, уз прошло време у главној, понекад захтева истовремено два момента евалуације: прошли или будући моменат и моменат говора, али никада само моменат говора.

Моменат у односу који се локализује глаголска радња у време, било да је то моменат говора или неки други моменат, зваћемо 'локалним временом евалуације' по узору на нека претходна истраживања (нпр. Штехов 2009: 180; Грон/Штехов 2010: 112), будући да се у односу на њега евалуира пропозициони садржај реченице/клаузе. Локално време евалуације може бити било који моменат на временској оси, укључујући и моменат

---

22 На пример, радња означена глаголом *долазити* може зависити од намере говорног лица, па уведена презентом може имати и футурално значење, било у независној било у зависносложеној реченици: *Она долази суџра. / Јавила је да долази суџра.* (= да ће доћи сутра).

говора, а темпорална релација коју дато морфосинтаксичко време²³ успоставља према том моменту мора бити инваријантна уколико временска значења тј. оно што ћемо звати 'семантичким временима' дефинишемо униформно (види одељак 4.1). Тако дефинисана временска значења, која се приписују морфосинтаксичким временима, предвиђају све оно што у србистичкој литератури обухватају апсолутне и релативне временске употребе, али и више од тога, о чему говоримо у одељку 4.2. Самим тим, опозицију 'индикатив'/'релатив' требало би елиминисати као теоријски ирелевантну, тим пре што је приступ који постулира варијабилност локалног времена евалуације експанаторно моћнији, емпиријски адекватнији и концептуално оправданији. Наиме, као што ћемо показати у поглављу 4. овога рада, дефиниције временских значења (тј. семантичких времена) не само да могу предвидети релевантне феномене који се традиционално подводе под категорију 'индикатив/релатив', него су у стању и да објасне зашто су неке интерпретације глаголских облика *de facto* неоствариве. На пример, чињеница је да радња означена презентом допунске клаузе никада не може претходити локалном времену евалуације.²⁴ У примерима (10) и (11) радње означене презентом допунске клаузе не могу претходити (будућем) моменту кога уводи надређена клауза – што се не може објаснити у оквиру теорије индикатива и релатива, а то значи да не могу бити актуелне у моменту говора, а самим тим ни индикативне. Наиме, у овим примерима презент је упо-

23 Термин 'морфосинтаксичко време' користимо као синониман термину 'глаголско време' у овоме раду.

24 Иако презентска радња не може претходити локалном времену евалуације, она му може следити под одређеним условима (нпр. при употреби Алановићевих 'непарадигматичних предиката' као што су тзв. 'каузативно-манипулативни глаголи' – в. Алановић 2018: 156).

трбељен релативно с обзиром на локално време евалуације уведено футуrom првим (из надређене клаузе):

(10) Кад је буде сит, рећи ће да му је доста. (ParCoLab²⁵)

(11) Помислиће да сања! – ускликну Мери. (ParCoLab)

Презент у допунској клаузи под домашајем футура из надређене клаузе евентуално може бити у апсолутно-релативној употреби, али никада само у апсолутној, о чему сведочи пример (12), што се такође не може објаснити искључиво бинарном опозицијом 'индикатив-релатив':

(12) Новине ће писати да је убица ван Београда.²⁶

Дефиниција футуралног значења требало би да предвиди немогућност да будућа радња допунске клаузе претходи будућој радњи надређене клаузе. Наиме, у примеру (13) једини остварив редослед је 'моменат говора' < 'помислити' < 'издати', а не 'моменат говора' < 'издати' < 'помислити':²⁷

25 Примери са ознаком 'ParCoLab' ексцерпирани су из истоименог паралелног корпуса, доступног на сајту <http://parcolab.univ-tlse2.fr/>.

26 (а) Апсолутно-релативна употреба: индиције да је убица ван Београда на снази су и сада и у будућем моменту;

(б) Релативна употреба: индиције да је убица ван Београда на снази су само у будућем моменту (кад о томе буду писале новине).

27 Ово је још један аргумент у прилог тврдњи да постериорност у односу на моменат говора није довољан услов да би се футур I из зависне клаузе аутоматски третирао као 'апсолутно' употребљено време. Јер, у противном, не би се могла објаснити немогућност обрнутог темпоралног редоследа ('моменат говора' < 'издати' < 'помислити') у примерима типа (13). То је додатни аргумент против Танасићевог тумачења по коме су овакве употребе футура I индикативне (тј. да је футур I овде у апсолутној употреби).

(13) Помислиће да *ћу* вас *издаїи*.

При употреби перфекта, неостварива релација коју би дефиниција (семантичког) прошлог времена требало да предвиди јесте постериорност прошле радње у односу на локално време евалуације, што објашњава неприхватљивост темпоралног редоследа 'рећи' <'бити болестан' у већ анализираном примеру (4), који понављамо под (14):

(14) Он је рекао да *је* Марија *дила* болесна. ('бити болестан' <'рећи')

У релативним реченицама, међутим, нема рестрикција у погледу темпоралног редоследа радњи означених перфектом. Наиме, радња релативне клаузе може стајати у било ком хронолошком односу према радњи надређене клаузе, укључујући и постериорност:

(15) *Прочийїао* је чланак који *сам* му *їреїоручио*. ('препоручити' <'прочитати'), антериорност.

(16) *Прочийїао* је чланак, који *га је* *одушевио*. ('прочитати' <'одушевити'), постериорност.

(17) *Прочийїао* је чланак који *га је* највише *занимао*. ('занимати' = 'прочитати', тј. симултаност)

Непостојање рестрикција у погледу темпоралног редоследа радњи у зависнослуженим релативним реченицама сигнализује да је перфекат овде у индикативној употреби, тј. да је једино релевантан његов однос према моменту говора (тј. увек је антериоран моменту говора). Моменат говора је тада локално време евалуације.²⁸

28 О разликама између допунских и релативних клауза у погледу позиције локалног времена евалуације, као релевантног репера за локализовање глаголске радње зависне клаузе, до сада није било речи у србистичкој литератури, па би то могао бити предмет неких будућих истраживања.

За разлику од презента у допунској клаузи, презент у релативној клаузи може означити и радњу која претходи будућој радњи надређене клаузе, али не и моменту говора, као у примеру (18) где налазимо следећи темпорални редослед: 'моменат говора'='бити на службеном путу' < 'упознати директора':

(18) Сутра ћеш упознати директора, који је (данас) на службеном путу. (апсолутна употреба презента)

Презентом релативне клаузе може се означити и радња која је симултана како са будућом радњом надређене клаузе тако и са моментом говора, као у примеру (19), па се може рећи да је тада презент у апсолутно-релативној употреби:²⁹

(19) Сутра ћеш упознати директора, чија је канцеларија поред наше. (апсолутно-релативна употреба)

4. Значење временских глаголских облика: ка униформизацији временских значења

Временски глаголски облици не означавају директну релацију између радње и локалног времена евалуације (момента говора или неког другог временског момента), него релацију између два интервала: интервала који уводи глаголско време³⁰ и локалног времена евалуације.

---

29 Подсећамо да теорија о индикативу и релативу не предвиђа тзв. апсолутно-релативне употребе, што значи да је она емпиријски неадекватна. С друге стране, увођење концепта апсолутно-релативних употреба била би додатна терминолошка и концептуална компликација у општеприхваћеном (бинарном) систему 'индикатив/релатив'.

30 У Рајхенбаховом систему то је тзв. 'референцијална тачка' (Рајхенбах 1947), у Клајновом – 'топикално време' (Клајн 1992:

Један од основних аргумената за овакву концепцију временског значења дала је Барбара Парти (Парти 1973) показавши да времена не квантификују (увек) над скуповима временских момената који нису контекстуално сужени. Наиме, суштински нема разлике у темпоралној интерпретацији исказа: *Угасио сам ринглу* и *Нисам угасио ринглу*. Ни у једном ни у другом случају не тврди се да постоји прошли моменат у којем сам угасио, односно нисам угасио ринглу, будући да би тада обе реченице биле тривијално истините, а самим тим неинформативне – што није случај.³¹ При интерпретацији оба примера неопходно је, наиме, имати у виду један одређени временски интервал у оквиру којег се може (нетривијално) тврдити да постоји односно не постоји моменат у којем сам угасио ринглу. Употреба прошлог времена (у овом случају перфекта) сигнализује да је тај интервал антериоран у односу на моменат говора који функционише као локално време евалуације³². Јасно је да у негираној реченици (*Нисам угасио ринглу*.) догађај, односно радња 'угасити ринглу' не постоји у релевантном интервалу, што је јак аргумент у прилог тврдњи да значење глаголских времена треба схватити као однос два интервала (или момента)³³, а не као однос радње и релевантног момента на временској оси (нпр. момента говора).

---

535), а у Камповој и Рејловој *Теорији репрезентације дискурса* (Камп/Рејл 1993: 548) – 'време локализације'.

- 31 Наиме, небројено је много момената у мом животу у којима сам угасио или нисам угасио ринглу.
- 32 У независним реченицама и главним клаузама зависносложене реченице локално време евалуације јесте моменат говора.
- 33 У раду не правимо суштинску разлику између интервала и момента. Наиме, моменте третирамо као минималне интервале.

4.1. Дефинисање временских значења (семантичких времена)

Да бисмо експлицитно представили временско значење неког морфосинтаксичког (тј. глаголског) времена, неопходно је претходно дефинисати значење садашњег, прошлог и будућег времена уопште, односно оно што Штехов (1995, 2009: 140) зове 'семантичким временима'. Наиме, глаголска времена у својим темпоралним употребама³⁴ представљају морфосинтаксички рефлекс семантичких времена. Другим речима, зависно од контекста, одговарајуће семантичко време приписује се датом морфосинтаксичком времену (тј. морфему који је носилац временског значења датог глаголског облика), што значи да једно те исто глаголско време, као што је презент, може, зависно од контекста, означавати или садашње или прошле или будуће радње. Семантичка времена, којима се дефинишу поменута значења, могу се, дакле, посматрати и као контекстуално условљена временска значења морфосинтаксичких времена (презента, футура, перфекта, аориста, плусквамперфекта итд.). Такав приступ значењу временских глаголских облика имплицира да категорије индикатива и релатива (односно 'апсолутне' и 'релативне' употребе глаголских времена), нису концептуално нужне будући да произилазе из фундаменталнијег и емпиријски утемељенијег концепта 'позиције локалног времена евалуације на временској оси'. Довољно је, наиме, одредити локално време евалуације да бисмо одредили временско значење глаголског облика, без позивања на опозицију 'апсолутне'/'релативне' употребе, која би се, као што смо видели

---

34 Не говоримо, дакле, о модалним употребама глаголских времена, али ни о стилистички маркираним употребама као што је наративни презент.

у одељку 3. овога рада, из емпиријских разлога морала модификовати увођењем и тзв. 'апосолутно-релативних' употреба глаголских облика.

Семантичка времена дефинисаћемо формално у оквиру тзв. квантификаторског приступа³⁵ значењу глаголских времена који комбинује дефиниције Генаријеве (Генари 1999: 52, 64, 72) и Огихаре и Кусумотоа (Огихара/Кусумото 2020: 22–23).³⁶

$$(19) [[\text{ПРОШЛ}]]: \lambda P_{\langle i, t \rangle} \lambda i_0 \exists i' [i' < i_0 \ \& \ i' \subseteq C \ \& \ P(i')]^{37}$$

Симболом i_0 бележимо локално време евалуације³⁸, док i' представља временски интервал уведен глаголским временом³⁹, а то је време у којем се евалуира про-

35 О другим, мање-више еквивалентним формалносемантичким приступима глаголским временима (тј. о проминалном и релационом приступу) погледати рад: Огихара/Кусумото 2020.

36 У дефиницијама (19)–(21), скраћенице 'ПРОШЛ', 'ПРЕЗ' и 'ФУТ' користимо, редом, као скраћенице за семантички прошло, садашње и будуће време. За дефиниције семантичких времена и формално представљање интерпретације реченица у даљем тексту користимо латинична слова.

37 У литератури се могу наћи још бар две дефиниције (семантички) прошлог времена у оквиру квантификаторског приступа, које су еквивалентне дефиницији предложеној у тексту, а то су: $\lambda i_0 \lambda P_{\langle i, t \rangle} \exists i' [i' < i_0 \ \& \ P(i')]$ (в. Штехов 2009: 140) и $\lambda C. \lambda t. \lambda P. \exists t' [t' < t \ \& \ C(t') \ \& \ P(t')]$ (в. Штехов/Бек 2015: 18).

38 Оно одговара моменту говора у независним и главним реченицама, а у зависним може бити и неки други моменат. У овоме се раду нећемо бавити факторима који утичу на позицију локалног времена евалуације. Констатоваћемо само, на основу претходне дискусије (в. одељак 3 овога рада) да локално време евалуације у допунским клаузама (иза глагола пропозиционог става, као што су глагола мишљења, говора и сл.) представља моменат уведен главном клаузом, док у релативним клаузама то може бити и моменат говора.

39 Тј. интервал који донекле одговара Рајхенбаховом референцијалном времену или Клајновом топикалном времену.

позициони садржај реченице представљен варијаблом 'P'.⁴⁰ Варијабла 'C' представља контекстуално релевантни интервал, тј. интервал који говорници имају у виду, а чија је функција да сузи домен квантификације над временским моментима, што практично значи да референцијално време i' треба тражити унутар тог контекстуално релевантног интервала C⁴¹.

б) Садашње време (ПРЕЗ):

$$(20) [[\text{ПРЕЗ}]]: \lambda P_{\langle i, t \rangle} \lambda i_0 \exists i' [i' \circ i_0 \& P(i')]^{42}$$

в) Будуће време (ФУТ):

$$(21) [[\text{ФУТ}]]: \lambda P_{\langle i, t \rangle} \lambda i_0 \exists i' [i' > i_0 \& i' \subseteq C \& P(i')]$$

4.2. Неколико примера темпоралне интерпретације

(22) Нисам угасио ринглу. $\neg \exists i' [i's^* \& i' \subseteq C \& ja\_ugasiti\_ringlu \text{ u } i']^{43}$

(22') Неформална парафраза значења ове реченице: Не постоји моменат i' у прошлости унутар контекстуално датог интервала C (нпр. данас између 14h и 16h) у којем је говорник угасио ринглу.

40 P(i') значи да је пропозициони садржај реченице или клаузе (тј. оно што се реченицом тврди) на снази у интервалу (или моменту) i' .

41 Отуда релација $i' \subseteq C$ у дефиницијама семантички прошлог и будућег времена.

42 $i' \circ i_0$ значи да интервал i' (тј. референцијално време које уводи презент) собом обухвата локално време евалуације i_0 , које може бити моменат говора или неки други моменат на временској оси (нпр. у употребама које се традиционално зову релативне употребе презента).

43 s^* =моменат говора.

(23) Читао сам Рат и Мир. $\exists i' [i' < s^* \ \& \ ja\_čitati\_Rat\_i\_Mir \ u \ i']$

(23') Неформална парафраза: Постоји моменат/интервал i' у прошлости такав да сам у њему (про)читао *Ра̄ӣ и Мир*.⁴⁴

У оба примера употребљен је перфекат са значењем семантичке прошлости. Пошто су обе реченице независне, локално време евалуације је моменат говора (означен варијаблом s^*).⁴⁵ Формално представљене интерпретације примера (22) и (23) резултат су композиционалне деривације – а пре свега примене тзв. функционалне апликације и ламбда конверзије – полазећи од дефиниције семантички прошлог времена (в. 19), као и од формално дефинисаних денотација лексичких (и граматичких) елемената релевантних за интерпретацију ових примера, које услед просторних ограничења овде нећемо наводити.⁴⁶

44 Контекстуална варијабла S није спецификована, што значи да се овде изражава неодређена прошлост. У литератури се употребе перфекта у примерима типа (23) третирају као 'егзистенцијалне', 'искуствене', а неки аутори користе и термин 'перфектност искуства' (Стојановић 2018: 114). Изражавање неодређене, тј. контекстуално неделимитиране прошлости неопходан је услов за тзв. искуствене употребе перфекта.

45 Традиционално би се рекло да је перфекат у индикативној употреби.

46 О механизмима композиционалне интерпретације реченица и релевантним композиционалним правилима као што је тзв. 'функционална апликација', која се формално имплементира употребом тзв. ламбда-израза, читалац се може обавестити у књизи Ирене Хајм и Анђелике Крацер (Хајм/Крацер 1998: 49), која ће га увести у један од стандардних модела формалносемантичке интерпретације реченица у природним језицима данас.

4.2.1. Примери интерпретације реченца са 'релативно' или 'апсолутно-релативно' употребљеним временима у допунској клаузи

(24) Јован је рекао да је Марија болесна.

∃i'[i' < s* & Jovan_reći u i', ∃i''[i''○t' & Marija_bolesna u i'']]

(24') Неформална парафраза значења реченице: 'Постоји прошли моменат i' у којем Јован каже да је Марија болесна у интервалу који обухвата тај моменат'

С обзиром на то да i''○t' значи да презент у зависној клаузи уводи интервал i'' који собом обухвата локално време евалуације t' које није моменат говора него моме-нат уведен прошлим временом надређене клаузе (*Јован је рекао*), традиционално (а и по Танасићу) овака употреба презента третира била би се као релативновременска. Међутим, иако је таква интерпретација могућа, она није и једина, пошто исказ (24) може значити да је Марија болесна и у моменту говора, тако да презент овде може бити и у апсолутно-релативној употреби. Ту интерпретацију, која се не може извести из традиционалне бинарне опозиције индикатив-релатив (види одељак 3 овог рада), предвиђа формална репрезентација под (24) будући да релација i''○t' не искључује да интервал i'' који обухвата локално време евалуације у прошлости (i') собом обухвати и моменат говора s*.⁴⁷ Овај тип примера показује да се и без увођења концептуално излишне опозиције 'индикатив-релатив' која се у србистици од Белића до данас сматра неупитном, могу објаснити временске употребе које ова опозиција подразумева, али и употребе које она не предвиђа, као што су већ помињане апсолут-

47 Наиме, из релација i' < s* и i''○t' може следити (а не мора) i''○s*.

но-релативне употребе. Рецимо овде и то да се перфектом из надређене клаузе – којем се овде приписује семантички прошло време – радња 'Јован рећи' локализује у прошлост у односу на моменат говора (на шта указује релација $i' < s^*$ под (24), што одговара традиционалној индикативној (односно апсолутној) употреби перфекта.

Погледајмо и следећа два примера у којима је радња допунске клаузе у прошлом времену, а радња надређене у прошлом (пример 25), односно будућем времену (пример 26):

(25) Јован је рекао да је Марија *дошла*.

$\exists i' [i' < s^* \ \& \ \text{Jovan\_reći} \ \text{u} \ i; \ \exists i'' [i'' < t' \ \& \ \text{Marija\_doći} \ \text{u} \ i'']]$

(25') Неформална парафраза значења: 'Постоји прошли моменат t' у којем Јован каже да је Марија дошла пре тог момента.'

(26) Јован ће рећи да је Марија *дошла*.

$\exists i' [i' > s^* \ \& \ \text{Jovan\_reći} \ \text{u} \ i; \ \exists i'' [i'' < i' \ \& \ \text{Marija\_doći} \ \text{u} \ i'']]$

(26') Неформална парафраза: 'Постоји будући моменат t' у којем Јован каже да је Марија дошла пре тог момента.'

Формална репрезентација примера (26) експлицитно предвиђа две могуће интерпретације зависно од позиције референцијалног времена перфекта из допунске клаузе. Најпре, то је антериорност у односу на будући моменат уведен надређеном клаузом – које се традиционално подводи под категорију релатива – а затим и антерирорност како у односу на будући моменат из главне клаузе тако и у односу на моменат говора. Наиме, релације $i' > s^*$ и $i'' < i'$ не искључују релацију $i'' < s^*$. У оквиру теорије индикатива и релатива оваква предикција није могућа. У примеру (25) на снази је, традиционално, чиста релативна употреба перфекта у подређеној клаузи, будући да је локално време евалуације перфекта из надређене клаузе антериорно моменту говора, а локално време евалуа-

ције перфекта из подређене клаузе – моменат/интервал⁴⁸ уведен перфектом надређене клаузе.

И, најзад, погледајмо следећи пример:

(27) Јован ће рећи да је Марија болесна.

∃i'[i'>s* & Jovan_reći u i, ∃i''[i''○i' & Marija_ bolesna u i'']]

(27') Неформална парафраза: 'Постоји будући моменат i' у којем Јован каже да је Марија болесна у интервалу који обухвата тај моменат'.

Интервал i'' уведен презентом допунске клаузе собом обухвата локално време евалуације i' које је у будућности (i'>s*), а то је интервал (тј. референцијално време) уведен футуром из надређене клаузе, што значи да презент допунске клаузе, традиционално речено, може бити релативан. Међутим, пошто релација i''○i' не искључује да i'' собом обухвати и моменат говора (s*), реченица (27) може значити и то да је Марија болесна не само у моменту кад Јован то буде рекао него и у моменту када говорно лице изриче (27), тј. у моменту говора s*. У овом случају, који теорија индикатива и релатива не предвиђа, презент подређене клаузе није ни у апсолутној ни у релативној употреби, него у апсолутно-релативној употреби.

5. Закључак

Резултати нашег истраживања показују да традиционалну опозицију 'индикативне' (тј. 'апсолутне')/'релативне употребе' глаголских облика, треба елиминисати као научно ирелевантну будући да је приступ који посту-

48 Тј. референцијално време.

лира варијабилност тзв. 'локалног времена евалуације' експланаторно моћнији, емпиријски адекватнији и концептуално оправданији. Наиме, 'индикатив' (односно 'апсолутив') и 'релатив' само су терминолошке етикете неких аспеката поменуте варијабилности позиције 'локалног времена евалуације' на временској оси. При томе, локално време евалуације, као параметар, фигурира у дефиницијама тзв. 'семантичких времена', тј. временских значења која се, зависно од контекста, приписују морфосинтаксичким (тј. глаголским) временима. Дефиниције семантичких времена не само да могу предвидети релевантне феномене који се традиционално подводе под категорију 'индикатив/релатив', него могу објаснити и немогућност неких темпоралних интерпретација, што их чини експланаторно моћнијим и предиктивнијим од традиционалних приступа. А из чињенице да приступ који заступамо у овоме раду – у којем је кључни концепт 'локално време евалуације', тј. његова позиција на временској оси – предвиђа и тзв. 'апсолутно-релативне употребе', произилази да је он и емпиријски адекватнији од традиционалних приступа у којима је релевантна искључиво опозиција 'индикатив'/релатив'.

Литература

- Алановић 2018: „Зависносложене реченице, Реченице с допунском клаузом”, у: П. Пипер и др., *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*, Нови Сад: Матица српска, Београд: Институт за српски језик САНУ, 91–197.
- Белић 1927: Александар Белић, „О употреби времена у српскохрватском језику”, *Јужнословенски филолог*, VI, Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Белић 1928: Александар Белић, О синтаксичком индикативу и „релативу”, у: *Symbolae grammaticae in honorem Ioanis Rozwadowski* II, Krakov, 47–56.

- Белић 1998: А. Белић, *О језичкој природи и језичком развоју* – *Лингвистичка испитивања*, Књига I, [у књизи] Александар Белић, *Опита лингвистика* (прир. М. Ивић), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Белић 2000: А. Белић, *О различитим питањима савременог језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 293–299.
- Вуковић 1967: J. Vuković 1967: J. Vuković, *Sintaksa glagola*, Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Генари 1999: S. Gennari, *Tense Meanings and Temporal Interpretation*, Providence, Rhode Island, Thesis.
- Грон/Штехов 2010, A.Gronn, A. von Stechow, “Complement tense in contrast: the SOT parameter in Russian and English”, in: A. Grønn & I. Marijanovic (eds.) *Russian in Contrast*, Oslo Studies in Language 2(1), 109–153.
- Камп/Рејл 1993: H. Kamp, U. Reyle, *From Discourse to Logic: Introduction to Modeltheoretic Semantics of Natural Language, Formal Logic and Discourse Representation Theory*, Dordrecht: Kluwer.
- Клајн 1992: W. Klein, “The present perfect puzzle”, *Language*, Vol. 68, n. 3, 525–552.
- Кликовац 2021: Д. Кликовац, „О временским (индикативним) значењима глаголских времена у српском језику (1)”, *Књижевност и језик*, LXVIII/1, Београд, 33–46.
- Маретић 1899-1963: Т. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Милошевић 1977: К. Милошевић, „О питању ‘релативног’ карактера српскохрватског имперфекта”, у: *Зборник радова поводом 70-годишњице живота академика Јована Вуковића*, Посебна издања Одјељења друштвених наука АНУБиХ, књ. XXXIV, књ. 6, Сарајево: АНУБиХ, 247–260.
- Огихара/Кусумото 2020: Т. Ogihara, К. Kusumoto, “The interpretation of tense: I didn’t turn off the stove”, in: Gutzmann, D. et al. (ed.), *The Wiley Blackwell Companion to Semantics*, Hoboken: Wiley
- Парти 1973: В. Н. Partee, В. Some structural analogies between tenses and pronouns in English, *The Journal of Philosophy*, 70, 601–609.

- Рајхенбах 1947: Н. Reichenbach, *Elements of symbolic logic*, London: The Macmillan Company.
- Сладојевић 1966, П. Сладојевић, *О основним временским категоријама употребе глаголских облика у српскохрватској језику*, Београд: Научна књига.
- Стевановић 1989: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II, Синтакса*, Београд: Научна књига.
- Стојановић 1921: Љ. Стојановић, „О значењу и употреби глаголских облика у реченицама”, *Јужнословенски филолог*, II, Београд.
- Стојановић 2018: С. Стојановић, „О основном значењу српског перфекта активне дијатезе и његовој типолошкој класификацији”, *Јужнословенски филолог*, LXXIV/2, 109–138.
- Танасић 2005: С. Танасић, „Синтакса глагола”, у: П. Пипер и др., *Синтакса савременог српског језика: проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска, 345–475.
- Танасић 2020: С. Танасић, „Кратак увод у синтаксу глагола српског језика”, *Наш језик*, књ. LI, св. 1, 1–42.
- Хајм/Крацер 1998: I. Heim, A. Kratzer, *Semantics in Generative Grammar*, Blackwell Publishers.
- Штехов 1995: A. von Stechow, On the Proper Treatment of Tense, in: Simons, M. Galloway T. (eds.) (1995). *Proceedings from SALT V*, Ithaca NY : CLC publications. 362–386.
- Штехов 2009: A. von Stechow, “Tenses in compositional semantics”, in: W. Klein, Li Ping (eds.), *The Expression of Time*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 129–166.
- Штехов/Бек 2015: A. von Stechow, S. Beck, Events, “Times and Worlds – An LF Architecture”, in: *Situationsargumente in Nominalbereich*, Berlin: De Gruyter, 13–46.

Veran Stanojević

ON THE (NON)UNIFORMITY OF TEMPORAL
MEANINGS IN SERBIAN

Summary

In this paper we argue that the opposition between the so-called ‘indicative’ (or ‘deictic’) and ‘relative’ uses of tenses, based on Aleksandar Belic’s theory, is inadequate both empirically and conceptually: empirically, because there are temporal uses that are neither indicative nor relative, and conceptually, because this opposition is not necessary to account for the temporal interpretation of the relevant uses of finite verb forms in Serbian. In the framework of formal approaches to semantics of verb tenses, we assume that finite verb forms represent a morphosyntactic reflex of the so-called semantic tenses, namely semantic present, past and future. The key concepts of this type of approaches are the so-called local evaluation time, on the one hand, and its relation to the interval (the so-called reference time) introduced by the tense morpheme to which an appropriate semantic tense has been assigned, on the other. The temporal location of the local evaluation time depends on the syntactic configuration in which the tense form occurs, so that all the effects pertaining to the opposition ‘indicative/relative’ – and much more – could be derived from the identification of the local evaluation time throughout the compositional interpretation of sentences.

Keywords: verb tenses, semantic tenses, indicative, relative, Serbian

Ана М. Јањушевић Оливери*
Универзитет у Приштини
са привременим седиштем
у Косовској Митровици
Филозофски факултет
Катедра за српски језик и књижевност

УДК 811.163.41'366.593

СЕМАНТИЧКИ И СИНТАКСИЧКИ АСПЕКТИ ИМПЕРАТИВА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Императив се у србистичкој граматичкој и научној литератури дефинише као глаголски начин којим се изриче заповијест или жеља да се изврши глаголом исказана радња. Тако (уско) схваћена императивна семантика условила је и ограничавање императивне парадигме на граматикализоване форме за друго лице једнине и множине и прво лице множине, уз евентуално укључивање и аналитичких форми за треће лице једнине и множине састављених од партикуле *нека* и презента. Циљ овог рада јесте да ревидира у литератури неуједначене, каткад и непрецизне и нејасне ставове о категоријалном значењу императива и о његовим појединачним реализацијама, као и да прецизира које све форме улазе у састав императивне парадигме у савременом српском језику.

Кључне ријечи: императив, значење, подстицај, директна прескрипција, индиректна прескрипција, императивна парадигма.

---

* anna.janjusevic@gmail.com

1. Императив је један од двају модуса у савременом српском језику. У Бондарковој Теорији функционалне граматике (ТФГ) модус се дефинише као граматичка категорија која експлицира начин на који говорно лице регулише своју комуникативно-информативну узајамност са адресатом. С обзиром на то да информација има двије основне функције – да утиче на понашање адресата и/или да га обавијести о нечему, у ТФГ се разликују и два основна функционално-комуникативна типа начина – волитивни и когнитивни. Волитивни тип представља граматичко средство за изражавање различитих врста мотивисаности глаголске радње вољом говорног лица да се врши или не врши радња. Когнитивни тип (когнитив) има обавјештајну функцију, тј. указује на степен истинитости информације која се преноси адресату. Императивом се изражава воља говорног лица да адресат врши или не врши радњу, тако да он представља једно волитивног типа модуса (Бондарко и др. 1990: 90–91).

Храковски и Володин (1986: 11) истичу да је императив јединствен у систему глаголских облика по томе што се њиме изражава апелативна језичка функција. Сама апелативност, са којом су повезане и формалне и семантичке специфичности императива, проистиче из чињенице да је императив више него иједан други лични глаголски облик условљен комуникативном ситуацијом, првенствено односом првог и другог лица. Да би се неки исказ препознао као императивни, неопходно је постојање трију елемената: 1) говорног лица које изражава прескрипцију (прескриптора), 2) лица коме је упућена прескрипција (обично саговорника) и 3) прескрибоване радње која ће, према говорниковој замисли, промијенити постојећу ситуацију.¹

---

1 О елементима императивне ситуације в. Бондарко и др. 1990: 80.

У овом раду позабавићемо се семантичким и синтаксичким одликама императива, са циљем да ревидирамо у литератури неуједначене, каткад и непрецизне и нејасне ставове о овом модусу, поготову када је у питању његово основно значење и са њим повезан састав императивне парадигме.

2. Храковски и Володин у студији о типологији императива наводе да је основно значење императива *волеизјављење*, тј. *изјављивање воље*, односно жеље, које представља и примарну императивну каузацију. Аутори објашњавају да то основно значење и говорник и саговорник, у зависности од говорне ситуације, даље интерпретирају као наредбу, молбу, савјет итд. (Храковски и Володин 1986: 132). Мислимо да се о изрицању воље може говорити уколико се могућем извршиоцу упућује заповијест, захтјев, забрана, молба и сл., али не и уколико му се говорник обраћа са савјетом, предлогом, упутством, упозорењем итд. Стога би било упутније говорити о *изражавању/изношењу сјава*, па би се императив примарно могао одредити као глаголски начин којим говорник изражава свој став у вези са постојећом ситуацијом/стањем са циљем да утиче на понашање неког другог лица (обично саговорника).

Изношење става у вези са елементима комуникативне ситуације одлика је језичких средстава којима се изражава модалност (глаголски модуси, модалне ријечи, лексеме са модалном семантиком). Стога треба утврдити посебно категоријално значење императива из кога се могу извести сва појединачна значења овог модуса у конкретним реализацијама.

2.1. У србистичкој литератури императив се обично дефинише као глаголски начин којим се изриче *з а п о в и ј е с т*, односно жеља говорног лица да се врши или

изврши глаголом означена радња.² Сам термин императив потиче од латинске ријечи *imperativus*, која је изведена од глагола *imperare*, што значи 'заповиједати'. Свођењем императива на значење заповијести сужава се могућност изражавања става говорног лица које истим обликом може изразити и жељу, молбу, савјет, упозорење итд. Овом значењском ограничавању императива супротставио се Т. Маретић, који за основно императивно значење узима жељу, јер је заповијест, према његовом мишљењу, само оштрије казана жеља (Маретић³1963: 615). А. Белић (2000: 223) истиче да се императивом исказује заповијест „да се оно изврши што основа глаголска значи”, а нешто касније додаје да заповијест „није ништа друго до појачана жеља”, због чега се императив и могао извести из жељног начина. У Синтакси српскохрватског књижевног језика М. Лалевића каже се: „Императиву је право значење кад изриче заповест”, али и да се често „императив узима за жељу, која је само ублажена заповест” (Лалевић 1962: 81. и 94). Дакле, имамо два става: да је заповијест појачана жеља, односно да је жеља ублажена заповијест, па се стиче утисак да се жеља и заповијест разликују само према степену, интензитету говорникове воље да се

2 Уп. Белић 2000: 225, Брабец и др. 1954: 243; Лалевић 1962: 93; Стевановић 1969: 677–684; Станојчић, Поповић³1994: 387; Остојић²1998: 151; Мразовић 2009: 162; Пипер, Клајн 2013: 404–406. Т. Маретић³1963: 624), а касније и М. Миновић (1987: 176–177), поред наведених значења наводе као равноправна и нека друга значења као што су молба, савјет, забрана, услов итд. Станојчић (2010: 374). императив дефинише као модус за исказивање заповијести, захтјева или молбе. У *Синајкси савременога српскога језика (проста реченица)*, у одјељку у категоријалном комплексу апелативности, поред типичног императивног значења заповијести, наводе се и значења захтјева, команде, наредбе, забране, дозволе, упутства, предлога, молбе, савјета, упозорења, пријетње и препоруке (Пипер 2005: 659–670).

одређена радња изврши.³ Међутим, семантика заповијести и семантика жеље су потпуно различите, јер проистичу из различитих комуникативних ситуација. Наиме за заповијест је карактеристична доминација говорног лица које је у стању да утиче на понашање саговорника, односно извршиоца прескрибоване радње, који се притом сматра дужним да изврши тражену радњу. С друге стране, за значење жеље је ирелевантан статус учесника говорног чина: говорно лице може бити и надређено и подређено саговорнику или пак равноправно са њим, те као такво не може контролисати понашање саговорника, што значи да не постоји ни облигаторност да се прескрипција изврши. Све ово упућује на закључак да се заповијест и жеља не могу узети као основна императивна значења, већ искључиво као дијелови категорије императивности, који су притом и поларизовани. Поставља се питање како онда одредити категоријално значење императива из којег би се могла извести остала разноврсна императивна значења.

2.2. Одговор, али не и његово образложење, нуди чланак С. Танасића „О императиву у савременом српскохрватском језику” из 1984. године, у коме се истиче да је основно значење императива *п о д с т и ц а ј*, а уз то значење аутор наводи и друга – заповијест, жељу, молбу, савјет, утјеху, опомену, забрану (Танасић 1984: 105–106).

Подстицај као категоријално значење императива наводи се и у новијој руској литартури. Шмељева дефинише подстицај као вербалну иницијативу говорног лица чији је резултат невербална или вербална активност саговорника (наведено према: Маслова 2008: 16).

---

3 Прихватљивијим нам се чини мишљење М. Бабић (2019: 101) да је основно значење императива директивност, која се може манифестовати као 1) јака директивност, која обухвата наређење, забрану, упозорење, па и упутство и као 2) слаба директивност, која обухвата молбу, опомену, савјет и сугестију.

А. Маслова посматра подстицај као говорни чин чији је циљ одређена промјена стварног свијета или, у случају значења дозволе, прихватање постојећег поретка ствари. Апстрактно настојање говорног лица да својим исказом утиче на промјену стварности обједињује све варијанте подстицаја и изражава неутралну семантику императива (Маслова 2008: 17), те се управо стога и може узети као категоријално значење овог глаголског модула.

2.3. Важно је истаћи да се опште значење подстицаја као и његове појединачне реализације остварују у конкретним реченичним структурама, тј. у комуникативним реченицама или исказима. У зависности од односа међу учесницима говорног чина, као и од саме комуникативне ситуације, опште значење подстицаја реализује се кроз појединачна значења која могу ићи од заповијести, команде, захтјева преко упозорења, савјета, позива, дозволе до молбе и жеље. Нека од значења су чешћа и јављају се у већини императивних исказа, док су друга ријетка, углавном сведена на специфичне случајеве и употребу одређених глагола.⁴

У русистици је било мишљења да није мјеродавно издвајати било какве варијанте општег значења подстицаја. Шендељс сматра да сема подстицаја обухвата широку скалу нијанси као што су: наредба, забрана или дозвола, упозорење, позив, молба, пријетња итд., али да ниједно од тих значења нема засебне семе и да нису повезани ни са лексичким нити са конструкционим условима употребе (наведено према: Маслова 2008: 51). Наше је мишљење да нису у питању само нијансе, већ варијанте општег императивног значења, те да међу варијантама

---

4 Нпр. значење позива везано је за глаголе кретања којима се означава приближавањем адресату – *гођи*, *уђи* и сл. Скретање пажње, које се граничи са случајевима транспозиције императива у модалну ријеч, остварује се глаголима чулне перцепције – *види*, *чуј*.

постоје диференцијалне семе, што се види и из лексикографског описа јединица којима се именују поједини типови императивности.⁵

Ми на основу критеријума а) међусобног односа прескриптора и извршиоца прескрипције, б) односа обају учесника императивне ситуације према самој прескрипцији и в) бенефактивности – издвајамо петнаестак императивних значења груписаних у три семантичка микропоља – директивност, стимулативност и дезидеративност, при чему је најразуђеније микропоље стимулативности, које обухвата подстицај у ужем смислу, позив и апел, потом инструктивну (упутство, савјет, предлог, скретање пажње), превентивну (упозорење) и пермисивну (дозвола и пристајање) семантику. На супротним половима категорије императивности налазе се искази са директивном семантиком (обухватају наредбу, забрану, команду и захтјев) и они са дезидеративном семантиком (жеља и молба).

---

5 На примјер, у РМС лексема *зайовијесѝ*, односно *зайовијед* је описана на следећи начин: „оно што се (усмено или писмено каже с циљем да се обавезно изврши [истицање А. Ј. О.]”, а синоними су *наредба* и *наређење* (РМС, s. v. *зайовед*). С друге стране, *захѝјев* се описује примарно преко семантике тражења: „оно што неко тражи, тражење, оно што се изискује”, па тек онда као налагање: „оно што нешто [не нешто, него неко – прим. А. Ј. О.] налаже”, односно као категорична жеља (РМС, s. v. *захѝев*). Из ових описа је очигледно да је за заповијест карактеристична обигаторност извршења радње, да је захтјев карактеристично тражење, које може ићи од категоричне жеље до налога. Исто тако *ѝогсѝицај*, према рјечничком опису (РМС, s. v. *ѝогсѝицај*) подразумева „оно што подстиче на какав рад, што охрабрује”, док је с друге стране *ѝозив* „молба, обавештење (писмено или усмено) некоме да дође негде, да учествује у нечему, да се прихвати чега, да учини што” (РМС, s. v. *ѝозив*), што значи да се подстицај евентуално може узети као хипероним, док је кретање у неком правцу ипак диференцијална сема.

3. Као што је основно императивно значење подстицај (и из њега изведена појединачна значења) условљено самом природом комуникативне ситуације, тако и састав императивне парадигме зависи од односа учесника говорног чина или, тачније, од тога које лице може бити агенс каузиране радње.

Категорија императивности увијек почива на односу првог лица према другом, како је већ истакао Д. Војводић, пишући о односу императива и вокатива (Војводић 2002: 58). Према томе, форме другог лица једнине и множине представљају центар императивне парадигме јер означавају да је потенцијални (из)вршилац радње саговорник или пак колективни слушалац. Такође, подстицај може бити упућен и заједници која уз саговорника укључује и говорно лице, те и форме првог лица множине несумњиво улазе у састав императивне парадигме. Лица са којима саговорник не комуницира не могу бити адресати, али њима свакако посредно може бити упућена прескрипција.

Поставља се питање шта све спада у императивну парадигму, тј. да ли се императивност у српском језику ограничава на граматикализоване форме императива другог лица једнине и множине и првог лица множине или пак она обухвата и аналитички императив, који би укључио и облике за треће лице једнине и множине, а у крајњем случају – и прво лице једнине.

У примјерима:

(1) – *Помени рат* – препоручио ми је Осман. (Селимовић: 241);

(2) „Ђе ћемо наћи кога од наших?” „Ниђе богами; ће заноће не освану, ће задане не замркну. *Тражиће* их око Краљева кола, ама није вјероватно да их нађете.” (Лалић, ПС: 43);

(3) Све нас је саветовао. Изађе тако са нама у шетњу, па каже: *Чувајће се*, браћо Срби, [...] ово је, вели, Африка, овде има змија у свако доба године [...] (Поповић: 44);

(4) Имам нешто да поручим твоме тасту [...] Данас *да сићеш* доље до њега и *да* му *кажеш*... (Лалић, ЛГ: 320);

(5) Ако их видите, мени овдје *да јавиш*е! (Лалић, ЛГ: 187) –

саговорник (примјер 1 и 4), односно слушаоци (примјер 3 и 5) препознати су као агенси каузиране радње. Други примјер је специфичан по томе што је прескрипција изречена адресату у директној комуникацији, а агенс је у ствари заједница којој он припада. Примјери (4) и (5) садрже аналитичку императивну форму изражену конструкцијом *да* + презент, која такође има вриједност подстицаја, с тим што има већу илокуторну снагу од конкурентних синтетичких форми.

3.1. Однос првог и другог лица није експлициран када су у питању форме првог лица множине, али он ипак постоји, јер се говорник обраћа адресату у другом лицу јединине или множине (ми = ја + ти/ви) (Војводић 2002: 58). То потврђују примјери:

(6) –То?! Не могу да се сетим како се зове?! – замуцала је. – Ко још мари, *ћрескочимо*, *хајдемо* даље... – узела је дружбеница госпођу под руку. (Петровић: 59);

(7) Све изгоре ватра [...] Браћо, *дежимо*. Волећемо се после. (Булатовић, ВиЗ: 170);

(8) А онда ви, барабе моје, притеците у помоћ! Нападните их с леђа [...]! *Сломимо* им немачку кичму којом се толико, код мене у сауни, хвале! (Булатовић, Људи: 97);

(9) Богме је свашта урадио по њему, па онда побјегао – објаснио је Махмут. – Него *да* га *свучемо*. Па ти опери одијело, а ја ћу му привити хладне облоге (Селимовић: 76).

У примјерима (6) и (9) подстицај је упућен саговорнику, али у извршењу каузиране радње поред саговорника учествује и говорно лице. Разлика међу овим примјерима огледа се само у томе што је у примјеру (6) употребљена синтетичка форма, а у примјеру (9) – аналитичка. У примјерима (7) и (8) подстицај је упућен мно-

жини лица која са прескриптором дијеле исту ситуацију, па је и говорно лице спремно да судјелује у предложеној акцији.

3.2. Прескрипција која је изречена пред саговорником или колективним слушаоцем од кога се очекује да промијени постојеће стање јесте *директна прескрипција*. У свим наведеним примјерима, осим другог, заступљен је тај тип прескрипције. Из контекста наведеног уз примјер (2) јасно је да се комуникација одвија између двају лица, а императивни садржај упућен је саговорнику, који у конкретном говорном чину има три улоге: улогу адресата, улогу преносиоца прескрипције упућене колективу коме он припада и улогу једног од извршилаца каузиране радње (*иљражиће*). То значи да у овом и сличним примјерима можемо говорити о *иосредној прескрипцији*.⁶

Ипак, типична посредна прескрипција тиче се случајева у којима саговорник има само двије улоге – улогу адресата и улогу посредника, док се као агенс каузиране радње препознаје лице/лица која не учествују у комуникацији. Овакву ситуацију илуструје примјер (10):

(10) Каж му да га пратимо годинама [...] *Нека каже* колико има, *нек* две трећине *досџави* [...] Ако толико не буде имао, *нек* узме од своје обрезане браће [...] Једноставно, реци му, тебе ће боље разумети: д-а-н-а-к! (Булатовић, Људи: 167).

У овом говорном чину, говорник, тј. прескриптор саопштава пред саговорником шта треба да уради неприсутно лице, а од саговорника очекује да прескрипцију пренесе одабраном агенсу (*кажи му*). С обзиром на то да у оваквим исказима говорник изражава свој став са циљем да каузира промјену постојећег поретка ствари, с тим што је агенс каузиране радње лице које не учествује у комуникацији – и форме трећег лица, изражене кон-

6 О правој и посредној каузацији в. Гусев 2013: 23.

струкцијом *нека* + презент, такође улазе у састав императивне парадигме.

3.3. И док аналитичку императивну конструкцију за треће лице једнине и множине граматичари и истраживачи углавном укључују у састав императивне парадигме, статус првог лица једнине и могућност аутопрескрипције и даље остају спорни и отворени. Најчешће се у граматичкој литератури среће констатација да „облик за 1. лице једнине није обичан” (Брабец и др. 1954: 120). Ипак, семантика императива у принципу не искључује аутопрескрипцију. У посебним случајевима говорник може бити не само адресат сопствене прескрипције, него и њен извршилац. С обзиром на то да основно императивно значење ипак није заповијест него подстицај, може се прихватити могућност да појединац сам себе подстиче на какву акцију, а то значење се реализује а) или императивном формом другог лица једнине (примјер 11), када се говорник себи обраћа у другом лицу, б) или пак аналитичком конструкцијом *да* + презент 1. лица једнине (примјер 12), када говорно лице води унутрашњи монолог, не напуштајући форму првог лица:

(11) Риђа свињо, рече Јован себи. Онерасположио си свог гладног буразера. Био си риђа свиња. Сад му *се ѿримакни, лези уз њега и ѿражи* да ти опрости. И *реци* му нешто лепо [...] *Каж*и му да време пролази, иако то заиста не осећаш. Или *изведи* неку своју глупост која га је увек веселила. Хајде, риђа свињо, хајде (Булатовић, Петао: 143);

(12) [...] па она је дошла да се објеси! *Да* јој *не дам!* Зашто баш да ми растужи шуму једним вјешањем? (Лалић, ЗП: 202).

У обама примјерима говорник жели да промијени постојећу ситуацију, а како себе види као јединог агенса каузиране радње, он сам себи упућује подстицај, тј. врши аутопрескрипцију. Додуше, када су у питању форме

првог лица изражене конструкцијом *ga* + презент, прескрипција поприма и нијансе проспективног значења, што значи да говорник истим исказом подстиче себе на активност и уједно излаже план активности. Али у сваком случају, сматрамо да и аналитичка конструкција *ga* + 1. лице једине презента има императивни карактер, уколико је употријебљена у солилоквијумском исказу којим говорно лице подстиче себе на промјену постојећег стања. У овом случају говорник има улогу прескриптора и агенса каузиране радње, те се и овај вид каузације може сматрати директном прескрипцијом.

4. На основу свега реченог, изводимо сљедеће закључке:

4.1. Категоријално значење императива јесте подстицај, а не заповијест и жеља. Императив је глаголски начин којим говорно лице у директној комуникацији са саговорником/саговорницима износи подстицај а) да се промијени актуелно стање вршењем нове радње (наредба, захтјев, подстицај, молба, упутство и сл.) или укидањем актуелне (забрана) или пак б) да се настави са вршењем започете радње (пристајање), при чему агенс каузације може бити било које лице.

4.2. Основно императивно значење може бити реализовано кроз више подзначања, која смо на основу критеријума међусобног односа учесника говорног чина, њиховог односа према прескрипцији, те критеријума бенефактивности груписали у три семантичка поља: директивности, стимулативности и дезидеративности, при чему се у оквиру ових трију поља издваја петнаестак појединачних значења: заповијест/наредба, команда, захтјев, забрана; подстицај, позив, апел, упутство, савјет, предлог, скретање пажње, упозорење, дозвола, пристајање; молба и жеља.

4.3. С обзиром на то да је за императив кључни подстицај да се постојеће стање промијени, а да каузирану

радњу, у зависности од конкретне ситуације, може (из)вршити 1) саговорник сам или у заједници са другим лицима, 2) говорник сам или у заједници са саговорником и/или другим лицима или пак 3) лице/лица која не учествују у комуникацији, у састав императивне парадигме, поред синтетичких облика другог лица једине и множине и првог лица множине, који су и централни облици императивне парадигме у српском језику, улазе и аналитичке форме трећег лица једине и множине, али и конструкција *га* + презент првог лица једине, којом се изражава аутопрескрипција. Такође, императивна парадигма обухвата и перифрастичке облике састављене од партикуле *га* и презента другог лица једине и првог и другог лица множине, који се јављају као средства конкурентна синтетичким императивним формама.

Извори

- Булатовић, ВиЗ: М. Bulatović, *Vuk i zvono*, Zagreb: Zora, 1958.
- Булатовић, Људи: М. Bulatović, *Ljudi sa četiri prsta*, Beograd: BIGZ, ¹¹1990.
- Булатовић, Петао: М. Bulatović, *Crveni petao leti prema nebu*, Novi Sad: Stylos, 2000.
- Лалић, ЗП: М. Lalić, *Zlo proljeće*, Beograd: Nolit – Titograd: Pobjeda, 1983.
- Лалић, ЛГ: М. Лалић, *Лелејска јора*, Београд: Нолит, ⁴1965.
- Лалић, ПС: М. Lalić, *Prvi snijeg (pripovijetke)*, Beograd: Nolit – Titograd: Pobjeda, 1983.
- Петровић: Г. Петровић, *Синџичарница „Код срећне руке“*, Београд: Политика–Народна књига, 2005.
- Поповић: Д. Поповић, *Књига о Милуџину*, Београд: Књига комерц, 2007.
- Селимовић: М. Selimović, *Tvrđava*, Sarajevo: „Svjetlost” izdavačko preduzeće, Sarajevo, 1971.

Литература

- Бабић 2019: М. Бабић, *Екскламативне конструкције у српском језику*, Андрићград: Институт „Иво Андрић”.
- Белић 2000: А. Белић, *Универзитетска предавања из савременог српскохрватског језика. Библиографија радова*, Изабрана дела Александра Белића, 14. том, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Бондарко и др. 1990: А. В. Бондарко и др., *Теорија функционалне грамматики. Темпоралност. Модалност*, Ленинград: Издательство „Наука”, Ленинградское отделение.
- Брабец и др. 1954: I. Brabec, M. Hraste, S. Živković, *Gramatika hrvatskog ili srpskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Војводић 2002: Д. Војводић, „О корелацији императива и вокатива (на материјалу руског и српског језика)”, *Славистика*, књ. IV, 56–62.
- Гусев 2013: В. Ю. Гусев, *Типологија императива*. Москва: Языки славянской культуры.
- Лалевић 1962: М. Лалевић, *Синтакса српскохрватског књижевног језика*, Београд: Завод за уџбенике НР Србије.
- Маретић ³1963: Т. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Маслова 2008: А. Ю. Маслова, *Коммуникативно-семантичка категорија побудителности и њена реализација у српском и болгарском језицима на фонима руског језика: опыт сопоставительного исследования*, Саранск: Издательство Мордовского университета.
- Миновић 1987: М. Minović, *Sintaksa srpskohrvatskog književnog jezika za više škole*, Sarajevo: Svjetlost.
- Мразовић 2009: Мразовић 2009: Р. Mrazović [на унутрашњој корници: у сарадњи са Зором Вукadinовић],

- Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Пипер 2005: Семантичке категорије у простој реченици: синтаксичка семантика, у: П. Пипер и др. *Синтакса савременога српског језика: проста реченица* (стр. 575–982), Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.
- Пипер, Клајн 2013: П. Пипер, И. Клајн, *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Остојић²1998: Б. Остојић, *Кратка прегледна граматика српскога језика*, Никшић: ИТП „Коло”.
- РМС: Речник српскохрватског књижевног језика, књ. 1–6, Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска, 1967–1976.
- Станојчић 2010: Ж. Станојчић, *Граматика српског књижевног језика*, Београд: Креативни центар.
- Станојчић, Поповић³1994: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Граматика српскога језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 1969: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд: Научна књига.
- Танасић 1984: S. Tanasić, „О imperativu u savremenom srpskohrvatskom jeziku”, *Književni jezik*, 13/1, 15–26.
- Храковски, Володин 1986: В. С. Храковский, А. П. Володин, *Семантика и типология императива. Русский императив*. Ленинград: Издательство „Наука”.

Анна Јањушевич Оливери

СЕМАНТИЧЕСКИЕ И СИНТАКСИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИМПЕРАТИВА В СОВРЕМЕННОМ СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В работе исследованы семантические и синтаксические признаки императива в современном сербском языке с целью пересмотра в литературе несогласованных, часто неточных и непонятных позиций относительно основного значения императива и его отдельных реализаций, а также определения форм, входящих в состав императивной парадигмы в современном сербском языке.

Установлено, что категориальным значением императива является побуждение, поэтому императив может быть определен в виде глагольного залога, которым говорящий в прямом общении с собеседником/собеседниками вносит побуждение: а) изменить настоящее действие с помощью нового действия или отменой настоящего (запрещение), или б) продолжить начатое действие (согласие), причем агенсом каузации может быть любое лицо. Основное императивное значение в конкретных высказываниях может быть реализовано через ряд подзначений, которые на основании критерия взаимного отношения участников речевого акта, их отношения к предписанию, и критериев бенефактивности, сгруппировано нами в три семантических поля: директивности, стимулятивности и деидеративности, причем в рамках трех приведенных полей выделяется около пятнадцати значений: приказ, команда, требование, запрет; побуждение, приглашение, призыв, указание, совет, предложение, обращение внимания, предупреждение, разрешение, согласие; просьба и желание.

Учитывая тот факт, что агенсом каузации может быть любое лицо, в состав императивной парадигмы, наряду с синтаксическими формами второго лица единственного и множественного лица и первого лица множественного числа, вхо-

дят и аналитические формы третьего лица единственного и множественного лица, а также конструкция *да* + форма первого лица единственного числа настоящего времени, которой выражена автопрескрипция. Императивная парадигма включает также и перифрастические формы, состоящие из частицы *да* и формы второго лица единственного числа и первого и второго лица множественного числа, которые представляют средства конкурентные синтетическим императивным формам.

Ключевые слова: императив, значение, побуждение, прямая прескрипция, косвенная прескрипция, императивная парадигма.

Марина М. Николић*
Институт за српски језик САНУ, Београд;
Универзитет у Приштини
са привременим седиштем
у Косовској Митровици
Филозофски факултет
Катедра за српски језик и књижевност

УДК 811'366.593:[616.98:578.834

ИМПЕРАТИВ И ТИПОВИ ИМПЕРАТИВНОСТИ У ЈЕЗИКУ ПАНДЕМИЈЕ КОВИДА 19**

Предмет рада јесте употреба императива, као и других синтаксичких средстава за исказивање значења императивности у српском јавном дискурсу током епидемије ковида. Будући да је, посебно на почетку овог периода, фокус био на спречавању заразе и заустављању њеног ширења, нужно је било усмеравати грађане у жељеном правцу и подстицати их на неопходне активности или пак уздржавање од непожељних, те је полазна хипотеза да су с тим циљем у великој мери употребљавана језичка средства којима се неко усмерава, односно подстиче на жељену активност. Анализа је спроведена на два електронска и једном мануелном корпусу, који су израђени у сврху проучавања српског јавног дискурса током ковида. Истраживање је показало да је употреба императива фреквентна, али и да су присутна и остала средства за исказивање императивности, која је схваћена као подстицај, а не као заповест, како се она најчешће дефинише у постојећим српским граматикама.

---

* marina.nikolic@isj.sanu.ac.rs; marina.nikolic@pr.ac.rs.

** Истраживање спроведено уз подршку Фонда за науку Републике Србије, 7750183, Јавни дискурс у Републици Србији – PDRS.

Кључне речи: императив, императивност, јавни дискурс, српски језик

1. Циљеви и предмет истраживања. Последње три године високо заразна болест ковид заузима место централне теме у читавом свету. Не само што је ковид глобално изменио здравствену слику, друштвено-политичке активности и животе појединаца, његов утицај на језике запажен је, забележен и анализиран у многим друштвима. Како се примећује, новине у језику јављају се на свим нивоима, а највише на лексичком (Николић, Слијепчевић Бјеливук 2022).¹

Специфичности такозваног ковид језика очигледне су и на граматичко-прагматичком плану. Пандемијска криза довела је до нагле промене у јавним улогама – епидемиолози, инфектолози и други представници медицинске струке добили су централну медијску пажњу, а њихов задатак, уз основно, информисање јавности, био је и усмеравање грађана. Како би се криза превазишла, потребно је било осим благовремених и тачних информација дати и конкретне савете, упутства, препоруке, упозорења, али и увести забране што се неретко чинило застрашивањем експлицитним или имплицитним претњама. С тим циљем, као најефикасније средство показао се императив, односно друге форме за исказивање императивности које смо из тог разлога искористили да буду предметом нашег истраживања.

Пошто су се у нашим претходним истраживањима (Исто) императив и императивност више узгред помињали него што су суштински обрађени, циљ овог

---

1 Шири преглед литературе о променама у различитим језицима под утицајем ковида дат је у наведеној монографији, док се овде наводе само референце које су у вези с предметом истраживања у овом раду.

рада јесте да детаљније испита наведене појаве, односно утврди степен присуства императива, односно других лексичко-граматичко-прагматичких средстава.

Ако пођемо од једног од објашњења да се императивом „изражава заповест или неки други вид воље говорног лица (забрана, сугестија, молба итд.) да онај коме је такав исказ упућен према томе поступи” (Пипер, Клајн 2014: 181), јасно је да се упућивање односи на неко, најчешће присутно лице.² Занимљив податак нам по овом питању даје грађа – упућивање се најчешће односи на неприсутно лице.³

Императив, као граматички израз, представља центар семантичке категорије императивности. Ова семантичко-прагматичка категорија обухвата сва значења и облике којима се неко подстиче да нешто учини или да не учини, да буде носилац неког стања и сл.: „Интензитет таквог подстицаја може бити већи или мањи, чак и сасвим мали (нпр. блага сугестија). За значење типичне императивности карактеристичан је јак интензитет вербалних подстицаја на чињење или нечињење (нпр. заповест), док је на периферији императивности њен интензитет слаб, а њено основно значење више помешано с неким другим значењима” (Пипер и др. 2005: 659).⁴

2 Иако се у неким граматицама наводи да се искази са императивом могу упућивати другим живим бићима или персонификованим предметима (Исто: 181).

3 С. Танасић каже да „У нормалним условима комуникације (истицање наше) императив у предикату захтева обавезно два учесника који значе живо. Један је тај који износи подстицај, а други је тај коме се упућује подстицај” (Пипер и др: 2005: 453). У нашој грађи други учесник, иако неприсутан, подразумева тачно одређено мноштво – било да је реч о свим грађанима Србије, било да је реч о специфичним групама (здравствено компромитоване групе становништва, наши грађани с привременим боравком у иностранству, власници кућних љубимаца и др.).

4 Иако традиционалне српске граматике у први план стављају значење заповести (Стевановић 1989, Пипер и др. 2005,

Када је реч о императивности, неретко се истиче важност прескриптора, односно његове (друштвене) улоге, која подразумева извесни степен моћи, као и односа који има са (потенцијалним) извршиоцем (Карлић, Кларић 2015: 329). Од улога, односа међу комуникаторима и контекста зависи илокуцијска снага директивног исказа.⁵ Суочавање са новим, непознатим вирусом довело је до активности које су усмераване од стране Светске здравствене организације, а следствено с тим од стране Кризног штаба Републике Србије. Вирус је утицао на промену у расподели моћи⁶ међу друштвеним елитама тако што је медицинска струка, добивши на значају коришћењем медијског простора, почела да осваја моћ какву је дотад имао само политички естаблишмент. Међутим, у ситуацији када су политичке околности биле такве да је власт могла бити на неки начин уздрмана одлукама медицинског дела Кризног штаба, у расподели моћи политичари су поново преузимали превласт у погледу доминације (на пример, приликом расписивања и организовања парламентарних избора у пролеће 2020. године). Питање преваге једне од две контрастиране стране – научне аргумен-

---

Пипер, Клајн 2014), наше истраживање је показало доминацију значења подстицаја типа савет, препорука или упутство. Наравно, у испитиваном корпусу, будући да је он и тематски и функционално специфичан, ово није изненађење, али се шире гледано, може размислити о подстицају као доминантном начину усмеравања неког лица на деловање (или неделовање), а не о заповести, која би се могла посматрати само као један од видова подстицаја које говорно лице упућује неком другом лицу.

- 5 Директиви су говорни чинови којима се подстиче саговорник на неку делатност. О говорним чиновима у српском језику и формама учтивости више у Милосављевић 2007.
- 6 „Моћ се дефинира као способност појединца и институција да утјећу на понашање и животе других људи и/или да их контролирају” (Webber 1998: 114, према Катнић Bakaršić 2012a: 17).

тације и економске и политичке добити – при одлучивању о мерама било је централно у свим друштвима, док је јавни дискурс био попреште борбе науке и политике.

Када је реч о контексту, медијски дискурс базира се се углавном на упозорењима и апелима за превенцију болести, поштовање мера, вакцинацију и сл., па им је у складу с тим темама формирана тематско-организациона структура. У зборнику *Power, Media and the COVID-19 Pandemic, Framing Public Discourse* (eds. Price, Harbisher 2022) један број радова истражује усмереност политичких одлука на одређене друштвене групе у зависности од политичких циљева, затим и на аргументацију при доношењу одлука везаних за мере превенције и сузбијања ширења вируса, али и истинитости тврдњи у одређеним новинским жанровима на материјалима различитих језика. Упадљиво је да се фактографија меша са позивањем на послушност, убеђивањем, уверавањем, агитовањем у друштвима широм света, другим речима информативност је обавезно била праћена директивношћу. Циљ овог рада зато је да покаже средства којима се исказује подстицај, односно различита скала императивности, те да затим упореди да ли се резултати разликују у односу на претходна проучавања императива у србистици (А. Јањушевић Оливери, М. Бабић, С. Танасића, П. Пипера и др.), па да покаже да ли је употреба ових средстава карактеристична само за период пандемије и осталих садашњих друштвених околности, или разлике нема.

Наша хипотеза је да је медијски дискурс пандемије, пошто се базира заправо на саветима, упозорењима и препорукама, оријентисан на заповест (најшире схваћену), те да ће се најсутестивнија, па може се слободно рећи најманипулативнија средства наћи међу најзаступљенијим алатима за управљање другима, односно подстицање на неку активност или забране неког понашања.

2. Корпус. Корпус коршићен за ово истраживање обухвата три тематска корпуса формирана за проучавање српског јавног дискурса током епидемије ковида: два електронска и један мануелни. Електронски корпуси формиран су помоћу две апликације, BigBoxData и Sketch Engine. Први обухвата око 50 хиљада јединица (текстови и коментари на текстове), а други милион речи, док ручно прикупљан корпус још увек није коначан, будући да је допуњаван у више наврата, а уврштава тематске телевизијске емисије и новинске чланке.⁷ Временски оквир за прикупљање грађе за ово истраживање је од новембра 2019. (када је вирус први пут забележен у свету) до децембра 2022. године.

3. Врсте императивних исказа и њихови облици. У литератури се истиче да су начини исказивања императивности разноврсни најпре према степену граматикализованости, међутим не могу се занемарити и лексичка средства за исказивање тога значења. Иако императив представља основни начин исказивања императивности и налази се у центру те категорије, са највећим степеном граматикализованости у односу на друга језичка средства са значењем подстицања некога на нешто, он није једини граматикализовани облик исказивања императивности (Пипер и др. 2005: 661). У директивној функцији императивног типа јављају се и презент, футур први, перфекат и аорист (Бабић 2017), док неки лингвисти наводе и футур други и инфинитив (Фекете 2008).

Од лексичких средстава за исказивање императивности јављају се перформативни глаголи (*дозволиџи, забраниџи, закљичаџи, захтеваџи, молиџи, наредџи, њредлаџи* и др.), неки фазни глаголи (*Насџави! Пресџани!*), дефектни глагол *хајге*, глаголски придеви (*Дозвољено*

---

7 Више о ковид корпусима у Николић, Слијепчевић Бјеливук 2022: 18–22.

пушење. *Забрањено паркирање!*), али и неглаголске речи, попут именица (*Тишина! Пажња! Ни речи!*), прилога (*Мирно! Вољно!*), узвика (*Иш! Марш! Пси!*) (Пипер и др. 2005, Фекете 2008, Pranjković, Badurina).⁸

4. Типови императивности. За потребе овог истраживања један део грађе класификовали смо према досадашњим истраживањима, а најближе нам је било оно изнето у *Синтакси српскога језика. Просја реченица*, где се заповест, изједначена с императивношћу, дели на: захтев, команду, наредбу, забрану, дозволу, упутство (инструкције), предлог, молбу, савет, упозорење, претњу и препоруку (2005), мада често није било лако раздвојити ове врсте заповести. Такође, очекивано, нису се све набројане врсте императивности могле наћи у корпусу, из тематских, функционалностилских и прагматичких разлога.

1) Захтев: *Pogledajte se malo u ogledalo i kažite sebi: 50000 ljudi je u Srbiji umrlo zbog i od korone. Nije moralo toliko ljudi da umre; Hajde objasnite mi zašto postere s ovom rečenicom dele antivakseri?; Hajde pročitaj šta si napisao i nalupetao!*; „Razumem POZNATE rizike i POTENCIJALNE benefite primanja Fajzer vaccine, i razumem da mogu postojati rizici Fajzer vaccine koji nisu poznati u ovom trenutku. Razumem da je FDA autorizovala Fajzer vakcinu za hitnu upotrebu i da trenutno ne postoji dovoljno naučnih dokaza da bi FDA potpuno odobrila ovu ili neku drugu Kovid-19 vakcinu. Bez obzira na to *zahtevam* i prihvatam da dobijem Fajzerovu vakcinu; Istovremeno *apelujem* na vakcinaciju koja će dati mogućnost da se zaštitimo od komplikacija teških formi bolesti – istakla je dr Jovanović.

---

8 О безглаголским императивним конструкцијама (адвербијалним, објекатским, фразеологизованим и другим конструкцијама са императивним значењем) писала је и Ана Јањушевић Оливери (Јањушевић Оливери 2017).

2) Наредба: „Politiko” пише да се Немачка припрема на најгоре како омикрон хара Европом и да је ванредним службама *naređeno* да припреме планове за функционисање суштинских операција чак и ако се особље буде „desetkovano” због заразе новим сојем; Имунизација против COVID-19 спроводи се као ванредна препоручена имунизација на основу *naredbe* министра здравља. За спровођење препоручене имунизације потребан је информисани прistanak лица које се имунизује односно потписан образац сагласности за спровођење препоручене имунизације.

3) Забрана: *Ne prepisujte* lekove и *ne menjajte* terapiju на своју руку! Вакцинисао сам се због посла и егзистенције мене и моје породице. Да ли ме то сврстава у категорију ваксера?? Само ми *nemojte reći* како сам требао да нађем други посао пошто је крајње безобразно!!; Организација манифестација са великим бројем посетилаца *se zabranjuje* до 31. августа.

4) Дозвола: Очекујем напредак око вакцинације и око терапије и да ћемо живети нормално са ковидом. Морам да будем оптимиста, али када претпостављате, ја *dozvoljavam* могућност да не будем у праву.

5) Упутство: Често *perite* руке сапуном и водом најмање 20 секунди; *Ostanite* код куће док сте болесни; Шта је потребно од документације *saznajte* на сајту Амбасаде Италије у Београду; Када кашљете и кижате, *stavite* руку на уста. Јаја и месо добро *skuvajte* пре јела. *Izbegavajte* контакт са било ким ко има респираторне проблеме, попут кашљања и кижанја.

6) Предлог: Нисам прво била за вакцину, а ипак сам је примила јер хоћу да се вратим у нормалан живот што пре. *Ne svađajte se* више као баве, ко хоће нека прими, ко сумња нека и даље сумња нико му променити мишљење неће; Бројке оболећих су велике, али нека их по страни, *hajde da pratimo* број преминулих и пацијената на респираторима; *Hajde da uzmemo* пример особе која ради у дому за старе. Ако се тај радник вакцинише, може ли тежим обликом да зарази кориснике?; Током хладнијих месеци прехладе и кашља готово нико није поштеђен. Уместо бројних сирупа и пастила из апотеке, *predlažemo* вам један домаћи лек против кашља, без nuspojava и теског падања

na želudac, koji mogu koristiti i najmlađi članovi porodice; Ukoliko ste skloni problemima sa grlom, mnogo kašljete i loš vam je imunitet, *predlažemo* vam da napravite nevjerovatan prirodni lijek, koji će vam pomoći da ostanete zdravi.

7) Молба: Држава се силно бори против короне, *молим* људе да се уразуме! Уколико сте недавно посетили област у којој је много људи инфицирано вирусом COVID-19 и имате симптоме респираторне инфекције, молимо вас да потражите медицинску помоћ [позивањем националне телефонске линије за помоћ [број]/позивањем свог лекара и изношењем историје недавних путовања/придржавањем других националних здравствених протокола]; „Dobar dan. *Molim* doktore za savet. Sina (21) od jutros boli grlo, a malo-pre je izmerio temperaturu 37,1 C. Da li savetujete da počne da uzima Ivermektin odmah, bez odlaska u kovid ambulantu? [...]”, glasilo je pitanje; *Molim* redakciju b92 da objavi članak gde se objasnjava kako funkcioniše kolektivni imunitet.

8) Савет: #*OstanikodKuće*; „Obilazeći teren smo приметили да људи имају више разлога зашто се нису пријавили еУправи. Морамо им прићи и помоћи да се што више имунизују. *Hajde da sledimo* primer Izraela čiji su se građani vratili u normalan život”, rekao je Đerlek za Radio-televiziju Srbije; Ако сте имали KOVID-19 и имали сте симптоме, *izolujte se* на најмање 5 дана; *Nastavite da nosite* masku kad ste sa drugim ljudima još pet dana; *Izbegavajte* putovanja dok ne prođe punih 10 dana od vaših prvih simptoma. Ако морате да путujete između šestog i desetog дана, *nosite* tesnu masku kad ste u blizini drugih ljudi tokom читавог трајања путовања; Ако имате температуру, *produžite* izolaciju kod kuće dok temperatura ne prestane. За ближе информације *pozvati* broj Ministarstva zdravlja – 064 8945 235, или Института за јавно здравље Србије „Dr Milan Jovanović-Batut” – 011 2684 566, или institute/zavode за јавно здравље на територији на којој боравите чије контакт информације можете пронаћи на овом LINKU Ministarstva zdravlja.

9) Упозорење: *Ne igrajte se* s majkom prirodom!; Детаљно *pročitajte* упутство!

- 10) Претња: *Nemoj da nam diraš našu svetinju, ona nam je jedino što valja...* (о Новаку Ђоковићу, коментар читаоца).
 11) Препорука: *Pogledajte video o leku ivermektin; Pogledajte: Kako da razlikujete simptome korona virusa, gripa i prehlade; Pogledajte video: Sve o Delta soju virusa; Pogledajte video: Kako nastaje kolektivni imunitet; Vežbajte redovno; Preduzmite korake za izbegavanje infekcije, kao što su često pranje ruku i temeljno kuvanje mesa.*

Најпре су наведени примери с императивима (примарном средству изражавања императивности), затим перформативима или неким другим лексичким средствима (секундарним средствима изражавања императивности), што значи од центра ка периферији категорије. Очекивано, императив се претежно јавља код упутстава, савета и препорука, где његова, иначе веома јака, илокуцијска снага слаби. Да се употребљава са јачом илокуцијском снагом, при обраћању доносиоца одлука у Србији, у говорним чиновима наредбе, забране или претње, кршила би се правила пристojности и персуазивни потенцијал исказа би ослабио – што експлицитанија директивност то већи отпор према извршењу подстицане радње. Зато ће се, када ситуација захтева већу илокуцијску снагу, она постизати пратећим вербалним или невербалним средствима, или њиховим комбиновањем, о чему ће више бити речи у наставку рада.

5. Прагматичке вредности императивних исказа.

Корпуси су показали велико присуство текстова који се баве појашњењима у вези с вирусом, у којима се могу наћи информације о вирусу, а затим инструкције, савети, препоруке за заштиту од њега, на пример:

Direktorka Apoteka Beograd Jasminka Bjelečić kaže za BBC na srpskom da apoteke sukcesivno prodaju i dobijaju sredstva za zaštitu. Redovno dobijaju dezinfekcione sprejeve od 100 mililitara i prave gelove i kreme. „Dovoljna je jedna kap da

se uzme kako bi se ruke dezinfikovale”, napominje Bjeletić. Apeluje na građane da nastave da se štite, ali ističe da nema mesta za paniku. *Šta predstavlja samoizolacija? To znači da ostanete kod kuće 14 ili 28 dana i ne idete na posao, u školu ili druga javna mesta, kao i da izbegavate javni prevoz i taksi. Trebalo bi da smanjite i kontakte sa ukućanima.*

Међутим, информативни текстови о ковиду немају само примарну функцију. Иако је било неизоставно и обавезно информисати јавност о новом вирусу, овакви текстови служе да се реципијенти активно укључе у борбу против вируса, па стога имају обавезно и подстрекачку улогу (Хозе Лузон 2022). Персуазивни циљ најчешће је оствариван помоћу одређене лексике (рецимо, модалним глаголима – *шребало би, ваљало би, не би шребало* и др.) и метафора, али врло често и непосредним, директним обраћањем (*да осшанеише код куће, да не идеише на йосао, да смањиише конйиактише* итд.), која је у супротности од уобичајене и очекиване новинарске неутралне позиције у информативним жанровима.

У саопштењима чланова Кризног штаба, али и институција и појединаца ангажованих у спречавању ширења вируса, формулација мера, односно забрана остварује се конвенционалним, директним, али и индиректним обрасцима, па је тако, на пример, на званичном сајту Владе Републике Србије постављен следећи текст:

„Поштована госпођо/поштовани господине,
У Републици Србији је први случај COVID-19 регистрован 06.03.2020. године и епидемија је још у току. У овом моменту епидемиолошка ситуација је стабилна са тенденцијом пада учесталости обољевања у свим деловима земље. Међутим, вирус SARS-CoV-2 још увек циркулише на територији Републике Србије, па се препоручује поштовање превентивних мера у циљу смањења ризика настанка и преношења ове инфекције.

Молимо вас да у циљу спречавања заражавања и преношења инфекције у Републици Србији, али и у циљу заштите вашег здравља, предузмете следеће мере:

- у наредних 14 дана смањите контакте са другим особама у домаћинству, на радном месту или на јавним местима;
- често перите руке сапуном и водом (у трајању најмање 20 секунди) или користите средство за дезинфекцију на бази 70% алкохола;
- избегавајте додиривање лица, уста, носа и очију;
- избегавајте блиски контакт са особама које имају симптоме инфекције органа за дисање (повишена температура, кијавица, кашаљ, цурење из носа, отежано дисање или друго), укључујући и чланове вашег домаћинства;
- избегавајте поздрављање руковањем или љубљењем, а са саговорницима одржавајте раздаљину од најмање једног метра;
- користите маске које прекривају нос и уста када боравите у затвореним просторијама;
- често проветравајте просторије у којима боравите;
- ако осетите симптоме инфекције органа за дисање (повишена температура, кијавица, кашаљ, цурење из носа, отежано дисање или друго), одмах ставите маску преко уста и носа, појачајте хигијену руку (прање топлем водом и сапуном), избегавајте контакте са другим особама, користите марамицу кад кијате или кашљете, и позовите телефоном епидемиолога института или завода за јавно здравље надлежног за подручје у коме боравите (листа је дата на крају текста). Од епидемиолога ћете добити упутства о даљем поступку.

Молимо вас да у потпуности поступате у складу са добијеним упутствима.

Унапред вам се захваљујемо на одговорном понашању према сопственом здрављу, као и према здрављу свих становника Републике Србије.

Министарство здравља Републике Србије
Институт за јавно здравље Србије
„Др Милан Јовановић Батут”
(приступљено 5. децембар 2021)

Мере се уводе кроз чин молбе помоћу перформативног глагола (*Молимо вас...*), након чега следи бирократизација остварена низањем генитива и номинализација: у циљу *сјречаванја заражавања и йреношења инфекције у Рейублици Србији, али и у циљу зашйишије вашеј здравља*. При формулацији мера, упутства се реализују императивом (*смањийше, йерийше, корисйишије, йровејйравайше...*), што их чини конкретнима и недвосмисленима. Еуфемизирање, односно ублажавање заповедних форми и придобијање рецепијената постиже се употребом перформативних глагола *молийи* и *захвалывайи*. Институционални потпис овом тексту даје званични тон.

Очигледно еуфемизирање забране и смањење њене илокуцијске снаге запажа се код синтагме *обавезујућа йрејорука*,⁹ која по себи представља парадокс:

Министарство просвете, науке и технолошког развој упутило данас је *обавезујућу йрејоруку* свим основним и средњим школама у Републици Србији, а у циљу превенције ширења евентуалне инфекције. Министарство је подсетило школе да се придржавају мера у складу са здравственим препорукама, а на терену су просветна и санитарна инспекција које надзиру школе у вези са применом мера хигијене. // *Ministarstvo prosvete Srbije preporučilo je svim školama da đačke ekskurzije u inostranstvo odlože zbog korona virusa. Ministarstvo je pre više od nedelju dana preporučilo da se obustave ekskurzije u Italiju, a sada se preporuka odnosi na sve zemlje, rekao je za Radio televiziju Srbije savetnik Ministarstva prosvete Aleksandar Pajić. On je naveo da je preporuka ministra obavezuјуća za sve škole i da se može smatrati da je uvedena*

9 У питању је забрана, али је у илокуцијске сврхе употребљен појачивач *обавезујућа*, али и ублаживач илокуцијске снаге *йрејорука*. Циљ је остварен – препорука јесте схваћена као забрана, али је отпор према неинституционализованој заповести изостао.

zabrana na sva studijska putovanja i sve ekskurzije, te da zabrani podležu i razmene studenata.

Једна од препорука која је изазвала негодовање јавности, управо због њене илокуцијске сврхе и јаке илокуцијске снаге,¹⁰ послата је у виду СМС-а свим корисницима мобилне телефоније у Србији:

Ситуација је драматична. Приближавамо се сценарију из Италије и Шпаније. Молимо вас да останете код куће. Кризни штаб за сузбијање заразне болести.

Према каснијем образложењу, Влада Републике Србије је на овај начин позвала грађане да се придржавају донетих мера како би се смањили контакти, а тиме и ширење вируса. Од већег дела јавности порука је протумачена као ширење панике, иако су се представници Кризног штаба правдали да циљ *није био да се шири паника, већ да се дође до оних који нису довољно информисани или нису схватили озбиљности целе ситуације*. Без обзира на циљ изнет у образложењу, очигледан је персуазивни потенцијал и илокутивност овакве поруке. Указивање на опасност исказано је формулацијом *Ситуација је драматична*. Следи метафоризација о италијанском и шпанском сценарију с циљем застрашивања, а илокутивна снага се на крају ублажава употребом говорног чина молбе: *Молимо вас да останете код куће*. Као и у претходном примеру, институционални потпис на крају

10 Појмове илокуцијске сврхе и илокуцијске снаге користимо са значењем које им даје Џ. Серл, који илокуцијску сврху сматра надређеном у односу на илокуцијску снагу (илокутивност). Илокуцијска сврха представља намеру (интенцију) говорника, оно што он жели постићи неким говорним чином, док је илокуцијска снага избор вербалних средстава који ће тој интенцији дати снагу, препознату као молба, наредба, захтев и др. (Серл 2005: 2).

поруке носи извесну прагматичку тежину и формалнији тон. Иако је потврђено да је иницијатор и реализатор слања ове поруке била влада, својеврсно сакривање иза потписа Кризног штаба, указује на то да се поверење јавности у већој мери односи на струку, па је назив *Кризни шџаџ* злоупотребљен овом приликом.

Даље, ако говоримо о изражавању императивности, на начине који нису уобичајени приликом исказивања подстицаја за поштовање мера, односно забрану одређеног типа понашања (једног дела) становништва, неопходно је издвојити поруку председника Републике Александра Вучића:

Молим пензионере да не излазе нигде и да не слушају ничије предлоге. Нећу ниједну реч да кажем, али ако, драги пензионери, послушате такве предлоге, неће нам бити довољно комплетно Бежанијско гробље, комплетно Лешће, Ново гробље, Централно гробље. Биће мало да прими све нас уколико се такви савети буду слушали (А. Вучић на конференцији за медије, 25. март 2020).

Варирање лица у обраћању, инклузивна множина, негација, хипербола, изузетна су средства манипулације. Забрана изласка из куће, као изразито јако средство директивности, ублажена је перформативом *молим*. Забрана се експлицира индиректно, кроз застрашивање, а то се чини различитим средствима, појачивачима илокуцијске снаге: употребом експресивне, сликовите лексике и лексике субјективне оцене, непосредним (новчане и затворске казне) и посредним претњама (апокалиптичним сценаријима), коришћењем императива и других синтаксичко-прагматичких средстава за лично обраћање, перформативима, еуфемизмима, хиперболом, алегоријом, кумулацијом, градацијом и, на крају, интензификацијом. Молба је искоришћена као средство изра-

зите забране, а њу је пратила врло изражена невербална комуникација.

Визуелна репрезентација у таквим случајевима креира одређене стереотипе и чува позиције, на тај начин што представља људе као друге, чиме се успоставља однос Ми (супериорни) према Они (инфериорни) (Katnić Bakaršić 2012b: 405). Неки од кључних политичких фактора који доносе и спроводе одлуке у Кризном штабу имали су специфичне и необичне телевизијске наступе, у којима су се вешто користили невербалним средствима: фацијалном експресијом (мимиком) и говором тела (гестовима). На пример, на неколико конференција за новинаре председник Србије Александар Вучић упозорења о мерама заштите саопштио је кроз говорни чин молбе, правећи карактеристичан покрет спојених дланова, као у молитви:

Само вам говорим, људи, ... свако ко је био у Милану, у кризним жариштима ... дајте, људи, само нам то *рецијте*, не сме да нам уђе у хирургију клиничког центра корона. *Ко боја вас молим!* // Молим вас, драги пензионери, као бога, не морам да вам говорим колико вас волим. Све ово што радимо, радимо само због вас. Само *остјанијте* у својим кућама, не излазите нигде. ... Молим вас, зато што вас толико и волим и волимо!

У овом примеру више је додатих вербалних индикатора илокуцијске снаге. Перформативни глагол у првом лицу апсолутног презента (*молим*, који се још назива и окамењени перформатив, овде с функцијом интензификатора и појачивача илокуције), помињање бога (*Ко боја вас молим!*, *молим вас као боја*), непосредни изливи љубави и бриге за грађане (*не морам да вам говорим колико вас волим, зајто шјто вас шјолико и волим и волимо*), директно обраћање у другом лицу (*људи, драги пензионери*) појача-

вају персуазивни потенцијал, али су истовремено страни званичном, формалном и одмереном обраћању, какво би се могло очекивати и које је, на крају, пожељно у кризним ситуацијама. У овом случају директив постаје експресив, што значи да уз директивност овај исказ поприма изузетну стилску функцију. Иако се у литератури молба дефинише као учтиви захтев или пак учтиво наређење (Милосављевић 2007: 36), овакви примери показују да се о молби може говорити као о искључиво експресивном средству, где она из сфере формалног усменог изражавања (представник власти се обраћа грађанима), прелази у домен крајње неформалног усменог изражавања са непримереним патосом, што би се могло сматрати неучтивим говорним понашањем. У прилог томе иду и закључци Б. Милосављевић да, када је о молби реч, степен директивности обрнуто је пропорционалан учтивости, другим речима, што је молба директнија, то је неучтивија (2007: 75–76, 151), односно неконвенционалнија (Исто: 150).¹¹

Непосредно обраћање неприсутном лицу или лицима, међу којима су и неистомишљеници, губљење границе пристојности међу комуникаторима, емотиван, неформалан тон, експресивно и пренаглашено говорење јесу карактеристике језика појединих доносилаца одлука у држави. У фамилијаризацији лежи, заправо, велики парадокс: као да се физичко дистанцирање, на којем се инсистира, покушава надоместити фамилијар-

11 Б. Милосављевић дефинише неконвенционалне форме учѿивосѿи као одраз емоционално-експресивног стања говорника кроз његов слободан језички избор, а илокуција таквих форми препознаје се у контексту. Па тако „у говорном чину молбе, у оквиру неформалне комуникације, писане и усмене, налазимо тзв. експресивне перформативе (*љубим ѿе, кумим ѿе, мајке ѿи, живоѿа ѿи*), као и форме фамилијарног и емоционално-експресивног ословљавања саговорника, којима се ублажава императивност исказа, што за комуникативни учинак има експресивно деловање на адресата” (2007: 150).

ним обраћањем, којим се стиче поверење и остварује блискост (Де Роса 2020: 10):

– Београд је вечерас на 60 одсто, *уоздиљиће се, људи, немојте да људиће љаву збој људиости*. Крагујевац, катастрофа, Нови Сад лоше, али Београд и Крагујевац катастрофа – рекао је Вучић. – Кад чујем да ме зове Лончар, дође ми да скочим кроз прозор јер знам да ће ми саопштити лоше вести, ја бринем за сваки живот у Србији, тешко ми пада јер знам да је неко изгубио мајку или оца, брата или сестру... *Извиниће на мом оваквом излајању вечерас, али ја вас молим да водиће рачуна и љошијујите мере* – рекао је Вучић (Комраков 3: 281); – Нема, не надам се, сваког дана су нам све лошије бројке. Мене баш брига шта ће рећи људи ако се уведу ригорозније мере, битни су само животи људи, али ми желимо да спасимо економију. Од чега да повећамо плате и пензије, од чега, *будиће љошијени, од чега. Само будиће љошијени*, према себи и *љошијујите мере* – рекао је Вучић.

Императиви *уоздиљиће се, немојте да људиће љаву, будиће љошијени, љошијујите мере* и сл., ублажавају се коришћењем говорних чиновна молбе и извињења. Средства неформалне комуникације представљају изрази попут: *мене баш брија, дође ми да скочим кроз прозор* и сл., а пренаглашени патос исказан је конструкцијама: *Крајујевац, катасстрофа, Нови Сад лоше, али Београд и Крајујевац катасстрофа; тешко ми пада јер знам да је неко изјудио мајку или оца, браја или сестру...*; *дијни су само животи људи*; хиперболом: *ја бринем за сваки животи у Србији, дође ми да скочим кроз прозор јер знам да ће ми саопштиће лоше вести*. Степен подстицаја недвосмислено се увећава оваквом обраћању власти грађанима, али се поставља питање да ли је оно у ствари намењено повећању популарности лидера с једне стране и застрашивања непослушника с друге. И иначе, некон-

венционално комуникаторско понашање постало је последњих година манир политичара широм света, с циљем подилажења ширем спектру гласача.

6. Закључне напомене. Будући да је цео пандемијски наратив, односно дискурс базиран на саветима, препорукама, у крајњој мери и на забранама с циљем ширења и спречавања болести, очекивано јављају се бројне форме са значењем прескриптивности, односно прохибитивности. Овом приликом императив је био у првом плану, али се осим других граматичких и лексичких средстава, јављају и имплицитне форме императивности. Када је о императивности реч, сматрамо да је упутно говорити не о заповести као надређеном значењу у односу на остала у комплексу императивности већ о подстицају на вршење жељене радње. Илокуцијска сврха ових исказа налази се у жељи говорника да саговорник нешто учини.

Оно што се издваја као главни закључак јесте то да иако је намера да се нешто забрани – рецимо контакт (за шта имамо посебне изразе/калкове *социјална* или *физичка дистанца*), кретање (*полициски час*, *забрана кретања*, *заварање*, па и варваризми *локдаун* и *шай-даун*), најређе се јављају забране; готово доследно се користе препоруке (па чак у изразима *обавезујућа препорука*), савети, упутства, а перформативност исказа постиже се употребом молбе, тек врло ретко претње.

Литература

- Бабић 2017: М. Бабић, Временски глаголски облици у директивној функцији, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 46/1, Београд, 139–149.
- Де Роса 2020: А. S. De Rosa, The Invisible Other: Social Representations of COVID-10 Pandemic in Media and Institutional Discourse. *Social Representations* 29/2, 5.1–5.35.

- Јањушевић Оливери 2017: А. Јањушевић Оливери, Семантички блокирани императив у савременом српском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 46/1, Београд, 151–160.
- Карлић, Кларић 2015: Sredstva i načini izražavanja imperativnosti: pragmaticka perspektiva, *Filološke studije*, 13/2, Zagreb, 334–342.
- Катнић Бакаршић 2012а: М. Катнић-Бакаршић, *Između diskursa moći i moći diskursa*. Zagreb: Naklada Zoro.
- Катнић Бакаршић 2012б: М. Катнић-Бакаршић, Uloga zamjenica *mi* i *oni* u konstrukciji odnosa moći u diskursu, u: S. Halilović (ur.), *Bosanskohercegovački lingvistički kongres*, knjiga I. Sarajevo: Slavistički komitet, 399–407.
- Милосављевић 2007: Б. Милосављевић, *Форме учтивости у српском језику*, Београд: Учитељски факултет, 2007.
- Николић, Слијепчевић Бјеливук 2022: М. Николић, С. Слијепчевић Бјеливук, *Српски јавни дискурс у пандемији*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2022.
- Пипер и др. 2005: П. Предраг, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић, *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- Пипер, Клајн 2014²: П. Пипер, И. Клајн. *Нормативна граматика*. Нови Сад: Матица српска.
- Прајс, Харбишер 2022: S. Price, V. Harbisher (eds.). *Power, Media and the COVID-19 Pandemic, Framing Public Discourse*. London and New York: Routledge.
- Прањковић, Бадурина 2012: I. Pranjković, L. Badurina. Načini istraživanja imperativnosti, u: S. Halilović (ur.), *Bosanskohercegovački slavistički kongres I: Zbornik radova (knjiga I)*. Sarajevo: Slavistički komitet, 619–628.
- Серл 2005¹²: J. R. Searle. *Expression and meaning. Studies in the Theory of Speech Acts*. New York: Cambridge University Press.
- Слијепчевић Бјеливук, Николић 2021: С. Слијепчевић Бјеливук, М. Николић, Јавни дискурс у периоду епидемије ковида. *Српски језик: сџудије српске и словенске*, 26/1, Београд, 253–267.

- Стевановић 1989: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (грамађички системи и књижевнојезичка норма)*. II Синџакса. Београд: Научна књига.
- Фекете 2008: Е. Фекете, Морфолошки и семантичко-синтаксички модели у императивном значењу. *Јужнословенски филолој*, LXIV, Београд, 517–530.
- Хосе Лузон 2022: М. José Luzón, Coronavirus explainers for public communication of science: Everything the public needs to know. In: Musolff, Breeze, Kondo, Vilar-Lluch (eds.). *Pandemic and crisis discourse. Communicating Covid-19 and Public Health Strategy*. Bloomsbury Publishing, 97–115.

Marina M. Nikolić

IMPERATIVE AND TYPES OF IMERATIVE IN THE LANGUAGE OF THE COVID-19 PANDEMIC

Summary

The subject of the paper is the use of imperative, as well as other syntactic means to express the meaning of imperativeness in the Serbian public discourse during the covid pandemic. At the begining of the pandemic the focus was on the infection prevention as well as stopping the spread of infection and it was necessary to direct citizens in the right way and encourage them to respect covid protection measures. On the other hand, a lot of everyday activities such as going to work, public meetings, school classes regular attendance etc., were forbidden. For that reasons our hypotesis is that the political and medical establishments must use various means to achive cohesion between command and prohibition. The analysis was conducted on two electronic and one manuel corpus, which were created for the purpose of researching the Serbian public discourse while beeing under covid measures. Research shows the very frequent use of the imperative forms but also the existence of other different means for expressing imerativeness. The same

is considered as an incentive, not as command means, as its most often defined in existing Serbian grammars.

Key words: imperative, imperativeness, public discourse, pragmatic, Serbian language

Душка Б. Кликовац*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет**
Катедра за српски језик
са јужнословенским језицима

УДК 811.163.41'367.625

О ГЛАГОЛСКОМ ПРИЛОГУ ПРОШЛОМ
ОД НЕСВРШЕНИХ ГЛАГОЛА (И НЕКОЛИКО РЕЧИ О
ГЛАГОЛСКОМ ПРИЛОГУ САДАШЊЕМ
ОД СВРШЕНИХ ГЛАГОЛА)

Рад је посвећен употреби глаголског прилога прошлог саграђеног од несвршених глагола у савременој језичкој пракси, како се она очитује у корпусу СрпКор13 и, још више, примерима преузетим са интернета. У првом делу рада приказује се и коментарише литература о глаголском прилогу прошлом од несвршених глагола, а затим се износе налази из корпуса. Пажња се посвећује и грађењу глаголског прилога садашњег од свршених глагола. На крају се разматрају могући узроци регистрованом стању.

Кључне речи: савремени српски језик, глаголски прилог прошли, глаголски прилог садашњи, глаголски вид.

---

* klikovac@fil.bg.ac.rs

** Рад је урађен у оквиру пројекта Српски језик и његови ресурси – теорија, опис и примене (бр. 178006), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1. Шта означава и од каквих се глагола гради глаголски прилог прошли

Као што је добро познато, глаголски прилог прошли (одсад: ГПП)¹ типично означава радњу која претходи радњи означеној предикатом – за разлику од глаголског прилога садашњег (одсад: ГПС), који означава радњу истовремену с радњом предиката.

По неким граматичарима, ГПП се гради (само) од свршених глагола. Тако Мусић (1935: 144) каже: „Партицип презента гради се од имперфективних, партицип претерита од перфективних глагола.” Исто наводи и Ивић (³2008: 210). Да се ГПП „твори од свршених глагола”, сматрају и Силић и Прањковић (2005: 292).

У том случају разлика између ГПС и ГПП везује се за глаголски вид. То експлицира Белић (1973: 193): ГПП „значи увек радњу која је претходила другој радњи [...]; то значи да ту имамо претварање времена у глаголски вид” (истицање изворно).

Стојановић (1928–1929: 7) износи занимљиву тврдњу: да се облици „партиципа прошлог” „могу градити и од несвршених глагола: *везавши, њисавши* итд.”, али „употребити се могу само кад се од тих глагола направе свршени: *њовезавши, најисавши* итд.”. Цитира Миклошића, који каже да су изузеци од тог правила „врло многобројни”, али и констатује да он наводи само један пример из српског језика – *не мојавши*.

Други граматичари помињу и могућност да се ГПП гради од несвршених глагола, али наглашавају да се то догађа „само изузетно” (Клајн 2005), „по изузетку” (Пипер и др. ⁴2022),² „веома ретко” (Мразовић ²2009), „гдекад”

1 Иако није једини, овај термин је у литератури најраспрострањенији, па ћемо се њиме користити.

2 Сам термин који употребљавају Пипер и др. (⁴2022) – *свршени њрилоі* – упућује на повезаност ГПП-а са свршеним видом. –

(Стевановић ³1979). Барић и др. (2005: 245) кажу да ГПП могу имати сви глаголи, али да је „обичнији” од свршених. Поповић (2014: 65) констатује да се ГПП гради „претежно од перфективних глагола”; помиње, ипак, да се он „може градити и од несвршених глаголских основа, напр. *владавши, чекавши, седевши*”, али да је „сфера функциони-сања” таквих герунда „уска” (*истио*: 67).

Неки граматичари ГПП од несвршених глагола сматрају архаичним. Тако Белић (1973: 197) каже да се ГПП од несвршених глагола „све више губи” и „ограничава на перфективни вид, који најбоље одговара његову данашњем значењу”. Танасић (2005: 467) констатује да се ГПП „по правилу” гради од свршених глагола, а на основу примера из граматика закључује да употреба ГПП од несвршених глагола „није својствена језичкој данашњици”.

И заиста, једино су старији граматичари, полазећи од Вукових и Даничићевих дела, јаче истицали могућност да се ГПП гради и од несвршених глагола. Тако Маретић (²1931: 195) каже: „Gerundij prošli obično se tvori od perfektivnih glagola, rjeđe od imperfektivnih, ali ipak dosta često”, и наводи облике *чекавши, имавши, іостіивши, судивши, іоворивши, владавши, сїраживши, іїјеравши, мрзивши, ітраживши, расїїїивавши, чамивши, сїрадавши*, а Мусић (1935: 145) констатује да „Vuk i Daničić dosta često upotrebljavaju particip preterita i od imperfektivnih glagola”.

2. Подлеже ли ГПП од несвршених глагола неким ограничењима у употреби

2.1. Стојановић (1928–1929: 9) употребу ГПП од несвршених глагола сматра неправилном. Он наводи

Термин *іерфектїивни іерунд* употребљава Поповић (2014), али да значи само ГПП од свршених глагола.

девет примера; навешћемо прва четири (додаци у заградама су ауторови), с напоменом да су преостали слични првим трима:

(1) Идавши (!) задуго почине под једним великим каменом (м.: пошто је задуго ишао).³

(2) Ишавши задуго дође у један царски двор.

(3) Ови узалуд чекавши (м.: пошто су узалуд чекали) до пред зору једва се измакну натраг.

(4) У Србији није хтео дуго остати, него је отишао у Букурешт, говоривши да у Србију неће доћи да остане у њој без војске руске. (Вук)

Белић (1937: 263–264), критикујући Стојановића, закључује да се, „према употреби код Вука”, ГПП од несвршених глагола може употребити „када се на неки начин њихова радња временски ограничи, тј. када они значе радњу која је трајала одређени део времена”. Потврду за то налази у самим Стојановићевим примерима: у њима увек постоји нека одредба за трајање радње (*задуго, до њред зору* итд.). Каже да су „такве природе” и сви примери које је Маретић нашао код Вука и Даничића. За једини Стојановићев пример у којем одредбе за трајање радње нема (овде пр. 4), каже да је у питању „просто писарска грешка *јоворивши* место *јоворећи*”.

Стевановић (³1979: 757–758) прихвата Белићево мишљење: ГПП од несвршених глагола мора бити ограничен неком временском одредбом. Ипак, констатује да за такву употребу ГПП „не може навести ни једну потврду из језика писаца”, те да је у својој средњошколској граматици дао примере „из говорног језика”:

3 Примери се наводе у изворном облику, осим тога што су они из СрпКор-а пребачени на ћирилицу (и технички сређени). У примерима ГПП подвлачимо, а евентуалне релевантне делове реченице штампамо полумасним слогом. Изворе са интернета нећемо наводити због ограниченог простора.

(5) Чекавши вас читава два сата, ја сам после морао сам да идем.

(6) Служивши своје народу педесет година, он се повукао у миран живот.

У вези с пр. 4, Стевановић не помиње Белићево мишљење да је у питању штампарска грешка, него покушава да примени исти принцип да и у њему стоји временска одредба: „уз *јоворивши* стоји констатација да у Србији неће д у г о да остане” (истицање изворно). Међутим, приметимо да се *дуго* не односи на *јоворивши*, него на *остане* – тако да Стевановићево објашњење не стоји. Али сложили бисмо се с Белићем да би датом контексту прикладнији био ГПС, и поменућемо овај пример у т. 5.2.

Поповић (2014: 67) уз ово ограничење наводи још два. Прво је да такав ГПП „указује на контактну антериорност”, тј. „[г]лавна ситуација почиње непосредно по престанку зависне ситуације”. За то ауторка наводи три примера; примере овде наведене под бр. 1 и 5, као и следећи:

(7) Син њен Вратислав, пак, прими очев престо и, владавши тридесет и три године, почину у Господу. (*Прошлошко жиџије Светје Људмиле*)

Друго ограничење јесте да се такви герунди „користе само уз претериталне (свршене и несвршене) глаголе у предикату”. Овде ћемо, међутим, приметити да се ГПП и иначе користи претежно уз предикате који стоје у прошлом времену – просто зато што људи обично приповедају о ономе што се већ догодило.

2.2. Белићева тврдња да је и у Маретићевим примерима ГПП од несвршених глагола увек праћен одредбом за меру времена – није тачна. Штавише, праћен је одредбом само у једном примеру, а у осталима није:

(8) не имавши среће добити одговора не знам, је ли ... (стр. 564)

(9) да сте се ви одма вратили питавши за мене и траживши ме онђе (стр. 565)

(10) младић изађе из школа ништа не учивши у њима (стр. 565)

Примере без одредбе налазимо и код Мусића (1935: 144–145) – пр. 11 и 12, код Љ. Поповић (2014: 66; парафраза ауторкина) – пр. 13, а и код самог Стевановића (в. т. 3.1).

(11) Тада постивши и помоливши се Богу метнуше руке на њих.

(12) Тада пусти им Вараву, а Исуса шибавши предаде да се разапне.

(13) Одоше и оба практиканта, с Марком столаром, свадивши се најпре с гостионичаром [→пошто су се претходно посвађали с гостионичарем] што им је точио још прошле среде отворено пиво. (Л. Лазаревић)

3. Шта означава ГПП од несвршених глагола

3.1. Коментаришући употребу ГПП од несвршених глагола (в. пр. 11, 12), Мусић (1935: 145) истиче семантичку разлику између тог облика и ГПС:

„Ova upotreba dolazi jamačno otuda, što se htjelo istaknuti, da kad bi mjesto participa bila rečenica, u njoj bi bio imperfektivan glagol (na pr. *postili* su i pomolili se Bogu). Ali kad bi se glagol kao imperfektivan metnuo u particip prezenta, značilo bi, da se radnja njegova vrši u isto vrijeme s glavnom radnjom, a ona se doista vrši prije nje. Onda nije ostalo drugo nego da se imperfektivni glagol metne u particip preterita”.

Дакле, ГПП од несвршеног глагола означава радњу која претходи радњи предиката, а ГПС од истог глагола означавао би истовремену радњу.⁴ Слично примећује и

4 И сам Белић, наводећи примере за ГПП од несвршених глагола из старог језика, каже (1973: 197): „Иако је несумњиво да се

Стевановић (1954: 111): да код ГПП

„није битна перфективност вида него завршеност радње; главно је да се глаголска радња у ПП завршила пре вршења (одн. извршења) радње коју он одређује, а да ли је та радња била тренутна или је могла и дуже трајати – то за употребу ПП није од пресудног значаја”.

Стевановић (*истио*: 112) бележи случајеве кад се ГПП од несвршених глагола употребљава „и без икакве одреднице која би означавала да је њима казана радња на било који начин ограничена”. Он наводи два Вукова примера (овде под бр. 9 и 14), за које каже да је „у оваквом склопу ипак јасно да је радња суђења (у првом примеру) и питања и тражења (у другом) завршена” (Стевановић наводи још два примера – овде под бр. 16, 17, али ћемо о њима у т. 3. 2):

(14) Али је послџе кнез Милош... судивши неколицини по закону Карађорђијеву истријеби сасвијем.

Управо на таквом схватању значења ГПП заснован је прилог у рубрици „Језичке поуке” у *Нашем језику* из 1973. године (Х. 1973), где се коментарише и следећи пример:

(15) Не говоривши ништа својој кћери, стари фон Нацмер одлучио је да напише писмо своме драгом Холману.

Констатује се да „[н]није баш лако утврдити шта се наведеном реченицом хтело казати”, јер су могуће две ствари: да фон Нацмер није говорио својој кћери ништа

у већини ових и сличних случајева глаг. прилог прошли од несвршених глагола може заменити глаг. прилогом садашњим, ипак то не вреди за све случајеве без мењања смисла”, и указује на пр. *Тако дивши се с ѿобом, ѿвојих и ѿеде убиѿи имамо* („пошто смо се тако били”). Белић не наводи разлог што се ГПП не може заменити ГПС-ом, али је јасно да ГПП ту означава претхођење радње *дивши се* ситуацији *убиѿи имамо*, док би ГПС означавао истовременост.

пре него што је написао писмо (и у том случају је требало да стоји ... *не ѿворивши својој кћери нишиѡа ѡре ѡѡѡа*), или да није говорио кћери у време док се одлучивао на писање писма, у ком случају је требао да употреби ГПС: *Не ѿворећи нишиѡа својој кћери...*

3.2. Остало је још да тачно утврдимо шта је истовременост двеју радњи, а шта претхођење једне другој. Наиме, Стевановић (1954: 112–113), коментаришући примере

(16) Не могавши их раставити

(17) Не имавши подмлатка остави жену,

каже да ГПП може да се употреби од несвршених глагола „ако се њима [...] означавају радње које временски претходе радњи главног глагола”, те „*моћи* ту не значи трајно имати могућност него само имати могућност у тренутку што непосредно претходи глаголској радњи коју одређује”. Друга реченица, сходно томе, значи: *Не имавши доѡад ѡдмлаѡика, он остѡави жену.*

На исти начин Стевановић објашњава и следећи пример:

(18) Не имавши снаге да захвати социјално-друштвену проблематику, писац је тражио и нашао излаз у рјешењу које је половично.

У њему се „хтелo рећи да писац о коме се говори до тренутка кад је приступио тражењу излаза није имао снаге за захватање социјално-економске проблематике”. Стевановић каже и да би његовом језичком осећању било ближе „схватање да је дотични писац тражио излаз у нечему другом истовремено са немањем снаге [...] (јер је ово његова стална особина)”, те би „ту глаголски прилог садашњи више био на свом месту”; међутим, ако се пође од тога да је радња временски ограничена, може се употребити и ГПП (*истио*: стр. 111–112, истицање у цитату изворно).

Ова објашњења сматрамо проблематичним. Она би, наиме, значила да бисмо случајеве као што је *Док сам*

шејала њрадом, *срела сам сѣару њријајшељицу* могли тумачити на два начина: 1) као да шетња обухвата тренутак сретања и 2) као да га не обухвата. Широко усвојена (штавише, колико знамо, и једина) интерпретација јесте прва од те две. Исти је принцип и са ГПС: примери као *Шејајући њрадом, срела сам сѣару њријајшељицу* тумаче се као (делимична) истовременост двеју ситуација, тј. да прва радња обухвата другу.⁵ Надаље ћемо и ми тако сматрати, а наведене примере и Стевановићев труд да оправда употребу ГПП у њима поменућемо у т. 5.2.

4. ГПП од несвршених глагола у савременим корпусима

4.1. Тодоровић (2015), прегледавши примере ГПП у 15 српских романа најпознатијих српских писаца објављених од седамдесетих година прошлог века нао-вамо (већина после 2000), каже да није нашао ниједан пример тог облика од несвршених глагола. Ипак, међу примерима које наводи налазе се и два са обликом *мођавши* у којима је тај глагол употребљен као несвршени; ево једног:

(19) Мухарем је читаву вечност стајао не мођавши ни да заплаче. (М. Булатовић)

4.2. Ако се, међутим, удаљимо мало од лепе књижевности и најбољих писаца, слика је нешто другачија. Тако у СрпКор13 (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>) налазимо, углавном у новинским текстовима, облике ГПП *хтевши*

---

5 Реално стање ствари, наравно, зависи од лексичког значења глагола у облику ГПП и оног у функцији предиката. Тако би се могло дискутовати да ли у примеру *Tu je i završio život, ne htevši da ostavi top kojim je rukovao* стање хтења обухвата тренутак смрти или не. Али то проистиче из лексичког значења употребљених глагола, а не из граматичког значења ГПП.

(14 примера), *желевши* (10), *траживши* (7), *ишавши* (3), *говоривши* (2), *седевши* (2), *судивши* (2) и, посведочене по једанпут, *градивши*, *знавши*, *летевши*, *мисливши*, *радивши*, *чинивши*, *долазивши*, *налазивши се*, *прелазивши*, *пролазивши*. Ево неколико примера:

(20) [...] народна причица под називом „Тамни вилајет” [...] говори о човеку који је, ишавши шумом, упао у мрачну пећину. (*Политика*, 2006)

(21) У четвртак у 14 сати радници „Галенике” су се спонтано окупили у фабрици траживши објашњења [...]. (*Политика*, 2001)

(22) Ипак, Стојковић је у маниру вештог дипломате мало тога открио, говоривши углавном о стварима око којих је домаћа јавност начелно упозната. (*Политика*, 2007)

(23) На почетку сусрета одбојкаши Војводине изашли су на терен са транспарентом [...], желевши на тај начин да поздраве Марка Самарџића. (*Политика*, 2006)

У њима, као и у осталима, ГПП има значење ГПС од истих глагола.

Те примере смо пронашли тражењем облика ГПП од насумично одабраних несвршених глагола, тако да је извесно да наведени списак глагола није коначан.

4.3. Потражили смо, на исти начин, потврде за ГПП од несвршених глагола и на интернету, преко претраживача *Google*. Пронашли смо ГПП следећих глагола: са више од 20 потврда – *долазијџи*, *іледатијџи*, *іоворијџи*, *желејџи*, *знајџи*, *излазијџи*, *имајџи*, *ићџи*, *мислијџи*, *носијџи*, *іазијџи*, *іисајџи*, *ірелазијџи*, *радијџи*, *седејџи*, *служијџи (се)*, *слушатијџи*, *смајџирајџи*, *сјајајџи*, *терајџи*, *іпролазијџи*, *ірчајџи*, *улазијџи*, *хїејџи*, *чекајџи*, *чинијџи*, *чијџајџи*, *шїедејџи*; између пет и 20 потврда – *давајџи*, *ірадијџи*, *летїејџи*, *меријџи*, *налазијџи се*, *одлазијџи*, *іознавајџи*, *іосмајџирајџи*, *іосїијџи*, *ірогавајџи*, *сва-*

диїи се, сїварайїи, сїискаїи, сїудираїи, судиїи; маће од пет потврда – дојайїи се, жениїи се, залазиїи, клеїи, куїайїи, лежайїи, моїриїи, мрзеїи, обећавайїи, їливайїи, їодметайїи, їрилазиїи, размайїраїи, расїиїивайїи, сакуїїайїи, сваїайїи се, сеїи, силазиїи, скакаїи, сїавайїи, їеїи, ходайїи, шидаїи. Ексерцирано је укупно око 620 примера.

Извори су разнолики: од различитих форума, порука посетилаца сајтова и сл. (па би то био језик врло близак записаном говору), преко спортских и нижеразредних информативних сајтова и оних за забаву, па до сајтова озбиљнијих институција и новинских кућа – па и до понеке докторске дисертације.

Шта значи ГПП у тим примерима? Осим пет примера из архаичних извора (два из Библије, један од Доментјана, један из документа из прве половине 19. века и пример већ овде наведен под бр. 13), пронашли смо шест у којима ГПП означава радњу која претходи радњи предиката. Три су са глаголом *їосїиїиїи* у верском контексту (овде наводимо један – пр. 24):

(24) Постивши пред Свету Петку, веїина сестара се причестила тога дана.

(25) Do 1939. radivši kao službenik u lokalnoj železničkoj stanici pridružio se pešadijskoj diviziji francuske vojske.

(26) [...] i oca Vilhelma Nemca, u tom trenutku u službi ruskog imperatora, koji je, suštinski, bio međunarodni avanturista, služivši такође u Austriji, Holandiji, Francuskoj, Prusiji i postavši, najzad, ruski poslanik u Lisabonu.

(27) [...] a knez toga dana, svadivši se sa kneginjom. Ljubicom, bio loše volje [...].

Има и неколика примера у којима је теоријски могућа и антериорна интерпретација ГПП; ево једног:

(28) Prošlo je 110 godina otkako je Žorž Melies [...] zabiо svemirski brod u oko čoveka na mesecu. Koliko daleko su vizuelni efekti napredovali od tad? Radivši u bliskoj saradnji sa Akademijom filmskih umetnosti i nauka, Don Levi nas vodi na vizuelno putovanje kroz specijalne efekte [...].

У свим осталим примерима ГПП има значење ГПС. У неким примерима употребљен је чак са одредбама које јасно указују на то значење; ево неких (в. и пр. 33):

(29) Izvodili su pesme Ex Yu rok scene **ujedno stvaravši** i svoj materijal.

(30) Izasli smo na ulicu **i dalje se svađavši** [...].

(31) Ovaj dvojac je uhvaćen kako se ljubi nasred jedne beogradske ulice, **pritom ne štedevši** svoje uzavrele strasti.

У двадесетак примера ГПП и ГПС су употребљени чак паралелно, у истом значењу (пр. 32–35); штавише, у двама је у питању и исти глагол (пр. 35):

(32) [...] zatvorski čuvari otvorili su vatru na zatvorenike, koji su ranije danas pokrenuli pobunu, **paleći** dušeke u ćelijama i podmetavši požare širom zatvorske jedinice.

(33) Muzicke aktivnosti Irene Blagojević datiraju od 2000. godine. Diplomirala je flautu, gradivši karijeru i u pravcu klasične muzike, paralelno **radeći** kao profesor / pedagog.

(34) Onda mi je još jednom prošlo kroz glavu, **slušajući** ruske pesme i posmatravši Ruse kako pevuše, kako su to pesme njihovog detinjstva [...].

(35) Rebecca Knapp je [...] producentkinja sa velikim iskustvom u filmskoj i TV produkciji koje je stekla **radeći** širom Evrope, Azije Kanade i SAD [...]. Radivši na različitim pozicijama tokom procesa snimanja [...], obogatila je svoju biografiju [...].

4.4. Колико је облик ГПП од несвршених глагола ушао у језичко осећање чак и оних говорника српског

језика који имају некакво језичко образовање, показује и то што се у разним језичким саветима на интернету редовно појављује тај облик – нарочито кад се савети не тичу самих глаголских прилога (па се тако у пр. 36 савет тиче писања речце *не*):

(36) *Pravilo piši odričnu rečcu NE!*

Odrična rečca NE se piše odvojeno kada se glagolski prilozi prošli koristi kao glagol.

Primeri: Maja je pojela celu čokoladu, ne mislivši na svoju sestru.⁶

Рећи ћемо и да се оваква употреба ГПП уместо ГПС среће и на босанским и црногорским сајтовима, а нарочито је честа на хрватским. У Хрватској школској граматици (<http://gramatika.hr/pravilo/glagolski-prilog-prosli/43/>, страница посећена 3. 8. 2022) наишли смо и на званичну реакцију на такву језичку ситуацију:

Glagolskim priložima prošlim izriče se radnja koja se zbila prije druge radnje u rečenici, pa te priloge ne treba upotrebljavati kao da se njima izriče radnja koja se zbiva istodobno s drugom radnjom u rečenici. Istodobnost radnja izriče se glagolskim priložima sadašnjim.

NE

Čitavši roman, uživala sam.
Uživao je gledavši kroz prozor.
Radovali su se slavivši pobjedu.

DA

Čitajući roman, uživala sam.
Uživao je gledajući kroz prozor.
Radovali su se slaveći pobjedu.

6 На истом сајту се налазе и следећи примери: *Kupio je novu gitaru štedevši novac tokom cele godine. Ne znajući važnost ovog skupa, odlučio je da ne prisustvuje.* Само у првом од ова два ГПП је можда употребљен у свом значењу претхођења радњи предиката; у другом је употребљен уместо ГПС, баш као и у горњем примеру.

5. Има ли трагова мешања ГПП и ГПС у досадашњој литератури?

5.1. Неки аутори бележе употребу ГПС у значењу ГПП. Тако Поповић (2014: 67–68) региструје чињеницу да се облик *видећи* користи у значењу „схвативши” и за то наводи овај пример:

(37) Видећи то, Леандер је отишао Исусовцима ... [→пошто/када/након што је то видео // видевши то Леандер је отишао Исусовцима]. (М. Павић)

А Реметић (1981: 76) утврђује да ГПС од глагола *виђети(u)* и *рећ(u)* у говору Срба из Кладња и околине може „истина ријетко, да обавља функцију прошлог прилога”, у примерима као што су следећи:

(38) Ја не видећ не идем, а ти како оћеш.

(39) Вашко једна, ником не рекућ.

Међутим, понекад и сами граматичари допуштају употребу ГПП онда кад би на месту био ГПС. У питању су опет глаголи чулне перцепције, пре свега *видети* и *чути*. Тако Стојановић (1928–1929: 7, одн. 2) наводи следеће примере и њихове парафразе:

(40) [В]идећи (или: видевши) га гола и боса одмах му да једне опанке.

(41) Чујући (или: чувши) Стојша из двора овај разговор изиђе и он пред Змаја.

(42) Кад чобанин то **види**, нађе се у чуду: Чобан видећи то нађе се...

Међутим, у сва три та примера двовидски глаголи *видети* и *чути* имају значење свршених глагола, јер означавају радње из приповедачког низа. Упркос томе, очигледно је да Стојановићу ГПС не смета.

Маретић (²1931: 566), помињући случај да се „налазе герундиј прошли и садашњи један до другог, сваки са својим значењем, и то први на првоме мјесту, други на другоме”, наводи и Даничићев пример *камо ти жена?*

зайиіа моја майи зачудивши се врло видећи ме сама. Међутим, облик видећи није употребљен „са својим значењем”, јер је парафраза примера, очигледно: „Кад ме је видела сама, мати се зачудила и запитала”. Али ни Маретићу не смета ГПС од глагола видећи уместо ГПП.

Фелешко (1981: 143) интерпретира ГПС у неким примерима у значењу претхођења и каже да то нарочито важи за *verba sentiendi*, као у примерима чујући *іа* рекао је; желећи *друіо* оіишили су; видећи *да* још увек седим *устіао* је; осећајући *олакшање* іодскочио је и сл. Међутим, рекли бисмо да су глаголи видећи и чући и овде погрешно употребљени у ГПС, јер су употребљени у значењу свршеног вида: *іошіа* је чуо = примио чулом слуха, *іошіа* је *видео* *да* седим = приметио.⁷

А Клајн (2005: 132), да би илустровао случај кад ГПП „има практично исто значење као и садашњи”, наводи и следећи пример:

(43) Чувши (= чујући) кораке иза себе, пожуре да се сакрије.

Међутим, глагол чући означава радњу која припада приповедачком низу, те је употребљен с вредношћу свршеног глагола; упркос томе, ни Клајну не смета ни његова употреба у облику ГПС.

5.2. С друге стране, граматичари понекад нису примећивали да је ГПП употребљен уместо ГПС. Тако код Стевановића (³1979: 754) налазимо и пр. 44, а код Фелешка (1981: 143) пр. 45:

(44) Не могавши се право спријатељити са заптом..., одрече се службе и стане живјети по већим градовима од очеве имовине. (В. Новак)

7 Што се ГПС у преостала два примера тиче, ГПС се ту може интерпретирати у значењу истовремености, а у сваком случају би се парафразирао глаголима несвршеног вида: *Желели су друіо*, *іа* су *оіишили*; *Осећао је* *олакшање*, *іа* је *іодскочио*.

(45) Не могавши више подносити тугу у њеним очима, напустио је кухињу тетурајући. (А. Гилберт)

У оба примера немогућност о којој је реч траје и у тренутку означеном предикатом реченице, тако да је ГПП је употребљен уместо ГПС *не мојући* (в. и пр. 19).

Код Љ. Поповић (2014: 97, одн. 143) налазимо и два примера, оба од Л. Лазаревића, у којима *хйевши* стоји уместо *хойећи*; ево једног:

(46) Он се протрља по челу хтевши разагнати ове мисли. (Л. Лазаревић).

У овом светлу треба сагледати и пр. 4, као и пр. 15–18: граматичари су се довијали да објасне употребу ГПП у њима, али је он, по свој прилици, ту просто употребљен уместо ГПС.

Што се дијалеката тиче, С. Реметић (1981) бележи у говору Срба у Кладњу и околини ГПП у оваквим примерима:

(47) Неш, вала, лежавши добити жуљеве, не бој се.

(48) Најлакше ти је, болан, седавши – што стојиш?

(49) Литар рума ставши за шанком море попит.

Иако најпре каже да је то ГПП од глагола *лећ(и)*, *сесћ(и)*, *сйаћ(и)* (*исйо*: 75), мало касније, бележећи да се паралелно с ГПП чује и ГПС: *Ко још лежећи једе?*, *Ти йо йолако йако седећи*, *Мојо ди йо ја издржати сйојећ*, *ал ме доле кољена*, констатује: „Значење форми *лежећи*, *сйојећ(и)* и *седећ(и)* истоветно је са поменутиим облицима прилога прошлог од истих глагола” (*исйо*: стр. 76). Ова последња формулација значила би да су у пр. 47–49 облици ГПП изведени од несвршених глагола *лежайи*, *седеји* и *сйојаји* – са чим бисмо се и ми сложили.⁸

8 Аутор помиње да је и Брабец у тузланској области нашао да се ГПП употребљава уместо ГПС: *сједавши* (Реметић 1981: 76, фн.).

6. ГПС од свршених глагола

У једном примеру наишли смо на појаву која је још у већој мери неочекивана него употреба ГПП у значењу ГПС – а то је грађење ГПС од свршених глагола. Затим смо, насумичним тражењем а без нарочитог труда, прикупили још тридесетак примера – са облицима *њрочи-џајући, урадећи, исџреврћући, израћајући, џреседећи, уџоредећи, сачувајући*.

Шта значе ови облици? У 12 примера облик ГПС од свршеног глагола значи што и ГПП од истог глагола. Нарочито је речит пр. 50, где је ГПС *њрочиџајући* употребљен паралелно са ГПП *саџледавши*:

(50) [...] ja nisam hteo da mi se napasti vrate posle toliko godina muke sa njima, pa sam kopao po netu, trazio iskustva i na kraju **sagledavsi** sve, i procitajuci ovu temu od pocetka do kraja resio i da prihvatim terapiju, koja je fantasticno uspela, i ugoio sam se, posle 27god 😊))

(51) Na kraju sam je otkacio ne uradeci nista sa njom. uplasio sam se da ne ode predaleko.

(52) Do sada je pokrenut postupak privatizacije za 1371 preduzeće. Uporedeći sa podacima iz prošle godine, dolazimo do zaključka da je za samo devet preduzeća u 2010. godine pokrenuta privatizacija.

У нешто већем броју случајева контекст је такав да на месту ГП може бити употребљен и ГПП од свршеног глагола и ГПС од одговарајућег несвршеног глагола:

(53) Ja sam se plasila da se ne ugusim i ne zaglavim [u zatvorenom toboganu u akvaparku] al sad se procitajuci komentare pocela plasiti da nesto ne odrlijamm [= 1) прочитавши (кад сам прочитала), 2) читајући (док сам читала)]

(54) Uporedeći koeficijente varijacije između roditeljskih sorti na lokalitetu Sremska. Mitrovica,

može se zaključiti [...]. [= 1) упоредивши (кад/ако упоредимо), 2) поредећи (кад поредимо)]

(55) 32% [ljudi] Briše mejl ne pročitajući ga [= 1) не прочитавши га (а да га не прочита / није прочитао), 2) не читајући га (а да га не чита)]

Могло би се претпоставити да је у овом случају синонимија између ГПП и ГПС довела до неке врсте сливања ових двају облика: *ȳročitiȳajuћи* = *ȳročitiȳавши* + *чиȳajuћи*.

Најзад, у једном случају ГПС свршеног глагола значи исто што би значео ГПС од одговарајућег несвршеног глагола, али ГПП није могућ; пример је куриозитет по томе што су оба ГП употребљена погрешно:

(56) Hrvata nema puno jer ste resili da budete svećenici, a u RKC nema zenidbe. Stoga, umesto da se uvecavate **zenivsi** zene izradjajući potomstvo, medjusobno se torbate po samostanima.

7. Разлози за употребу ГПП од несвршених глагола уместо ГПС

7.1. Глаголски прилози су углавном књишки облици – у спонтаном, неформалном говору ретко се употребљавају; стога се њихова употреба и облици морају усвојити образовањем и читањем квалитетних текстова. Облици ГПП су једноставнији, јер најчешће треба поћи од инфинитива и његов наставак заменити наставком *-вши*. Облици ГПС су нешто компликованији, јер треба поћи од 3. л. јд. презента, који се понекад веома разликује од инфинитива. По сведочанствима са интернета, говорници српског језика често не познају облик *хоићећи*, иако могу бити поклоници лепог изражавања:

(57) [Питање] Zamolio bih vas za malu pomoć. Pri pisanju akademskog rada, htjedoh da iskoristim glagol

НТЕТИ у глаголском прилогу прошлом, али сам самог себе излудео недомумом, је ли “hteвši” или “hoteвši” или “htedovši”. Више ни сам не знам зато се консултујем са неким ко зна. Hвала!

[Одговор 1] Želeći 😊

[Одговор 2] Hteвši.

(58) Ја користим покаткад и прве партиципе глагола хтети – хотећи, хотевши и других. Радује ме враћање у употребу ових партиципа јер обогашују језик и доста скраћују казивање, а имају итекакав стилски допринос.

Облике *кунући* и *сїојећи* такође треба посебно научити, јер се корени у инфинитиву и ГПС разликују. Облици ГПС од глагола *їисаїи*, *скакаїи*, *їогмеїаїи*, *расїїїиваїи се*, *даваїи* компликованији су од облика ГПП. Најзад, речи *моїући*, *їдући*, *леїећи* и *їекући* су у свести једног броја говорника српског језика често само придеви, а не и ГПС од глагола *моћи*, *ићи*, *леїеїи* и *їеїи*.

Рећи ћемо и да творци оваквих примера са ГПП понекад праве и друге грешке у вези с њим. Најчешћа је та што агенси двеју радњи – оних које означавају ГПП и предикат – нису исти (пр. 59, 60) или је предикат у пасиву (пр. 61). Има и других језичких грешака (в. пр. 50).

(59) *Zalazivsi* sve dublje i dublje, ovo groblje je pretilo da nas usisa, dugo smo se zadržali, a bila sam protiv...

(60) **Sedevši u društvu povelа se priča o kaubojima** i upalio mi se kliker [...].

(61) Često je prikazivan u obilju voća, nosivši laganu tkaninu prekrivenu cvećem.

7.2. Међутим, примери у којима се паралелно јављају и облици ГПП и облици ГПС показују да говорник познаје и један и други. Сва је прилика да их у тим случајевима употребљава произвољно. ГПП од несвршених глагола и ГПС се, дакле, мешају. Који су подлежањи, лингвистички разлози томе?

Најпре, постоје случајеви кад ГПП и ГПС значе (готово) исто. Тако Фелешко (1981: 142) реченицу *Поїрешио је шїо је овамо дошао* парафразира помоћу оба ГП: (78) Погрешно је дошавши (// долазећи) овамо.

Клајн (2005: 132) каже да је „неки пут” радња ГПП истовремена с радњом предиката, и тада ГП прошли „има практично исто значење као и садашњи”. Исто тврде и Пипер и др. (⁴2022: 170). У оба извора наводи се следећи пример (парафраза је из овог другог):

(79) Прошао је крај нас не приметивши нас. (уп. Прошао је крај нас не примећујући нас)⁹

Иако би у парафразама обају примера био употребљен свршени глагол (*Поїрешио је шїо је дошао овамо*, одн. *Прошао је крај нас а да нас није йримеїшио*), могућ је и ГПС, који је типично „задужен” за означавање истовремености двеју радњи.

Видели смо (т. 5) да неки случајеви замене ГПП и ГПС не боду очи ни граматичарима: ГПС од глагола перцепције (нарочито *видеїши* и *чуїши*) већ дуго се понекад употребљава уместо ГПП, а ГПП неких глагола (нарочито *моћи* и *хїеїши*) употребљава се уместо ГПС. У вези с тим би требало поменути и велики број двовидских глагола у српском језику, који могу имати облике оба ГП – што је потенцијално још један извор њиховог мешања.

У прошлој тачки видели смо да постоје контексти у којима би се могао употребити и ГПП (од свршеног глагола) и ГПС (од одговарајућег несвршеног глагола) – што може изазивати утисак о њиховој синонимичности.

9 Пипер и др. (⁴2022: 170) дају и пример *Ишао им је у сусреї раширивши руке*. (уї. *Ишао им је у сусреї шїрећи руке*). Међутим, у њему ГПП и ГПС имају, строго говорећи, различито значење: ГПС би значео да је ширио руке док је ишао у сусрет, а ГПП да је од почетка прилажења имао раширене руке. – Клајн (2005: 132) наводи и пр. 43 (т. 5.1).

8. Закључак

ГПП од несвршених глагола има, у складу са својим типичним значењем, потенцијал да означи радњу која је претходила радњи предиката. (И тада уз њега не мора да стоји одредба за меру времена.) Међутим, у савременом језику тај његов потенцијал једва да се користи – и то се чини првенствено у текстовима верским или на верске теме, који чувају везу са језиком Библије. Уместо тога, ГПП од несвршених глагола почео је да се употребљава у вредности ГПС (нпр. *радивши* уместо *радећи*).

О размерама тог процеса не можемо још судити, само можемо рећи да таквих примера нема занемарљиво мало (у хрватском их има чак толико да се на њих реагује и у школској граматици). ГПП од несвршених глагола уместо ГПС употребљавају многи корисници интернета у неформалној комуникацији, али и новинари и различити стручњаци за друге области, па чак и неки језички образованији говорници српског језика. Он се може наћи и у новинарском језику.

На другој страни, у процесу међусобне замене ГПП и ГПС, и овај други је пружио руку првome: наилази се, иако у много мањој мери, и на случајеве грађења ГПС од свршених глагола (нпр. *урадећи* уместо *урадивши*). Стање описано у овом раду могли бисмо овако резимирати:

– ГПП од несвршених глагола употребљава се са значењем ГПС од несвршених глагола (*радивши* = *радећи*);

– ГПС од свршених глагола употребљава се у значењу ГПП од свршеног глагола (*урадећи* = *урадивши*), али и у контекстима који дозвољавају ГПС од несвршеног глагола (*урадећи* = *радећи*); у овом другом случају ГПС од свршеног глагола могао би се посматрати као нека врста сливенице (*урадећи* = *урадивши* + *радећи*).

Иако се може тврдити да је разлог међусобног мешања глаголских прилога недовољно познавање гра-

матике српског језика – нарочито с обзиром на то да су ГП књишки облици и да их треба научити током образовања, формалног и самосталног – чини се да су узроци дубљи. Издвојили смо следеће:

– кад су две радње истовремене а означене свршеним глаголима, за једну од њих може се употребити и ГПП и ГПС;

– употреба ГПС уместо ГПП од двовидских глагола перцепције (нарочито *видејџи* и *чујџи*) већ дуго је легитимна, као и употреба ГПП уместо ГПС од неких глагола (нарочито *мођи* и *хџејџи*);

– двовидских глагола, који могу имати оба ГП, има много у српском језику;

– постоје контексти који дозвољавају и ГПП свршеног глагола и ГПС несвршеног глагола (често у различитом глаголском облику).

С обзиром на то да су глаголски прилози ипак (још увек или у језичком осећању већине (образованих) говорника српског језика) превасходно везани за глаголски вид, њихова међусобна замена значи, заправо, и међусобну замену глаголских видова. Она се уклапа у ширу слику хомонимије глаголских видова у српском језику (тј. постојања великог броја двовидских глагола), односно њихове синонимије, и могло би указивати на померања у систему глаголских видова које се одвија пред нашим очима.

Литература

Барић и др. ⁴2005: Е. Barić, М. Lončarić, D. Malić, S. Pavešić, M. Peti, V. Zečević, M. Znika, *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga (4. izdanje).

Белић 1937: А. Белић, „Језичко осећање и граматичка анализа”, *Наш језик*, V, 257–267.

- Белић 1973: А. Белић, *Историја српскохрватској језика, књ. II, св. 2: Речи са конјугацијом*, Београд: Научна књига.
- Ивић³2008: М. Ivić, „О srpskohrvatskim gerundima”, u: *Lingvistički ogleđi*, Београд: XX век (треће, допуњено издање), 209–229.
- Клајн 2005: I. Klajn, *Gramatika srpskog jezika*, Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Маретић²1931: Т. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Загреб: „Obnova” (друго поправљено издање).
- Мразовић²2009: Р. Mrazović (u saradnji sa Z. Vukadinović), *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci / Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića (друго, прерађено и допуњено издање).
- Мусић 1935: А. Musić, „Значење и употреба participâ u srpskohrvatskom jeziku”, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 250, 1935, 127–157.
- Пипер и др.⁴2022: П. Пипер, И. Клајн, Р. Драгићевић, *Нормативна ірамаііка српској језика*, Нови Сад: Матица српска (четврто, измењено и допуњено издање).
- Поповић 2014: Љ. Поповић, *Коніірасіівна ірамаііка српској и украјинској језика: ііаксис и евиденцијалносіі*, Београд: САНУ.
- Реметић 1981: С. Реметић, „Судбина глаголског прилога прошлог у централним дијалектима српскохрватског језика (с освртом на ситуацију у једном источnobосанском говору)”, *Научни сасііанак слависііа у Вукове дане*, 7, 71–78.
- Силић и Прањковић 2005: Ј. Silić, I. Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Загреб: Školska knjiga.
- Стевановић 1954: М. Стевановић, „Поводом необичне употребе једног облика”, *Наш језик*, VI/3–4, 109–115.
- Стевановић³1979: М. Стевановић, *Савремени српскохрватској језик (Грамаііички сисііеми и књижевнојезичка норма) – II, Синііакса*, Београд: Научна књига (треће издање).
- Стојановић 1928–1929: Љ. Стојановић, „Значење глаголских партиципа”, *Јужнословенски филолоі*, VIII, 1–12.
- Танасић 2005: С. Танасић, „Синтакса глагола”, у: Пипер и др., *Синііакса савременоіа српској језика – Просііа реченица*

- (у редакцији Милке Ивић), Београд: Институт за српски језик САНУ / Београдска књига, Матица српска, 345–476.
- Тодоровић 2015: С. Тодоровић, „Глаголски прилог прошли са значењем пропратне околности у савременом српском језику (на корпусу књижевноуметничког стила)”, у: М. Ковачевић (ур.), *Савремена истраживања језика и књижевности*, VI/1, Крагујевац: Филум, 297–307.
- Фелешко 1981: К. Feleszko, „Српскохрватски прилошки партиципи – неке карактеристике”, *Научни саставак слависта у Вукове дане*, 7, 139–146.
- Х. 1973: „Језичке поуке”, *Наш језик*, XIX/4–5, 287–291. (Потпис: Х.)

Душка Кликовац

О ДЕЕПРИЧАСТИЈАХ ПРОШЕДШЕГО ВРЕМЕНИ,
ОБРАЗОВАНИХ ОТ ГЛАГОЛОВ
НЕСОВЕРШЕННОГО ВИДА
(И НЕСКОЛЬКО ЗАМЕЧАНИЙ О ДЕЕПРИЧАСТИЈАХ
НАСТОЯЩЕГО ВРЕМЕНИ, ОБРАЗОВАНИХ ОТ
ГЛАГОЛОВ СОВЕРШЕННОГО ВИДА)

Резюме

Статья посвящена употреблению деепричастий прошедшего времени (ДПВ), образованных от глаголов несовершенного вида, в современной языковой практике, отраженной в Корпусе сербского языка (СрпКор13) и еще более проявляющейся в примерах, взятых из интернета. В первой части исследования приведена и прокомментирована литература о ДПВ, образованных от глаголов несовершенного вида, а затем представлены примеры из корпуса.

Было найдено (путем случайного отбора глаголов несовершенного вида) около шестидесяти глаголов несовершенного вида, от которых образованы ДПВ, с неодинаковым количеством

словоупотреблений. С немногими (и в основном архаичными) исключениями они имеют значение деепричастий настоящего времени (ДНВ) - например, *радивши* вместо *радећи*.

В корпусе, что в еще в большей мере неожиданно, были найдены и ДНВ, образованные от глаголов совершенного вида (например, *урадећи*); в таких случаях ДНВ употребляются либо в значении ДПВ (*урадећи* = *радећи*), либо в контекстах, допускающих как ДПВ, образованных от глаголов совершенного вида, так и ДНВ, образованных от глаголов несовершенного вида (в таком случае деепричастие *урадећи* может представлять собой своего рода комбинацию деепричастий *урадивши* и *радећи*).

В конце рассматриваются возможные причины описанных явлений. Помимо недостаточного языкового образования, выявляются и более глубокие лингвистические причины:

- если два действия происходят одновременно и при этом они выражены глаголами совершенного вида, одно из них может быть выражено как ДПВ, так и ДНВ;

- употребление ДНВ вместо ДПВ, образованных от двувидовых глаголов восприятия (особенно *видети* и *чути*), уже давно является правомерным, как и употребление ДПВ вместо ДНВ, образованных от некоторых глаголов (особенно *моћи* и *хитети*);

- в сербском языке существует большое количество двувидовых глаголов, которые могут образовывать обе формы времени деепричастий;

- существуют контексты, допускающие как употребление ДПВ, образованных от глаголов совершенного вида, так и употребление ДНВ, образованных от глаголов несовершенного вида.

Поскольку деепричастия в первую очередь тесно связаны с категорией вида глаголов, их взаимозамена означает и взаимозамену видов глаголов, которую следует рассматривать в контексте сдвигов в системе глагольных видов сербского языка.

Ключевые слова: современный сербский язык, деепричастия прошедшего времени, деепричастия настоящего времени, виды глаголов.

Јасмина Д. Московљевић Поповић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за општу лингвистику

УДК 811.163.41'367.625

ВАЛЕНТНЕ ОСОБЕНОСТИ И АЛТЕРНАЦИЈЕ АРГУМЕНАТА УЗ ГЛАГОЛЕ ТИПА „ВРВЕТИ”

Предмет анализе у раду су конструкционе специфичности реченица са глаголима типа „врвeти”. Ови глаголи се у савременом српском језику реализују у три различита валентна, односно реченична оквира. Сваки оквир одликује се посебним формама морфосинтаксичке експресије глаголских аргумената, као и посебним начином дистрибуције синтаксичких функција унутар реченице. У првом делу рада ближе се дефинише и одређује сама појава, у његовом централном делу издвајају се семантичке поткласе глагола уз које су наведене алтернације (ротације) аргумената могуће и испитују морфосинтаксички и семантички параметри који детерминишу реализацију сваке од алтернативних синтаксичких структура, док се у завршном делу рада указује на значај ове глаголске класе за адекватно структурирање и сагледавање релација унутар лексикона, односно лексичко-валентног континуума.

Кључне речи: валентност глагола, алтернације глаголских аргумената, субјекатско-локативна алтернација, глаголи типа „врвeти”, лексичко-валентни континуум, савремени српски језик

---

* jasmina.moskovljevic@fil.bg.ac.rs

1.1. Једно од централних питања у истраживању валентних својстава појединих глагола и глаголских класа, односно при одређењу и анализи њихове аргументске структуре, тиче се могућности утврђивања система правила на основу којих би број и морфосинтаксички облик глаголских аргумената био предвидив на основу глаголског значења. Други аспект овог питања односи се на могућност предвиђања „упарљивости” сваког од глаголских аргумената са одговарајућом синтаксичком функцијом унутар реченице. Иако се већина глагола реализује у увек истом и непроменљивом валентном оквиру, и са увек истом и непроменљивом дистрибуцијом синтаксичких функција, постоји и значајан број глаголских класа чији се чланови могу реализовати у више различитих валентних оквира и са више различитих начина унутарреченичне дистрибуције синтаксичких функција. Једна од таквих глаголских класа јесте класа глагола типа „врвети”, чија су општа својства и уочене посебности основна тема истраживања у овом раду.

Иако глаголи ове класе досад нису били предмет анализе у студијама које се баве српским језиком,¹ постоји значајан број истраживања која се њима баве на језичкој грађи из других језика – енглеског (Даути 2001), холандског (Мулдер 1992), библијског и модерног хебрејског (Халеви 2013), чешког (Фрид 2005) и словачког (Влашкова 2019). Са општелингвистичког становишта посебно је интересантно да се глаголска класа „врвети” издваја као посебна и специфична не само унутар словенске и шире, индоевропске језичке породице, већ се њене идиосинкратичности уочавају и унутар генетски несродне, семитске групе језика (Халеви, *ibid.*).

---

1 Маргинално и успут, уз навођење само пар примера, уочени су и поменути (без даље анализе) у Moskovljević (2000: 293) и Moskovljević Popović (2008: 70).

1.2. У савременом српском језику, глаголи типа „врвети” реализују се у три различита валентна, односно реченична оквира и са три различита начина дистрибуције синтаксичких функција:

- (1) а) *Туристии врве центром града//у центру града//
по центру града.*
- б) *Центар града врви туристима//од туриста.*
- в) *У центру града врвело је од туриста.*

У сваком реченичном оквиру глагол се реализује са два семантичка аргумента, од којих један облигаторно означава одређено место или простор у коме се радња одвија, док други може бити носилац семантичких улога актер, тема или узрок ефектор (в. примере у 2.1–2.4). У првом валентном оквиру (1а), носилац субјекатске функције је именичка фраза у номинативу ($\text{Subj}_{\text{NPnom}}$), док се место/простор у коме се радња одвија исказује било именичком фразом у инструменталу без предлога, било неком од предлошко-падежних конструкција спацијалног значења ($\text{Loc}_{\text{NPins(spac)}}$ / $\text{PPK}_{\text{(spac)}}$):

(2) Маса врве московским улицама...//... ти људи што врве сарајевским улицама...//Разне мисли нам врве главом.// Хвала ти ... на успоменама што врве главом.// Моралне дилеме су свуда око нас, али и врве у нама самима.// ... која занемарује чак и подвучене примјере антиуставних норми које врве у овом предлогу.// Како то постићи када мисли врве у глави као у кошници?// По стазицама парка проврвјели су мрки људи с оним посебним изгледом лажних цивилиста...// Директног именавања ... има колико и у псовкама које врве по новим домаћим серијама и филмовима.// Тако је изгнуло ... мноштво других створења која врве по земљи.//...што нам исцртавају ново небо у сјени звијезде ... изнад сјена које врве над главом ...// Врви живот на Врбасу.// ... али нигде нисам видео да живот толико врви на улицама.// А на квадратном тргу. . . врвео свакојак свет.

У овом валентном обрасцу, реализација конституента са спацијалним значењем је факултативна:

(3) Мурариа је друга прича, људи врве и врло је живописно...//...јер туристи врве и природу мрве.// Људи врве као мрави; мувају се уоколо...// Људи врве, гамижу, раде – раде много.

У другом реченичном обрасцу (16), носилац функције субјекта је именичка фраза у номинативу која облигаторно има спацијално значење ($\text{Subj}_{\text{NPnom}(\text{spac})}$), док се актер/тема/узрок ефектор изричу или именичком фразом у слободном инструменталу, или предлошко-падежном конструкцијом $og + \text{NP}_{\text{Gen}}$. Поређење (1а) и (16) показује да унутар ова два реченична обрасца долази до другачије расподеле синтаксичких функција, односно до алтернације (ротације) семантичких аргумената – одредбени реченични члан који у (1а) означава место вршења радње бива „промовисан” на позицију централног реченичног члана – позицију субјекта, док субјекат из (1а) губи на проминентности и у (16) врши функцију одредбе. Иако је испуштање те одредбе у начелу могуће (уп.: *Центрар ґрада врви и кључа йо чийав дан*), оно је изузетно ретко – у електронском *Корјусу савременој срјској језика* (122 милиона речи) није пронађен ниједан такав пример.

У трећем реченичном обрасцу (1в), глаголи типа „врвети” реализују се у имперсоналној конструкцији. Уз глагол, чланови ове конструкције су две предлошко-падежне фразе: фраза са облигаторним спацијалним значењем ($\text{PPK}_{(\text{spac})}$) и фраза $og + \text{NP}_{\text{Gen}}$ (или, врло ретко, NP_{ins}) која је носилац семантичке улоге актер/тема/узрок ефектор:

(4) На игралишту и ливади у мом насељу, где је доскора врвело од деце, сада нема никога...// ... у тој старој сеници врвело је од кобри...//...испред њих обриси жицом ограђеног простора у ком је врвело од шатора...// Унутар УН - по салама, ходницима, канцеларијама и рестора-

нима – врвело је од политичке елите.// И управо је на тој линији врвело од уметничких акција и пројеката...//...у време кад је у граду већ увелико врвело очекивањима и припремама.

И у овом валентном обрасцу је, иако ретко, изостављање агентивне одредбе могуће:²

(5) Само је у новонасељеним селима, немечких дошљака, врвело као у мравињацима и кошницама.

Као што наведени примери илуструју, сва три издвојена реченична обрасца која се конституишу са глаголима типа „врвети” реферирају о истој екстралингвистичкој ситуацији, па се она не може сматрати узроком различите морфосинтаксичке експресије њихових конституената. Оно по чему се ове речнице, међутим, међусобно разликују јесу невелике, али јасно уочљиве разлике у значењу, односно у месту реченичног информационог фокуса – док реченице типа (1а), са прототипичном дистрибуцијом синтаксичких функција, тврде нешто о свом субјекту, реченице типа (1б), у којима се на позицији субјекта реализује NP_{ном} спацијалног значења, у фокус стављају место, простор реализације радње исказане предикатом, док је у фокусу реченица типа (1в) читава ситуација исказана реченицом.

2. У савременом српском језику издвајају се четири семантички разнородне поткласе глагола уз које је могућа субјекатско-спацијална (локативна) алтернација.³ Глаголи који се сврставају у ове четири поткласе су

2 У Корпусу савременог српског језика (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpus.html>) пронађен је само један пример из „Сеоба” М. Црњанског, наведен у (5).

3 Грађа која се излаже и анализира у овом сегменту рада ексцерпирана је из *Корпуса савременог српског језика* (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpus.html>), док мањи потиче из *Речника* Матице српске и *Речника* САНУ, уз пар

интранзитивни и, готово без изузетка, имперфективни (за изузетке в. ниже). Уз разлике у значењу, поткласе се разликују и по бројности, а сваку одликују и додатне специфичности:

*2.1. Глајоли који означавају ѿмилање,
ѿискање, или локално крейшање*

врвѿи: Мрави врве у мравињаку.//Мравињак врви мравима.//Туристи врве улицама центра...//Центар врви малишанима...//Свакакве мисли му врве у глави//Глава му врви свакаквим мислима.//Однос власти према Србима врви неправдом.//Извјештај такође врви неоснованим и произвољним коментарима о појединцима и институцијама//...конгресни центар врви бројним догађањима.//...тржни центар врви од купаца и продавача//...двориштем које је и лети и зими врвело од малишана жељних природе и рекреације.//Прашки компактни средњовековни центар врви од уских кривудавих улицица...//У холу Куће „Полиѿика” синоћ је врвело од света...

ројѿи се: На обали бурне реке стоји, главом му се јато мисли роји...//Душом су ми се ројиле мисли у вашим срцима рођене.//Тамо се роји од разних фашизама...//...у глави му се ројиле море новог Гоје...//...да се у мислима њених верних навијача роји бојазан.//...звезде су се ројиле на тамном небу...//Ђоковићу је вероватно почело да се роји по глави када је јуче силовито наставио меч...

киѿи аѿи: У срцу му кипти праведни гнев.//Срце му кипти праведним гневом.//...јер зло кипти у њима...//Насиље кипти у Београду...//Београд кипти бесом.//Трампови људи косе албанске финансијере, бес кипти

примера који су преузети са интернета и пар конструисаних примера.

у Вашингтону!// Мржња просто кипти у њима...//...она нека енергија која кипти и куља испод наших површина...//Његово књижевно дело кипти многобројним и великим манама...//... књига, која ... кипти портретима, силуетама...//... и цело његово дело кипти грешкама у хронологији и топографији.// У сали је киптало од енергије, борбености, весеља и другарства...//...али убрзо су пожелели град који кипти од живота...//...њен пратилац у себи кипти од беса и нестрпљења.// Јовановић ... сав кипти од љубави према животу и свим његовим чарима.//У народу је киптало од незадовољства.

кључаџи: Мржња и злоба им кључа у грудима.// Груды им кључају мржњом и злбом.//...наша младеж која кључа мржњом је наш властити проблем.//... а брат Чарлтон кључа завишћу...// Желудац, душа и тело кључа бесом и гори.//...не показујући да у нама кључа немир.//... она осећа како у њему кључа мржња// Кад тамо – све кључа од радости и весеља .// У узбудљивом финалу на терену ... све је кључало је од емоџија.//Кључало је у политичком, ал и духовном животу Краљевине Југославије... //...а кључало је и у других 10 минута утакмице у Самкову.// Кључало је од неизвесности у последњем колу групе Б...

џулсираџи: BW Residences пулсирају специфичном енергијом.//Специфична енергија пулсира у BW Residences.// Албахаријева тешка и клаустофобична прича пулсира тупим злом...//...има у машти и у шуми у којој пулсира живим бојама и јасним звуковима радост голог постојања...// можемо видети једну физиономију која пулсира унутарњим животом...//...крв пулсира у попуцалим капиларима...// Ово саборно место пулсира у хармоничном складу...

џрејереџи: Звезде трепере на небу.//Небо трепери звездама.// Поларна светлост трепери на небу.// Небо трепери поларном светлошћу.// Ваздух који нас обух-

вата трепери ружичастом бојом...// Нада му трепери у очима.// Очи му трепере надом.// Радост трепери у његовом гласу.// Глас му трепери радошћу.// Глас му трепери од радости.//...лак дрхтај трепери по њеном нежном телу//...објекти њених композиција трепере нијансама оне непоновљиве светлости Београда...// Почеше већ да трепере од нестрпљења и ишчекивања.

заи́раи̑и: Срећа му заигра у грудима.// Груды му заиграше срећом.// Радост живљења заигра јој у очима.// Очи јој заиграше радошћу живљења.//...сенке и светло заиграше на плафону...// Заиграше бисерним сјајем росне капљице и ниске.

заи́рейерейи̑: Небо изненада затрепери мистериозним сенкама.// Мистериозне сенке изненада затреперише небом.//Трачак наде затреперио јој је у очима.//Очи јој затреперише трачком наде.

Како наведени примери показују, глаголи из ове поткласе чешће се реализују у пренесеном, фигуративном него у примарном значењу, а простор реализације радње може бити и људско тело, или неки његов део (*и̑ело, очи, и̑руди, и̑лас, душа...*). Фраза која је носилац семантичке улоге актер/тема/узрок-ефектор⁴ облигаторно је у множини (**Турист̑а врви цент̑ром и̑рада*/**Цент̑ар и̑рада врви дои̑ађајем*), осим ако је реч о апстрактној (*живој̑, енерџија, срећа, неизвесност̑*) градивној (*крв*), или именици која означава мноштво (*народ, свети̑*). Уз имперфективне, у ову поткласу сврставају се и два перфективна (почетно-свршена) глагола – *заи́раи̑и* и *заи́рейерейи̑*.

4 О различитим семантичким микропољима унутар субпоља узрока ефектора в. Ковачевић (1988: 93 и даље).

2.2. Глаголи који означавају ольфакторне сензације

мирисаји: Тамјан је мирисао у ходнику.//Ходник је мирисао на тамјан.// Ходник је мирисао по тамјану.// Цео Дорћол (је) мирисао на тесто и на традиционалне ђаконије...// Централни хол на првом спрату ... шопинг-центра јуче је мирисао на сир...//...барут је већ мирисао у ваздуху.// Ваздух је мирисао на барут.// Рат је мирисао у ваздуху.// У ходнику је мирисало на тамјан.//У ваздуху је мирисало на пролеће.

смрдеји: У подруму је смрдела буђ.// Подрум је смрдео на буђ.// У подруму је смрдело на буђ.// У Београду је ноћас смрдела паљевина...//Кућа је и даље смрдела на средство за чишћење...//... смрдео си по црном луку.// ...на ушћу речице ... смрди на канализацију//Из уста му је смрдело по алкохолу.// У свлационици је смрдело на мртвака.//На улицама је смрдело на дим и сузавац.

воњайи: У крчми су воњали дуван, ракија ... и скорена сапуница на умиваонику.// Крчма је воњала по јефтином дувану, ракији ... и скореној сапуници на умиваонику.// У крчми је воњало по јефтином дувану, ракији ... и скореној сапуници на умиваонику.// Попели су се уз влажне степенице које су воњале по искуваном рубљу...// помешан са мирисом југа и кајсијеваче која је воњала из хотелског ресторана.// Цела кућа је одувек воњала на устајао дим.//Монтенегрини се одричу Његоша, јер је још у оно време реметио тамошњи суживот и воњао по геноциду.// ... јер је у соби воњало на зној и алкохол.

заударайи: Ракија им је заударала из уста...//...од мемле, која је заударала из влажних дувара и непометена пода.//...док је смеће заударало по улицама.//...у магази која је заударала на стоку, зној и прашину.//...велику мрачну зграду што је заударала на мемлу архиве и буђ...// Гангрена шаховог режима заударала је из тамница с политичким затвореницима.//Смрт је заударала у ваз-

духу.//Ваздух је заударео на смрт.//У улазу зграде вазда је заударало на дувански дим.//У ваздуху је заударало на смрт.

осећајџи се: У подруму се осећала влага.// Подрум се осећао на влагу.// У подруму се осећало на влагу.// Град се осећао на барут...// Ваздух се осећао на етанол и друге хемикалије...//У хотелу у коме сам спавао осећало се на нафталин, мошус и старе свеће.//На палуби се осећало по мирису соли и по чистом ваздуху.

одисајџи: Аутентична Стара варош одисала је мирисима традиционалне старе кухиње.// Свечана сала Народног позоришта одисала је јаким емотивним набојем.// Њен глас одисао је спокојем.// Спокој је одисао у њеној души.// Њихова школа одисала је типичним духом њемачке класичне гимназије.//Њена је душа одисала спокојем.//...а с друге стране одише неком загонетном благошћу и с молитвеном језичком омамом.

замирисајџи: У кухињи је замирисао свеже испечен хлеб.//Свеже испечен хлеб замирисао је кухињом.// Кухиња је замирисала на свеже испечен хлеб.// У кухињи је замирисало на свеже испечен хлеб.// Ваздух је замирисао на меку влагу...// Ваздух је замирисао на скандал.// Наш свет је замирисао на паре.// Конт замирисао по цвијећу и поврћу// Цела Европа замирисала на наш босиљак.// У Бачкој Тополи замирисало по бабином рецепту за ајвар.//У граду је замирисало на пролеће још у фебруару.//У финалу је замирисало на сензацију...

засмрдејџи: У ходнику је засмрдела паљевина.// Ходник је засмрдео на паљевину.//У ходнику је засмрдело на паљевину.//У колима је засмрдео бензин...//Кола су засмрдела на бензин.//У колима је засмрдело по бензину...//У медијима је засмрдело на деведесете.

У ову поткласу сврстава се осам глагола – шест имперфективних и два перфективна. Основно обележје ове семантичке поткласе је да се у ексцерпираној грађи у

валентном оквиру у коме се на позицији субјекта налази NP спацијалног значења не бележи употреба именичке фразе у слободном инструменталу као носиоца семантичке улоге узрока ефектора. Уз ове глаголе се са том функцијом реализују предлошко-падежне конструкције *на* + NP_{acc}, или *у/на/њо* + NP_{loc}.

У ову глаголску поткласу условно је сврстан, као њен маргинални члан, и глагол *одисати*, искључиво у свом фигуративном значењу – „бити прожет, испуњен чиме, зрачити”.⁵ Валентна обележја овог глагола битно се разликују од обележја других чланова ове поткласе – употреба слободног инструментала као носиоца семантичке улоге узрока ефектора уз њега је не само могућа, већ и врло честа.

2.3. Глаголи који означавају рефлектовану светлосну емисију

блистати: Чистоћа блиста у његовом дому.//Његов дом блиста чистоћом.// Срећа му блиста у очима.// Очи му блистају срећом.//У очима му је блистало од среће.//...на њему су се појавиле две или три нове полулице, и сада је блистао бледим и тананим ружичастим сјајем.// Камин, од белог мрамора, блистао је од скупих ситница.//...двориште је блистало од више стотина различитих лампица.// Дете у мени сећа се крсне славе у родитељској кући, у којој је тада све блистало, од лица, славске свеће и послужавника са житом...

бљескати: Гнев је бљескао у његовим очима.//Очи су му бљескале гневом.//На углу улице, натпис од црвеног неона из педесетих година бљескао је мутним сјајем.//... пошто је испод рупа и подеротина провиривало и бљескало некакво сјајно стакло.

5 Речник српскохрватскога књижевног језика, књ. 4: 40.

бљеснуџи: Трачак наде бљеснуо јој је у очима.//Очи су јој бљеснуле трачком наде.// Њено лијепо лице бљеснуло је од зноја.//Под њим је у хрпи црног гара бљеснула још гдјекад покоја искра.//Срце принцезе Марије бљеснуло је од љубави...//Љубав је бљеснула у срцу принцезе Марије.//У срцу принцезе Марије бљеснуло је од љубави.

засијаџи: Хумор јој је засијао у очима.//Очи јој засијаше хумором.//Лице јој је засијало поносом.//...лице Зјуганова засијало (је) од задовољства...// Градски трг је засијао новим светлом.// Ново светло је засијало на Градском тргу.// Светосавски храм најзад се усправио и засијао својим златним крстовима.//...а процветао би живот који је неугасиво засијао из витлејемске пећине.//...али је и опало лишће засијало од воде.// На фестивалу засијало од нових нада.//У Карађорђевој засијало од нових фасада.

зрачиџи: Спокој је зрачио на њеном лицу.// Њено лице зрачило је спокојем.// Анђеоски Бруно ... и даље зрачи загонетношћу...//...с једне стране она зрачи укусом трулежи и распадања, као битним ознакама нашег времена...

севаети: Ведрим небом, дубоко на обзорју, у потпуној тишини, севале су ретке муње.// До расвитка севале су на небу светлице...// Очи су му севале гневом.// Гнев му је севао у очима.// ...њене тамне очи севале су злослутним огњем.//...очи су му севале мржњом.//...попрска успављујућом травом његове очи, које су севале ватром...//...неке четвртасте конзерве које су севале у мраку својим безопасним месинганим сјајем...// Његове иначе тако плаве очи, севале су у неком, зеленом, бесу.//...у сало урасле и закрвављене очи севале су од злобе.// Морисове плаве очи севале су од беса.// Очи су јој севале од љутње...

светлуцаџи: Звезде су светлудале на небу.// Небо је светлудало звездама.//...тајанствено задовољство

које је притуљено светлוצало у њиховим очима...//...
лише је светлוצало неким необичним одблескујућим
сјајем...//...и кожным узенгијама које су светлוצале раз-
метљивом златном орнаментацијом.

сијајџи: Очи су јој сијале некаквим чудним сјајем.//
Некакав чудан сјај сијао јој је у очима.// Широко отворене
очи сијале су уплашеним сјајем.// Тек запаљене светиљке
... сијале су постојаном светлошћу.// Окице су му сијале
од задовољства.//Задовољство му је сијало у очима.

исијавати: Нежност јој је исијавала из очију.// ...испод
русих коса исијавало је њено бело лице...//...пројекција
пропагандног урадка из којег су исијавале поруке мржње
и шовинизма.//Очи које су исијавале добротом...// Затим
намрштено, али нацерено лице које је злобно исијавало
црним очима.// Народно позориште је исијавало посеб-
ном енергијом и емоцијама.

засветлуцајџи: Дијаманти су засветлוצали плавим
сјајем.// Плави сјај је засветлוצао у дијамантима.// Смех
је засветлוצао у његовим очима.// Очи су му засветлу-
цале смехом.//У очима му је засветлוצало од смеха.

одблескивати: Фењер одблескује једва приметним
сјајем.//Чудесни сјај је одблескивао у језеру.// Језеро је
одблескивало чудесним сјајем.//...извлачећи из футроле
за појасом нешто што је чак и у сенци одблескивало мета-
ластим сјајем.// Оштра флуоресцентна светла одблески-
вала су од голих плочица...//...дугачак мач са балчаком
са којег је одблескивало злато.// Сусрет двеју речи ...
одблескује поетском светлошћу...//...емотивност одбле-
скује прустовским сличицама...

гореџи: Жудња јој је горела у очима.// Очи су јој
гореле жудњом.// Моје живо, људско тело горело је пла-
меном...// Пламен је горео у мом живом, људском телу.//
Цело тело му је горело од пожуде.// Пожуда му је горела
у целом телу.//... на лицу које ми је још горело живом
ватром срамоте...

тињаји: ...електричне сијалице ... обавијале су се маглом од капљица и тињале ружичастом светлошћу.// Туга је тињала у њеним очима.// Очи су јој тињале тугом.

Ова глаголска поткласа је најбројнија – у њу се сврстава тринаест глагола (десет имперфективних и три перфективна). Уочљиво је да се у ексцерпираним примерима глаголи много чешће реализују у пренесеном, него у примарном значењу, као и да се именице/именичке фразе које означавају људско тело или његове делове релативно често јављају у аргументској структури ових глагола.

2.4. Глаголи који означавају емисију „ехо-звукова”

одзвањайи: Његов глас одзвањао је у празној сали.// Празна сала одзвањала је његовим гласом.// Путем одзвањало блејање стоке.// У сутерену је одзвањао смех...//...па граја врачарских малишана није одзвањала Авалом.// „Молитва” је одзвањала Београдском ареном...//...а у глави ми је одзвањала бркина реченица...//У свести му је одзвањала само једна мисао.//...слушао је цвркут птица, којим је одзвањала читава шума.//Вековима је та камена капела одзвањала гласинама о дому Светог грала.//...свака реч јој је била попут срдачног пљеска по леђима и одзвањала је аристократском самоувереношћу.// ...калдрмисаним улицама којима је одзвањао топот коња//... у препуној сали школе одзвањало је од аплауза младим извођачима.

одјекиваји: Смех одјекује у њиховој кући.// Њихова кућа одјекује смехом.//...његова песма громко је одјекивала у тамној ноћи.//Гласан аплауз дуго је одјекивао у препуној дворани.//...песма слободе и славе је одјекивала у кули...//Концертна дворана одјекивала је гласним аплаузом.//...чија је свака патетична реч одјекивала тихом иронијом ...// У њиховим ушима бубњала је и одјекивала

тешка, густа тишина.//...са улаза је одјекивала снажна вика...// На спрату је одјекивао Учитељев глас...//Глас људски је одјекивао у тој крчевини...//... и његов глас је одјекивао у тишини ноћи.//...морални потрес, који је, тако рећи, скоро физички одјекивао у његовој души.//...а ветар је одјекивао у лаути.//У парламенту је одјекивало од њихове вике, добацивања и певања „Марсељезе” из свег гласа.

брујаџи: Дечја врева брујала је школским ходником.// Дечја врева брујала је у школском ходнику.// Школски ходник је брујао дечјом вревом.// Школски ходник је брујао од дечје вреве.// У души су му брујали читави хорови наде.//...јер је сваки звук одјекивао и брујао у тунелу...//Читавим Гетсиманским вртом тада је брујао славујев пој.// Доле, у вароши, брујао је живот.// Од раног јутра брујао је саобраћај на Булевару.// Живахан говор брујао је по улицама и двориштима.//...огорченост просвједника ... брујала је двораном, ходницима, хотелима, трговима и улицама...//Тргом је брујало читаву ноћ.// Читаво јутро у његовој глави је брујало од синоћне прославе.

одјекнуџи: Њени јецаји одјекнули су пустом собом.// Соба је одјекнула њеним јецајима.// У соби је одјекнуло од њених јецаја.// У централном делу града јутрос је одјекнуло неколико снажних експлозија.//Централни део града јутрос је одјекнуо од неколико снажних експлозија.

Од четири глагола који се сврставају у ову поткласу, три су имперфективна, а само један је перфективан. У реченицама у којима се глаголи реализују у свом примарном значењу, референт аргумента који је носилац семантичке улоге место/простор је конкретан, топографски дефинисан ентитет (*дворана, ходник, џири, кућа, Булевар...*). У реченицама са метафоричким значењем, референт аргумента који је носилац исте семантичке улоге

је именичка фраза која означава људско тело или неки његов део (*глава, душа, свесћ*).

3. Иако су значења четири издвојене глаголске поткласе глагола типа „врвети” међусобно различита, постоји шире значењско обележје које сви ови глаголи деле – интерна темпорална структура им је иста и сви се сврставају у категорију ателичних глагола.⁶ Уз то, сваки од њих подразумева да се радња коју означава одвија унутар јасно дефинисаног, ограниченог тродимензионалног простора, те да се не протеже ван његових граница (уп., нпр., *Брујало ми је у глави* : **Брујало ми је ван главе*). Такође се уочава да се ниједна од издвојених глаголских поткласа уз које је могућа субјекатско-спацијална-имперсонална алтернација не може сматрати прототипичним представником ширег лексичког поља у које се сврстава – глаголи рефлектоване светлосне емисије само су периферна поткатегиорија глагола светлосне емисије, глаголи који означавају локално кретање/тискање маргинална су и малобројна поткласа глагола кретања. Међутим, чини се да управо у овој непрототипичности, малобројности и „скрајнутости” наведених глаголских поткласа треба тражити објашњење за различите валентне обрасце и реченичне оквири унутар којих се реализују – као што језичка грађа изнета у раду сведочи, њихова специфична, често идиосинкратична значења истовремено захтевају, али и омогућавају посебне облике морфосинтаксичке експресије аргумената, који се реализују у зависности од тренутне реченичне перспективе и конституента који се у датом оквиру налази у информационом фокусу.

6 За више о обележјима (а)теличних глагола у савременом српском језику и односу (им)перфективности и (а)теличности, в. Станојевић (2012).

Шире посматрано, из угла унурашње структурираџе лексикона, јасно је да глаголи типа „врвети” у вишеди-мензионалном, хијерархизованом лексичком простору, који је испуњен и испресеџан бројним лексичко-валентним континуумима, заузимају посебно, релативно јасно одређено место. Међутим, питања како су тачно позиционирани у односу на суседне глаголске поткласе, каква селекциона ограничења важе за избор аргумената уз поједине глаголе, којим је додатним синтаксичким, семантичким и контекстуалним параметрима условљена реализација различитих валентних оквира, као и линеаризација конституената унутар сваког од њих, остају и даље отворена и биће, свакако, тема будућих истраживања.

Литература

- Влашкова 2019: L. Vlášková, *Swarm-alternations as degree constructions: an experimental study on Slovak*. Master's Thesis. Brno: Masaryk University Faculty of Arts.
- Даути 2001: D. Dowty, The Semantic Asymmetry of “Argument Alternations” (and Why it Matters). У: G. van der Meer & A. G. ter Meulen (eds.), *Making Sense: From Lexeme to Discourse, Groninger Arbeiten zur germanistischen Linguistik* 44, 171–186. Groningen: Centre for Language and Cognition.
- Ковачевић 1988: М. Ковачевић, *Узроџно семантиџко поље*. Сарајево: Svjetlost.
- Московљевић 2000: Ј. Москвљјевић, *Поткаторизација глагола и савременој граматиџкој теорији*. Докtorsка дисертација. Београд: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Московљевић Поповић 2008: Ј. Москвљјевић Поповић, *Огледи о глаголској поткаторизацији*. Београд: Љогоја.
- Мулдер 1992: R. H. Mulder, *The Aspectual Nature of Syntactic Complementation*. Leiden: the Holland Institute of Generative Linguistics.

- Станојевић 2012: В. Станојевић, Перфективност и теличност у српском са освртом на ситуацију у француском, *Научни сасџанак славистиџа у Вукове дане* 41/1, 141–155.
- Фрид 2005: М. Fried, A frame-based approach to case alternations: The swarm-class verbs in Czech, *Cognitive Linguistics* 16 (3), 475–512.
- Халеви 2013: R. Halevy, Understanding the Locative Alternation in *swarm-drip* Verbs: Evidence from Hebrew, *Hebrew Studies* 54, 39–47.
- Хексема 2008: J. Hoeksema, The *swarm* alternation revisited. Рад изложен на конференцији *Theory and Evidence in Semantics*, одржаној 1. јуна 2006. год. на Универзитету Хронинген. https://www.researchgate.net/publication/235990179_The_swarm_alternation_revisited Преузето 20. 8. 2022.

Jasmina D. Moskovljević Popović

SWARM-CLASS VERBS IN CONTEMPORARY
SERBIAN: VALENCE CHARACTERISTICS AND
PATTERNS OF ARGUMENT ALTERNATIONS

Summary

This paper deals with the valency features and possible patterns of argument realization in verbs of the *swarm*-class in contemporary Serbian. In the introductory part of the paper, some defining features of these verbs are presented, and three different morpho-syntactic expressions of their arguments and different syntactic function distributions within a sentence are introduced. In the central part of the paper, four different semantic subclasses of verbs undergoing A-subject/L-subject/Impersonal construction-alternation have been singled out and specified in more detail (verbs of local movements, shoving and seething, verbs of (reflective) light emission, verbs of olfactory sensations, and verbs of echo-sound emission). All verbs that show this phenomenon are intransitive, all

but a few are imperfective, and all (including perfective ones) are atelic. In the last part of the paper, some preliminary conclusions have been drawn and a more general discussion of the nature of the lexico-valency continuum has been offered.

Key words: verb valence, argument alternations, *swarm*-class verbs, A-subject/L-subject/Impersonal Construction– alternation, contemporary Serbian language

Татјана М. Самарџија*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

УДК 811.163.41'367.625

ФУТУРСКИ ПРЕЗЕНТ НА УЗ- У ДАНИЧИЋЕВОМ ПРЕВОДУ ПЕТОКЊИЖЈА И ЊЕГОВИ ФРАНЦУСКИ И ЕНГЛЕСКИ ЕКВИВАЛЕНТИ**

Предмет нашег истраживања су појавнице футурског презента на УЗ- у Даничићевом преводу Петокњижја (1867) попут *узаслушаиш, усївориш, узидеш, узрадиш, узблаїо-сиљају, усїроклињу, узможеш* итд. Полазећи од когнитивне анализе његових семантичких вредности (Кликовац 2012), као и синтаксичких показатеља његове имперфективности (Вуковић 1967, Грубор 1953), у анализу појавница УЗ-презента у Петокњижју уводимо трећи и пресудни ниво – (кон) текстуални, који подразумева испитивање односа садржаја клауза и реченица са УЗ-презентом с изотопијом (Растије 1989) савеза као доминантном у Петокњижју. Наша статистичка анализа корпуса показаће да су значење глаголских лексема УЗ-презента, њихова имперфективност и садржај реченичних структура у којима се налазе јасно интегрисани у изотопију савеза која доминира у Петокњижју.

Кључне речи: префикс уз-, футур, петокњижје, Стари завет, ако, кад, Qal имперфект, апсолутни инфинитив.

---

* tatjana.g.samardzija@gmail.com.

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта *Романисїика и словенски језици, књижевностїи и кулїуре у конїакїу и дисконїакїу* (бр. 81/1-16-8-01) који финансирају Филозофски факултет Универзитета у Нишу, АУФ (Agence universitaire de la francophonie) и Амбасада Републике Француске у Србији (Ambassade de France en Serbie).

1. Увод

Читајући Пет књига Мојсијевих у преводу Старог завета који дугујемо Ђури Даничићу (1867), уочићемо значајну учесталост футурског презента са префиксом УЗ- (у даљем тексту УЗП) у зависним реченицама, доминантно кондиционалним (*ако*), а много ређе временским (*кад*) и односним (*који, ишћо*):

1 *Кад* земљу узрадиш, неће ти више давати блага својега. (1. Мој. 4:12)

2 И учинићу да сјемена твојега буде као праха на земљи; *ако* ко узможе избројити прах на земљи, моћи ће избројити и сјеме твоје. (1. Мој. 13:16)

3 Проклет био *који* тебе усѝроклиње а благословен *који* тебе узблаѝсиља! (1. Мој. 27: 29)

Док је данас овакав футурски презент архаичан, савременом читаоцу семантички непрозиран и у стандардном српском замењен футуром егзактним, Даничић га користи 7 пута у Првој Мојсијевој, 9 у Другој Мојсијевој, 8 у Трећој Мојсијевој, 0 у Четвртој Мојсијевој и чак 25 у Петој књизи Мојсијевој. Ових 49 појавница у само првих пет од укупно 66 библијских књига представљају значајан број, који заслужује семантичку, морфосинтаксичку и текстуалну анализу.

Када је реч о семантичкој анализи, у раду ћемо се првенствено ослонити на рад Д. Кликовац (2012) посвећен значењским вредностима УЗП из угла когнитивне семантике. У морфосинтаксичком погледу, размотрићемо глаголске лексеме у овим појавницама – готово трећина (15) отпада само на *услушаш/аћће*, за којим следи *уздржиш/имо/ићће* (7) – као и синтаксичко окружење (клауза, сложена реченица) у ком се ове појавнице налазе. Другим речима, занимаће нас у којим лицима

се јављају ови зависни презенти, које допуне и одредбе имају, те зашто се велика већина јавља у двојним структурама, те напоредним и асиндетским низовима предиката. У том смислу, ослонићемо се понајвише на аргументе Ј. Вуковића (1967), који недвосмислено заступа тезу о имперфективности футурског УЗ-презента, насупрот већине других истраживача. На нивоу сложене реченице, размотрићемо који се други глаголски облици, осим преовлађујућег футура првог, јављају у управној реченици, и какав је њихов аспектуални међуоднос са УЗП у зависној реченици.

За текстуални сегмент наше анализе од пресудне је важности концепт семантичке изотопије (Растије 1989: 7 *et passim*), која подразумева понављање, у неком тексту, појединих сема или њихових гроздова исказаних означитељима различите сложености (речи, колокације, реченице). Ова рекурентна семантичка обележја прожимају целокупно Свето Писмо и тако представљају фактор кохезије библијског Канона. Петокњижје, као наративно-законски документ, описује успостављање и услове одржавања заветног односа између Бога и Израела, где се инсистира на верности као услову трајности завета. Верност завету укључује постојаност и оданост, што се на темпоралној равни исказује као трајност и непрекидност, уместо тренутности и перфективности. Изотопија завета повезана је и с изотопијама пут(овањ) а и брака, између осталих. Полазимо од хипотезе по којој изотопија завета између Бога и Израела снажно контекстуално утиче на аспектуалну интерпретацију футурског УЗП, присутног и другде у Библији:

4 Ако ли зло *ушчинитије*, пропашћете и ви и цар ваш.
(1. Самуилова 12:25)

5 И ко може вама наудити ако *узидетије* за добром?
(1.Пет. 3:13)

6 *Ако ли не узастиражиш, доћи ћу на тебе као лупеж, и нећеш чути у који ћу час доћи на тебе. (Откривење 3:3)*

Другим речима, очекујемо да УЗП, уведен најчешће везником *ако*, изражава темпоралне односе који одговарају условима завета: ако Израел буде веран, благослови завета трајаће неограничено; ако не буде веран, завет ће неумитно бити раскинут, а кондиционални садржај УЗП биће ограничене природе. Биће стога значајно упоредити како УЗП и одговарајући хебрејски глаголски облици исказују ове условне и темпоралне релације, у зависности од надреченичног контекста одсека (хебр. *йараша* פָּרַשְׁתָּה), библијске књиге или Библије у целини.

Укратко, наша анализа треба дати јасан одговор на следеће питање: да ли синтаксичке и контекстуалне информације које пружа окружење анализираних појавница дају додатне инструкције о интерпретацији аспектуалне вредности футурског УЗП? Како бисмо из више углова сагледали аспектуалну вредност појавница УЗП, у следећем одсеку ћемо размотрити најрелевантније анализе значења префикса УЗ-

2. Семантика префикса УЗ- и футурски УЗ-презент

Неставши из народног говора током 20. века, футурски УЗП је данас стран србофоном језичком осећању (Кликовац 2012: 597), те се његово футурско значење често превиђа и најчешће интерпретира презентски:

7 По том ће сви познати да сте моји ученици *ако узимате* [будете имали] љубав међу собом. (Јован 13: 35)

Велика већина данашњих читалаца превода Даничић-Вук биће зачућена о каквом узимању љубави Христос говори, не препознајући футурско значење облика глагола *имайи*. Међутим, како показује нарочито Вуковић (1967), футурска употреба УЗП обилно је посведочена у писаним текстовима бар од прве половине 13. века (1967: 254), а једно време је била чешћа од футура егзактног (1967: 259).

2.1. Концептуална метафора ЖИВОТ ЈЕ ПУТОВАЊЕ

У својој систематизацији основних и изведених значења префиксала на УЗ-, Кликовац посебно подвлачи да је код овог префикса дошло до translације дословног просторног у разна нефизичка и непросторна значења, па и у временско. Наиме, прототипско значење УЗ-префиксала јесте вертикално кретање у физичком простору, али ауторка указује и на значење хоризонталног кретања, посебно оног „о ком у литератури нема речи” (2012: 582) – кретања напред „од тачке која је ближа појму означеном субјектом реченице до тачке која је од њега удаљенија” (*Исто*), као код глагола *узнапредовати*. Када се метафоричко, нефизичко хоризонтално кретање напред пренесе у временску сферу, онда добијамо проток времена од тренутка говорења ка будућности:

„[У] складу с добро познатим метафоричким разумевањем *времена као простора, постојање се разуме као путовање, усмерено кретање по временском 'путу'*. При томе је прошлост иза, а будућност испред човека-путника [...]. Таква метафоричка концептуализација будућности – као простора који се налази испред нас – била би, заправо, једини одговор на питање (које досад у литератури није ни постављено) откуд то да префикс уз- има

управо граматичко значење будућности, а не неког другог времена, или – зашто је значење футура II исказано баш префиксом *уз-*, а не неким другим префиксом.” (2012: 593, наш курзив, без верзала аутора)

Когнитивни приступ – разумевање везе језика, перцепције и когниције – објашњава тако како је код УЗП аналогјом дошло до транспозиције просторног кретања напред у временску усмереност ка будућности. Приметимо да Кликовац приписује футурском УЗП изражавање радње „која ће се *наставити* – или *вршити* – у будућности” (*Исто*, наш курзив), што указује на имперфективност, односно трајање чије се границе не сагледавају, о чему ће још бити речи. С друге стране, када пореди ингресивност префикса *УЗ-*, *РАЗ-*, *ПРО-*, *ЗА-* и *ИЗ-*, она каже да „*за-* може означавати радњу која започне, неко време траје и престане – док префикс *уз-* означава само њен почетак” (2012: 588), али пример *УЗ-* глагола који наводи она коментарише овако: „*Пера се уздерао* → и *сад се дере*” (*Исто*, наш курзив).

Међутим, слично објашњење налазимо већ код Вуковића, који такође, на крају свог рада, поставља питање како је „*уз-* (*вѣз*)¹ могао доћи да послужи за уобличавање *zavisne futurske radnje samo imperfektivnih glagola*” (Вуковић, 1967: 274). Аутор полази од основног, првобитног значења старословенског *вѣз-*, а то је „*značenje naporednosti: prostorna naporednost i uz statične i uz glagole kretanja (uporedi i današnje predložko značenje: ide uz reku; pruža se uz reku; livada se nalazi uz reku)*”. (*Исто*) Из овог инваријантног значења напоредности изводи аутор индиректно и темпорално значење УЗП:

1 У Вуковићевим цитатима, болд смо свуда заменили курзивом.

„Ali je za nas najvažnije to što je ovaj prefiks kao takav, po onome što je on mogao nositi od *izvornog značenja*, mogao poslužiti za *obeležavanje vremenske naporednosti* (po mogućnosti da se prostorna naporednost transponuje u vremenskom smislu).” (*истио*, наш курзив).

Дакле, док Кликовац темпоралност УЗП изводи из хоризонталног кретања напред, тј. удаљавања од тачке говора (*ego, hic, nunc*), Вуковић је изводи из самог значењског обележја напоредности, не прецизирајући под-значење које је темпоралности најсличније. Управо ово основно значење напоредности у временској се равни манифестује као трајање, тачније истовременост:

„Uz glagole kretanja on [префикс УЗ- (*вѣз*)] је mogao označavati i prostornu naporednost (u isto vreme i trajanje) i izvršni momenat – završetak trajanja [...].”² (*Исто*)

Сматрамо да напоредност свакако јесте инваријантна за префикс УЗ-, али је кретање напред, као што објашњава Кликовац, ипак специфични подтип просторног кретања који се аналогично и метафоризацијом може преточити у временско кретање, тако да је Кликовац у овом погледу прецизнија.³ Другим речима, напоредност је општи, а хоризонтално кретање специфични услов настанка темпоралне вредности УЗП.

Ово значење напоредности, или уздужности, наглашава као примарно и Стевановић када каже (књига I,

2 Ради уштеде простора, знак изостављања [...] нисмо користили на почетку и на крају примера и цитата, већ само унутар њих.

3 У закључку рада, она понавља: „Значење футура другог (под бр. IV) довели смо у везу са значењем I.1.6 – *крейшања унајред, ѡмоћу мейафоре ѡстојојање је ѡуѡвовање.*” (2012: 597, наш курзив)

1975: 447, § 534) да УЗ- у своје префиксале „уноси, прво, своје основно значење, и они ту значе завршити радњу кретања уз нешто”. Другим речима, УЗ- значи да се објекат у првом плану (енгл. *Figure*, Talmy 1975: 419 и даље) креће/простире *целом дужином/висином* позадине (енгл. *Ground, Исто*), при чему је (физички, временски) контакт објекта и позадине мање или више изражен.⁴ Слично томе, примећујемо, и временско значење УЗ- подразумева кретање дуж замишљене линије времена, односно делимичну или потпуну упоредност зависне и главне ситуације.

У српском језику, овакво амбивалентно просторно-временско значење напоредности може се илустровати граматикализованим предлошко-падешким изразом *уз пут* → *успут* (*узпред*) (‘истовремено’), док су његови француски еквиваленти граматикализована партиципска апозиција *chemin faisant*, те граматикализовани герундив *en passant*, који данас, као и *успут* (*узпред*), често функционише као реченични маркер:⁵

8a Je vais voir ! se disait-il *chemin faisant*. (Victor Hugo, *Notre-Dame de Paris*, 1831)⁶

8б Баш да видим! – говорио је у себи *успут*. (Виктор Иго, *Звонар Бојородичине цркве*, 1831)

Успут подразумева корелацију просторног кретања и временског протицања. *Узпред*, његов етимолошки

4 „[Контакт између два објекта] подразумева да се један О креће према другоме док се не *уриљуди* уз њега – што је, иначе, друга битна компонента прототипичног значења предлога уз.” (Кликовац 2012: 583-584, наш курзив)

5 О француском *chemin faisant* као преводу српског *успут* и *успут* в. Самарџија 2022: 139.

6 Овај и следећи пример преузети су из паралелног српско-француско-енглеског корпуса *Parcolab* (<<http://parcolab.univ-tlse2.fr/corpus/>>, 10.01.2023.)

синоним који више нема просторно значење, специјализовани је реченични маркер за дигресивно увођење успутне теме у дискурс:

9а *Узїрег*, чуо сам једну шалу... – рече посиљни. (Момо Капор, Зуко Џумхур, *Зелена чоја Монїенеїра*, 1992)

9б *En passant*, j'ai entendu une bonne plaisanterie... – fit l'ordonnance. (Момо Капор, Зуко Дџумхур, *Le tapis vert du Montėnegro*, 1992)

Иста концептуална метафора на делу је код енглеског предлошко-падешког израза *by the way*, који је окамењен у један од најчешћих реченичних маркера:

10а I am being completely ignored here. And *by the way*, I thought I was the majority? (Yuval Noah Harari, *Nationalism vs. globalism: the new political divide*, 2017)

10б Потпуно ме игноришете. И, *усїуїи*, мислио сам да сам ја већина? (Yuval Noa Harari, *Nova politїcka podela: nacionalizam protiv globalizma*, 2017)

10в On m'ignore complėtement, là. Et, *en passant*, je pensais appartenir à la majorité ? (Yuval Noah Harari, *Nationalisme contre mondialisme : la nouvelle division politique*, 2017)

Кликовац уочава да је концептуална метафора ЖИВОТ ЈЕ ПУТОВАЊЕ у основи различитих нефизичких значења УЗ-префиксала:

„Метафора ЖИВОТ ЈЕ ПУТОВАЊЕ одговорна је за значење глагола *узаживеїи* и *уживеїи*, који имају значење напредовања у метафоричком простору постојања; синоним за *уз(а)-* је *їо-*. Глагол *зна-*

сїојаїи (данас необичан) значи покушај да се иде унапред у метафоричком простору активности, на основу метафоре АКТИВНОСТ ЈЕ ПУТОВАЊЕ.” (Кликовац 2012: 592)

По свом инваријантном значењу напоредности, као и уздужности, УЗ- је идеалан префикс за изражавање поменуте метафоре. Стога су анализирани УЗП из нашег корпуса и сами носиоци изотопије пута, у складу са свеprisутном библијском концептуалном метафором (ДУХОВНИ) ЖИВОТ ЈЕ ПУТ(ОВАЊЕ):

11 *Цијелијем ѿуїем*, који вам је заповједио Господ Бог ваш, *идиїе*, да бисте живи били и да би вам добро било, и да би вам се продуљили дани у земљи коју ћете наслиједити. (5. Мојсијева 5:33)

Атрибут *цијелијем* наглашава управо непрекидно ходање, непрестану верност духовном путу који препоручује Петокњиже, што је суштина чувене *Халахе* (הלכה — «смер пута, усмерење»), од хебрејског глагола *халах* «ходати». (в. Михеј 6:8; Пса. 1:1 итд.) Ова метафора условљава и типолошко ишчитавање Авраамовог пута из Ура Халдејског у Ханан, лутање Израела кроз пустињу и каснији улазак у Обећану земљу, Јаковљево бекство у Месопотамију или Јосифово изгнанство у Египат, као и вавилонско ропство и повратак из њега. Другим речима, она прожима кључне старозаветне и новозаветне наративе, и богато се рефлектује у хебрејском (нпр. 2. Мојс. 16:4; 1. Цар. 22:53; Нем. 5:9; Пса. 25:9; Иса. 42:24; Јер. 2:36; Јез. 33:11; Оси. 11:3; Мих. 4:5; 6:8 итд.) и новозаветном грчком тексту (Мат. 14:29; Мар. 2:13; Мар. 15:21; Лук. 17:11; Лук. 17:29; 1. Кор. 10:4; Јевр. 11:8.27 итд.). Она је присутна у честим речима и изразима који садрже сем / пут/, као и /ход/: *ход(иїи)*, *сїаза*, *ѿуї*, *узак/ широк ѿуї*,

луџање (кроз ѓусџињу), (води ме) сџазама (ѓраведним), сићи (у Јерихон, долину Сидим), (учих Јефрема) ходиџи, корачаџи, ѓрч(к)аџи, луџаџи, окренуџи се, враџиџи се, скренуџи, заћи (с ѓуџа), сићи, ѓоѓеџи се, заѓеџи, ѓасџи, камен сѓоџицања итд. Нови завет, који су на кини грчком написали хришћани Јевреји, препун је калкова хебрејских фразеологизама (попут *заѓреѓуџи бедра*), па се тако и метафора духовног пута јавља на самом извору хришћанства, као наставак старозаветног дискурса. Пре свега, Христос за себе каже да је *ѓуџи, истина и живоџи* (Јован 14:6), а први назив који хришћани користе за своју веру у Христа је *ѓуџи* (грч. *ходос ѓѓѓс*), као кад апостол Павле говори о својој претхришћанској фази:

12 ја овај *ѓуџи* гоних до саме смрти, вежуџи и пре- дајуџи у тамницу и ѓуде и жене (Дела 22:4)

Исто тако срећемо и *ѓуџи ѓраведни* (Мат. 21:32), *ѓуџи Божији* (Мат. 22:16), *ѓуџи сѓасења* (Дела 16:17), *ѓољи ѓуџи* (1. Кор. 12:31), *ѓуџи нови и живи* (Јев. 10: 19) итд.

2.2. Асѓекџи фуџурској УЗ-ѓрезениа

У релевантној литератури⁷ преовлађује мишљење по коме префикс УЗ- перфективизује основни несвршени глагол, следствено правилу *ѓрефикс + несвршени ѓлаѓл = свршени ѓлаѓл*. О којој врсти перфективности је реч, и да ли она вреди и за његову футурску употребу?

Према Белићу, футурски УЗП има „почетносвршено значење” (2000: 206, § 285). Слично томе, и Мразовић му приписује ингресивност („почетак неке радње, збивања, стања”, као у *узлеѓеџи*, 2009: 99). С друге стране, Вуковић полази од критике Маретићевог мишљења да је реч о „тренутним глаголима” у примеру

7 За литературу о префиксу УЗ- в. Кликовац 2012: 592.

13 oni sad pristanu i poviču, da nema drugog spasenija, nego da se biju s Turcima i da se brane dok se *uzmože* [= буде могло] (Маретић 1931: 527; у Вуковић 1967: 268, бел. 66)

показујући да о тренутности не може бити речи у односу на процесе у главној реченици, као и због самог везника *док*. Истовремено, Вуковић наглашава да је футурски УЗП некомпатибилан са везником *чим*, што, дакле, искључује перфективност (Вуковић 1953: 271).

Када говори о значењу физичког кретања напред, Кликовац описује значење глагола *узнайредоваџи*, *узора(ва)џи*, *уздрљаџи*, *изроваџи*:

„Кретање о којем је реч може се одвијати у физичком или метафоричком простору, а глагол означава пређену *чиџаву* путању, тј. радњу *окончану у целини*.” (Кликовац 2012: 582, наш курзив)

Већ сама *џуџања* подразумева трајање, а ако је радња *окончана у целини*, то укључује и завршну тачку. У том случају, реч је о трајној свршености, а не о тренутности (пунктуелности) или почетној свршености (ингресивности). У даљој анализи настојаћемо показати да УЗП у нашем копусу сам по себи означава трајање, без наглашавања почетног и завршног тренутка. У следећем примеру, *кад* *узможемо* приказује будући догађај неодређеног трајања чији почетак и крај нису експлицирани:

14 Нека Господ гледа између мене и тебе, *кад* не *узможемо* видјети један другога. (1. Мој. 31:49)

У својој детаљној студији о глаголском аспекту, Грубор футурске УЗП назива *суйсџиџуџивним* глаголима, будући да замењују футур имперфективних глагола.

„Како се имперфективним презентом казује радња у вршењу, а разумије се да је извршен дио до тачке вршења, тако се овим презентом [са УЗ-] казује онај извршени дио и пребацује у будућност, а *разумије се настјавак вршења*. Тиме се постигло да пф. [перфективни] презент замјењује имф. [имперфективни] футур.” (Грубор 1953: 40, његове скраћенице, наш курзив)

Вуковић пак супститутивно значење УЗП изједначава с имперфективношћу основног глагола, показујући примерима зашто „*futurskom prezentu sa prefiksom iz- ne odgovara kakvo značenje početka radnje (stanja)*” (1967: 273) Напротив, каже он слично Грубору, овде је реч о „*neprekidnosti glagolske radnje, koja sada traje a treba da se produži, kao zavisna radnja u budućnosti*”. (*Истито*). Подсећамо, УЗП означавају „извршеност радње до *која било стјадија у будућности*”. (Грубор 1953: 13, наш курзив) Грубор додаје:

„Тако имф. глаголи казујући развитак радње казују и развитак извршености али остајући увијек код њезине *настјајности*, не дајући јој прегледа.” (Грубор 1953: 91)

Ова *настјајности*, као развијање хоризонта при кретању напред, омогућује да радња УЗП буде приказана као да се наставља у будућности:

15 A narod srpski, dokle god svojim jezikom *uzgovori* [буде говорио], *pjevaće* mu se ime. (1967: 269)

Вуковићев коментар је јасан:

„Sama činjenica što ovakvoj rečeničnoj konstrukciji sa *dok god* potpuno jednako odgovara i futur drugi sa *budem* i ovaj prezentski oblik sa *uz-* (bez ikakvih smetnji i za jedan i za drugi oblik) dovoljno jasno govori o imperfektivnosti i jednog i drugog futurskog oblika.” (1967: 270)

Примећујемо исто тако да, у семантичком погледу, *везник dok iog* изражава управо условљеност трајања главне радње *ијеваће се* зависном радњом *узивори*. Та зависност имплицира и могућност прекида једне, па тиме и друге радње: ако српски народ престане да говори својим језиком, и његово се име неће више певати. Међутим, у афирмативном случају, трајање зависне радње може се наставити унедоглед уколико се аксиолошки сагледава као позитивно, пожељно:

16 А сада ако добро *узаслушаиће* глас мој и *ушчуваиће* завјет мој, бићете моје благо мимо све народе, премда је моја сва земља. (2. Мој. 19:5)

Библијски завет Бога и човека условљен је само са људске стране: *ако узаслушаиће глас мој и ушчуваиће завјет мој*. Непоштивање тог услова једини је фактор који обећањима из Петокњижја може наметнути *terminus ad quem*.

Према томе, док већина аутора сматра футурски УЗП свршеним,⁸ Вуковић показује да контекстуалне информације и алтернација са футуром егзактним противрече општем правилу префиксалне перфективизације. Међутим, тиме се отвара питање како перфективизација, која начелно захвата глаголску основу без обзира на време може изузети футурску употребу УЗП. Вуковићева

8 Грубор је, видели смо, у том погледу опрезан.

хипотеза гласи да у овом случају „префиксација може служити само једном глаголском облику у сврху промене вида, а да не буде везана за глаголску основу”, будући да „овде [тј. у случају презент са уз-] имамо префиксацију једног глаголског облика, а не и префиксацију глаголске основе, као у свим другим случајевима где префикс мења глаголски вид” (1967: 269).

Наш задатак у овом раду свакако неће бити да теоријски образложимо могућност засебне промене вида за УЗП, али ћемо зато преиспитати имперфективност његових 49 појавница у петокњижу из морфосинтакског, текстуалног и традуктолошког аспекта.

3. Анализа корпуса

Корпус на ком се заснива наша анализа ексцерпиран је из Пет књига Мојсијевих у *Старом завјету* у преводу Ђуре Даничића. У петокњижу смо пронашли 54 појавнице УЗ-префиксала, од којих 5 нису презент или немају футурско значење (*узобра, да уздије, узмучи се, ће се узмучији, узди*), док су престалих 49 футурски УЗП, чије облике наводимо у следећој табели, заједно са везницима који их уводе, као и временским/начинским обележјем предиката у управној реченици:

Везник (заменица)	УЗ-префиксал (49)	Време главне реченице	Остала обележја
	узалушаш/ате (15)		<i>добро</i> + узалушаш/ ате (6)
	уздржиш/имо/ите (7)	футур први (41)	
АКО (41)	узидем/еш/ ете (5)		
КАД (3)	уствориш/имо/ те (5)	императивни облици (8)	
	ушчиниш/ите (3)		
	ушчуваш/ате (2)		
КОЈИ (4)	узможе/емо (2)		
ШТО (1)	узблагосиља/ју (2)		
	успроклиње/ињу (2)		
	урадиш (2)		
	узвјерују (2)		
	уживите (1)		
	узједеш (1)		

3.1. Везници

Доминација везника *ако*, спрам много ређих *кад* и релативне заменице *који/што*, одговара заветном контексту, у ком се наглашавају услови важења завета/ савеза. Зато се *ако* комбинује и с афирмативним и с негативним глаголским облицима:

17 Али *ако не узаслушаш* гласа Господа Бога својега да држиш и твориш све заповијести његове и уредбе његове, које ти ја данас заповиједам, доћи ће на тебе све ове клетве и стигнуће те. (5. Мој. 28:15)

Везнику *ако* код Даничића одговара у хебрејском најчешће *им* (אם, <ако>), а много ређе везници *ки* (כי, <да, јер,

кад», 5. Мој. 19:9; 28:2.9.13; 29:19; 30:10),⁹ *екед* (עָדָה, «зато што», «следствено»; 5. Мој. 7:12;), *ѡен* (אֵין «да не би», енг. *lest*, фр. *de peur que*) и релативна заменица *ашер* (אֲשֶׁר, «који, што», 5. Мој. 11:27).

Кад је реч о односним заменицама *који* и *шѡо*, оне у Даничићевим односним реченицама *који шѡеде узблајосиља/ју* и *који шѡеде усѡроклиње/у* (1. Мој. 12:3 и 27:29) одговарају хебрејском облику Piel¹⁰ (интензивног) партиципа, који би се дословно могли превести као *блајосиљајуће особе* и *ѡроклињуће особе*:

3 Народи ти служили и племена ти се клањала! Био господар браћи својој и клањали ти се синови матере твоје! Проклет био *који шѡеде усѡроклиње* а благословен *који шѡеде узблајосиља!* (1. Мој. 27:29)

Једина хебрејска односна заменица коју Даничић у овом корпусу преводи релативно (*шѡо*) је *ашер* (אֲשֶׁר, «који, што») у 5. Мој. 28:20:

9 Ова алтернација подвлачи логичку везу кондиционалности и темпоралности.

10 Како бисмо могли да сагледамо аспектуалну опозицију у хебрејском, подвучимо да овај језик нема систем времена својствен индоевропским језицима. Уместо тога, он разликује седам *динјаним* (בְּיָנֵים), тј. глаголских основа (које изражавају стања), те осам коњугација (глаголских начина). У седам основа спадају Qal (просто активно стање, нпр. *ѡисао је*), Nifal (просто пасивно, *било је најисано*), Piel (интензивно активно, *урезао је*), Pual (интензивно пасивно, *урезано је*), Hifil (каузативно, *издикѡирао је*), Hofal (каузативно пасивно, *било је издикѡирано*) и Hitpael (интензивно повратно, *само се урезало*). Осам глаголских начина су: перфекат, имперфекат, императив, кохортатив, јусив, конструктивни инфинитив, апсолутни инфинитив и партицип. Начинске коњугације се комбинују са стањима, па Даничићеви УЗ-презенти најчешће одговарају активном, односно Qal имперфекту.

18 Послаће Господ на тебе клетву, расап и погибао у свему за што се прихватиш руком својом и *шйю узрадиш*.

Конечно, везник *кад* у корпусу одговара везницима *ки* (כִּי, 'да, јер, кад', 1. Мој. 4:12; 31:49) и *йен* (עַן 'да не би', 5. Мој. 8:12):

1 *Кад земљу узрадиш*, неће ти више давати блага својега. (1. Мој. 4:12)

Употребу везника *кад* у 1. Мој. 31:49 и 5 Мој. 8:12 видећемо у наредним одсецима рада.

3.2. Морфосинтаксичка обележја фуџурској УЗ-йрезенџа у йеџокњижју

Најизразитије обележје нашег корпуса јесте изразита учесталост одређених лема УЗП, од којих већина означава верност Богу и Тори која се показује у свакодневном животу. Отуда су најчешћи *узалушаш/аџе* (15) и *уздржиш/имо/иџе* (7), са карактеристичним допунама *йласа/ зайовијесџи Госйода Боја својеја* за први, односно *зайовјесџи* за други глагол. Облици *узидем/еш/еџе* (5) јављају се с одредбама супротне аксиолошке вредности *насујроџ/йуџовима њејовим*, и непосредно изражавају метафору верског живота као пута који може имати два смера: према Богу или *насујроџ* Богу. Да је „вера без дела мртва” (Јак. 2:17.20.26) показује бројност синонимних префиксала који инсистирају на оживотворењу Торе: *усџвориш/имо/џе* (5), *ушчиниш/иџе* (3) и *узрадиш* (2), као и *уживиџе* (1), укупно чешћих од *узвјерују* (2). Од преосталих појавница, истакнимо антониме *узблајо-сиља/ју* (2) и *усйроклиње/ињу* (2), који указују на важност

декларативних говорних чинова у Библији, где је очински благослов био и облик пророчанства, и где је благосиљање или проклињање Израела значило и однос према његовом Богу.

У перформативном смислу, значајно је такође применити да су појавнице већином у другом, а много ређе у првом лицу једнине или множине. Кондиционална реченица и 2. лице управо подразумевају индиректну императивност у непосредној комуникативној ситуацији између Бога и Израела (5. Мој. 4:7). Њихова је перформативна вредност изразито директивна, као и код кохортативних облика 1. лица множине (у значењу *хајдемо* + глагол, Пратико и Ван Пелт 2007: §12.12), када сам Мојсије позива народ на верност Богу.

Занимљиво синтаксичко обележје футурског УЗП у Петокњижју јесте чињеница да се двоструко ређе јављају као једини предикат зависне реченице него у пару с још једним УЗПом или другим префиксалом, или у низу од три и више координираних или јукстапонираних предиката. Значај оваквих парова и низова јесте у томе што омогућује детаљно преиспитивање аспекта УЗП у реченичном контексту. У наставку ћемо анализирати само примере блиске нашој теми.

За реченице уведене са *ако*, само 12 појавница представљају једини зависни предикат:

2 И учинићу да сјемена твојега буде као праха на земљи; *ако ко узможе избројити прах на земљи, моћи ће избројити и сјеме твоје.* (1. Мој. 13:16)

Међутим, чак 29 појавница су у напоредном или у асиндетском односу са другим зависним предикатима, који могу бити УЗ- или други префиксали:

19 И *ако* ове законе *услушаиће* и *уздржиће* и

усп̄вориѣ, и Господ ће Бог твој држати теби завјет и милост, за коју се заклео оцима твојим (5. Мој. 7:12, пој. 33-35; в. и 5. Мој. 6:25)

Три напоредна УЗП алтернирају овде као приближни синоними у колокацији са законима: *слушаѣи/држаѣи/ѣвориѣи закон(е)*.

20 Тако, рече Бог, *ако ти не узвјерују и не ѣслушају* гласа твојега за први знак, послушаће за други знак. (2. Мој. 4:8)

У примеру (20) приметимо да се *не узвјерују* контекстуално може схватити и као ингресивно *бугу ѣоверовали*, у смислу веровања приликом очитовања првог од десет египатских зала, али нагласак може бити и на трајности вере почев од првог зла. Није изузетак да се УЗП јаве напоредо са свршеним презентима:

21 *Ако добро узаслушаиш* глас Господа Бога својега, и *ушчиниши* што је право у очима његовијем, и ако *ѣриѣнеш* ухо к заповијестима његовијем и *ушчуваиш* све уредбе његове, ниједне болести коју сам пустио на Мисир нећу пустити на тебе; јер сам ја Господ, љекар твој. (2. Мој. 15:26)

22 *Ако ли ме не узаслушаѣе*, и *не ушчиниѣе* све ове заповијести, ако *ѣоверѣнеѣе* уредбе моје и души вашој *омрзну* закони моји да не творите све заповијести моје, и *раскинеѣе* завјет мој, и ја ћу вама учинити ово (3. Мој. 26:14-16)

Веома слично примеру (19), (21) садржи три УЗП-а *узаслушаиш*, *ушчиниши* и *ушчуваиш*, а (22) *узаслушаѣе* и *ушчиниѣе*. Поред ових облика, у (21) налазимо и перфективни израз *ѣриѣнеш ихо*, тј. 'послушаш', који може да

„Имперфекатска конјугација користи се да исказе несвршену радњу и обично се преводи енглеским презентом (*I study*) или футуром (*I will study*). Радња означена глаголом збива се или у време говорења или после времена говорења. [...] Имперфекатски аспект означава глаголску радњу чије се окончање, с тачке гледишта говорника или писца, не назире. Другим речима, имперфекатски аспект означава недовршену радњу, било да се одвија у прошлости, садашњости и будућности.” (Пратико и Ван Пелт 2007: § 12.11, изворни курзив)

Кад је реч о перфекту, исти аутори кажу:¹³

„Перфекатска коњуџација користи се да изрази завршену радњу или стање. [...] Треба истаћи да хебрејски перфекат нема глаголско време (време одвијања радње) независно од контекста и синтаксичких фактора. Уместо тога, он пре свега означава аспект (тип радње). Перфекатски аспект означава радњу чији се крај сагледава у уму говорника или писца. Другим речима, перфекатски аспект означава завршену радњу, било у прошлости, садашњости или будућности.”

Слично (22), УЗП се у наредном примеру јавља се као други члан супротног односа између негације пожељног и афирмације непожељног садржаја:

---

13 The Perfect conjugation is used to express a completed action or state of being. [...] It must be emphasized that the Hebrew Perfect does not have tense (time of action) apart from context and issues of syntax. Rather, it primarily signifies aspect (type of action). The Perfect aspect designates a verbal action with its conclusion envisioned in the mind of the speaker or writer. To state it differently, *the Perfect aspect denotes completed action, whether in the past, present, or future.* (Пратико и Ван Пелт, 2007: § 13.3, изворни курзив)

23 Ако ме ни ѿако не сѿанеѿе слушаѿи, неѿо ми узи-
геѿе насупрот, и ја ћу вама с гњевом ићи насуйроѿи,
и седам пута већма караћу вас за гријехе ваше. (3.
Мој. 26:27.28)

Сегмент ни ѿако имплицира да, пре хипотетичког почетног тренутка сѿанеѿе слушаѿи, Израел већ иде насуйроѿи Богу, не базирући се на Божија упозорења, а не сѿанеѿе слушаѿи значи да ће се процес узидеѿе насуйроѿи наставити. С друге стране, и библијски контекст облику узидеѿе намеће трајање будући да Бог, „милостив, жалостив, спор на гњев и обилан милосрђем и истином” (2. Мој. 34:6; Пса. 103:8), не укорава и не одбацује заветни народ на основу појединачних огрешења о Тору, већ на основу хроничног отпада (нпр. 2. Дне. 36:14-16). Коначно, у главној реченици налазимо непобитан доказ имперфективности облика узидеѿе, а то је реченица и ја ћу вама с ѿњевом ићи насуйроѿи. Другим речима, и ја ћу потврђује да ићи насуйроѿи означава аспектуално идентичан, дакле несвршен процес, као и узидеѿе насуйроѿи.

Сличан показатељ имперфективности УЗП налазимо и у следећем пасусу, који садржи две појавнице, прву у кондиционалној, а другу у односној реченици уведеној са шѿо:

24 Али ако не узаслушаиш гласа Господа Бога својега да држиш и твориш све заповијести његове и уредбе његове, које ти ја данас заповиједам [...] послаће Господ на тебе клетву, расап и погибао у свему за што се прихватиш руком својом и шѿо узрадиш, докле се не зайреш и ѿројаднеш на пречац за зла дјела своја којима си ме одуставио. (5. Мој. 28:20)

У целокупном овом пасусу налазимо чак три паралелизма, који нам помажу да сагледамо аспектуалну вред-

ност глаголских радњи. За првом појавницом *узалушаш* следи допунска *да*-клауза која садржи паралелизам синонимних несвршених глагола *држиш* и *твориш*, истих оних који образују префиксале *уздржиш* и *уствориш*. Другим речима, слично претходном примеру, *да држиш* и *твориш* све *зайовијести* одговара истом отвореном интервалу као и *ако уздржиш* и *уствориш* све *зайовијести*. То показује да су поменути УЗП исто тако несвршени као и њихови основни глаголи. У наставку пасуса јављају се две напоредне односне реченице које образују синонимски паралелизам: *за шта се њрихвистиш руком* = *што узрадиш*. Захваљујући заменици *свему*, перфективност процеса *њрихвистиш се* прераста у итеративност (низ започетих послова), коју овде можемо приписати и облику *узрадиш*. Међутим, овај интервал биће контекстуално затворен здесна постпонираном временском клаузом са *докле*. Дакле: *узрадиш докле се не зајриш* и *њројаднеш*. Овако је и у енглеским и француским преводима које смо консултовали, нпр. YLT: *till thou art destroyed, and till thou perish hastily*; KJV: *until thou be destroyed, and until thou perish quickly*; LSG: *jusqu'à ce que tu sois détruit*. Истовремено, у овој темпоралној реченици налазимо и трећи паралелизам: *докле се зајриш* и *њројаднеш*.

И у случају везника *кад*, УЗП јавља се у координацији са перфективним облицима, што је изразито у следећем примеру:

25 И *кад узједеш* и *насиштиш се*, и добре куће *начиниш* и у њима *стианеш живјети*, и кад се говеда твоја и овце твоје *најлоде*, и кад ти *се* *намножи* сребро и злато, и што год имаш кад ти *се* *намножи*, немој да се понесе срце твоје и заборавиш Господа Бога својега, који те је извео из земље Мисирске, из куће ропске (5. Мој. 8:12-14)

Координација *кад узједеш и наситиши* се приказује како се трајни процес *узједеш* окончава сативним¹⁴ *наситиши се* (‘једеш док се не наситиш’; *pošto se najedeš do sitosti*, Загребачка Библија). Што се тиче других предиката са *НА-*, сви су они трајно-перфективни, па је тако завршна тачка процеса *начиниши* истовремено и почетна за ингресивну структуру *стианеш живјетиши*. Завршна тачка остала два трајно-свршена процеса *наилоде* и *намножи* истовремено је и почетна тачка ситуације из главне реченице *немој да се ѡнесе срце твоје...* Зато Загребачка Библија Даничићево *кад* замењује везником *ѡишти*, подвлачећи временско-логичку консекутивност процеса главне реченице.

На крају, наведимо пример УЗП у напоредном односу са „стопљеном старијом перифрастичном формом” (Вуковић, 1967: 248) футура другог:

26 *Ако ми узидете насуйроѡи и не хѡјједбудете* слушати ме, додаћу вам седам пута више мука према гријесима вашим. (3. Мој. 26:21)

И УЗП и *хѡјједбудете* одговарају хебрејском активном или Qal имперфекту. Оба предиката означају трајни и, ван контекста, несвршени процес. У овом примеру, чак ни садржај главне реченице не мора нужно обуставити стање у зависној реченици: неко може да истраје у својој тврдоглавости без обзира на неприлике које због тога има.

14 Стевановић 1975: 438, §521 овако дефинише садржај сативних глагола: „извршити на нечему радњу у довољној мери или пак [...] заситити се вршењем радње основног глагола”; Грубор (1953:12-13) дефинише сативност као „извршено онолико радње колико је рада доста субјекту: копају – накопили се”.

3.3. Даничићеви УЗ-презенти и загребачка Библија

На крају овог дела анализе, упоредимо Даничићеве футурске УЗП-е са њиховим еквивалентима у тзв. загребачкој Библији (1968), где УЗП-има далеко најчешће одговара футур егзактни (31 појавница): *ако добро узаслушаиш... ушчиниш... ушчуваиш...* (2. Мој. 15:26) → *budeš li zdušno slušao... vršeci... i držao njegove zakone;* → *kad ne uzmožemo vidjeti* (1. Мој. 31:49) → *kad... ne budemo gledali; сада ако добро узаслушате глас мој и ушчувате зајем* (2. Мој. 19:5) → *budete li mi se vjerno pokoravali i držali moj Savez; ако ми узидете насупрот* (3. Мој. 26:21) → *budete li se još i dalje protivili* итд.

У свим овим случајевима, реч је о футуру егзактном несвршених глагола, који, као што смо видели раније, Вуковић сматра аспектуално еквивалентним футурском УЗП (1967: 270). Сам по себи, УЗП изражава трајност која не мора бити ограничена; да није тако, облици *ушчиниш, ушчуваиш, узаслушаиш, узидеш*, који су далеко најчешћи у нашем корпусу, не би ни могли бити употребљени у контексту „вечног завета” (1. Мој. 9:16; 2. Мој. 31:16; 1. Дне. 16:17; Пса. 105: 10; Иса. 24:5; Јев. 13:20). Исту ту вредност имају и одговарајући облици футура егзактног у Загребачкој Библији. Истовремено, када је садржај оваквих УЗП или негиран или сам по себи негативан, трајни процес који означава може се споља ограничити неком другом радњом, која подразумева кршење заветног уговора.

Следе свршени префиксали (16 појавница) уместо футурског УЗП: *ако узаслушаиш* (5. Мој. 30:10) → *kad poslušáš; ако ти не узвјерују* (2М 4:8) → *ako ti ne povjeruju;* *ако добро узаслушате заповијести* (5. Мој. 11:13) → *ako doista poslušate; што узрадиш* (5. Мој. 28:20) → *da uradiš; ако добро узаслушаиш* (5. Мој. 28:1) → *ako zbilja poslušáš* итд. У хрватском преводу, овакви свр-

шени презентии истовремено означавају почетак резултативног стања (поверовати и даље веровати, послушати и даље бити послушан).

У следећем примеру, перфективност производи итеративност у интервалу задатом неким другим процесом:

27 Jahve će na te *puštati* prokletstvo, zabunu i kletvu u *svetu* na što *pružiš* ruku svoju da *uradiš*, *sve dok* ne budeš satrt i brzo ne propadneš zbog zloće svojih djela kojima si me napustio. (5. Мој. 28:20)

Спој несвршеног глагола *ѿушѿаѿи*, заменице *све* и свршених облика *ѿружиши* и *урадиши* врши умножавање процеса ‘пружити’ и ‘урадити’ (слично примеру 24) унутар интервала чију завршну тачку уводи временска реченица са *све док*. Тако је, у целини, постигнута преводна еквиваленција, која приказује трајање итерацијом и споља уведеним завршетком.

Из морфосинтаксичког и традуктолошког угла, занимљива је замена *ако узидем* са *ако ѿживим*:

28а Бићу миран *ако узидем за онијем што у срцу свом смислим* (5. Мој. 29:19) →
28б *Вит ће ми добро ако поживим и по прохтјевима срца свoga*

Као што видимо, у хипотетичкој реченици, за разлику од Даничића, Загребачка Библија укида хебрејску метафору живота као хода/путовања и замењује је тзв. динамичким еквивалентом, својственим циљном језику (Јовановић 2015: 39 и даље).

Коначно, само у два случаја преводиоци нису употребили футур егзактни или свршени презент тамо где Даничић користи УЗП: *кад земљу узрадиши* (1. Мој. 4:12) → *обрађиват ћеš земљу*; *ако уздржимо и устворимо* (5.

Мoj. 6:25) → *držati* i *vršiti*. У првом случају, реч је о футуру; у другом, о инфинитиву: у оба случаја, несвршени глаголи потврђују несвршеност футурског УЗП-а.

4. Фуџурски УЗ-ѳрезени и њеѳови француски и енгле-ски еквиваленти

У последњем делу анализе, Даничићев фуџурски УЗП биће, опет из аспектуалног угла, упоређен са преводним еквивалентима у неким француским и енглеским преводима, доступним како у папирној верзији, тако и у електронским претраживачима (јун 2022 – јануар 2023) попут:

<<https://biblehub.com/multi/genesis/1-1.htm>>
 <https://studybible.info/version/LXX_WH>
 <<https://www.pravoslavna-srbija.com/sveto-pismo-biblija/#spdk>>
 <<https://www.bible.com/fr/bible/21/GEN.1.BDS>>
 <<https://biblija.ks.hr/>>

Осим Даничићевог превода и Загребачке Библије, консултовани су и следећи оригинал и преводи:

Biblia Stuttgartensia (хебрејски текст)
 Септуагинта (LXX)
 Вулгата (VUL)
 King James Bible (KJV, 1611)
 Young's Literal Translation (YLT, 1862)
 New International Version (NIV, 1973)
 Traduction Louis Segond (LSG, 1910)
 Bible David Martin (MAR, 1744)
 Bible Chouraqui (CHO, 1985)
 Traduction du rabbinat français (RAB, 1966)
 Bible du Semeur (SEM, 1992)

При одабиру смо водили рачуна о томе да за сваки језик одаберемо по један дословни превод (YLT, CHO), који доследно калкира хебрејске обрте, један традиционални (KJV, LSG), који тежи верности хебрејским обр-тима, и један динамички, савремени превод (NIV, SEM), који трага за динамичким еквивалентима.

Поменути интернетски претраживачи омогућили су нам лакши приступ овим текстовима и преводима, као и детаљну граматичку анализу (тзв. *parsing*) хебрејског текста и Септуагинте. Основни циљ анализе хебрејског оригинала стихова у којима се код Даничића јавља УЗП био је утврђивање евентуалне кореспонденције између хебрејских и српских глаголских облика, иако Даничић није преводио с оригинала. Када је реч о француским и енглеским преводима, где су аспекатске опозиције другачије морфологизоване, циљ нам је био да испитамо да ли су преводиоци на неки нарочит начин превели облике који одговарају Даничићевом УЗП.

4.1. Даничић и хебрејски ѡексиѡ

Када је реч о односу хебрејског оригинала и Даничићевих УЗП, утврдили смо да је УЗП далеко најчешће преведен Qal имперфектом, али да у одређеном броју случајева (9) одговара и перфекту. Прецизније, 49 УЗП одговарају у хебрејском следећим облицима:

– Имперфекатским (34): 24 Qal имперфекта, 6 Qal имперфеката појачаних апсолутним Qal (активним) инфинитивом, 2 Nifil (каузативна) имперфекта, 1 Nifal (пасивни) имперфекат, Qal имперфекат допуњен Qal инфинитивом;

– Перфекатским: 9 Qal (активних) перфеката;

– Осталим: 2 Qal инфинитива, 3 Piel (интензивна) партиципа, 1 Qal партицип.

Навешћемо неколико примера за ову варијацију:

29 И ако ове законе *узалушаиџе* (Qal импф.) и *уздржиџе* (Qal перф.) и *усџвориџе* (Qal перф.), и Господ ће Бог твој држати теби завјет и милост, за коју се заклео оцима твојим (5. Мој. 7:12)

Хебрејски перфекат обично се налази на крају низа имперфеката:

30 Ако *уживиџе* (Qal импф.) по мојим уредбама, и заповијести моје *уздржиџе* (Qal импф.) и *ушчиниџе* (Qal перф.) (3М 26:3-4)

УЗП преводи и неке друге хебрејске облике

31 Ако *уздржиш* (Qal имперф.) и *усџвориш* (Qal инф.) све ове заповијести... (5. Мој. 19:9)

3 Проклет био који тебе *усџроклиње* (Qal партицип) а благословен који тебе *узблаџосиља* (Qal парт.)! (1. Мој 27:29)

Према томе, облици *ушчуваџи/аџе*, *усџвориџи/иџе*, *ушчиниџе*, *узидеш/еџе* и *уздржиџе* одговарају хебрејском имперфекту, али, ређе, и перфекту.

У 6 случајева, УЗП појачан прилогом *добро* исказује интензивност радње која се у хебрејском изражава посебном структуром, спојем апсолутног Qal инфинитива и Qal имперфекта глагола:

26 Зато ако *добро узалушаиџе* заповијести (5. Мој. 11,13,14)¹⁵

Ову структуру, чијих се чак 5 појавница преводи обликом *узалушаџи/аџе*, дефинишу аутори на следећи начин:

15 Такође и у 2. Мој. 15,26; 19,2; 23,22; 5. Мој. 15,5,6; 28,1.

„Хебрејски апсолутни инфинитив јавља се заједно са другим глаголским обликом, имперфективним или перфективним, да би нагласио или појачао значење главног глагола. Може се употребити и за изражавање наредбе или за изражавање симултаности.”¹⁶

Када апсолутни инфинитив има емфатичку вредност, може се превести српским прилозима *заиста/доиста/сиїурно* уз главни глагол, док Загребачка Библија варира прилоге (*здиља, доиста, добро, вјерно...*). У различитим другим преводима, еквиваленти колокације *добро узаслушаш/аїе* су: *if thou hearken diligently* (‘ако приљезно послушате’, YLT), *if ye shall hearken diligently* (исто, KJV), *if you faithfully obey* (‘ако верно послушате’, NIV); *si vous obéissez exactement* (‘ако тачно послушате’, MAR); *Si vous écoutez attentivement* (‘ако пажљиво слушате’, SEM).

Мразовић („почетак са све већим интензитетом”, 2009: 99) и Кликовац (2012: 584, „интензивн[а] активност, процес или стање”) помињу интензивност као вредност неких УЗП. Наше је мишљење да сви футурски УЗП изражава нијансу интензивности у поређењу са футуром егзактним: *узаслушаш, узједеш, усївориш* итд., у односу на *будеш слушао*, по нама изражавају динамично, непрекидно и приљезно остваривање радње или одржавање стања, попут човека који се затрчао дуж пута, слично префиксалима попут *залейїеїи се, зарадиїи се*. Ову хипотезу требало би додатно испитати.

С друге стране, када се УЗП јавља у пару или у више-

16 Пратико и Ван Пелт: „It may be used in conjunction with other verbs to emphasize or intensify the verbal action. It may also be used in the place of an Imperative to express a command. In special instances, it can be used with other verbs to express two verbal actions occurring at the same time, that is, contemporaneous action.“ (2007: §12.11, §21.6)

струким низовима зависних глаголских облика, приметно је да у истим стиховима где се јављају УЗП постоје и хебрејски имперфекти (12) које Даничић није превео као УЗП, већ футуrom егзактним (1), перифразом *сїанетїе слушаїи* (1), те префиксалима *їослушају, їоврїнетїе, омрзну, раскинетїе, їоїравитїе, начиниш, најлоде, намножи, одвратїи се*, док су, занимљиво, само два хебрејска перфекта и преведена као перфекат:

32 Ако ли не *узвјерују* (Nifil импф.) ни за та два знака и не *послушају* (Qal импф.) гласа твојега (2. Мој. 4:9)

У следећем примеру, перфекту одговара УЗП, а Qal имперфекту перифраза *сїанетїе слушаїи*.

33 Ако ме ни тако *не сїанетїе* слушати (Qal импф.), него ми *узидетїе* (Qal пф.) насупрот (3. Мој. 26:27)

Из свега се може закључити да УЗП код Даничића у великој мери одговара хебрејском имперфекту, али да та кореспонденција није доследна ни у једном ни у другом смеру.

Коначно, неопходно је указати на значај предиката главне реченице, који је, као што нам табела на почетку одсека показује, доминантно у футуру првом. Преостали случајеви односе се на конструкције заповедне вредности: *блаїословен/їроклейї (га је), захватїи воде... їролиј, немој да се їонесе срце їивоје, годај*.

Добар пример утицаја предиката главне реченице на интерпретацију аспектуалне вредности УЗП представља пример (26):

26 Јер ако добро *уздржитїе* све ове заповијести [...] *ходећи свијем їуїшовима њеїовијем* (5. Мој. 11:22-23)
→ YLT: 'For, if ye *diligently keep* all this command [...]

to walk in all His ways; KLV: For if ye shall *diligently keep* all these commandments [...] to love the LORD your God, to walk in all his ways; LSG: Car si vous observez tous ces commandements [...] pour marcher dans toutes ses voies; RAB: Oui, si vous *observez bien* toute cette loi [...] *marchant toujours dans ses voies* et lui demeurant fidèles

У свим овим преводима јавља се идиоматски израз ‘ходати свим Његовим путовима’, који значи исто што и ‘живети у складу са свим његовим заповестима’. Не само да су овде *ходити*, *walk* и *marcher* имперфективни, већ је имперфективност потенцирана свим путевима у свим овим језицима (в. и 5. Мој. 19:9).

4.2. Енглески и француски преводи

Поређење Даничићевог превода са неким француским и енглеским није указао ни на какву правилност, али свакако јесте на поједина решења која подвлаче имперфективност облика које и Даничић преводи као УЗП. У наставку ћемо указати на неке примере, водећи рачуна да не понављамо исте појавнице:

34 Благословићу оне који тебе *узблаѡсиљају*, и проклећу оне који тебе *усѡроклићу* (1. Мој. 12:3) → YLT: And I bless those *blessing* thee, and him *who is disesteeming* thee I curse; KJV: And I will bless them *that bless thee*, and curse him *that curseth thee*; CHO: Je bénis tes *bénisseurs*; ton *maudisseur*, je le honnirai; RAB: Je bénirai ceux *qui te béniront*, et *qui t'outragera* je le maudirai.

YLT разликује обични презент за први хебрејски партицип, а користи релативну реченицу са трајним садашњим временом за други; у RAB футури релативних реченица *bénirai* ‘благословићу те’ и *outragera* ‘увредити, осрамотити’ морају се интерпретирати итеративно због свог перфективног значења, посебно први, који означава декларативни говорни чин.

Еквиваленти модалног глагола *моћи* означавају у презенту несвршеност:

14 кад *не узможемо* видјети један другог (1. Мој. 31:49) → for *we are hidden* one from another; KJV: when *we are absent* one from another; СНО: Quand nous *serons cachés*, l’homme loin de son compagnon...

Појавница *узможемо* у (14) пример је изразите адаптације оригиналног текста духу циљног језика, што је код Вука и Даничића ређе: енглески и француски преводи овај пут су много ближи оригиналном значењу.

У целини гледано, у превођењу са хебрејског, више неголи са неког другог језика, о значењу глаголског облика првенствено одлучује како реченични, тако и надреченични контекст.

Размимоилажења у преводу јављају се уз полисемични везник *ки* (‘да, јер, кад’), који Даничић у преводи у 5. Мој. 28:2 са *кад*, а консултовани преводи са *if* ‘ако’, *because* ‘јер’, *lorsque* ‘кад’, *si* ‘ако’, па чак и *tant que* ‘док год’ у Преводу Рабината Фрацуске, док сви остали консултовани преводи користе кондиционални везник:

35 И доћи ће на те сви ови благослови, и стећи ће ти се, ако *узаслушаш* (Qal имперф.) глас Господа Бога својера. (5. Мој. 28:2) → RAB: et toutes les bénédictions suivantes se réaliseront pour toi et resteront ton partage, *tant que* tu *obéiras* à la voix de l’Eternel, ton Dieu

Превод са *tant que* уводи затворени интервал са којим је процес главне реченице савршено истовремен, од почетне до завршне тачке процеса. Уведен овим везником, глагол у француском, као и УЗП, означава „пређену читаву путању, тј. радњу окончану у целини”. (Кликовац 2012: 582) Самим тим, вредност овог везника намеће и процесу *resteront* паралелно, једнако и ограничено трајање. Међутим, премда овај везник имплицира да са прекидом зависне радње наступа и прекид главне, суштински је важно за питање аспекта УЗП да се радња уведена са *tant que*, поготово кад се односи на један народ, а не на појединца (чија је смрт завршни тренутак процеса), начелно може продужити неограничено. Услов за њено трајање веома је јасно експлициран: *док год будеш слушао глас Господа Бога твојега*. Исти везник користи Рабински превод и за три појавнице у 5. Мој. 28:9.13.

5. Закључак

Да ли, дакле, синтаксичке и контекстуалне информације које пружа окружење појавница футурског УЗ-презента дају додатне инструкције о интерпретацији његове аспектуалне вредности?

Одговор на ово питање, недвосмислено позитиван, потражили смо прилазећи појавницама УЗ-презента у Даничићевом Петокњижју из лексичко-семантичког, морфосинтаксичког и текстуалног угла.

У лексичко-семантичком погледу, показали смо да се 49 појавница своде на 13 глаголских лексема (посебно *уаслушаиш/аїѿе*, *уздржиш/имо/иїѿе*, *узидем/еш/еїѿе*, *уствориш/имо/їѿе*, *уичиниш/иїѿе*, *узрадиш* и *уживиїѿе*) који у кондиционалним реченицама (ретко временским и односним) изражавају услов за одржање завета – трајну

и делатну верност. На тај начин и значење глаголских лексема и везника који их уводе манифестују изотопију завета, која доминира и целим Петокњижјем. Ови облици јављају се доминантно у 2. лицу, што одговара перформативној улози кондиционалних и временских реченица са УЗ-презентом: њима пошиљалац (Бог, Мојсије) потичу примаоце да послушају позив и остану трајно верни Богу и Божијем закону.

У синтаксичком смислу, две трећине појавница јављају се у напоредном, ређе асиндетском односу са једним или више УЗ-презента или других префиксала, што нам је омогућило да преиспитамо не само развојну природу процеса означених футурским УЗ-презентима, већ и природу њихове (им)перфективности. На специфичним примерима смо показали да су УЗ-презенти, који већином одговарају хебрејском активном имперфекту, сами по себи имперфективни, али не имплицирају завршну границу процеса, коју им споља могу наметнути перфективни процеси у другим предикацијама, посебно у главној реченици.

Значајну помоћ у аспектуалној анализи зависног футурског УЗ-презента пружили су нам чести паралелизми УЗ-презента и других префиксала, који су додатно потврдили имперфективност анализираних облика. Ова имперфективност, коју исказују не само глаголске лексеме, већ нарочито њихове допуне и одредбе, као и везници, видљива је и у енглеским и француским преводима. Међутим, никаква посебна конструкција у енглеским и француским преводима не издваја еквиваленте УЗ-презента од еквивалената осталих префиксала, изузев, као и у српском, за хебраизам који образују апсолутни инфинитив и имперфекат.

У текстуалном смислу, кондиционалне и остале клаuze са УЗ-презентом потпуно су интегрисане у преовлађујућу изотопију завета (савеза), често испреплетену

с изотопијом брака: у њима афирмативни УЗ-презент позива на неограничену верност завету, како би он и трајао вечно, док негативни УЗ-презент углавном упозорава на прекид завета уколико Израел истраје у неверству.

Укратко, видски лик анализираних УЗ-презента у њиховом контексту могли бисмо резимирати насловом Синатрине песме *All the way*.

Литература

- Барић и други 1979: Е. Barić, М. Lončarić *et alii*. *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zavod za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku – Zagreb. Zagreb: Školska knjiga.
- Белај и Танацковић Фалетар 2014: В. Belaj, G. Tanacković Faletar, *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb: Disput.
- Белић 2000: А. Белић, *Изабрана дела Александра Белића, четрнаестии ѡмом: Универзитетска ѡредавања из савременој српскохрватској језика. Бидлиоѡрафија радова*, Београд: Завод за уѡбенике и наставна средства.
- Вендлер 1957: Z. Vendler, Verbs and Times, *The Philosophical Review* LXVI/2, 143–160.
- Вујовић 2012: Д. Вујовић, Префиксални творбени обрасци глагола кретања, *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима. Зборник радова са четрнаестии међународне научне Конференције Комисије за ѡворбу речи ѡри Међународном комитетииу славистиа*, Београд: Филолошки факултет, 527-534.
- Вуковић 1967: J. Vuković, Futur други i glagolski oblici ekvivalentni po upotrebi u srpskohrvatskom jeziku, in: *Sintaksa glagola*, Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 246-274.
- Галатану 2016: О. Galatanu, La bivalence axiologique de „l’*autorité*“ et de ses discours. Le cas des discours dans l’espace universitaire, *Corela* [En ligne], HS-19 | 2016 [24.01.2023.] URL : <<http://journals.openedition.org/corela/4339>>.

- Јовановић 2015: А. Јовановић, *Osnovi teorije prevodenja sa kritičkim poređenjem prevoda*, Београд-Загреб: Factum izdavaštvo.
- Кликовац 2012: Д. Кликовац, О семантици глаголског префикса уз-, *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима. Зборник радова са четрнаесте међународне научне Конференције Комисије за творбу речи при Међународном комитету слависта*, Београд: Филолошки факултет, 573-600.
- Маретић 1931: Т. Maretić, *Gramatika i stilistika*, Загреб: Obnova.
- Пратико и Ван Пелт 2007: G. Pratico and M. V. Van Pelt, *Basics of Biblical Hebrew*, 2nd ed., Grand Rapids (Michigan): Zondervan.
- Растије 1989: F. Rastier, *Sens et textualité*, Paris: Hachette.
- Стевановић 1975: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд: Научна књига.
- Талми 1975: L. Talmy, Figure and Ground in Complex Sentences, *Proceedings of the First Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 419-430.
- Шарић 2011: Lj. Šarić, Prefiksi kao sredstvo perfektivizacije: semantički prazne jedinice?, *Fluminensia*, XXIII/2, 7-20.

Tatjana M. Samardžija

PRÉSENT FUTURAL PRÉFIXÉ DE UZ- DANS LA
 TRADUCTION DE PENTATEUQUE
 PAR Đ. DANIČIĆ ET SES ÉQUIVALENTS
 FRANÇAIS ET ANGLAIS

Résumé

Notre analyse traite les occurrences du présent futurale qui porte le préfixe UZ- dans la traduction du Pentateuque par Daničić (1867), comme *uzaslušas, ustvoriš, uzideš, uzradiš, uzblagosiljaju*,

usproklinju, izmožeš, etc. À partir de l'analyse cognitive de ses valeurs sémantiques (Klikovac 2012), comme des indices syntaxiques de son aspect imperfectif (Vuković 1967, Grubor 1953), nous introduisons dans notre analyse de ces occurrences un troisième niveau, décisif – le niveau (con)textuel, lequel entend le rapport entre le contenu sémantique des propositions et phrases qui contiennent ces occurrences avec l'isotopie (Rastier 1989) dominante d'alliance entre Dieu et Israël. L'analyse syntaxique des cas spécifiques a montré que les présents futurs en UZ-, imperfectifs par définition, n'impliquent pas la borne finale du procès, mais que cette borne peut être imposée au procès imperfectif par d'autres prédicats dans la phrase complexe ou par leurs compléments. Cette imperfectivité se manifeste aussi dans les traductions françaises et anglaises consultées.

Par rapport à l'isotopie de l'alliance, l'imperfectivité du contenu conditionnel du présent en UZ- est théoriquement illimitée; si elle exprime le non-respect de l'alliance, le procès de la principale peut interrompre le procès du présent en UZ-. Pour conclure, l'aspect de ces présents en UZ-, dans leurs contextes respectifs, pourrait se résumer en titre de la chanson de Sinatra – „All the way“.

Mots-clés : préfixe UZ-, futur, Pentateuque, Ancien Testament, *ako, si, kad, quand*, Qal imperfectif, infinitif absolu.

Мијана Ч. Кубурић Мацура*
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет
Катедра за србистику

УДК 37.018.43:[616.98:578.834

ОГРЕШЕЊА О МОРФОСИНТАКСИЧКУ НОРМУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА У ТВ НАСТАВИ ТОКОМ ПАНДЕМИЈЕ КОВИДА 19

У раду су представљене најчешће морфосинтаксичке грешке основношколских наставника у Републици Српској забиљежене у ТВ настави током пандемије ковида 19. Регистроване грешке систематизоване су у групе на основу морфосинтаксичких категорија којима припадају, а уз сваки тип огрешења дат је и његов нормативнолингвистички оквир. Резултати истраживања јасно сугеришу да постоји потреба за увођењем часова српског језика на све наставничке факултете, и указују на „слабе тачке” наставе на предметима у оквиру којих се изучава српски језик и његова норма на учитељским студијама. На основу резултата овог и сличних истраживања, могли би се модификовати силабуси и усмјеравати часови наставе и вјежбања, како би се утицало на језичке компетенције кадра који има пресудну улогу у формирању језичке културе будућих генерација.

Кључне ријечи: морфосинтаксичка норма српског језика, језичке компетенције наставника, ТВ настава, пандемија ковида 19.

---

* mijana.kuburic-macura@flf.unibl.org

1. Увод

Пандемију ковида 19 Свјетска здравствена организација прогласила је 11. марта 2020. године. У многим земљама проглашено је ванредно стање, а у циљу сузбијања ширења болести предузимане су различите мјере: карантин, полицијски час, затварање граница, ограничавање кретања и др. У више од 160 земаља били су затворени универзитети и школе, те су, у зависности од расположивих ресурса, владе држава тражиле рјешења како да се настава за ученике и студенте одржи у каквом-таквом континуитету.

У Републици Српској, као најпогоднији вид наставе за ученике основних школа наметнула се ТВ настава, која је била емитована путем Радио-телевизије Републике Српске у периоду од 17. 3. 2020. до 12. 6. 2020, потом од 9. 11. 2020. до 29. 12. 2020, и од 21. 1. 2021. до 8. 6. 2021. године. Овај вид наставе био је својеврстан спас за континуитет основношколског образовања, али је донио и низ изазова свима који су били укључени у образовни процес - првенствено наставницима, ученицима и родитељима (ДПРС 2022: 2). Учитељи - професори разредне наставе, као и професори предмета у предметној настави у вишим разредима, без било какве нарочите припреме, били су доведени у ситуацију да у десетак минута, пред широком публиком на коју нису навикли, одрже школски час „у учионици без ученика” - садржајан, информативан, прилагођен новонасталим, непознатим и неизвјесним приликама. Позиција просвјетних радника, дакле, није била нимало лака (о искуствима учитеља в. Ђорђевић, Цвијетић, Дамјановић 2021). С друге стране, јавност је ненадано добила прилику за директан увид у наставни процес, а учитељи и наставници, тј. њихове компетенције, изложени су анализама и критици.

2. Претходна истраживања

Упркос томе што је промјена система образовања наметнута пандемијом ковида 19 наступила нагло и што је, по свом обиму и природи, представљала појаву са којом се ниједна ранија образовна ситуација не може упоредити, научна и, уопште, шира друштвена заједница, не само у Републици Српској већ и у цијелом ексјугословенском региону, реаговала је на њу одржавањем тематских научних и стручних скупова, као и низом већ публикованих научних радова. Највећи број објављених истраживања на нашим просторима јесу, наравно, психолошка и социолошка истраживања (в. нпр. Степановић 2020, Плазинић 2021, Видосављевић 2022), укључујући и неколико обимних студија о настави на даљину у вријеме пандемије ковида 19 (нпр. ДПРС 2022). О наставним предметима у програмима педагошких, тј. учитељских факултета у Србији у функцији развијања комуникативних језичких компетенција будућих учитеља писали су Стојановић и Мишић (2018). Међутим (још увијек) нема публикованих истраживања која се тичу језика, тј. језичких компетенција наставног кадра у контексту пандемије ковида 19.

3. Методолошки оквир истраживања

ТВ настава представља нов и изазован тип корпуса за лингвистичка истраживања. Будући да се ради о врло обимном материјалу (ТВ часови емитовани су у периоду од 10 мјесеци), овим истраживањем, разумљиво, није обухваћен сав доступни материјал, већ ТВ часови емитовани на случајно одабране датуме. ТВ часови доступни су на веб-порталу РТРС-а, а примјери анализирани у овом раду забиљежени су преслушавањем часова и

биљежењем. Из анализе су изостављени часови српског језика (будући да је, због стручног усмјерења наставника, постојала оправдана претпоставка да на тим часовима не би биле забиљежене језичке грешке), потом часови страних језика (који су се или у потпуности или највећим дијелом одвијали на предметном страном језику), као и часови вјеронауке (јер вјероучитељи не представљају просвјетне раднике у ужем смислу, тј. не образују се на педагошким - наставничким факултетима). Коначни корпус тако чини материјал у трајању од нешто више од 18 сати, а анализирани су часови које је држало 48 наставника.¹ Анализом, такође, због обиља материјала и прописаних ограничења обима овог рада, нису обухваћене све језичке грешке, тј. сви нормативни пропусти, већ само (најчешћа) огрешења о морфосинтаксичку норму српског језика.²

- 1 Уз забиљежене примјере неће бити навођена имена наставника, већ само податак о датуму, разреду и предмету (ако је ријеч о предметној настави). Списак одабраних часова ТВ наставе (датиуми њиховог емитовања) налази се у завршном дијелу рада.
- 2 Анализирани материјал обилује и другим типовима огрешења о језичку норму. Показало се да наставници неријетко праве пропусте и када су у питању правописна и акценатска норма, као и друге типове грешака. Нарочито су, у писаним материјалима - презентацијама, присутни проблеми који се тичу употребе знакова интерпункције и помоћних знакова: скраћеничке тачке и тачке као ознаке редног броја, запете, црте, цртице, заграда, размака, па и употребе великог слова. У језику наставника честе су грешке у вези са ијекавским рефлексима јата, и у говору и у пратећем писаном материјалу (*последњи, овде, следећи и слиједећи* - умјесто ијекавског облика *сьедећи, доле, освјетљеност, помијерање*); поједини наставници у говору изостављају гласове у ријечима (*матријал, једанес*); имају проблема са гласовним алтернацијама (на мушкој *шишарки*, са географским *омотачом*, аутоматски *унешен*); употребљавају неодговарајуће облике ријечи (нпр. *хијарархијски*, облик *јел* умјесто узрочног везника *јер*); чине различите морфолошке грешке (*сво вријеме, један чиниоц*) и др., а честа је и употреба

Циљ овог истраживања је и научни и практични. Анализом корпуса установљено је која су огрешења о морфосинтаксичку норму српског језика у њему најприсутнија, те ће она у централном дијелу рада бити систематизована у неколико група на основу морфосинтаксичких категорија које су њима обухваћене, а уз сваки тип огрешења биће представљен и његов нормативно-лингвистички оквир. Са друге стране, ово истраживање требало би да пружи одговор на питање да ли постоји потреба за увођењем часова српског језика на све наставничке факултете, те да укаже на „слабе тачке” силабуса предмета у оквиру којих се изучава српски језик и његова норма на учитељским факултетима, тј. студијским програмима, како би се у тим сегментима циљано могли интензивирати часови наставе и вјежбања. Далекосежно посматрано, тиме би се могло утицати на језичке компетенције кадра који има пресудну улогу у формирању језичке културе генерација које долазе.

4. Грешке у употреби глаголских облика

Најчешће морфосинтаксичке грешке које су правили наставници тичу се неадекватне употребе глаголских облика. У наставку ћемо представити забиљежена нормативна огрешења из ове категорије.

4.1. Уйошреба фуюшуроида умјесшо фуюшуро йрвој

Анализирани материјал показује да је употреба фуюшуроида (како га је први назвао Симић, 2009: 51-55) „опште

поштапалица (значи, тачније, дакле, сам(и)). Све ове грешке, нажалост, указују на то да језик просвјетних радника неријетко нагиње разговорном стилу (в. Стијовић 2016).

мјесто” у говору учитеља и да је фреквентан у толикој мјери да је чак фреквентнији од футура првог (било у његовој синтетичкој, било у аналитичкој форми). О његовој заступљености говори чињеница да смо га регистровали готово код сваког наставника чији су часови случајно одабрани и да смо у том материјалу забиљежили преко три стотине примјера употребе футуроида умјесто футура.

Иако је у ранијим граматичким приручницима и научним чланцима било заступљено становиште да се овакав облик за исказивање будућности може употребљавати напоредо са двама формама футура првог, што се углавном објашњавало његовом проширеношћу у употреби (в. детаљније у Ковачевић 2019: 38-70), у нашој савременој лингвистици преовладава мишљење да футуроиду, тј. употреби конструкције *га* + презент у грађењу футура првог нема мјеста у стандардном језику.

Предраг Пипер, у поглављу о предикату у *Синтакси савременога српског језика (Просја реченица)*, наводи да би инфинитив морао имати обавезно првенство у односу на *га*-конструкцију у саставу облика за футур први, са мало ублаженим ставом када је у питању разговорни језик: „Ако главни део двочланог футурског облика у обавештајној реченици следи за помоћним делом, сасвим је уобичајена његова употреба у облику инфинитива (нпр. *Ми ћемо доћи*), док је његова употреба у *га*-конструкцији више карактеристична за колоквијално изражавање.” (Пипер 2005: 327). *Нормативна грамађика српског језика* према статусу футуроида у српском језику такође се не одређује искључиво. Након информације о опсегу употребе и начину грађења футура првог (простог и сложеног облика), стоји и сљедећа напомена: „У облицима сложеног футура I употреба споја *га* + презент уместо инфинитива својствена је разговорном стилу и усменој незваничној комуникацији, нпр. *Он ће га њише*,

али се у другим приликама препоручује сложени футур са обликом инфинитива и граматичког елемента *ћу, ћеш, ће...* итд. (нпр. Он *ће њисати*).” (Пипер, Клајн 2017: 173).

Међутим, аутори који су научно најутемељеније писали о овој појави категорички негирају њену нормативност. Срето Танасић сматра да „без обзира на проширеност ове конструкције у источним деловима српског говорног простора, треба рећи да она није одлика стандардног српског језика. Сем тога, те две форме се разликују и на синтаксичко-семантичком плану. Кад је предикат негиран, замена инфинитива конструкцијом *га* + презент доводи до замене глаголског облика - *Нећу ићи у њозориште* : *Нећу га идем у њозориште*. Само у првом случају реч је о футуру првом глагола *ићи*, док се у другом случају ради о презенту глагола *хћеи* са волунтативним значењем, који тражи допуну у виду другог глагола.” (Танасић 2005: 443). Радоје Симић футуроиду одриче морфолошки (јер настаје спајањем два лична глаголска облика), али и нормативни статус, наводећи да се ова формација „не може сматрати стандардним изражајним средством у српском језику” (Симић 2009: 52). Милош Ковачевић у свом исцрпном и систематичном сагледавању ове појаве и њеног разматрања у србистичкој литератури долази до јасног закључка да се футуроид „не може сматрати системским морфолошким обликом футура, јер је у супротности са системом морфолошких сложених облика, који се сви без изузетка творе комбинацијом личног облика помоћног глагола *дији* или *хјеји* и неличног облика основног глагола [...] И не само што комбинује два лична презентска облика, него у свој творбени састав футуроид укључује и неглаголску ријеч - *везник га*” (Ковачевић 2019: 63). Такође, према ставу овог

аутора, футуроид не испуњава ни критеријум сврсисходности, јер његово значење „ни у чему не одудара од значења футура првог” (Ковачевић 2019: 64).

Будући да их због бројности није могуће све навести (а за тим нема ни потребе), у наставку ћемо, ради илустрације, навести само неке од забиљежених примјера употребе футуроида у сагледаном говору наставника у основним школама:

Ево, ја *ћу да* вам дам један примјер... (25. 3. 2020, 2. р.); (...) ми *ћемо* прво *да урадимо* анализу. (25. 3. 2020, 6. р., Математика); У овом случају *ћемо* то и *да урадимо*. (25. 3. 2020, 8. р., Математика); Ми *ћемо* данас *да ѿоновимо* писање и читање бројева 3. и 4. десетице. (7. 5. 2020, 2. р.); Па, ево једног задатка па *ћемо* ово правило *да ѿримијенимо*. (7. 5. 2020, 3. р.); Овде³ *ћемо* прво *да наведемо* вјештачке изворе свјетлости (...) (7. 5. 2020, 3. р.); Сада *ћемо да урадимо* неколико задатака (7. 5. 2020, 4. р.); Данас *ћемо* мало *да анализирамо* ову нашу причу (...) (7. 5. 2020, 5. р.); Надам се да *ћетије* ове задатке уредно *да оградиѿије* и *ѿошаљеѿије* својим учитељицама, а ми *се видимо* на часу математике. (7. 5. 2020, 5. р.); Сада *ћемо* умјесто П *да уврстиѿимо* 2К. (7. 5. 2020, 6. р., Математика); (...) приказани су вам важнији појмови које *ћемо* данас *да усвојимо* (...) (7. 5. 2020, 7. р., Географија); (...) па *ћемо* данас *да ѿоновимо* (...) (7. 5. 2020, 7. р., Ликовна култура); Данас *ћемо да радимо* нову лекцију (...) (7. 5. 2020, 9. р., Математика); Данас *ћемо да се уѿознамо* са обрасцем (...) (7. 5. 2020, 9. р., Математика); (...) зато сам припремила

3 Нормативна огрешења која се појављују уз она која се разматрају у појединим поглављима, а не спадају у те категорије, обиљежаваћемо подвлачењем.

за вас једну игрицу-откривалицу гдје ћемо да йоно-
вимо све ово што смо сада научили. (8. 5. 2020, 1. р.);
Ја вјерујем да сте ви сви спремни за рад тако да ћемо
одмах да йочнемо. (8. 5. 2020, 3. р.); Сада ћемо да ви-
димо која је то јединица за мјерење запремине. (8. 5.
2020, 5. р.); (...) можемо да засадимо дрвеће које ће да
удлажи тај осјећај буке. (8. 5. 2020, 8. р., Биологија);
(...) и он ће добро да дође нашем здравственом стању.
(8. 5. 2020, 8. р., Биологија) (...) креирајте образац за
попуну, који ће да садржи податке из двије табеле
(...) (8. 5. 2020, 8. р., Информатика); Ове године ћемо
мало да йроширимо своја знања. (9. 11. 2020, 2. р.); И
ову ријеч ћемо да зайамїимо. (3. 3. 2021, 1. р.); Данас
ћемо да учимо како се то црта квадрат и правоуга-
оник. (3. 3. 2021, 4. р.); Сада ћемо да урадимо један
задатак. (3. 3. 2021, 7. р., Математика); (...) сад имамо
и тај неки угао па ћемо да йомножимо са тим углом
алфа. (3. 3. 2021, 8. р., Математика); Ја ћу сада да вас
оїоменем још једном... (19. 4. 2021, 1. р.); Сад ћемо,
другари, да урадимо неколико задатака на табли. Ја
ћу да йишем, а ви ћеїе да ми йомоїнеїе. (19. 4. 2021,
2. р.); Шта је то што ћемо ми данас да радимо? (19.
4. 2021, 6. р., Информатика); Тај процес ћемо данас
заједно да урадимо. (19. 4. 2021, 6. р., Ликовна кул-
тура); (...) а данас ћемо да насїавимо да радимо са
оним што је у ствари циљ наше базе (...) (19. 4. 2021,
8. р., Информатика); Оно што ћемо данас да радимо
јесу упити (...) (19. 4. 2021, 8. р., Информатика); (...) а
данас ћемо да чујемо понешто и о белгијском умјет-
нику надреализма (...) (19. 4. 2021, 9. р., Ликовна кул-
тура) и др.

4.2. Ненормативна уїоїреда ілаїола „їредаїи”

Глагол *їредаїи* са деонтичким значењем, тј. зна-

чењем нужности да се нешто учини, у анализираном материјалу у највећем броју случајева употребљава се лично, тј. у неком од личних глаголских облика, што наша граматичка норма не допушта (Пипер, Клајн 2017: 164). Бројност забиљежених примјера говори о томе да професори разредне наставе у највећем броју не праве разлику између деонтичког *тредати* и нецеситативног *тредати*, које се може употријебити и лично и безлично⁴.

Само неки од забиљежених примјера јесу сљедећи:

(...) ти одговори *тредају* да буду кратки (...) (25. 3. 2020, 2. р.); На основу кусура што ти врати мама, *тредаш* одредити колика је цијена „купљеног” предмета. (25. 3. 2020, 2. р.); Имамо тањире и имамо чаше које *тредају* да се истом бојом сложе са тањирима. (25. 3. 2020, 3. р.); Када пишемо или причамо неку причу, *тредамо* да користимо лијепе ријечи (...) (7. 5. 2020, 3. р.); Када пишете, *тредате* да водите рачуна о томе, о правопису, о великом слову (...) (7. 5. 2020, 3. р.); Ми ћемо сада (...) да поновимо све оно што ди⁵ *тредали* да знамо о

4 Нецеситативни глагол *тредати* има значење потребе коју неко има за неким или нечим: *Тредају* ми лијекови; *Тредало* му је више новца и др. (Пипер, Клајн 2017: 164).

5 У овом примјеру, као грешку у грешци, увиђамо и ненормативан облик првог лица множине аориста глагола *дијати* (облик *ди* умјесто облика *дисмо*) (в. Пипер, Клајн 2017: 183). Употреба облика *ди* у свим лицима у грађењу потенцијала веома је честа језичка грешка у анализираном корпусу: Кад би били у разреду, ви *ди* дали многе идеје, па би ми одабрали оне који нам се највише свиђају (...) (25. 3. 2020, 3. р.); Користимо наочале да *ди* заштитили свој вид. (7. 5. 2020, 3. р.); Ако *ди* морали да дефинишемо буку, можемо рећи да је бука сваки непријатан и непожељан звук. (8. 5. 2020, 8. р., Биологија); Када *ди* одштампали нашу табелу, она би изгледала овако (...) (19. 4. 2021, 6. р., Информатика); (...) било би

Сунцу као природном извору свјетлости и топлоте. (7. 5. 2020, 3. р.); Ми сада *їредамо* да видимо од колико јединичних *коцки*⁶ се састоји ово тијело Т. (7. 5. 2020, 5. р.); *Овде* имамо једну слику на којој је приказано како се *їредамо* понашати у школи, односно правила понашања. (7. 5. 2020, 5. р.); Стопала *їредају* да буду у потпуности ослоњена на земљу. (7. 5. 2020, 5. р.); Оглед показује да *ћемо* ми *їредаїти* тачно три пута пресути воду из купасте посуде (...) (7. 5. 2020, 9. р., Математика); (...) дакле, ви *їредаїте* знаковима испричати једну причу и пренијет поруку. (7. 5. 2020, 9. р., Ликовна култура); Лоптица *ди їредала* да буде овакве неке величине (...) (8. 5. 2020, 3. р.); Овдје имате два задатка у којима *їредаїте* да претворите децилитре у литре (...) (8. 5. 2020, 5. р.); Прије самог штампања документа, *їредаћете* извршити низ припрема (...) (8. 5. 2020, 6. р., Информатика); Прије него што почнемо данашњу лекцију, *їредали ди* да поновимо шта је то... шта смо то радили претходно (8. 5. 2020, 7. р., Техничко образовање); Ваш задатак *ди їредао* да изгледа овако (...) (8. 5. 2020, 8. р., Информатика); Имамо четири елемента. Колико *їредамо* додати? (9. 11. 2020, 2. р.); У првом задатку *їредаїте* да израчунате збир. (19. 4. 2021, 2. р.); У другом задатку *їредаїте* да попуните табелу. (19. 4. 2021, 2. р.); Живу ограду *їредамо* такође редовно одржавати (...) (19. 4. 2021, 2. р.); У другом задатку *їредаїте* да опишете, нацртајте и обојите двије украсне биљке које највише волите. (19. 4. 2021, 2. р.); Дјецо, шта још *їредамо* поно-

---

добро да сви то урадите како *ди* што више разумјели ову лекцију. (3. 3. 2021, 6. р., Историја) и др.

- 6 У овом примјеру јавља се и ненормативан облик генитива множине *коцки* умјесто нормативног *коцака* (в. Пешикан, Јерковић, Пижурица 2014: 336).

вити док радимо обим? *Требамо* да поновимо шта је обим. (19. 4. 2021, 4. р.); Имамо ову лијепу слику и *и требамо* је урамити. (19. 4. 2021, 4. р.); (...) гдје *сте и требали* да убаците симболе у ваш документ. (19. 4. 2021, 6. р., Информатика); Сада *ди и требали* заправо да се осврнемо на ваше радове. (19. 4. 2021, 6. р., Ликовна култура); (...) а кад *и требамо* изабрати све табеле, добићемо дијалог прозор (...) (19. 4. 2021, 8. р., Информатика); (...) оно што *и требамо* да ставимо на тај сајт. (19. 4. 2021, 9. р., Информатика); (...) оно што *и требаће* урадити за задаћу (...) (19. 4. 2021, 9. р., Информатика) и др.

Из наведених примјера видимо да се глагол *и требаће* са деонтичким значењем у анализираном корпусу, супротно норми српског језика, употребљава у различитим личним облицима, а његова безлична, нормативна употреба готово се и не биљежи у анализираном корпусу.

4.3. Ненормативна употреба глагола „видјети” у облику *и презента* за исказивање будућности

Употреба облика презента за исказивање будућних радњи у српском језику је уобичајена, уз ограничење да се у тој употреби могу јављати само несвршени глаголи (Стевановић 1969: 565–566, Танасић 2005: 382–383). Будући да су глаголи *видјети* и *чути* двовидски глаголи (Пипер, Клајн 2017: 178), у свом имперфективном значењу и они се могу употребљавати за исказивање будућних радњи. Међутим, ова два глагола могу бити несвршеног вида само уколико означавају способност да некога/нешто видимо, чујемо; тј. посједовање чула вида / чула слуха, а не радњу сусретања или разговарања са неким. Из овога произлази да поздрав *видимо се* и

чујемо се, у футурском значењу *видјећемо се* и *чућемо се*, нормативно нису прихватљиви. Срето Танасић (2005: 383) сматра да је оваква употреба могућа, тј. наводи да су овом облику „неки нормативисти својевремено оспоравали статус у стандардном српскохрватском језику (нпр. В. Анић) иако он (...) у разговорном језику у 98% случајева долази уместо футура првог (према истраживању В. Половине)” (Танасић 2005: 383). Милош Ковачевић оштро се супротставља оваквом мишљењу, аргументујући свој став тиме да се фреквентност употребе у разговорном језику не може ни случајно сматрати нормативним критеријумом (Ковачевић 2005: 788).⁷

Ипак, учитељи и наставници неријетко час завршавају поздравом: „Видимо се”, тј. неприхватљивим обликом презента за будућност глагола *видјети*. У наставку наводимо неке од регистрованих примјера такве употребе овог глагола:

Видимо се на часу природе и друштва. (7. 5. 2020, 2. р.); *Видимо се* неком другом приликом. (7. 5. 2020, 2. р.); *Видимо се* на сљедећем часу. (7. 5. 2020, 3. р.); *Видимо се* на сљедећем часу. (7. 5. 2020, 4. р.); *Видимо се* на часу познавања друштва. (7. 5. 2020, 5. р.); *Видимо се* на сљедећем часу. (8. 5. 2020, 3. р.); (...) а ми *се видимо* неком другом приликом. (8. 5. 2020, 3. р.); *Видимо се* на сљедећем часу. (8. 5. 2020, 4. р.); Лијеп поздрав и *видимо се* сутра. (9. 11. 2020, 1. р.); (...) па *се видимо* неки други пут. (9. 11. 2020,

---

7 Милош Ковачевић у наставку наводи и ово: „Зар то на најбољи начин не потврђује готово 100% говорна употреба облика потенцијала *Ја би, Ми би, Ви би* (умјесто *Ја бих, Ми бисмо, Ви бисте*) па ипак нико ко се озбиљно нормативистиком бави не сматра те облике стандарднојезички исправним.”

2. р.); *Видимо се* на сљедећем часу. (19. 4. 2021, 2. р.); *Видимо се* на сљедећем часу. (19. 4. 2021, 2. р.); *Видимо се*. (19. 4. 2021, 3. р.); *А ми се видимо*, другари, сутра. (22. 4. 2021, 1. р.); Драга дјецо, то би било све за данас, *видимо се* сљедећи час. (19. 4. 2021, 6. р., Информатика) и др.

5. Ненормативна употреба присвојних замјеница

Погрешна употреба присвојних замјеница, тј. употреба просвојних замјеница првог, другог или трећег лица умјесто повратно-присвојне замјенице такође је грешка коју смо регистровали у великом броју примјера у анализираном корпусу. Наиме, иако нормативисти прописују да повратно-присвојна замјеница *свој* указује на припадност лицу које је у реченици граматички субјекат и да она истим обликом упућује на припадност првом, другом или трећем лицу (нпр. *Ја чувам своје сџвари, Ти чуваш своје сџвари, Он чува своје сџвари*) (Пипер, Клајн 2017: 102-103), у говору наставника врло се често од овога одступа.

Најчешћа је употреба присвојне замјенице другог лица множине умјесто повратно-присвојне замјенице:

(...) па вас молим ако немате прибор код себе да замолите неког од *ваших* укућана да вам то донесе. (25. 3. 2020, 6. р., Математика); Ето разлога да попричате са *вашим* укућанима и сазнате нешто више о томе. (7. 5. 2020, 1. р.); Можете и да отворите *ваше* уџбенике (...) (7. 5. 2020, 3. р.); Ви напишите наслов у *ваше* свеске (...) (7. 5. 2020, 4. р.); Ја ћу урадити на табли, а ви напишите у *ваше* свеске. (7. 5. 2020, 4. р.); Такође ћу задатак да напишем на табли, а ви у *ваше* свеске. (7. 5. 2020, 4. р.); Такође, *вашу* мапу ума

можете да обогатите цртежима. (7. 5. 2020, 2. р.); Ја се надам да сте ме разумјели и да ћете *ваше* радове извести и послати *вашим* наставницима (...) (7. 5. 2020, 6. р., Ликовна култура); Вјерујем да сте ви све ове вјезбе радили са *вашим* учитељицама и учитељима (...) (8. 5. 2020, 3. р.); (...) *ваш* избор ћете потврдити на дугме ОК. (8. 5. 2020, 7. р, Информатика); Пошаљите кратке одговоре *вашим* наставницима. (8. 5. 2020, 8. р., Техничко образовање); Ја вјерујем да сте ви сви са *вашим* учитељицама причали... (9. 11. 2020, 1. р.); (...) прошетајте по *вашем* мјесту... (9. 11. 2020, 1. р.); Све вјезбе које радите прилагодите значи *вашим* физичким могућностима. (9. 11. 2020, 6. р., Физичко васпитање); На *вашим* екранима сада можете видјети неке квадратиће са много, много слова. (3. 3. 2021, 1. р.); (...) она се сигурно разликује од кухиње коју ви имате у *вашој* кући. (3. 3. 2021, 2. р.); (...) а то је да у *ваш* блок нацртате изглед *ваше* собе. (3. 3. 2021, 2. р.); Сад бих вас замолила да овај наслов напишете у *ваше* свеске... (19. 4. 2021, 2. р.); Записујте ово у *ваше* свеске. (19. 4. 2021, 2. р.); Други задатак који ћете преписати у *ваше* свеске... (19. 4. 2021, 2. р.); Има још много другог балконског цвијећа које ви сигурно имате на *вашим* балконима. (19. 4. 2021, 2. р.); Желим да у *ваше* свеске напишете „Школски рад”, наслов и име писца. (19. 4. 2021, 3. р.); Ја сада немам онолико времена да причам онако како сте ви научили и навикли са *вашим* учитељицама, али ипак ћемо мало. (19. 4. 2021, 3. р.); Ви напишите ако сте научили са *вашим* учитељицама. (19. 4. 2021, 3. р.); Ја вас молим да припремите *ваше* уџбенике (...) (19. 4. 2021, 3. р.); Настављате даље, пратите ме и радите у *вашим* уџбеницима. (19. 4. 2021, 3. р.); Значи, ви пратите овде и уписујете у *вашим* уџбеницима. (19. 4. 2021, 3. р.); (...) а ви ра-

дите, настављате, значи, у *вашим* уџбеницима. (19. 4. 2021, 3. р.); (...) и добили бисте разне савјете како да *ваше* радове завршите. (19. 4. 2021, 6. р., Ликовна култура); (...) гдје сте требали да убаците симболе у *ваши* документ. (19. 4. 2021, 6. р., Информатика); Ако нисте још добили неко рјешење за *ваши* рад, мој вам је савјет да (...) (19. 4. 2021, 8. р., Ликовна култура) итд.

Спорадично се пак јавља употреба присвојене замјенице првог лица једнине умјесто повратно-присвојене замјенице:

Ја сам донијела ову *моју* стоногу (...) (7. 5. 2020, 2. р.); Такође сам донијела и ову *моју* кућицу (...) (7. 5. 2020, 2. р.).

Ријетка је и употреба присвојне замјенице првог лица множине умјесто повратно-присвојне замјенице:

(...) Па ћемо написати у *наше* свеске план приче. (25. 3. 2020, 3. р.).

Као изолован случај, ограничен такође на говор једног наставника, тј. учитеља, јавља се употреба присвојне замјенице трећег лица множине умјесто повратно-присвојне замјенице:

Па ћемо овдје видјети како су они украсили *њихову* учионицу. (3. 3. 2021, 2. р.); Они су мало измијенили ентеријер *њихове* учионице. (3. 3. 2021, 2. р.); И они су украсили своју учионицу односно ентеријер *њихове* учионице.⁸ (3. 3. 2021, 2. р.).

8 У овој реченици занимљиво је „колебање” наставника: напоредна употреба повратно-присвојне замјенице и присвојне

6. Ненормативна употреба падежа и приједлошко-падежних конструкција

У анализираном корпусу забиљежено је и неколико огрешена о норму кад је у питању употреба падежа и приједлошко-падежних конструкција, с тим да се као најучесталија јављају она која се тичу употребе инструментала.

Наставници неријетко употребљавају инструментал с приједлогом *с(а)* умјесто бесприједлошког објекатског инструментала, иако *Нормативна граматика* у овој употреби предвиђа само бесприједлошку форму (Пипер, Клајн 2017: 376; в. и Антонић 2005: 242–243)⁹. Неки од примјера из корпуса јесу сљедећи:

Ко није добро научио таблицу, може се послужити и овдје *са овим таблицама (...)* (25. 3. 2020, 3. р.); Пошто се удаљеност између градова обично исказује *са километрима (...)* (7. 5. 2020, 6. р., Математика); Запремину (...) обиљежавамо *са латиничним словом В (...)* (7. 5. 2020, 9. р., Математика); Те препричане ријечи не обиљежавају се *са наводницима*. (8. 5. 2020, 5. р.); Сви ти орнаменти имају једну науку која се бави *са њима*. (3. 3. 2021, 4. р.) Правоугаоник такође можемо обиљежавати и *са малим латиничним словима а и д*. (3. 3. 2021, 4. р.); Странице квадрата се често обиљежавају *са малим словом латинице а*. (3. 3. 2021, 4. р.); Ево, послужићу се *са овим*. (19. 4. 2021, 1. р.); Да би балкони били љепши, оплемењујемо га *са цвијећем*. (19. 4. 2021, 2. р.) и др.

замјенице трећег лица множине.

9 Употреба приједлога *с(а)* уз допунски инструментал помиње се само уз фазне глаголе, као у примјеру „Почели смо с реконструкцијом тог споменика.” (Пипер, Клајн 2017: 376).

Сличне се грешке праве и када је у питању употреба инструментала средства (Пипер, Клајн, 2017: 379–380), умјесто чијег бесприједлошког облика наставници такође често употребљавају облик с приједлогом *c(a)*:

Направите од папира новац одређене вриједности *са којим „купујете”* предмет (...) (25. 3. 2020, 2. р.); Најчешћи цртани знакови *са којима* се споразумијевамо су слова, бројеви (...) (7. 5. 2020, 6. р., Ликовна култура); Видјели су да су пишчеве ријечи одвојене од управног говора *са зарезима*. (8. 5. 2020, 5. р.); Цртање правоугаоника и квадрата *са њроуџлом и лењиром*. (3. 3. 2021, 4. р.); Селекција је јако битна зато што ви *са селекцијом* дајете рачунару до знања да желите (...) (19. 4. 2021, 6. р., Информатика) и др.

Такође, овдје треба поменути и то да неки наставници не деклинирају лична имена из страних језика, мада се ради о ријеткој појави:

Овдје имамо *Пол Клеа* (...) (7. 5. 2020, 6. р., Ликовна култура); *Упознајмо Клод Монеа*. (19. 4. 2021, 7. р., Ликовна култура).

7. Закључци

Из анализе језика основношколских наставника у ТВ настави у Републици Српској током пандемије ковида 19 произлази неколико закључака. И професори разредне наставе и професори у предметној настави у великом броју праве разнородне језичке грешке, и то у околностима високе припремљености за час, за који се зна да

ће бити јавно емитован и дат на увид широкој публици. Иако су у овом раду сагледане и анализиране само најчешће грешке морфосинтаксичке природе, то није једини тип регистрованих огрешења о норму стандардног српског језика. Најфреквентније морфосинтаксичке грешке у анализираном корпусу тичу се нормативно неприхватљивих начина употребе глаголских облика (употреба футуроида, лична употреба глагола *ћребаћи* са деонтичким значењем, нормативно неприхватљива употреба презента глагола *видјетћи* за изражавање будућности), присвојних замјеница, те падежа и приједлошко-падежних конструкција.

У вези с наведеним треба поменути и слједеће. У посљедњих неколико година у медијима се може чути глас србистичке научне заједнице који говори о неопходности увођења наставе српског језика на све факултете на којима се образује наставнички кадар, па и на све остале факултете, у циљу његовања језичке културе и, посљедично, њеног ширења и на генерације које долазе. Ово истраживање, свакако, говори у прилог таквом ставу, али указује и на слабе тачке језика наставника који су на факултету у одређеном обиму изучавали језичку норму (студијски програми и факултети на којима се образују професори разредне наставе), што може представљати смјерницу за тај сегмент универзитетске наставе у будућности.

Извори

www.rtrs.tv, Школски час: 25. 3. 2020, 7. 5. 2020, 8. 5. 2020, 9. 11. 2020, 3. 3. 2021. и 19. 4. 2021.

Литература

- Антонић 2005: И. Антонић, Синтакса и семантика падежа, у: Предраг Пипер и др., *Синтакса савременога српског језика, Проста реченица*, Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, Београд, 119–300.
- Видосављевић 2022: М. Видосављевић, Искуства наставника у вези са наставом/учењем на даљину током пандемије ковид-19, *Баштина*, Приштина – Лепосавић, св. 56, 435–449.
- ДПРС 2022: Друштво психолога Републике Српске, *Васпитање и образовање у доба COVID-19 пандемије*, Бања Лука.
- Ђорђевић, Цвијетић, Дамјановић 2021: Д. М. Ђорђевић, М. М. Цвијетић, Р. Д. Дамјановић, Искуства учитеља и наставника током реализације наставе на даљину услед пандемије вируса корона (COVID-19), *Иновације у настави*, XXXIV, 2021/2, 86–103.
- Ковачевић 2005: М. Ковачевић, Тотални граматички промашај, *Српски језик*, бр. 10/1–2, год. X, Београд, 781–823.
- Ковачевић 2019: М. Ковачевић, Може ли се рећи: *Ја ћу да дођем?*, у: *Како и зашто не писати овако*, Прометеј, Нови Сад, 38–70.
- Пешикан, Јерковић, Пижурица 2014: М. Пешикан, Ј. Јерковић, М. Пижурица, *Правопис српског језика*, Матица српска, Нови Сад.
- Пипер 2005: П. Пипер, Предикат, у: Предраг Пипер и др., *Синтакса савременога српског језика, Проста реченица*, Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, Београд, 301–344.
- Пипер, Клајн 2017: П. Пипер, Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Матица Српска, Нови Сад.
- Плазинић 2021: Lj. Plazinić, The predictive effects of students' perception of teaching practices in TV instruction on students' self-efficacy, *Психолошка истраживања*, Vol. XXIV (1), 259–275.
- Симић 2009: Р. Симић, Нормативни и употребни статус футуроида ЋУ, ЋЕШ... + ДА + ПРЕЗЕНТ, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 38/1, Београд, 51–55.

- Стијовић 2016: Р. Стијовић, Књижевнојезичка норма и медији (од планирања до решавања најактуелнијих питања), *Зборник Института за српски језик САНУ III, Српски језик и актуелна питања језичког планирања*, Београд, 131–136.
- Стевановић 1969: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Научна књига, Београд.
- Степановић 2020: С. Степановић, Утицај пандемије вируса корона на образовање, *Настава и васпитање*, 69(2), 183–196
- Стојановић, Мишић 2018: Б. Д. Стојановић, Д. Б. Мишић, Наставни предмети у програмима педагошких (учитељских) факултета у Србији у функцији развијања комуникативних језичких компетенција будућих учитеља – преглед и анализа, *Иновације у настави*, XXXI, 2018/3, 108–123.
- Танасић 2005: С. Танасић, Синтакса глагола, у: Предраг Пипер и др., *Синтакса савременога српског језика, Проста реченица*, Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, Београд, 345–476.

Mijana Kuburić Macura

ERRORS REGARDING THE MORPHOSYNTACTIC NORM OF THE SERBIAN LANGUAGE IN TV LESSONS DURING THE PANDEMIC OF COVID-19

Summary

The paper presents the most common morphosyntactic errors of elementary school teachers in the Republic of Srpska recorded in TV lessons during the COVID-19 pandemic. The lessons of 48 elementary school teachers were analyzed. The registered errors are systematized into groups based on the morphosyntactic

categories to which they belong, and each type of error is accompanied by its normative linguistic framework. The analysis of the linguistic corpus showed that teachers most often make mistakes in the use of verb forms, case forms, and in the use of the reflexive possessive pronoun. The results of the research clearly suggest that there is a need to introduce Serbian language classes at all teachers' faculties, and point to the critical places of teaching in the subjects in which the Serbian language and its norm are studied in teacher studies. Based on the results of this and similar research, syllabi could be formed, teaching and practice classes could be directed, and the language competence of the staff could be influenced, which has a crucial role in the formation of the language culture of future generations.

Key words: morphosyntactic norm of the Serbian language, language competences of teachers, TV lessons, COVID-19 pandemic.

ИЗ СИНТАКСЕ РЕЧЕНИЧНИХ ЧЛАНОВА

Миливој Б. Алановић*
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику

УДК 811.163.41'367.333

ЗНАЧЕЊСКЕ ВАРИЈАЦИЈЕ НА АТРИБУТСКИМ ПОЗИЦИЈАМА

Главни задатак овога истраживања јесте да се утврди под којим се синтаксичко-семантичким околностима атрибути, иначе зависни чланови именских и прилошких синтагми, у реченични оквир укључују као непосредни експоненти језгрених пропозиционих функција, као што су пропозициони предикат, субјекат или пак објекат. У те сврхе је, као помоћно теоријско и методолошко средство, уведен појам субпропозиције, што треба да омогући разликовање класификативне од неklasификативне употребе атрибута, али и да скрене пажњу на двојаку интерпретацију и реализацију номинализованих израза – једном на пропозиционом а други пут на субпропозиционом плану.

Кључне речи: српски језик, синтакса, атрибут, пропозициона функција.

1. Увод

После бројних студија посвећених падежним функцијама и значењима у српскоме језику овако формулисана тема се може учинити неактуелном и чак превазиђеном, јер је немогуће оспорити став да су најважнија питања

---

* milivoj.alanovic@ff.uns.ac.rs

у овом синтаксичко-семантичком подсистему већ описана, што се примарно односи на значењске реализације неконгруентних атрибута, нарочито у именичким и придевским синтагмама (в. Ивић 1954; Гортан-Премк 1971; Батистић 1972; Ковачевић 1992; Фелешко 1995; Арсенијевић 2003а, 2003б; Антонић 2004). Под ову општу оцену потпадају и проблеми синтаксичке синонимије између придевских и падежних атрибута (в. Симић 2013; Марковић 2016), што од нас захтева да се на самоме почетку одредимо о томе шта подразумевамо под значењским варијацима и на које се јединице у раду ограничавамо. Како бисмо на ово дали недвосмислен одговор, неопходно је да овим јединицама доделимо једно опште значење, које бисмо могли одредити као класификативно (в. Енгел 2009: 88), при чему се под класификацијом подразумева способност атрибута да појам означен управном речју издвоји из реда истоврсних појава, и то тако што ће указати на неки његов квалитет, што ће га идентификовати или пак сврстати у одређену категорију. Дакле, класификативни карактер атрибута испољава се у виду квалификације, идентификације и категоризације, као у примерима *девојка дује косе*, *саји на њорњу*, *дели медвед*, при чему се ова својства подједнако јављају у конгруентним и у неконгруентним везама. Полазећи од типичних значењских обележја, нас у овом раду занима једна друга појава, не тако ретка и неуобичајена за атрибуте, а то је системска могућност да се управо на атрибутским позицијама у реченицу уведе податак о учесницима ситуације као и о радњи у коју су ови укључени. Стога је наша главна преокупација однос између класификативног и неклассификативног значења атрибута, као и услови под којима ове смене наступају.

Као илустративан пример нам може послужити именичка синтаagma типа *разјовор о роману*, коју конституише глаголска именица *разјовор*, за коју је везан допун-

ски неконгруентни атрибут *о роману*. С обзиром на то да глаголске именице у начелу наслеђују глаголску рекцију, та појединост говори да је цела синтагма, у ствари, компримирана ситуација, јер има реченичну интерпретацију – ‘разговарамо о роману’, што ствара утисак да садржај исказан реченицом и синтагмом има исту функцију у реченичном оквиру, нпр.: *Разговор о роману ја је ојустио* и *Повели су разговор о роману*. Да ли је изнети став и основан? Најпре, први пример укључује две пропозиције – ‘разговарали смо о роману’ и ‘то га је опустило’ – с том разликом да је једна део садржаја оне друге. Како облик *о роману* не стоји у непосредној структурно-значењској вези с управним глаголом, нема статус реченичнога објекта. С друге стране, у другом примеру глагол *јовести* не означава процес о којем је реч, та улога припада именици *разговор*, што и реконструкција пропозиционог садржаја потврђује – ‘почели су да разговарају о роману’. Ова чињеница има битних реперкусија на интерпретацију значења именичког допунског атрибута – сада облик *о роману* означава тематски објекат пропозиционог предиката ‘разговарати’. На овај начин смо показали да су структурне, семантичке али и прагматичке околности у реченици те које имају утицаја на значењску интерпретацију именичких атрибута, што се нарочито односи на узајамну везу атрибута с главом синтагме (в. Петковић 2011: 231), те стога на оне најважније у овоме раду желимо да скренемо пажњу.

2. Формалне и значењске одлике атрибута

Без обзира на то што атрибут није реченични члан, већ је у питању зависна синтаксичка јединица синтагматске реализације, овој категорији је придаван немали значај у србистици, што треба довести у везу с могућ-

ношћу да се изрази свим зависним падежима. Разуме се, реч је о неконгруентном атрибуту чије су значењске особине биле у више наврата предмет врло опсежних монографских и граматикографских студија, в. Ивић 1954; Гортан-Премк 1971; Батистић 1972; Стевановић 1979; Фелешко 1995; Арсенијевић 2003а, 2003б; Антонић 2004; Пипер и др. 2005. Но, треба рећи да су у поменутих истраживањима у центру пажње били значењски ресурси атрибута, при чему је тежиште било на његовој квалификативној употреби. Управо зато је неопходно у једном систематизованом облику објединити најважнија синтаксичко-семантичка својства ове синтаксичке јединице, уважавајући при томе све његове одлике – план или ниво реченичне реализације, валенцијски статус, позицију и однос према управној речи, те напослед само значење. Ако у виду имамо све набројане критеријуме класификације, којима иначе подлежу, мање-више, све синтаксичке јединице, за атрибут важи да је:

(а) зависна синтаксичка јединица, коју у реченични оквир уводи одговарајућа лексичка глава (в. Енгел 2009: 79) – именска реч или пак прилог, нпр.: *мој ѿаѿа, мама једној колеје, мноо висок, ѿи ѿоследњи, ѿрви слева, мноо ѿеваѿа* итд.;

(б) јединица која не фигурира као реченични конституент (Ришнер 2006: 258), нпр. попут субјекта, објеката или прилошких одредаба, тако да се реализује у границама реченичног члана (нпр. *девојка дује косе; Куѿује векну хлеба*), будући да се у реченицу не укључује непосредно (в. Силић/Прањковић 2007: 308), тј. посредством управног глагола у служби предиката, нпр. *Видео је коња дује ѿриве;*

(в) несамостална, секундарна јединица (в. Силић/Прањковић 2007: 310; Пипер/Клајн 2013: 302) – најчешће зависни члан именичких синтагми (в. Станојчић/Поповић 2014: 273–274), премда их срећемо у различи-

тим именским и прилошким синтагмама (в. Велке 2007: 80–81, 84; Ајзенберг 2013: 238);

(г) углавном испустив и факултативан, нпр. *марме-лада од јајоде*, али у појединим типовима конструкција синтаксички и/или семантички обавезан – *гоћи следеће недеље, йоворији йласом невинаицейа* итд. (в. Пипер/Клајн 2013: 303–305);

(д) са лексичком главом у конгруентном и неконгруентном односу, те се стога разликују они конгруентни и неконгруентни атрибути – први су придевске речи, док они други с главном речју стоје у рекцијском односу или у односу прикључења, а у питању су падежне синтагме, предлошко-падежне конструкције и прилози (в. Силић/Прањковић 2007: 311);

(ђ) у препозицији када је у конгруентној вези, а у постпозицији када је у неконгруентној (в. Пипер/Клајн 2013: 303–304), уз неке изузетке (нпр. *мајко моја, од златија јабука*);

(е) додаток или допуна, што је у непосредној вези с начином укључивања у синтагму;

(ж) додаток, или одредба, што важи за све конгруентне атрибуте и (предлошко-)падежне атрибуте с прилошким значењем, који се везују за глаголске и сродне именице, означавајући место, време, начин, узрок, циљ и сл. (в. Станојчић/Поповић 2014: 275);

(з) допуна у форми (предлошко-)падежног атрибута уведеног као резултат лексичке или категоријалне рекције (в. Ајзенберг 2013: 32);

(и) јединица која означава карактеристику, квалитет, квантитет, припадање, однос итд., што се посебно односи на конгруентне атрибуте (*бензински мотор, црвен фес, мноји йроблеми, њејов сйан, йрадска йијаца* итд.), док падежни атрибути с придевским значењем имају претежно службу квалификације или конкретизације (в. Станојчић/Поповић 2014: 273–274);

(j) јединица која непосредно именује појам с којим је у вези/релацији оно што значи главна реч, најчешће именица или придев (нпр. *разговор о роману* и *сиреман на ком-џромис*), што је одлика допунских, рекцијских атрибута.

Наведена синтаксичко-семантичка обележја атрибута сугеришу да су у питању јединице које у начелу не дају податак о елементима ситуације или сцене – процесу, учесницима у њему или околностима под којима се одвија. Ова констатација полази од формацијског места наведене категорије у синтаксичком систему, при чему се подразумева да лексичка глава која је везује сама означава неку од компоненти сцене. Међутим, питање је шта се дешава у околностима које одступају од помануте правилности. Дакле, у којој мери на интерпретацију значења атрибута има утицаја могућност да атрибут не означава својство, већ носиоца својства, нпр. *мноіо снеіа*? Последњи пример, нема сумње, отвара простор за дискусију о значењским варијацијама на атрибутским позицијама, нарочито ако исти тип конструкције посматрамо у различитим контекстима: *Мноіо ђака је дошло на џрославу*; *Појео је мноіо јабука*; *Пушовали смо мноіо саіи*. Тако у првом примеру многи ђаци долазе на прославу, у другом су многе јабуке поједене, док је у трећем много времена трајало путовање. Прилошка синтагма с квантификатором *мноіо* среће се у субјекатској, објекатској и адвербијалној функцији, што се одражава и на значењску везу међу њеним члановима – прилог *мноіо* означава количину или бројност, док његов атрибут појам који се квантификује, а то је вршилац радње, објекат радње или временска околност. Према томе, у питању су непосредни елементи ситуације или сцене, те уочавамо да периферна синтаксичка јединица има способност да означи језгрени реченични садржај.

Раније смо рекли да класификативни карактер атрибута подразумева да се њима идентификује, квалификује

или категоризује појам означен главном речју синтагме, тј. синтагматским регенсом. Тада је управна реч синтагме носилац референције, нпр. *високо*_{класификатив} *дрво* и сл., што подразумева да означава носиоца својства, док се атрибутом даје податак о конкретном својству. У променењем лексичком и синтаксичком окружењу, бележимо промену значењске хијерархије у синтагми (*мноћо*_{обележје} *меса*_{носилац обележја}), што је компензаторно праћено слабењем значењског интегритета главне речи синтагме: (а) *Појео је њарче меса*_{пацијенс}; (б) *Мноћо светиа*_{агенс} *је сћићло љред љекару*; (в) *Убрзава се љосћућак љридруживања*_{предикатор} *Србије ЕУ*. Иако у сва три примера имамо различите лексичке главе, њихово заједничко обележје јесте да не означавају појам непосредно укључен у процес или пак сам процес, што је показатељ да у овом типу примера можемо говорити о својеврсној значењској инверзији унутар синтагме, која предвиђа да је регенс у служби одредбе док је његов сателит појам који се одређује.

Ако бисмо у анализу укључили и семантички садржај реченице, као и начине да се он изрази, видимо да су наведени атрибути непосредни експоненти пропозиционог садржаја реченице, и то пропозиционог субјекта, објекта или предиката (в. Кронгауз 2001: 239). На овај начин синтагматски сателити означавају аргументе предиката или пак сам предикат, који заједно чине језгрену предикацију: (а) *љојесћи*_v <он>_{Ag} <месо>_{Pac}; (б) *сћићи*_v <свет>_{Ag}; (в) *придружити се*_v <Србија>_{Ag} <ЕУ>_{Ben}.

Премда је један од закључака досадашњих разматрања да атрибути могу бити непосредни експоненти или корелати аргумената пропозиционог предиката, односно самог предиката, нпр. трансформи субјекта, објекта, одредаба и сл., сада се намеће једно друго питање, а то је проблем односа или веза између реченичних и синтагматских чланова. Дакле, који услови треба да буду испуњени да атрибут означи вршиоца или објекат радње,

односно саму радњу? Или прецизније, како атрибут преузима улогу својствену граматичком субјекту, објекту или личном глаголу?

Последње питање је од значаја не толико за синтаксичку анализу, јер атрибути не напуштају оквири синтагме чак ни када означавају језгрене конституенте пропозиције, већ много пре за ону семантичку, будући да долазимо у ситуацију да исто значење у реченици доделимо и њеним непосредним члановима али и зависним члановима њених синтагми, као у примеру *Вишесайно іледање ітелевизије неіаіивно уіииче на вид деце*, при чему се усмеравамо на значењску реализацију допунских атрибута *ітелевизије* и *деце*. С обзиром на категоријалну припадност управног глагола реченице *уіиіцаііи*, реченично значење могуће је свести на општу каузативну схему 'X изазива Y', тако да су у узрочно-последичној вези процеси 'гледати' и 'видети', што показује и деноминализација одговарајућих семантичких предиката (в. Радовановић 1977а, 1977b): *Деца више саііи іледају ітелевизију и ііо доводи до ііоіа да сладије виде*. Без обзира на деривациону и значењску везу између облика *іледаііи* и *іледање*, односно *видеііи* и *вид*, именичка синтагма с глаголском именицом нема референцијалну вредност, јер не означава радњу локализовану у просторним, временским или когнитивним оквирима. На овај начин посматрано, генитивни атрибути, и субјекатски и објекатски, служе да се изгради или употпуни представа о каквој радњи, што је улога својствена и другим атрибутима, нпр. *мој дицикл* (а не неког другог), *ілава кола* (а не неке друге боје), *враііа лево* (а не десно) итд.

Оно што донекле ствара забуну јесте сам избор термина 'субјекатски' и 'објекатски', које треба деривационо или пак трансформационо схватити – субјекатски генитив је трансформ граматичког субјекта а објекатски трансформ правог објекта уз глагол, а не граматички

субјекат или објекат у генитивној форми уз глаголску именицу. На ову дилему је пажњу скренуо и М. Стевановић (в. Стевановић 1979: 181), увиђајући везу између субјекатског/објекатског генитива и придевског атрибута, нпр. *йоврайшак Марка* и *Марков йоврайшак*. Међутим, управо због специфичне природе синтагме с глаголском именицом, очувана је веза с одговарајућим пропозиционим садржајем, уз важну напомену – и међу пропозиционим садржајима у реченици постоји хијерархија. Јер, не треба сметнути с ума да се различити видови граматикализације истог или сличног садржаја морају сагледати у контексту примене конкретних говорних стратегија у комуникацији.

Наиме, различити лексичкосемантички, граматички и наравно когнитивни фактори од пресуднога су значаја за превођење реченичнога садржаја у одређену форму, тако да исти структурни образац може добити сасвим различиту значењску интерпретацију – (*йобећи*) од куће, (*учийши*) од *йейка*, (*сазнайши*) од *брайша*, (*ошйейши*) од *друша*, (*йрезнојавайши се*) од *муке*, (*дийши вољен*) од *свих* итд. У том светлу посматрамо и реченице *Издила је шуча између миранайша* и *Ексер је издио између гасака*. Разлика између последња два примера лежи у значењском потенцијалу управнога глагола, који је у првом употребљен нелексички а у другом управо лексички. Зато у првом случају податак о означеној радњи не носи финитум већ глаголска именица као глава субјекатске синтагме, што је знак да је цео пропозициони садржај сведен на границе именичке синтагме – 'мигранти су се потукли'. Да ли то онда значи да истој интерпретацији подлеже и пример *Чуо сам за йучу између миранайша*? Како је управни глагол *чуйши* у реченицу уведен као лексичка јединица, то онда предвиђа да је пропозиција не само омеђена границама аргумента, већ и да има аргументно значење. А аргументно значење може добити само ако се реченични

садржај сведе на концепт или идеју о каквом процесу, што је типично за случајеве када се одраз ниже пропозиције појави у садржају оне више, као у следећој схеми:

Ја сам чуо за то / тучу
 {мигранти су се потукли}

Видимо да су језички механизми свођења реченичног садржаја на идеју или представу номинализација или пак анафоризација, а нама остаје да утврдимо правило од којег зависи да ли номинализованани израз стоји непосредно у корелацији с пропозиционим садржајем реченице или не. У том смислу узмимо за пример неколико синтагми с глаголским именицама, нпр. *чиџање новина* [читају новине], *џовраџак војника* [војник се враћа], *џирчање по парку* [трчимо по парку], *џроцес придруживања* [придружујемо се]. Последњи изрази илуструју системску могућност да се на зависној позицији у именичким синтагмама реализују експоненти различитих пропозиционих чланова, нпр. њен субјекат (*џовраџак војника*), објекат (*чиџање новина*), просторна околност (*џирчање по парку*) или сам предикат (*џроцес придруживања*). Штавише, у развијеним синтагматским конфигурацијама може бити и више таквих чланова – *њеџов џовраџак с мора* [он се враћа с мора] итд.

Међутим, у свим наведеним номинализованим изразима тек се условно може говорити о процесу и у њему укљученим елементима, а разлог је очигледан: ове именичке синтагме тек треба да се уведу у реченицу, што предвиђа да се крајњи домет значења атрибута у номинализованом изразу види тек у реченичном окружењу, нпр.: (а) *Чиџање новина ме оџуџа*; (б) *Знам за скори џовраџак војника*; (в) *За субџу је заказано џирчање по парку*; (г) *Праџимо џажљиво џроцес џридруживања Србије ЕУ*. Интерпретација значењских садржаја реченица (а)–(г)

показује да су у њима реализована по два семантичка предиката: 'читати' и 'опуштати', 'знати' и 'вратити се', 'заказати' и 'трчати' те 'пратити' и 'придружити се', с тим да су различито лексикализовани. Управо због ове околности, све реченице су организоване као једнопредикатске конфигурације, у којима номинализовани реченични садржаји подлежу замени одговарајућим заменичким формама, нпр. *То ме ойушија*, *Знам за ѿо* и сл.

Тест замене у последњим примерима сигнализира да је именичка синтагма целовит језички знак, као и да значење неконгруентних атрибута не прекорачује њене границе – јер служе да употпуне представу о процесу означеном синтагматском главом. С друге стране, како реченица има своју лексичку и граматичку главу – лични глагол, то подразумева да се међу процесима означеним глаголски и именички нужно успоставља формално-значањска хијерархија. Нпр. (1):¹

---

1 Примери су преузети из *Корпуса савременог српског језика* Математичког факултета у Београду, током септембра и октобра 2022. године, а њих чине: АВ – Александра Вранеш, *Високошколске библиотеке*; Б – *Бизнис*; БП – Бранко Петрановић, *Србија у Другом светском рату 1939–1945*; ДС – Драгослав Срејовић, *Историја српског народа*; Е – *Евентплус*; ЖВ – Жил Верн, *Пет недеља у балону*; ЖЛ – Жарко Лаушевић, *Година прође, дан никада*; ЗЗП – *Закон о заштити потрошача*; МБ – Михаил Булгаков, *Мајстор и Маргарита*; МД – Мирко Демић, *Слуге хировитог лучоноше*; НИН – *Недељне информативне новине*; НП – Новица Петковић, *Два српска романа*; П – *Политика*; ПМ – *Политикин магазин*; ПШ – *Пешичаник*; РКО – Раде Кузмановић, *Одмор*; РТС – *Радио-телевизија Србије*; С – *Свет*; ТМ – Томас Ман, *Чаробни брег*; ЦОЕ – Џејн Остин, *Ема*; ЦОМ – Џејн Остин, *Мансфилд парк*. Осим тога, део грађе је преузет са следећих интернетских

(1) Повратак вашег оца биће веома занимљив догађај. (ЦОМ); Мој повратак у родно село и није ништа друго до то: враћање на прапочетке [...] (ПШ); [...] трговац је дужан да организује повратак ученика односно студента у место поласка. (ЗЗП); Сад ће јој њен повратак причинити задовољство [...] (ЦОЕ).

Поменути хијерархија испољава се на два реченична плана: граматичком и садржинском. Пунозначни глагол у личној форми реченици даје обличке и значењске координате, у које се интегрише синтагма с глаголском именицом. На овај начин гледано, номинализовани израз испољава двоструку зависност у односу на лични глагол, јер задовољава његову и синтаксичку и семантичку валентност.

Сада видимо како је могућа интеграција једног реченичног садржаја у други. Формална и значењска подређеност номинализованог израза испољава се у транспозицији процеса у непроцес, или прецизније – концепт процеса, јер ове именичке синтагме, премда саме означавају реченичне садржаје, исказују апстрактни ентитет когнитивног или комуникативног типа, што и трансформациони кораци од реченице, преко номинализованог израза па све до ПРО-форме доказују. Нпр.: **ТО** ^{[← њен повратак [← она се вратила]]} *ће јој њичинији задовоство; Трїовац је дужан да орїанизује* **ТО** ^{[← повратак ученика [← ученици се враћају]]}

Имајући речено у виду, као смислен и оправдан методолошки проседе се чини овакве вишепропозиционе структуре устројити хијерархијски, где би се пропозиције нижег реда могле назвати – субпропозицијама, које су типичне за сложене реченице са односним или допунским клаузама, у којима прве служе да се изгради идеја о каквој предметној представи (*Носи џемџер који сам му*

куџио за рођендан), док се другима оверава извршење самога процеса (*Рекао је да неће доћи*).

Како видимо, субпропозиција у форми аргумента постаје део пропозиционог садржаја, јер је у питању јединица базичнија и од саме пропозиције. Тако је субпропозиција саставни део садржаја пропозиције, при чему се у реченичном оквиру може појавити једна, или пак неколико субпропозиција, нпр. (2):

(2) Повратак слушчетов прекиде овај разговор, што се водио кроз врата. (ТМ)

У примеру (2) могуће је издвојити барем четири пропозициона садржаја, који се распоређују у три хијерархијске равни, већ према вези семантичких предиката, нпр.: 1° 'прекинути', 2° 'вратити се' и 'разговарати', 3° 'разговарати'. У на овај начин организованој реченици првостепени предикат служи да се у међусобну везу доведу они другостепени, док трећестепени омогућује да се употпуни представа о последњем другостепеном. Тако смо у примеру под (2) нотирали четири хијерархијски устројена реченична садржаја, захваљујући чему нам на располагању стоје различити варијантни изрази у нашем језику, које бисмо могли окарактерисати као еквивалентне у односу на (2). Неке од могућих интерпретација реченице под (2) гласе:

- (а) Слуга је прекинуо разговор.
- (б) Ми смо прекинули разговор због слуге.
- (в) Разговор је прекинут због слуге.
- (г) Слуга се вратио и ми смо прекинули разговор.

Ипак, примећујемо да су примери (а)–(г) конституисани с обзиром на различите перспективизационе могућности којима располаже граматички систем нашег

језика, при чему у једном случају имамо каузативну перспективу (а), у другом агентивну или ауторску (б), у трећем резултативну (в), док су у последњем примеру (г), који најверније приказује полазни реченични садржај, у линеарни временски поредак доведене две главне радње, с том разликом да је изостало експлицитно навођење да ове стоје у узрочно-последичној вези, као и да је последња ('разговарати') вођена на специфичан начин (*кроз врати*).

Стога закључујемо да је у реченици (2) управни глагол *йрекинуџи* у служби каузативног оператора, јер анализира да две радње стоје у узрочно-последичној вези, тако да су његови непосредни аргументи <повратак>_{kauz} и <разговор>_{kons}.

На самом крају овог одељка о пропозиционом саставу реченице треба подсетити да број граматичких предиката и пропозиција у реченици не мора бити еквивалентан. Видели смо да проста реченица може садржати више пропозиција, али имамо и обрнуте случајеве – да сложена реченица укључује само једну пропозицију: *Неојходно је да сви дођуће*. Како управна реченица у последњем примеру служи да се успостави модални оквир у реченици, тек она зависна даје податак о радњи о којој је реч. Управо ова околност у одлучујућој мери има реперкусија и на промену значењске хијерархије у реченичном оквиру. У наставку ћемо навести главне граматичке и лексичкосемантичке околности које условљавају да се цео пропозициони садржај или пак само неке његове компоненте појаве на атрибутским позицијама.

3. Атрибути као експоненти језгрених чланова пропозиције

У претходном одељку смо констатовали да немају сви номинализовани изрази субпропозициону интер-

претацију. Пут за померање (или дизање) субпропозиционог предиката на ниво оног пропозиционог отвара значењска непотпуност управног глагола, особито у случајевима његове функционалне употребе (в. Алановић 2017: 91). Основна правила која регулишу ову појаву јесу:

(в) нелексичка употреба финитног глагола, која условљава померање елемената пропозиције дубље у именичку синтагму, попут у *Дошло је до њага авиона*;

(г) метафоризација, која омогућује да се пропозициони елементи распореде на алтернативним позицијама у реченици, нпр. *У њој се изненада родила ова идеја; Данас је шешко доћи до новца; Зайљуснуо нас је шалас њоскуљења; Издила је шуча између миранаша* итд.

Оваква реализација иначе пунозначнога глагола подразумева да ова јединица сама не одређује конкретан ситуациони тип, већ то наместо ње чини – глаголска именица на аргументној позицији. Нпр.:

(3) Терзић је избегао одговор [...] (П); Савет безбедности Уједињених нација данас је одржао затворене консултације о ситуацији везаној за најновије догађаје на Космету [...] (П); Вечерас је с њом изменио само неколико речи [...] (РКО); Још је блаженопочивши патријарх Павле изнео предлог за поделу Архиепископије београдско-карловачке (П); Те руске иницијативе наилазе на све веће разумевање [...] (П).

Иако позиционирани између лексичких и граматичких речи, у примерима под (3) управни глаголи означавају неку од развојних компоненти радње, а не саму радњу, тако да предикаторску функцију на себе преузима глаголска именица, која тада постаје непосредни експонент пропозиционог предиката. Када је овај логичко-семантички услов испуњен, онда се последично и именички атрибути преводе у корелате одгова-

рајућих аргумената пропозиције, нпр.: *одржајћии консул-
тације*_{предикатор} *о райиу*_{тема} [$\leftarrow$ консултовати се_v <рат>_{тема}].

Осим нелексичке употребе глагола, најчешће прелазног као у (3), подесним средством за померање пропозиције у границе граматичког субјекта јављају се и различите копулативне конструкције, нпр. (4):

4) Та редакција све чини да покаже како је немогућ живот у заједничкој држави и са спортског аспекта [...] (П).

Стога ваља истаћи да поменути законитост пратимо када управни глагол или предикат:

– гради модални оквир у реченици, нпр. (5):

(5) Пожељан је, такође, и повратак водитеља на сцену. (МБ); Па ипак, морало се напред, јер је повратак био немогућ. (ЖВ); Мисија је завршена и време је за повратак кући. (П); [...] сада није време за повратак Војске Југославије на Космет. (П); Тито је јуна 1942. постао свестан да се рат продужава, да је повратак у Србију неостварљив (БП).

– има функцију интензификатора или аспектуалног оператора, нпр. (6):

(6) Повратак у затвор је трајао много дуже. (ЖЛ); [...] одужио се посао и на изради и тестирању авиона. (П); Отелло се чекање [...] (П); Ближио се и повратак Маје и деце из САД. (ЖЛ); [...] расте интерес за сеоски туризам у Србији. (П); [...] у последње време расте интересовање домаћих потрошача за овакав начин исхране [...] (П); [...] пада интересовање великих сила за ово подручје [...] (РТС).

– регулише контрафактивност или пак настојање да се означена радња само у нужди или по изузетку изврши, нпр. (7):

(7) Међународна заједница још избегава већу конфронтацију са Албанцима и они су тога свесни (НИН); [...] јуче је лекарима упућена писмена препорука да избегавају укључивање клима уређаја [...] (П); Да би избегао тоталну изолацију, Калињинград, односно руске власти, имају споразум са Пољском и Литванијом [...] (П);

– означава фактивност, резултативност или пак хабитуалност у погледу вршења означене радње, нпр. (8):

(8) [...] ово предузеће одржава сталне контакте са својим партнерима из Русије [...] (П); [...] Војислав Коштуница јуче је, у оквиру консултација о формирању нове савезне владе, одржао састанак са представницима Демократске опозиције Србије [...] (П).

– регулише реципрочан однос међу учесницима радње, нпр. (9):

(9) [...] Бошковић и Бени су изменили по један ударац [...] (П).

– упућује на говорну делатност агенса као на начин испољавања основне радње, нпр. (10):

(10) Овај захтев Хомбах је изнео у интервјуу немачком дневнику „Велт” (П); Адвокати дуванских компанија изнели су сумњу у веродостојност оваквих анализа (П).

– одређује пасивну перспективу у реченици, нпр. (11):

(11) И док је став Рајсове у јеврејској држави наишао на велико одобравање, у Бејруту је произвео разочарање [...] (П); [...] али ти апели нису наишли на разумевање зараћених снага (РТС).

У примерима (3)–(11) глаголска именица, као значењско језгро пропозиције – предикатор, стоји на позицији главе именичке синтагме, те тако ступа у непосредну везу с управним глаголом. Међутим, значењски потенцијал атрибута на реченицу се пројектује и из 'дубине' синтагме, а то су случајеви где је и сама глаголска именица – атрибут.

Глаголска именица као експонент пропозиционог предиката среће се на месту сателита у синтагмама које углавном допуњују глаголе у функцији фазних, модалних, егзистенцијалних, аспектуалних или квантификативних/интензификаторских оператора. Овај тип именичких синтагми конституишу:

– именице у служби фазног оператора, попут *почетак, наставак, крај, завршетак* и сл., нпр. (12):

(12) Време је за напуштање фискалних подстицаја и почетак разговора о „излазној стратегији” [...] (РТС); Почетак радова још неизвестан (П); У области културе предстоји почетак изградње Градске галерије, обнова „Звездара театра” и Позоришта „Душко Радовић” (П); Неизвестан наставак изградње највеће српске војне базе „Цепотина” код Бујановца [...] (П); Наставак изградње може да почне одмах после тога. (П); [...] главни задатак је наставак изградње Међународне свемирске станице [...] (П); [...] наставак изградње албанских кућа уследио је након посете Цанијерија овом насељу [...] (П); Крај разговора је био близу [...] (П); Људи који дођу у дом, у њему најчешће сачекају и крај живота [...] (П); Пре завршетка процеса који су у току и хапшења одбеглих бегунаца неће бити могућ завршетак рада суда у Хагу. (П).

– именице у функцији модалног оператора, попут *могућност, потреба, жеља* и сл., нпр. (13):

(13) [...] трибунал има могућност рада у СРЈ на прикупљању чињеница [...] (П); [...] миграциони токови

радне снаге усмеравају се ка подручјима у којима постоји потреба за рад досељеника. (П); Не слаби само потреба за знањем и интелектуалном слободом. (АВ); У таквим условима живота није постојала потреба за солиднијим стаништима, за уметношћу [...] (ДС); А да би се избегла, појављује се потреба за реализовањем потенцијалних експликатора [...] (НП); Моја жеља за успехом је преовладала и упустила сам се у емотивну везу [...] (С); [...] рађа се жеља за прављењем збирке од стотинак врста. (ПМ).

– именице типа *процес*, *поступак* и сл., које имају улогу процесуалних оператора, нпр. (14):

(14) Ево како изгледа процес изградње стамбених и других објеката. (Е); Поступак приватизације код великог броја субјеката приватизације трајао је веома дуго [...] (Б).

– именице попут *тема*, *објекат*, *тема*, *предмет* и сл., које имају функцију пасивних оператора у копулативним конструкцијама, нпр. (15):

(15) Мета напада провадиних медија чак и Ђоковић, кад подржи еколошке протесте. (<https://rs.n1info.com>); Предмет финансијске анализе су финансијски извештаји произашли из рачуноводства предузећа [...] (www.vps.ns.ac.rs); Три године пре револуције 1917. године царица, иначе Немица по рођењу, постала је објекат сумње и презира [...] (www.slobodnaevropa.org); [...] који су били предмет истраге Тужилаштва о њиховом учешћу у злочинима [...] (<https://www.icty.org>); Реал главна је тема разговора у главном граду Црне Горе. (П); [...] као и њихова будућност у срединама којима су припадали пре рата, била је тема разговора представника Градског већа Мостара и начелника општина из српске Херцеговине. (П); То је тема наших данашњих разговора [...] (П).

Коначно, корелати пропозиционог предиката повлаче се и на позиције сателита другостепеног регенса, нпр. у (16), где је првостепени именички регенс егзистенцијални а онај другостепени модални оператор:

(16) Неопходно је стварање заједничких регионалних центара, затим постојање могућности за заједничко деловање полиције на заштити јавног реда и мира током масовних окупљања на утакмицама [...] (П); [...] знаци недовршености градње уливају наду у постојање могућности поправке оног што је искварено и дораде оног што је пропуштено (МД).

4. Закључак

Ово невелико истраживање недвосмислено показује да граматичка хијерархија међу конституентима реченице или синтагме често не одражава логичко-семантичке односе у њима, што смо илустровали бројним примерима са номинализованим пропозиционим садржајима.

Овим радом смо се поново вратили појави номинализација у језику, али с циљем да се докаже да номинализовани изрази неретко чине значењско језгро реченице, иако углавном заузимају аргументне позиције. Управо у том контексту смо скренули пажњу на то да су тзв. субјекатски и објекатски падежи само трансформи субјекта или објекта у одговарајућим глаголским синтагмама или конструкцијама, али да њихова даља интерпретација зависи од других логичко-семантичких околности у реченици.

Закључили смо да је један од главних услова за измештање значењског језгра реченице из граница управног предиката крњење семантичког интегритета

личног глагола, а често и главе именичке синтагме. На овај начин у реченици регулатор конкретног ситуационог типа постаје глаголска именица.

Како реченични садржај могу да чине више хијерархијски устројених пропозиција, увели смо појам субпропозиције, што се рефлектује и на значењску интерпретацију номинализованог израза: значењски домет атрибута зависи од тога да ли је субпропозиционог или пропозиционог карактера. Коначно, померање пропозиције или делова пропозиције на атрибутске позиције открива прагматичке факторе који управљају обликовањем реченице, а то су најчешће регулисање информативне перспективе у реченици, прерасподела одговорности за радњу, анонимизација једног или више учесника, метафорични доживљај ситуације итд.

Литература

- Ајзенберг 2013: Peter Eisenberg, *Grundriss der deutschen Grammatik, Band 2: Der Satz*, Stuttgart: Metzler.
- Алановић 2017: Миливој Алановић. Функционална употреба речи: глаголи између лексичке и граматичке службе, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LX/2, Нови Сад, 87–117.
- Антонић 2004: Ивана Антонић, Синтакса и семантика датива, *Јужнословенски филолог*, LX, Београд, 67–99.
- Арсенијевић 2003а: Нада Арсенијевић, Акузатив с предлогом у савременом српском језику, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLVI/1, Нови Сад, 107–263.
- Арсенијевић 2003б: Нада Арсенијевић, Акузатив с предлогом у савременом српском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLVII/2, Нови Сад, 53–216.
- Батистић 1972: Tatjana Batistić, *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*, Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.

- Гортан-Премк 1971: Даринка Гортан-Премк, *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*, Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Енгл 2009: Ulrich Engel, *Syntax der deutschen Gegenwartssprache*, Berlin: ESV.
- Ивић 1954: Милка Ивић, *Значења српскохрватској инструменталности и њихов развој*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ковачевић 1992: Miloš Kovačević, *Kroz sintagme i rečenice*, Sarajevo: Svjetlost.
- Марковић 2016: Александра Марковић, Могућност трансформације именичких синтагми с генитивом материје у синтагми с конгруентним придевским атрибутом, *Наш језик*, XLV/1–2, Београд, 11–24.
- Петковић 2011: Јелена Петковић, Акузативне конструкције са предлогом кроз у функцији неконгруентног атрибута, *Савремена истраживања језика и књижевности* (Зборник радова са II научног скупа младих филолога Србије, одржаног 6. марта 2010. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу), година II / књига 1, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац, 231–239.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер и др., *Синтакса савременог српског језика. Просја реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Пипер/Клајн 2013: Предраг Пипер и Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Радовановић 1977а: Milorad Radovanović, *Именица и функција кондензатора*, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XX/1, Novi Sad, 63–144.
- Радовановић 1977б: Milorad Radovanović, *Именица и функција кондензатора*, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XX/2, Novi Sad, 81–160.
- Ришнер 2006: Vlasta Rišner, *Атрибути и њихова значења*, *Filologija*, 46–47, Osijek, 253–269.
- Силић/Прањковић 2007: Josip Silić i Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Симић 2013: Радоје Симић, О атрибуту, *Српски језик*, XVIII, Београд, 281–291.

- Станојчић/Поповић 2014: Живојин Станојчић и Љубомир Поповић, *Грамаџика српској језика за ђимназије и средње школе*, Београд: Завод за уџбенике.
- Стевановић 1979: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд: Научна књига.
- Фелешко 1995: Казимјеж Фелешко, *Значења и синџакса српскохрватској јениџива*, Нови Сад – Београд: Матица српска – Вукова задужбина – Орфелин.
- Велке 2007: Klaus Welke, *Einführung in die Satzanalyse*, Berlin – New York: Walter de Gruyter.

Milivoj Alanović

SEMANTIC VARIATIONS IN ATTRIBUTE POSITIONS

Summary

The main task of this research is to determine under which syntactic and semantic circumstances attributes, as dependent members of noun and adverbial phrases, are included in the sentence frame as immediate exponents of core propositional functions, such as propositional predicate, subject or object. For these purposes, as an auxiliary theoretical and methodological tool, the concept of subproposition was introduced, which should help us to distinguish the classificatory from the non-classificatory use of attributes, but also to draw attention to the dual interpretation and realization of nominalized expressions - once on a propositional and second time on a subpropositional level.

This research unequivocally shows that the grammatical hierarchy among the constituents of a sentence or syntagm often does not reflect the logical-semantic relations in them, which we have illustrated with numerous examples with nominalized propositional contents.

We concluded that one of the main conditions for the displacement of the semantic core of the sentence from the bounda-

ries of the propositional predicate is the reduction of the semantic integrity of the main verb, and often of the head of the noun phrase. In this way in a sentence the regulator of a specific situational type becomes a verbal noun.

Key words: serbian language, syntax, attribute, semantics.

Ивана З. Митић*
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за србистику

УДК 811.163.41-561.8

О ДИСЈУНКТИВНИМ СИНТАГМАМА У ФУНКЦИЈИ ГРАМАТИЧКОГ СУБЈЕКТА НА МАТЕРИЈАЛУ КОРПУСА СРВАК^{2**}

У раду се истражују карактеристике дисјунктивних синтагми на материјалу ексцерпираним из Српског мрежног корпуса. Циљ је да се испита да ли постоје ограничења у погледу видова модификације чланова дисјунктивних синтагми у зависности од вредности рода и броја именица из којих се састоје, као и да се провери тврдња да је структура дисјунктивне синтагме слична структури координиране синтагме, узевши у обзир и доступне образце слагања предиката са таквим дисјунктивним субјектом. Резултати иду у прилог приступима према којима се дисјункција може посматрати као раставна координација.

Кључне речи: српски језик, Српски мрежни корпус, дисјунктивни субјекат, граматички род, граматички број

---

* ivana.mitic@filfak.ni.ac.rs

** Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-47/2023-01/ 200165).

Увод

У овом раду се истражују карактеристике дисјунктивних синтагми у функцији граматичког субјекта на материјалу ексцерпираним из *Српској мрежној корџуса* (Срвак)¹. Под дисјунктивним синтагмама подразумевамо координиране синтагме које се састоје из два члана повезана везником *или*, и налазе се на позицији граматичког субјекта. Колико је нама познато, карактеристикама дисјунктивних синтагми индиректно се бавио Ковачевић (2011, 2022), указујући на критеријуме на основу којих се координиране синтагме конституишу, те на могућа значења везника *или*. Индиректно, дисјунктивним синтагмама у српском језику бавио се и Арсенијевић (2011), те Арсенијевић и Митић (2016) и Арсенијевић (2017). Арсенијевић и Митић (2016) истраживали су факторе који утичу на одабир образаца слагања када се предикат слаже са дисјунктивним синтагмама које се састоје из три члана у једнини. Ови аутори тврде да се дисјункција може посматрати као раставна координација, те да је структура дисјунктивне синтагме слична структури координиране синтагме. Питање је да ли наведено важи и за дисјунктивне синтагме које се састоје из именице различитог рода и броја и различитог рода и истог броја, што у овом раду истражујемо на материјалу ексцерпираним из корпуса Срвак.

Наш примарни циљ јесте да истражимо каква је структура дисјунктивних синтагми у корпусу Срвак, а секундарни да на материјалу којим располажемо испитамо да ли се заиста дисјункција може посматрати као раставна координација. Примарни циљ остварићемо на тај начин што ћемо истражити заступљеност различи-

---

1 Доступно на: https://www.clarin.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=srwac;align=>

тих комбинација рода и броја у доступном корпусу, те сагледати како су структурно гледано реализоване такве комбинације, као и да ли и како њихови чланови могу бити модификовани. Да бисмо остварили и други циљ, проверићемо који обрасци слагања су доступни када се предикат слаже са испитиваним типовима дисјунктивног субјекта. Ако је заиста структура дисјунктивне синтагме слична структури координиране синтагме, онда ће и слагање у мушком роду бити могуће када се предикат слаже са дисјунктивним субјектом различитог типа.

Рад је организован на следећи начин: након краћег уводног дела, следи теоријско-методолошки део у коме су укратко представљена досадашња истраживања која су индиректно повезана са нашим радом и образложени критеријуми на основу којих је формиран корпус, те дефинисани предмет, циљ и хипотезе истраживања. Треће поглавље је централно поглавље у коме су дати резултати истраживања. У четвртом поглављу изнета су закључна разматрања.

Теоријско-методолошки део

Колико је нама познато, не постоје радови у којима се на основу емпиријских података из савременог српског језика сагледавају карактеристике дисјунктивних синтагми у функцији граматичког субјекта, осим радова М. Ковачевића – оног из 2011. године, у коме се бави координираним синтагмама уопште, и оног из 2022. године, у коме се бави дисјункцијом, те радова Б. Арсенијевића и И. Митић (2016) и Арсенијевића (2017), у којима се дотичу дисјунктивног субјекта у контексту процеса слагања. Д. Бојовић (2003) је истражујући конгруенцијске обрасце доступне приликом слагања предиката са дисјунктивним субјектом који се састоји из две именице у једнини указала на комбинације рода и броја које је про-

нашла у корпусу сачињеном од примера из књижевних дела. Ова ауторка није указала на могуће структурне реализације таквих синтагми јер то није био предмет њеног рада, што ћемо ми подробније испитати.

Када се творе координиране синтагме, како Ковачевић наводи (2011: 115), важно је узети у обзир категорије као што су хомофункционалност, хомосемичност и хомоформност. С обзиром на наведено, онда би и дисјунктивни субјекти били сви они који имају исту синтаксичку функцију – хомофункционални су (в. примере од 1 до 10)² и хомоформни су – реч је о дисјунктивним субјектима који припадају истом типу морфосинтасичке јединице (именица и именица, као у примерима 1–10: у примерима 1 и 2 координиране су именице различитог рода и броја, а у примерима 3–10 координиране су именице различитог рода и истог броја). Поред овога, чланови који су повезани везником *или* и творе дисјунктивни субјекат требало би да буду хомосемични, тј. да деле исто категоријално значење, али „да сами нису лексичкосемантички истоветни” (Ковачевић 2011: 116).

1. Као заштита против њих су се остављала упаљена светла или ватра (9maj.edu.rs)
2. И тада, и данас, насиље или сензације ма које врсте, врло успешно продају новине (laguna.rs)
3. Јер понекад управо мала оптерећења или потешкоће чине га вредним живљења и дају му смисао (blic.rs).
4. Дешава се све чешће да кланице или предузећа која купују стоку од откупљивача потпуно нестану (mojafarma.rs),
5. Осветљење у великој мери утиче на способност да се идентификују лица или објекти (ipway.rs)
6. Наравно, све те хемикалије или отрови много коштају (zov.rs)

2 У раду користимо скраћеницу в. уместо види/видети.

7. Модни креатори или компаније дизајнирају специјалне линије наочара уз нову колекцију гардеробе (naviego.rs).
8. Све ће се слити у Београд, Нови Сад и Ниш, а мањи градови или села ће потпуно опустошити и нестати (otvoreniparlament.rs).
9. Могуће је да искључује мобилни да га супруга или деца не би позвали у незгодном тренутку (vojvodinacafe.rs).
10. Ноге или стопала не морају бити у истој висини (pkpolet.org.rs).

Што се везника *или* тиче, Ковачевић (2022) указује да је његово значење „алтернативна и/или дисјунктивна могућност избора, тј. избор једне од двије или више могућности” (2022: 31) као и да „или нужно садржајима укида статус реализованих, задајући им статус искључујућих садржаја за које се не зна који се од њих остварује у датим условима али се зна да се сви не могу остварити” (2022: 36–37). С обзиром на то да је у литератури доступно и мишљење да дисјунктивне реченице и синтагме могу имати и значење наизменичности, сагласни смо са ставом Ковачевића (2022: 39) да „ниједна од конструкција са значењем наизмјеничности као примарно нема синтаксички раставно, него синтаксички супротно значење”. Он сматра (2022: 39) и да „од три значења алтернативности, а то су избор једне од двију могућности, еквивалентност (узајамна замјена) и наизмјеничност – само је прво значење граматикализовано као дисјунктивно”, од чега и ми полазимо у овом раду приликом разматрања значења везника *или*. С обзиром на наведено, претпостављамо да предикат приликом слагања са таквим дисјунктивним субјектом не може добити вредност мушког рода множине, осим ако један од чланова дисјунктивног субјекта није именица мушког рода множине.

Б. Арсенијевић (2011: 192) сматра да је везник *или* „морфолошки комплексан и састоји се из везника *и* и упитне морфеме *ли*”. Овај аутор (2011: 191) наводи да чланови дисјунктивног субјекта (као и они повезани везником *али* и *ни*) због своје специфичне адитивне семантике која укључује фокусно осетљиве операторе морају да буду независно маркирани за фокус, те да имају свој IP и CP домен у коме ће он бити реализован. Казана (2011: 161) износи да међу проучаваоцима везника *или* у језицима света постоји сагласност да овај везник може имати инклузивно значење, односно значење укључивања (оно које има и везник *и*) и чисто ексклузивно значење, односно значење искључивања, али и напомиње да би требало разликовати истинитосне услове инклузивног *или* и значење везника *или* у природном језику, који је флексибилнији. С обзиром на то да говорници могу интерпретирати значење овог везника на два начина, Казана (2011: 161), на основу стања у грчком, сматра да постоје ситуације у којима би требало консултовати информације доступне у дискурсу јер „чињеница да дискурсни услови често утичу на перцепцију и интерпретацију говорника показује да не можемо да се ослонимо само на синтаксу и логику да бисмо објаснили разноврсне граматичне феномене”. Б. Арсенијевић (2017) разматрајући природу дисјункције у српском језику наводи да је дисјункција раставна координација, што, претпостављамо, може да објасни могућност да предикат приликом слагања са дисјунктивним субјектом било ког типа има могућност да добије и вредност мушког рода множине.

Б. Арсенијевић и И. Митић (2016) су се, испитујући слагање предиката са дисјунктивним субјектом који се састоји из три именице у једнини, тек дотакли питања дисјунктивног субјекта. Ови аутори указали су да је, узевши у обзир хијерархијске релације и позиције у структури, структура дисјунктивног субјекта слична структури координираног субјекта. Они напомињу да

семантички допринос појединачних чланова код дисјунктивног субјекта може да буде другачији у односу на онај код координираног субјекта. Према овим ауторима, дисјункција не може самостално да израчуна вредност броја за синтагму, насупрот саставној координацији, ако се дисјункција посматра у свом основном значењу. Ово је у складу са тврдњама Марушича и др. (2007) и Марушича и др. (2015) да, за разлику од конјункције, дисјункција није спецификована за број, што значи да се број код дисјункције понаша на сличан начин као род код конјункције. Шмит и др. (2018) указују на могућност да се дисјункција сагледа на три начина: у првом приступу дисјункција има другачију синтаксу од конјункције, у другом дисјункција и конјункција имају заједничку синтаксу, али глава конјункције и дисјункције немају исте могућности, конкретно дисјункција не може да допринесе разрешеном слагању, а у трећем приступу конјункција и дисјункција имају исту синтаксу и не само *везник* и *него* и *везник или* има могућност да допринесе разрешеном слагању. Уколико је у српском језику могуће да предикат добије вредност мушког рода множине приликом слагања са дисјунктивним субјектом чак и када се он се састоји из именице мушког рода множине, онда дисјункција у српском језику има исту синтаксу као и конјункција.

У овоме раду нас интересују следећа питања: које су комбинације рода и броја именица које чине дисјунктивни субјекат заступљене у корпусу, каква је њихова структура, да ли су све доступне превербално и поствербално, те каква је њихова размера. Наша претпоставка је била да ће дисјунктивне синтагме које се састоје из именице мушког и именице средњег/женског рода бити далеко заступљеније у корпусу у односу на оне које чине именице женског и средњег рода, као и да ће значајно више бити примера у којима дисјунктивну синтагму чине именица мушког и женског рода него оних које се

састоје из именице мушког и средњег рода, с обзиром на то да је већи број именица женског рода него средњег у српском језику.

Што се значења дисјунктивних синтагми тиче, ако се дисјункција заиста може посматрати као раставна координација и ако је структура дисјунктивне синтагме иста као она код координиране синтагме, онда ће, без обзира на то из каквих се вредности рода и броја именица дисјунктивна синтагма састоји, бити могуће и значење саставности. Односно, слагање у мушком роду множине, или тзв. разрешено слагање (в. Митић 2020), биће могуће без обзира на то да ли је један од чланова дисјунктивног субјекта именица мушког рода множине. Како бисмо наведено тестирали, проверили смо доступне обрасце слагања у ексцерпираним примерима, узевши у обзир не само дисјунктивне синтагме чији је један од чланова именица мушког рода множине, него и оне које уопште не садрже именицу мушког рода.

С обзиром на то да су у истраживању Д. Бојовић (2003) и Арсенијевић и Митић (2016) разматрани само они примери дисјунктивних синтагми чији су чланови у једнини, приликом претраге корпуса у обзир смо узели следеће комбинације рода и броја:³

- 1) дисјунктивни субјекат се састоји из именице средњег рода у множини и именице женског рода у једнини у оба могућа редоследа (NPiFSg и FSgNPl)⁴;
- 2) дисјунктивни субјекат се састоји из именице средњег рода у једнини и именице женског рода у множини у оба могућа редоследа (NSgFPi и FPNSg)⁵;

3 С обзиром на то да је корпус аотиран, требало је прецизирати претрагу за сваки од услова, а тагове за претрагу наводимо у фусноти иза сваког услова.

4 [tag="Ncnpn"] [word="ili"] [tag="Ncfsn"], [tag="Ncfsn"]
[word="ili"] [tag="Ncnpn"]

5 [tag="Ncnsn"] [word="ili"] [tag="Ncfpn"], [tag="Ncfpn"]
[word="ili"] [tag="Ncnsn"]

- 3) дисјунктивни субјекат се састоји из именице средњег рода у множини и именице женског рода у множини у оба могућа редоследа (NPIFP1 и FPI1NPI)⁶;
- 4) дисјунктивни субјекат се састоји из именице средњег рода у множини и именице мушког рода у множини у оба могућа редоследа (NPI1MP1 и MP11NPI)⁷;
- 5) дисјунктивни субјекат се састоји из именице женског рода у множини и именице мушког рода у множини у оба могућа редоследа (FPI1MP1 и MP1IFPI)⁸.

Из корпуса смо ексцерпирали само оне примере у којима је дисјунктивни субјекат испред или иза предиката и састоји се из (не)живих именица, и одбачени су сви примери у којима се синтагма састоји из више од два члана. Податке о броју ексцерпираних примера коментаришемо у следећем поглављу.

О дисјунктивним синтамама у функцији граматичког субјекта на материјалу корпуса Срвак

У Табели 1 дати су подаци о ексцерпираним примерима за сваки од тестираних услова.⁹ Наши резултати показују да је највише примера у корпусу у којима се дисјунктивне синтагме састоје из именица женског и мушког рода у множини, па оних који садрже именицу мушког и женског рода у множини. Значајно је мање оних примера

6 [tag="Ncnpn"] [word="ili"] [tag="Ncfpn"], [tag="Ncfpn"]
[word="ili"] [tag="Ncnpn"]

7 [tag="Ncnpn"] [word="ili"] [tag="Ncmpn"], [tag="Ncmpn"]
[word="ili"] [tag="Ncnpn"]

8 [tag="Ncfpn"] [word="ili"] [tag="Ncmpn"], [tag="Ncmpn"]
[word="ili"] [tag="Ncfpn"]

9 Примери показују стање за сваку од комбинација именица у корпусу, без обзира на то да ли је дисјунктивни субјекат дат превербално или поствербално, и без обзира на то на који начин су његови чланови модификовани.

са дисјунктивним синтагмама чији је један од чланова у једнини, при чему је и ту већи број примера у којима је први члан у множини. Овакви подаци у складу су са нашом претпоставком да ће у корпусу бити заступљено значајно више примера са дисјунктивним синтагмама које садрже именицу мушког рода и именицу женског/средњег рода него оних који садрже именицу женског и средњег рода, с обзиром на знатно већи број именица мушког рода у корпусу српског језика. Подаци потврђују и да је знатно више примера са дисјунктивним синтагмама које се састоје из именице мушког и женског рода, него оних који садрже именицу мушког и средњег рода.

Тип синтагме	Укупно у корпусу	Примери који задовољавају услове
НПлФСг	38	15
ФСгНПл	12	5
НСгФПл	64	10
ФПлНСг	144	30
НПлФПл	36	10
ФПлНПл	24	7
НПлМПл	230	72
МПлНПл	133	49
ФПлМПл	1209	359
МПлФПл	1136	316

Табела 1

Када је реч о структурној реализацији оваквих синтагми, интересовало нас је да проверимо да ли су за сваку од наведених комбинација рода и броја именица могући сви видови модификације, било превербално било поствербално (SV, VS)¹⁰:

10 У заградама су наведене скраћенице које смо користили у Табели 2.

- 1) први члан дисјунктивне синтагме модификован конгруентним атрибутом, а последњи немодификован (ModNN);
- 2) модификована оба члана дисјунктивне синтагме конгруентним атрибутом (ModNModN);
- 3) последњи члан дисјунктивне синтагме модификован неконгруентним атрибутом, а први немодификован (NNMod),
- 4) први члан дисјунктивне синтагме модификован конгруентним, а последњи неконгруентним атрибутом (ModNNMod).

Добијене податке представили смо у Табели 2, у којој је плусом означено поље за које у корпусу постоји потврда.¹¹ У првим двама колонама наведено је да ли уопште постоји потврда за примере са овим синтагмама и у превербалним и у поствербалним контекстима, док је у осталим колонама плусом означено ако је свака од могућих структурних реализација забележена било превербално било поствербално.

---

11 Уколико не постоји потврда, то не значи да негирамо постојање такве комбинације у српском језику већ је наведено одраз стања у корпусу Срвак.

Тип синтагме	SV	VS	SV ModNN	SV ModNNMod	SV ModNNMod	SV ModNN	VS ModNN	VS NNNMod	VS ModNNNMod
NP FSg	+	+	+	+			+		
FSg NP	+	+	+					+	+
NSg FP	+	+	+	+				+	
FP NSg	+	+	+	+				+	
FP NP	+		+						
NP FP	+	+	+					+	
NP MP	+	+	+	+			+	+	+
MP NP	+	+	+	+				+	+
FP MP	+	+	+	+			+	+	+
MP FP	+	+	+	+			+	+	+

Табела 2

Наши подаци показују следеће:

1. за ModNNMod превербално нисмо забележили нити један пример за услове, FSgNPl, FPlNPl и NPlFPl,
2. за NNMod, превербално нити један пример за услове FSgNPl, FPlNSg, FPlNPl, NPlFPl, MPlNPl,
3. за ModNN поствербално нити један пример за услове FSgNPl, NSgFPl, FPlNSg, FPlNPl, NPlFPl, MPlNPl,
4. за NNMod поствербално нити један пример за услове NPlFSg, NPlFPl,
5. за ModNNMod поствербално нити један пример за услове NPlFSg, NSgFPl, FPlNSg, FPlNPl, NPlFPl.

На основу података којима располажемо може се приметити да за дисјунктивне синтагме дате превербално не постоји нити један пример у коме су и први и последњи члан модификовани конгруентним атрибутом, без обзира на то ког су рода и броја чланови оваквог субјекта. Овакво стање упућује да конгруентни атрибут који модификује први члан (в. пример 11) може модификовати и последњи члан (в. пример 12), односно да је структура дисјунктивне синтагме таква да је први члан хијерархијски виши од последњег члана, те да модификатор који стоји испред првог члана у свом опсегу има и последњи члан, али се не мора поновити. Значење овакве дисјунктивне синтагме могло би се посматрати на следећи начин: и релевантна овлашћења и релевантна документација могу бити приложени, дакле, обе могућности су дозвољене, што заиста упућује да се у примерима оваквог типа дисјункција може посматрати као раставна координација.

11. Релевантна овлашћења или документација могу бити приложени уз имејл у ПДФ формату (arctichome.rs)
12. Релевантна овлашћења или [релевантна] документација могу бити приложени уз имејл у ПДФ формату (arctichome.rs)

Увидом у обрасце слагања предиката са оваквим синтагмама, приметили смо да постоје примери у којима се предикат слаже било са једним од чланова у роду и броју, када синтагме чине именица мушког и женског/средњег рода у оба могућа редоследа, или именица женског и средњег рода истог/различитог броја, али и примери у којима је предикат мушког рода, а нити један од чланова није мушког рода (в. пример 11 за услов NPfSg). Потоње не важи за услове FPlNSg, FPlNPl, NPfPl. Овакви подаци указују да постоје случајеви у којима се дисјункција може посматрати као раставна координација, што је неопходно и експериментално проверити за сваки од тестираних услова како бисмо са сигурношћу тврдили.

На основу увида у корпусне податке сматрамо да дисјункција у српском језику може имати примарно значење везника *или*, када се предикат слаже са једним од чланова у роду и броју, с тим што се може јавити и слагање у мушком роду множине, онда када нити један од чланова нема вредност мушког рода множине, што се објашњава чињеницом да се дисјункција понаша као раставна координација (в. пример 11). У потоњим примерима, дисјункција не може самостално да израчуна вредност за број, слично као што конјункција не може самостално израчунати вредност за род, када долази до тзв. неуспелог слагања, па предикат добија вредност мушког рода множине, слично као и код слагања са координираним субјектом (в. Митић 2020). Овакви подаци показују да, када постоји конфликт у погледу вредности

рода и броја чланова дисјунктивне синтагме предикату бива додељена вредност мушког рода множине, што не мора нужно да иницира семантика везника *или*. Резултати потврђују да значење саставности може условити чињеница да конјункција и дисјункција имају исту синтаксу, као и да се дисјункција заиста понаша као раставна координација, с обзиром на доступне обрасце слагања. Резултати подржавају теорије према којима је структура дисјунктивне синтагме слична структури координиране синтагме, те оне које тврде да се дисјункција може посматрати као раставна координација.

Закључак

У овоме раду истраживали смо дисјунктивне синтагме које се налазе на позицији граматичког субјекта на материјалу ексцерпираним из корпуса Срвак. У обзир смо узели најпре дисјунктивне синтагме које се састоје из две именице различитог рода и броја, те различитог рода и истог броја (множина), као и све могуће и доступне видове модификације оваквих именица било конгруентним било неконгруентним атрибутом. Резултати показују да су најбројнији они примери у којима се дисјунктивна синтагма састоји из именице женског и мушког рода у множини у оба могућа редоследа. Што се структурне реализације тиче, нисмо забележили нити један пример за тестираних десет услова у коме су оба члана дисјунктивне синтагме модификована конгруентним атрибутом у превербалним контекстима, има само примера у којима је први члан модификован конгруентним атрибутом док је последњи немодификован, примера у којима је први члан модификован конгруентним атрибутом а последњи неконгруентним, и примера у којима је последњи члан модификован неконгруентним атрибу-

том док је први немодификован. Овакви резултати могу да нам пруже значајан увид о томе какве су комбинације рода и броја именица које граде дисјунктивне синтагме на позицији граматичког субјекта заступљене у корпусу Срвак, али и да, сагледавањем структуре таквог типа субјекта, значајно допринесу разумевању природе дисјунктивног субјекта, што умногоме може бити од користи за проучавање других сложенијих појава као што је конгруенција предиката са дисјунктивним субјектом.

Наши резултати иду у прилог приступима према којима је структура дисјунктивне синтагме слична структури координиране синтагме, а дисјункција се заиста може посматрати као раставна координација. Чињеница да у корпусу не постоји потврда за тзв. разрешено слагање за услове FPIN_{Sg}, FPIN_{Pl}, NPIFPI не може засигурно да упућује да тако нешто није могуће у српском језику, већ само да дати корпус не бележи такве примере. Сматрамо да је неопходно спровести подробна експериментална истраживања са савременим говорницима српског језика како бисмо засигурно могли да изнесемо овакву тврдњу.

Извор

Српски мрежни корпус 2014: Ljubešić, Nikola i Filip Klubička. Serbian web corpus (srWac). Доступно на: < http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=srwac;align=> >

Литература

Арсенијевић 2011: В. Arsenijević, Serbo-Croatian coordinative conjunctions at the syntax-semantics interface, *The Linguistic Review*, 28, 175–206.

- Арсенијевић и Митић 2016: В. Arsenijević and I. Mitić, On the (in)dependence of gender with respect to number in agreement with coordinated subjects: An experimental study, *Journal of Slavic Linguistics*, 24(1), Special Issue Agreement in Slavic, 41–69.
- Арсенијевић 2017: Б. Арсенијевић, *Основе формалне семантике*, Ниш: Филозофски факултет у Нишу. [рукопис]
- Бојовић 2003: Д. Бојовић, Неки случајеви конгруенције координиране субјекатске синтагме с препонираним и постпонираним предикатом у српском језику, *Српски језик*, 8(1–2), Београд, 539–555.
- Казана (2011): D. Kazana, Agreement in modern greek coordinate noun phrases, University of Essex dissertation.
- Ковачевић 2011: М. Ковачевић, О неким структурним и нормативним питањима координираних синтагми, у: *Грама-тичка ипшања српскога језика*, Београд: Јасен, 59–78.
- Ковачевић 2022: М. Ковачевић, (Не)граматикализована алтернативност у односу на дисјункцију у савременом српском језику, у Б. Мишић Илић, Весна Лопичић (ур.), *Језик, књижевност, моћ*, Ниш: Филозофски факултет, 29–42.
- Марушич и др. 2007: F. Marušič, A. Nevins, and A. Saksida, Last-conjunct agreement in Slovenian, In: Richard Compton, Magdalena Golezdzinowska, Ulyana Savchenko (eds.), *Proceedings of formal approaches to Slavic linguistics 2006*. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications, 210–227.
- Марушич и др. 2015: F. Marušič, A. Nevins, W. Badecker, The grammars of conjunction agreement in Slovenian, *Syntax*, 18(1), 39–77.
- Митић 2020: И. Митић, Разрешено слагање и слагање глагола са последњим чланом координираног (не)модификованог субјекта кога чине први члан средњег и други члан женског рода, *Српски језик*, 25/1, Београд, 203–220.
- Стевановић 1989: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II (грама-тички системи и књижевнојезичка норма)*, Београд: Научна књига.

Ivana Z. Mitić

ON DISJUNCTIVE SYNTAGMS IN THE FUNCTION
OF GRAMMATICAL SUBJECT IN THE MATERIALS
OF THE SrWaC CORPUS

Summary

The paper investigates the characteristics of disjunctive syntagms on the material excerpted from the Serbian web corpus (SrWaC). The aim is to examine whether there are restrictions regarding the types of modification of members of disjunctive syntagms depending on the value of gender and the number of nouns they consist of, as well as to verify the claim that the structure of a disjunctive syntagm is similar to the structure of a coordinated syntagm, taking into account the available stacking patterns. The results support the approaches according to which disjunction behaves like disjunctive coordination.

Key words: Serbian language, Serbian web corpus, disjunctive subject, grammatical gender, grammatical number.

Тања Ж. Илић*

Економско-трговинска школа у Пожаревцу

Медицинска школа у Пожаревцу

УДК 811.163.41'367.622

О НЕКИМ СИНТАКСИЧКИМ ОГРАНИЧЕЊИМА ПРИ КОНКУРЕНЦИЈИ ЛЕКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА И ИМЕНИЧКИХ СИНТАГМИ

У раду се анализирају конкурентне лексичке јединице и именичке синтагме. Циљ рада јесте утврђивање синтаксичких ограничења која онемогућавају заменљивост конкурентних облика. У раду је примарно примењена дескриптивна структурно-семантичка метода. Анализом грађе дошло се до закључака да је замена лексичком јединицом онемогућена кад се зависни члан њој конкурентне именичке синтагме и атрибут с којим је он у напоредном односу односе на исти референт; кад је зависни синтагматски члан одређен зависном реченицом или атрибутивом; кад заменица упућује на (не)зависни синтагматски члан; кад замену онемогућава употреба одређених прилога и бројева. С друге стране, до замене лексичке јединице именичком синтагмом не може доћи у идиоматизованим спојевима; или у случајевима где би фокализовани зависни синтагматски члан захтевао експликацију или измену редоследа реченичних чланова; кад је замена онемогућена синтаксичким окружењем (рекцијске допуне, придеви).

Кључне речи: конкуренција, лексичка јединица, именичка синтагма, квазисинонимија, синтаксичка ограничења.

---

* tanja.ilic.90@gmail.com

0. Уводна разматрања

Циљ рада је утврђивање синтаксичких ограничења која онемогућавају заменљивост лексичке јединице и њој конкурентне именичке синтагме.¹ Притом, под *конкурентношћу*² ћемо сматрати исказивање истог садржаја на различите начине (фус. 10 у: Стојановић 2000: 276). У истраживању је својеврсна „квасисинонимија” (Драјићевић 2007: 249), односно „међуразинска синонимија”³ (Ковачевић 2015: 136).

Приликом класификовања грађе, ће утврђивања конкурентних облика, водићемо се следећим критеријумима:

1) структурним: у односу конкуренције јесу једно-

- 1 Лексичким јединицама прилазићемо као лексикализованим именичким синтагмама. С тим у вези Б. Ђорић примећује, на основу појмовно-терминолошког апарата у Пецо/Станојчић (1972), да је у србистици/србокроатистици прошлог века неспорно да сложенице воде порекло од некадашњих синтагми. Ипак, он констатује да се не говори о томе да и изведенице могу настати на исти начин (Ђорић 2008: 17). Такође, у односу на мотивну синтагму може се сагледавати и значење сложенице, у зависности од чега она може бити ендоцентрична или егзоцентрична (Ненезић 2018: 292).
- 2 Премда о конкуренцији постоји велики број објављених радова, има разилажења у вези с тумачењем овог појма (в. Тошовић 2000: 27, Стојановић 2000: 275). Штавише, он се само у истраживањима из области српског језика среће, рецимо, „у домену творбе речи, синтаксичким описима, па и у радовима контрастивне природе” (Стојановић 2000: 275–276). Б. Тошовић примећује да „уколико се пак и тумачи, онда се то углавном своди на констатацију да се ради о употреби једнога облика уместо другог, (узајамној) замјени језичких јединица, синонимији, варијативности, исказивању истог садржаја различитим средствима и сл.” (Тошовић 2000: 27).
- 3 Античка реторика синонимију разнотипских јединица (лексеми и синтагме, лексеми и реченице, реченице и синтагме) није сматрала синонимијом, већ је користила назив *ејимона* (Ковачевић 2015б: 185).

лексемска лексичка јединица – именица, и аналитичка/перифрастична јединица у форми именичке синтагме;

2) семантичким: конкурентна лексичка јединица и именичка синтагма јесу истозначне;

3) творбеним: лексичка јединица мотивисана је зависним чланом њој конкурентне именичке синтагме;

4) синтаксичким: значење лексичке јединице утврђује се реконструкцијом полазне синтаксичке јединице – именичке синтагме.

Упориште за реконструкцију конкурентних модела, при чему ћемо се служити трансформационим семантичким текстом, тражићемо у лексикографским и корпусним потврдама и језичком осећању.⁴ Притом, грађу ћемо представљати у виду скраћених реченица, те минималног реченичног контекста, водећи рачуна о томе да се не изгубе релевантне информације.

За ово истраживање прикупљен је разуђен функционалностилски корпус – писани извори различитих жанрова, лексикографски извори. Примери употребе добиће се и претрагом електронског Корпуса савременог српског језика (СрпКор 2013).⁵ Допунски корпус чиниће

4 Незаобилазно се наметало и питање адекватности творбено-семантичке парафразе, односно дилема у вези с тим која је именичка синтагма еквивалентна лексичкој јединици и обратно, и то пре свега у случајевима кад би изостала лексикографска или корпусна потврда. С тим у вези, с обзиром на то да има више именичких облика са синонимним суфиксима, настојали смо да се при трансформационом тесту одлучимо за именицу са прототипичним суфиксом, односно оних који није полифункционалан, или који се не одликује различитим референцијалним вредностима. Постављало се притом и питање да ли је могуће исцрпети све варијанте синтагматских семантичких интерпретација именица. Отуда, приликом навођења начелних конкурентних структурних модела, одлучили смо се за оне најпродуктивније.

5 У питању је корпус савременог српског језика који се под руководством Д. Витаса и М. Утвића израђује на Математичком

језички материјал прикупљен с интернета, вебсајтова и интернет форума.⁶

У нашем истраживању примарно ћемо се служити дескриптивном структурно-семантичком методом, с тим да ћемо, када и где се то покаже неопходним, применити и компаративну методу.

1. Преглед досадашњих истраживања

Међуоднос именица и именичких синтагми није био самостални предмет истраживања у српском језику, нити му је србистичка литература придавала већу пажњу,⁷ сем констатујући напоредо постојање аналитичких, структурно сложенијих јединица, перифраза и парафраза,⁸

факултету у Београду. Претраживали смо анотиран корпус са изворима. Сви примери су пренети у облику у ком су ексцерпирани, чак иако одударају од стандарднојезичке норме, или садрже штампарске и правописне грешке. Исто се односи и на грађу прикупљену из других извора.

- 6 С обзиром на то да у основном тексту наводимо пуне адресе са којих су примери преузети (као и датум преузимања), нећемо их понављати у списку извора.
- 7 Поменут однос доста подробније је испитиван у вези с другим врстама речи: глаголима (М. Радовановић, М. Ивић, П. Пипер, С. Танасић, И. Лазић Коњик, Д. Керкез итд.), прилозима (И. Чутура), придевима (М. Стевановић, М. Ивић, А. Марковић, Б. Мишић, Б. Куна итд.).
- 8 Перифраза се одређује као „вишечлани опис, дакле, конструкција, којом се из стилских разлога замјењује проста или мање сложена језичка јединица којом се може изразити исти појам” (Ковачевић 2015: 135). За разлику од перифразе, која је као стилска фигура увек стилски маркирана јединица, парафраза је стилски немаркирана еуфемистичка јединица, тј. „аналитички термин, односно описни експланативни конкурент лексичком термину” и сусреће се у свим функционалним стилевима. Нпр. М. Ковачевић илуструје употребу парафразе, између осталог, еуфемистичким изражавањем опсцених

спрам синтетичких, структурно простијих лексичких јединица.

Отуда су у литератури напомене о могућностима двојаког изражавања истог садржаја лексичком јединицом, односно именичком синтагмом, дате тек узгредно. Рецимо, у Стојановић (1996: 458) наводи се да су пејоративне именице изведене наставком *-оња* значењски еквивалентне синтаagma које чине именица и придев на *-аи*, којим се истиче необичност неутуђивог дела – *главоња* 'глават човек', *носоња* 'носат човек'. С друге стране, И. Клајн запажа да, нпр. *факултетеиџија* не може ни у ком случају у сваком тексту заменити синтагму 'факултетски образован човек' (Клајн 2003: 146). Ипак, указано је на потребу подробнијег испитивања датог међуодноса. Нпр., пишући о начинима номинације човека, М. Ивић узгредно напомиње да предстоји „*kao budući zadatak da se precizno utvrde principi po kojima govorni predstavnici, ukazujući na muškarce, biraju sintetičko leksičko rešenje (trojica, osmorica i sl.) umesto analitičkog (tri čoveka, osam ljudi i sl.)*” (фус. 7 у: Ивић 1995: 109).

3. Никитовић је на песничком корпусу анализирала стилско-семантичку функцију изведеница, те сложенница које за творбену базу имају предлошко-падешку конструкцију, односно које у својој структури имају два лексичка језгра (Никитовић 2014). Ауторка увиђа да се понављањем одређених творбених форманата по истом

садржаја (нпр. *сексуално општење, сексуални однос, полни однос, вођење љубави*) (Ковачевић 2015: 171–172). С тим у вези наше је опредељење да парафразу и перифразу строго не одвајамо, већ ћемо конструкције тог типа посматрати уопште узев аналитичким јединицама и сматрати их по правилу перифрастичним. Исто се чини и у РСЈ (2011: 907), где одредница *перифраза* у примарној семантичкој реализацији упућује на *парафраза*. Уп. *парафраза* 'на други начин изречена нека фраза, изрека, мисао и сл.' (РСЈ 2011: 898).

творбеном моделу код различитих речи остварују различити стилски ефекти (парадоксалност, антитетичност итд.), поетичност и синтаксички паралелизам. Такође, нијансирањем датог значења у исти творбени низ уноси се нова семема а тиме архисема још више истиче, што је и карактеристика синонимије. Показало се и да понављањем једне од две творбене основе, која је иста у више творбених јединица, сложенице могу, рецимо, градити синтаксичко-семантичке фигуре, какве су хомографијске, односно хомофонијске фигуре конструкције, или се тиме може постићи контрастирање појмова и сл.

Литература поклања пажњу и разлозима опстанка обеју форми, аналитичке и синтетичке. Нпр. у вези са разлозима настанка универб(ат)а неки од досад пружених одговора у србистичкој литератури јесу да је универбизација карактеристична пре свега за разговорни језик или какав професионални жаргон (Ајџановић 2018: 10–11, Ђорић 2008: 162), да универбати као изразито зависни од контекста имају много веће семантичке могућности у односу на мотивну синтагму (Драгићевић 2018: 371), а факторима за њихово настајање испостављају се језичка економија и тежња за експресивизацијом (Драгићевић 2018: 374).

Такође, кад су у питању ограничења која онемогућавају заменљивост конкурентних форми, испитивана су преваасходно семантичка и творбена ограничења. Нпр. Б. Ђорић разлоге немогућности творбе моционих изведеница којим се именују женски вршиоци радње, односно носиоци занимања,⁹ види у домену семантичких ограничења попут лексикализације (*секретар* : *секретарица*), хомонимије (*шренер* : *шренерка*), двозначности изведе-

9 Синтагматски модели конкурентни наведеним изведеницама реализују се у форми именичке синтагме с атрибутивом у функцији зависног члана (*чиновница* : *жена чиновник*), односно с односним придевом (*чиновница* : *женски чиновник*).

нице (*министарка* 'министрова жена', односно 'жена министар') (Ђорић 2008: 204–207); док нпр. од творбених оґраничења Е. Барић наводи немогућност творбе поменутих изведеница од именица као што су *ђак*, *беба*, именице на *-ич* (*водич*, *йонич*), или већина именица на *-ац* које означавају вршиоца радње (*йисац*, *куйац*, *йво-рац*) (Барић 1987: 12–13).

Ипак, колико је нама познато, ван истраживања остала су синтаксичка оґраничења која прате дистрибуцију конкурентних форми. У даљем току рада, сходно нашем корпусу, указаћемо на нека синтаксичка оґраничења за употребу лексичке јединице, односно именичке синтагме, спрам њима конкурентних облика.

2. Синтаксичка оґраничења за употребу лексичке јединице

2.1. До замене лексичком јединицом не долази кад се зависни синтагматски члан, (не)конгруентни атрибут, и реченични члан с којим је он у напоредном односу, односе на исти референт:

Navraćaju načas iz one treće lože trgovci, trojica uvoznika iz Beograda. Zatim neki *crven* i **mlad čovjek** [*младић] s njemačkim imenom, zastupnik iz Zagreba (И. Андрић, П, 85); А њен поглед пун нечег милог, и страсног, као у занемарених, *младих*, а **лепих, жена** [*лепотлица] (М. Црњански, С, 90); То је једна *чесџи-џа*, али **сирота жена** [*сиротица] (Б. Нушић, П, 27); Бошко је о свом оцу Сави причао да је био висок као кула, не *леј* али **добар човек** [*добричина], мек као она његова плава коса (И. Секулић, КП, 20); Visoki, mršavi Sunulah-efendija bio je *učen* i **strašljiv čovek** [*страшљивац], *gord* na svoje znanje (И. Андрић, П, 289); Pastor učuta, a jedan visok **čovjek** s

bradom [*брадоња] i *naočarima* sjede za harmonijum (И. Андрић, П, 11); Отац му је био наставник у некој војној школи [...], **љубитељ књиге** [*књигољубац] и *размишљања* (И. Андрић, ПА, 17).

2.2. До заменљивости именицом не долази кад је зависним синтагматским чланом изражена фокализована информација, односно кад је зависни синтагматски члан одређен:

а) зависном реченицом:

svi **članovi reprezentacije** [*репрезентативци] *koja je u dva finalna susreta bila bolja od DR Nemačke* (Срп-Кор); Najbolje je **meso od svinje** [*свињетина] *koja nema više od godinu dana* (СрпКор); Jedan od naših najboljih vaterpolista bio je **član reprezentacije** [*репрезентативац] *koja je na Olimpijskim igrama u Atini 2004 . osvojila srebrnu medalju* (СрпКор); **Član reprezentacije** [*репрезентативац] *koja je osvojila Mundobasket novi organizator igre!* (<https://www.alo.rs/sport/kosarka/clan-representacije-koja-je-osvojila-mundobasket-novi-organizator-igre/365073/vest>, 18.4.2021); У тропару, испеваном у част првог архиепископа србског, поред тога што се назива наставником, учитељем, првопрестолником, просветитељем, апостолима и светитељима сапрестолним, он се опева и као **водителј пута** [*путовођа] *koju vodi у живоји* (<https://www.crkvaub.rs/vesti/tamnavaputovodstvo-svetog-save-arhimandrit-dr-nikodimbogosavljevic>, 27.2.2021); Он је, каже, **стар човек** [*старац], *da још једном удаје ћер*, коју је отхранио, са својом покојном Анђом, као што ласте свој пород подижу (М. Црњански, С, 309).

б) атрибутивом:

da probaju i tradicionalna jela iz ovog kraja, kao što je ovčetina na pari, sušeno **meso od svinje** [*свињетина] *mangulice* i pirotski kačkavalj (СрпКор); čorba od divljeg goluba, medveđi pršut, zečji paprikaš, pečeni srneći but, ljuta **rakija od šljive** [*шљивовица] *ranke* (СрпКор).

в) заменицом:

Pravi **ljubitelj knjiga** [*књигољубац] na *njih* gleda kao na nešto od velike vrednosti (<https://samoobrazovanje.rs/da-li-e-knjige-mogu-da-zamene-praveknjige>, 7.3.2021).

Забележили смо притом и примере где до заменивости именицом не долази и када заменица упућује на независни синтагматски члан:

Najosetljivija su **školska deca** [*школарци] i *ona* od dve do pet godina (СрпКор); **Depresivne osobe** [*депресивци] i *one* pod stresom podložnije su nezdravim životnim stilovima (СрпКор).

2.3. И уз прилоге који ближе одређују придев у функцији зависног синтагматског члана, није могућа употреба именице:

Pre više od trideset godina, kao mlad, **smrtno bolestan čovek** [*болесник], zapisao sam: „Bez oproštaja se sa sveta odlazi.” (И. Андрић, 3, 37); Jedno vreme sam živeo među suvim, tvrdim, takoreći **prirodno bezдушnim ljudima** [*бездушницима] (И. Андрић, 3, 545); Један старац, између неколико **сасвим старих жена** [*старица], посматра свој повређени палац

на нози (Р. Петровић, Љ, 4); *Pre mnogo godina*, као *sasvim mlad čovek* [*младић] – *nikad nije voleo svoju mladost* (И. Андрић, П, 139); А овде додајемо: била је то *gostiа мршава жена* [*мршавица], отприлике његових година (Д. Васић, С, 182); И онда отпоче да се тужи, као сви *сувише стари људи* [*старци] који, не што им се не мили живети, него што виде колико их њихови у кући не пазе (Б. Станковић, НК, 43); Корача са неким *веома мршавим младићем* [*мршавцем] паперјасте браде, једним од оних прилично конфекцијских момака из Кнез Михаилове (М. Капор, Б, 7); — Ех! И ја сам тражио, да ме одреде на завојиште, али наш референт... *Врло чудан човек* [*чудак]! (Д. Васић, С, 238); Ако треба да носи опет бубањ на трбуху, бар ће га од тог лепог, *врло младог, човека* [*младића] носити [М. Црњански, С, 307]; *Preda mnom je sedeo ćelavi, sokratovski ćelav čovek* [*ћелавац], а на *ćeli* – *sitne kapljice znoja* (СрпКор);

Наиме, премда је „[у] граматикама [...] чак дуго истрајавала формулација” да прилози ближе одређују поред глагола, придева, других прилога и именице, у питању су тек случајеви типа „многа новца” где прилог има именичку функцију („мноштво новца”) (Грицкат 1983: 14).

2.4. Такође, и употреба одређених бројева може ограничити употребу именице. Нпр. збирна именица која означава неизбројиви ентитет, не може се употребити уз број:

Dvoje mladih ljudi [*младежи]. *Njoj sedamnaest, a njemu dvadeset godina* (И. Андрић, З, 466); *gde su „Bijelo dugme” i „ujedinjeni rokeri Jugoslavije” privukli masu od, približno, sto hiljada mladih ljudi* [*младежи] (Б. Тирнанић, БП, 113); У Београд су стигли и *dvoje mladih ljudi* [*младежи], *vrhunskih umetnika, jedna dama, Saša Valc i gospodin Tomas Ostermajer*

(СрпКор); dodajući da je, ipak, najteže bilo za vreme bombardovanja, kada je *troje* – **mladih ljudi** [*младежи] morao da pošalje u Већ, на операцију (СрпКор); Tokom Miloševićеve diktature oko 500.000 **mladih ljudi** [*младежи] zauvek je otišlo iz zemlje, a takav trend se nastavlja (СрпКор).

3. Синтаксичка оґраничења за употребу именичке синтаґме

3.1. Супституцију блокира устаљена структура идиоматизованих спојева:

слушајте ме најпре, па ћете видети да вреди. Ви, породица... ја мислим да сте ви породица са дотичним живим **мртвацем** [*мртвим човеком]? (Б. Нушић, П, 58); Ту, горе, у затвору, иза решетака, међутим, у том тренутку, ти *живи мртваци* [*мртви људи], спремали су се, ваљда, да легну, тражећи сна (М. Црњански, С, 314); one *žive glupim životom beogradske zlatne mladeži* [*младих људи], izgovaraju srpske reči sa maznim i otegnutim naglaskom, samoglasnike na engleski način (И. Андрић, П, 449); Младићи, из богатих кућа – *златна младеж* [*млади људи], која је често била слабушна, и болешљива – долазили су, ту, да очврсну (М. Црњански, С, 348); Sve је враћено unazad. *Aleja velikana* [*великих људи] preslikava Srbiju devedesetih i dvehiljaditih ? (СрпКор).

Уп. семантичке реализације из РСЈ (2011): *живи мртваци* 'у појачаном значењу слаба, изнемогла, изнурена, исцрпљена особа'; *златна младеж* 'ир. омладина, младеж која живи лаким, лагодним животом'; *алеја великана* 'део гробља где се сахрањују угледне личности'.

3.2. Замена именичком синтагмом се неће извршити ако претпостављени зависни синтагматски члан захтева експликацију:

Одрекавши се земаљског ради небеског, Св. Сава је, према ћелијском благовеснику, *ѿостао ѿ пример и челник, вођа и путовођа* [вођа каквој пута?], *наставаник и учи-ѿиель живоѿиа вечноѿа* (https://www.rastko.rs/bogoslovlje/vlnikolaj-molitva_jezero_c.html, 27.2.2021).

Уп. и наредни пример где контекст тражи прецизно експлицирање првог дела сложенице, због чега се након лексичке јединице употребљава њој конкурентна описна експланативна конструкција – именичка синтагма:

nama brani da nije **srbomrzac** već samo „hrvatski patriota”, али је „činjenica” да је „osvedočeni **mrzitelj Srba i Srbije**”, вишегодишњи пријатељ Марка Перковића – Томпсона (СрпКор).

Фокус на претпостављеном зависном синтагматском члану онемогућава заменљивост именичком синтагмом и у другим случајевима. Рецимо, у наредним примерима уз именицу која се може преобликовати у конкурентну именичку синтагму, стоји одредбена реч која би у претпостављеној синтагми одређивала зависни члан. Употреба именичке синтагме би стога захтевала измену редоследа реченичних чланова:

našu zastavu na otvaranju Igara u Sidneju nosi *odbojk aški reprezentativac* [*играч репрезентације / играч одбојкашке репрезентације] Vladimir Grbić (СрпКор); Kaže naš **reprezentativac** [*играч репрезентације / играч наше репрезентације] Predrag Đorđević (СрпКор); a na dužnost generalnog sekretara ЈОК izabran takođe bivši *vaterpolo reprezentativac* [*играч репрезентације / играч ватерполо репрезентације]

(СрпКор); Psst - učini jedna *veštačka plavuša* [*девојка плаве косе / девојка вештачке плаве косе] (СрпКор).

3.3. Употреба облика условљена је и реакцијском допуном. Нпр. облици *крадљивац* : *крадљива особа* конкурентни су кад изражавају семантичко обележје итерације, хабитуалности, односно значење 'склон крађи':

Taj čovek inače nije bio **kradljivac** [крадљива особа], bio je pošten, i smatrao se prema seljačkom merilu kao dobar gazda (СрпКор).

Међутим, кад је потребно исказати податак о објекту радње, односно пацијенсу, може се употребити само именица са допуном у објекатском генитиву:

Jedan veliki majmun , koga je Palander poznao, baš **kradljivac** [*крадљива особа] zapisnika, bio je jako uznemiren (СрпКор); zatim slede humoristična drama „Armin” Ognjena Sviličića, politički triler „**Kradljivac** [*крадљива особа] uspomena” Vicka Ruića (СрпКор); Policija je na poziv „doletela” i otkrila da je **kradljivac** [*крадљива особа] toalet-papira u vrednosti od 0,5 evra (СрпКор); i **kradljivac** [*крадљива особа] struje je „ekspresno” poslat na izdržavanje zatvorske kazne (СрпКор); u kakve li se on petljavine uvalio, da se nije odao krađi, da nije, na kraju, postao **kradljivac** [*крадљива особа] stoke (СрпКор).

И у другим примерима реакцијска допуна онемогућава замену конкурентном именичком синтагмом:

За колоном су остале огромне **вишеспратнице** [*зграде са више спратова] Студентског насеља (РСАНУ II: 686); *Aćimovi politički dušmani veruju*

da sam glavni **četovođa** [*вођа чете] timočke bune (Д. Ђосић, К, 38); каже Veljko Šukalo i dodaje da Luka , najmlađi **školarac** [*школско дете / *дете школског узраста / *дете у школском узрасту] programa, ima osam godina ! (СрпКор); **Kućepazitelj** [*пазитељ куће] crkve svetog Nikole u Prištini i bivši član Srpskog nacionalnog veća Kosova i Metohije (СрпКор).

Уп. и пример у ком не може доћи до замене јер је генитивна рекцијска допуна лексичке јединице синонимна зависном члану њој конкурентне, претпостављене, именичке синтагме:

demantuјући тако своју ранију изјаву да је **prestolonaslednik** [*наследник престола] *trona* princ Dipendra ubio kralja i kraljicu (СрпКор).

Слично налазимо и у примеру парегменонске конструкције где би замена синтагмом довела до редупликације исте лексичке јединице:

Čudotvorci [творци чуда] *čuda* (ne)viđenih (<https://nova.rs/kolumne/pise-ranko-pivljanin-cudotvorci-cuda-nevidjenih/>, 26.9.2021).

У следећем примеру је рекцијска допуна агенса означеног сложеницом у облику посесивног генитива. Замена претпостављеном синтагмом довела би до измене реченичног смисла, те би дошло до удруживања посесивног генитива са зависним чланом претпостављене синтагме, који би се у том случају нашао у својству пацијенса:

Sem Bosman, **stanodavac** [*давалац стана*] pokojnog Tejsta, rekao je da ga je podstanar nedavno obavestio da je otpušten (СрпКор).

3.4. Синтагматски облици с придевом у функцији зависног члана се неће употребити ни уз одређене придеве у њиховим појединим семантичким реализацијама, услед семантичке неспојивости двају атрибута, нпр.:

Мој *покојни* **старац** [*стари човек] ми је говорио да не само молитвеници, већ и болесници, као и људи специјално обдарени за то, када се нађу у некој замраченој просторији, виде светлост која зрачи из сваке ствари и прозиру мисли других (В. Јеротић, М, 114).

Уп. значења из РСЈ (2011) – *покојни* '1. а. који је умро, мртав, преминули', *стар* '1. а. који је проживео много година, који је доживео старост; супр. млад'.

Слично, не може се употребити синтагма с придевом у функцији зависног члана који је антоним претпостављеном зависном синтагматском члану, односно у оксиморонским, стилематичним, конструкцијама:

Има *младих* **стараца** [*старих људи] као што има пуно и *стјарих* **младића** [*младих људи] (Ј. Дучић, СД, 102); *Ali eto ti odnekud jednog mladog starca* [*старог човека] *pa počne vikati na mene i psovati me* (<https://www.kerefeke.org.rs/kad-sam-bio-star-covek-saljiva-narodna-prica/> 9.5.2021); Branislav Trifunović u ulozi Ahmeta je uspešno igrao *jakog slabica* [*слабог човека], Vuk Kostić je mefistofelski držao sve konce događanja u svojim rukama (СрпКор); U finalu su pred publiku izašla „četiri gabora” kako ih je prozvaо voditelj, od kojih je titulu poneo „*najružniji lepotan*” [*лепи човек] Momčilo Obrenović (<https://beogradispodbeograda.com/ko-je-najružniji-jugosloven>, 9.8.2021).

Употреба синтагме с придевом у функцији зависног члана није могућа у парегменонским образовањима:

Ја сам био балавац тада, али се ето сећам свега тога. А ето сад Вас гледам, већ као врло *сѣтарої старца* [*старог човека] (М. Црњански, С, 19); *tako nesto sam i pisala svojevremeno, ne zna na siju zenu ce naleteti, na kakvog ludjeg ludaka* [*лудог човека] (<https://mojekrpice.rs/forum/t/214370/miljana-nikolic?page=7>, 18.4.2021); *Ti si glupa kao točak. Ne slušaš me. Glupačo* [*глупа жено] *glupa* (<https://www.srbijadanas.com/vip/zadruaga/glupaco-polivala-si-se-sampanjcima-i-krcima-mensur-urloao-na-minu-izneo-salve-uvreda-na-njen-racun-2020-07-08>, 14.10.2021); *ŽIVI BLAM, JADNICE* [*јадна жено] *JADNA!* *Miki i Suzana se SVAĐALI sve vreme tokom fotografisanja!* ([https://pink.rs/vesti/127187/Živi-blam,-jadnice-jadna!-miki-i-suzana-se-svađali-sve-vreme-tokom-fotografisanja!-\(video\)](https://pink.rs/vesti/127187/Živi-blam,-jadnice-jadna!-miki-i-suzana-se-svađali-sve-vreme-tokom-fotografisanja!-(video)), 22.12.2021).

Редупликацијом коренске морфеме у наведеним конструкцијама наглашава се афективна компонента и постиже сликовитост казивања.

Синтагму с описним придевом у функцији зависног члана није допуштено употребити уз односне придеве.¹⁰ Наиме, релациони атрибути (односни придеви и партиципски облици) долазе непосредно испред именица које

10 Под овим подразумевамо праве односне придеве (в. Пипер/Клајн 2013: 121–122), будући да речено не важи нужно за присвојне придеве, који имају „relativno slobodnu” дистрибуцију у односу на описне придеве (Белај/Куна 2013: 331), уп.: А иза другог осветљеног прозора, у соби претрпаној књигама и сликама *српских наиваца* [наивних људи] (М. Миленковић, II, 53); Напротив, грчки филозофи су радили до последњег дана а *сабински старци* [стари људи] су увек на послу при пољским пословима (Ј. Дучић, СД, 116); *Nepun sat docnije jedna olujačka starica* [стара жена], која није могла да спрва, приметила је ватру (И. Андрић, II, 230).

конституишу именовски израз јер је њихова међусобна спојивост (колокабилност) најужа (Пипер и др. 2005: 100). Другим речима, односни придеви морају стајати ближе именици него описни, јер су више повезани с идентификацијом¹¹ (Белаж/Куна 2013: 321):

Ništa nije teže ni strašnije nego gledati svet oko sebe očima *bivše lepoticе* [*лепе жене] (И. Андрић, П, 679); мора бити да сам имао упрепашћен изглед као жена оног *райноі богаташа* [*богатог човека] у возу (Д. Васић, С, 36); Поднела сам сезонце, војнике, / *срчане и йлућне болеснике* [*болесне људе], / љубретаре који тегле канте (Љ. Симовић, Ч, 13); Prema препорукама Nacionalnog vodiča за palijativno zbrinjavanje *onkoloških bolesnika* [*болесних људи] (НВДКлП, 145); Тога дана беше исплатио последњу рату *сеоском богаташу* [*богатом човеку] (М. Миленковић, П, 39); То пријатељевање између *studentske mladeži* [*младих људи] и *stariјег човека* išlo је u nekim plimama i osekama (И. Андрић, П, 469); а *narednih дана са filmsком млађаријом* [*младим људима] која кампује под маслинјацима и околним виноградима, *susretaće се i slavni montipajtonovac* (СрпКор).

11 Ради се о томе да „именици ће бити ближи они придјевни модификатори који означавају већи ступањ постојаности својства именичкога референта, једноставно зато што су непromјенјива својства у изравној вези с **идентификацијом** ентитета као таква; они означавају skup temelјних обилјежја, тј. ону критичну масу обилјежја по којој се ентитету осигурава разликовност према другим примјерцима исте категорије” (Белаж/Куна 2013: 320).

4. Закључак

У овом раду смо настојали да укажемо на нека синтаксичка ограничења која онемогућавају заменљивост лексичке јединице и њој конкурентне именичке синтагме.

Показује се да разматрана србистичка/сербокроатистичка литература посредно проблематизује међуоднос лексичке јединице и именичке синтагме, не третирајући га пак као конкуренцију. Запажања у вези са разликама између ових форми своде се претежно на диференцирање са стилско-семантичког аспекта, а од ограничења која онемогућавају њихову заменљивост, испитивана су у првом реду семантичка и творбена, док није поклањана пажња синтаксичким ограничењима.

Из проведеног истраживања, те на основу анализираних грађе, извели смо неколике закључке. У вези са синтаксичким ограничењима за употребу лексичке јединице испоставило се да се она не може употребити кад се зависни синтагматски члан и њему напоредни (не)конгруентни атрибут односе на исти референт; кад је зависни синтагматски члан одређен зависном реченицом, односно атрибутивом; кад заменица упућује на (не)зависни синтагматски члан. Замену лексичком јединицом онемогућава и употреба одређених прилога, односно бројева.

Кад су у питању синтаксичка ограничења за употребу именичке синтагме, замену блокира устаљена структура идиоматизованих спојева. Не долази до замене претпостављеном именичком синтагмом у случајевима где би информативно тежиште било на зависном синтагматском члану, што би захтевало његову експликацију или измену редоследа реченичних чланова. Замену именичком синтагмом може онемогућити синтаксичко окружење датих лексичких јединица, нпр. рекцијска допуна или употреба одређених придева.

Извори

- И. Андрић, З: Ivo Andrić, *Znakovi pored puta*, Beograd: Dereta, 2004.
- И. Андрић, П: Ivo Andrić, *Priče*, Beograd: Laguna, 5. izd., 2018.
- И. Андрић, ПА: И. Андрић, *Проклеја авлија*, Beograd: Laguna, 2015.
- Д. Васић, С: Драгиша Васић, *Сабране љриповејке*, Beograd: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- Ј. Дучић, СД: Јован Дучић, *Сабрана гела*, Beograd: Leo Commerce, 2014.
- В. Јеротић, М: Владета Јеротић, *Мудри као змије и безазлени као јолубови*, Beograd: Ars Libri – Задужбина Владете Јеротића, Партенон, 2009.
- М. Капор, Б: Момо Капор, *Белешке једне Ане*, Beograd: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- М. Миленковић, П: Милисав Миленковић, *Прсиен за Еву*, Beograd: Просвета, 2018.
- НВДКлП: Goran Milašinović (ur.), *Nacionalni vodič dobre kliničke prakse za dijagnostikovanje i lečenje raka dojke*, https://www.zdravlje.gov.rs/view_file.php?file_id=655&cache=sr.
- Б. Нушић, П: Бранислав Нушић, *Покојник*, Beograd: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- Р. Петровић, Лб: Растко Петровић, *Људи јоворе*, Beograd: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- РСАНУ: *Речник срјскохрвайској књижевној и народној језика*, I–XXI, Српска академија наука и уметности, Beograd, 1959–.
- РСЈ 2011: *Речник срјскоја језика*, Нови Сад: Матица српска.

- И. Секулић, КП: Исидора Секулић, *Кроника њаланачкој њродља*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- Љ. Симовић, Ч: Љубомир Симовић, *Чудо у шарјану*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- СрпКор: Корпус савременог српског језика (*СрпКор*), Група за језичке технологије Универзитета у Београду, <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus>, 2013.
- Б. Станковић, НК: Борисав Станковић, *Нечистиа крв*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- Б. Тирнанић, БП: Bogdan Tirnanić, *Beograd za početnike*, Beograd: Dereta, 2012.
- Д. Ђосић, К: Dobrica Ćosić, *Koreni*, Rijeka: OTOKAR KERŠOVANI, 1982.
- М. Црњански, С: Милош Црњански, *Друђа књиђа Сеода*, Београд: Учитељски факултет, [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.

Литература

- Ајдановић 2018: Милан Ајдановић, „Универбација у српској дневној штампи”, у: Amela Šehović (ur.), *Univerbacija/Univerbizacija u slavenskim jezicima*, zbornik radova sa Osamnaeste међународне научне конференције Комисије за творбу ријећи Међународног комитета слаvista, Сарајево: Slavistički комитет, 9–20.
- Барић 1987: Eugenija Barić, „Мосијски парњаци и њихова употреба”, *Rasprave. Ćasopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Vol. 13, No. 1, Zagreb, 9–18.

- Белај/Куна 2013: Branimir Belaj, Branko Kuna, „О когнитивним темелјима положаја модифкатора, детерминатора и квантификатора у именској синтагми”, *Rasprave. Ćasopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 39/2, Zagreb, 311–344.
- Грицкат 1983: Ирина Грицкат, „О прилозима у српскохрватској лингвистичкој науци”, *Јужнословенски филолої*, XXXIX, Београд, 1–41.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексиколоија српскої језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Драгићевић 2018: Рајна Драгићевић, *Српска лексика у њрошлости и данас*, Нови Сад: Матица српска.
- Ивић 1995: Milka Ivić, *О zelenom konju (Novi lingvistiĉki ogledi)*, Београд: Biblioteka XX vek.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, Други део, Суфиксација и конверзија (Прилози граматици српскога језика II), Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- Ковачевић 2015: Милош Ковачевић, *Стилистика и ѡрамаџика стилских фигура* (битно допуњено изд.), Београд: Јасен.
- Ненезић 2018: Sonja Nenezić, „Sintagma i tvorba rijeĉi”, u: Amela Šehović (ur.), *Univerbacija/Univerbizacija u slavenskim jezicima*, zbornik radova sa Osamnaeste Međunarodne nauĉne konferencije Komisije za tvorbu rijeĉi Međunarodnog komiteta slavista, Sarajevo: Slavistiĉki komitet, 290–299.
- Никитовић 2014: Зорица Никитовић, „Стилско-семантички аспекти деривације”, *Зборник Мајице српске за књижевност и језик*, 62/2, Нови Сад, 527–539.
- Пецо/Станојчић 1972: Asim Peco, Źivojin Stanojĉić (redaktori i urednici), *Enciklopedijski leksikon. Mozaik znanja. Tom 1 – Srpskohrvatski jezik*, Beograd: Interpres.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтакса савременоїа српскої језика: ѡпростја реченица*, Београд – Нови Сад : Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.

- Пипер/Клајн 2013: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Стојановић 1996: Smiljka Stojanović, *Binarne relacije posesije u engleskom i srpskohrvatskom jeziku*, Београд: Филолошки факултет.
- Стојановић 2000: Андреј Стојановић, „Конкурентност језичких средстава у научном стилу српског и руског језика (на синтаксичком нивоу)”, *Научни састајник слависта у Вукове дане*, 29/1, Београд, 275–285.
- Тошовић 2000: Бранко Тошовић, „Контраверзност језичке конкурентности”, *Научни састајник слависта у Вукове дане*, 29/1, Београд, 27–41.
- Ђорић 2008: Божо Ђорић, *Творба именица у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Tanja Ilić

ABOUT SOME SYNTACTIC LIMITATIONS DURING THE COMPETITION OF LEXICAL UNITS AND NOUN SYNTAGMAS

Summary

This paper points out to some syntactic limitations that prevent the interchangeability of a lexical unit and its competing noun syntagmas.

It is shown that the discussed Serbian/Serbo-Croatian literature indirectly problematizes the interrelationship between the lexical unit and the noun syntagma, without treating it as competition. Observations regarding the differences between these forms are mainly reduced to differentiation from the stylistic and semantic aspect, and in terms of the limitations that prevent their interchangeability, the semantic and word-formation ones were examined in the first place, while no attention was paid to syntactic limitations.

Several conclusions were drawn from the conducted research and based on the analyzed material. In connection with the syn-

tactic limitations for the use of the lexical unit, it turns out that it cannot be used when the dependent syntagmatic member and the preceding (non)congruent attribute refer to the same referent; when the dependent syntagmatic member is determined by a dependent sentence, that is, by an attributive; when the pronoun refers to a (non)dependent syntagmatic member. The use of certain adverbs, that is, numbers, prevents replacement by a lexical unit.

When it comes to syntactic limitations for the use of the noun syntagma, substitution is blocked by the established structure of idiomized compounds. There is no replacement by the assumed noun syntagma in cases where the informational focus would be on the dependent syntagmatic member, which would require its explanation or a change in the order of the sentence members. Replacement with a noun syntagma may be disabled by the syntactic environment of the given lexical units, e.g. rectional complement or the use of certain adjectives.

Key words: competition, lexical unit, noun syntagma, quasi-synonymy, syntactic limitations.

Тања З. Русимовић*
Гимназија „Бора Станковић” у Врању

УДК 811.163.41'367.333

ОДНОС ЕКВИВАЛЕНЦИЈЕ ИЗМЕЂУ АТРИБУТА/АТРИБУТИВА И ПРЕДИКАТИВА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Детерминација, тј. одређивање, односно, квалификација или идентификација у језику се постиже атрибуцијом и предикацијом, а ми у анализи истичемо однос еквиваленције ових синтаксичких функција. У раду се, дакле, разматра граматички, тј. морфосинтаксички статус именских речи које представљају модификаторе именског израза. С тим у вези, методом трансформационог теста идентификују се специфичности типова атрибут(ив)а на тај начин што се успоставља однос еквиваленције између атрибута (конгруентних и неконгруентних) и атрибутива на једној страни и предикатива просте реченице или зависносложене релативне клаузе на другој страни. Уз синтаксичке критеријуме релевантни су нам и семантички критеријуми када је реч о дихотомији одређеност/неодређеност.

Кључне речи: атрибут, атрибутив, предикатив, (не) одређеност, (не)референцијалност, (не)конгруенција, еквиваленција

1. Уводне напомене

Термин *атрибутив* потиче од латинске речи *attributum* која значи оно што је придодато чему другом, дакле то

---

* tanjarusimovic@yahoo.co.uk

је реч која се додаје именској речи како би је одредила. Атрибуту се приписује синтагматска функција. Стевановић их сврстава међу зависне чланове реченице које дели на одредбе и допуне, при чему атрибуте дефинише као речи у именичкој служби (Стевановић 1979: 48). Мразовић и Вукадиновић атрибуту приписују улогу зависног члана неке фразе, а као пример наводе именичку (Мразовић, Вукадиновић 1990: 35). За Владиславу Ружић и групу аутора атрибут представља „израз семантичког предиката који је уграђен у именски израз и уобличен као одредбени елемент у односу на главни именски израз” (Пипер и др. 2005: 93). Нада Арсенијевић чак наводи да је атрибут модификатор „којим се кроз обогаћивање конотације сужава денотација одговарајућег управног појма” (Арсенијевић 2007 :115). Ми бисмо били прецизнији ослањајући се на дефинисање појма атрибута као одредбе, тј. одређивања које нуди Филиповић – одређивање или детерминација у логици значи „поступак (супротан апстракцији) којим се сузује опсег одређеног појма додавањем ознака, а проширује његов садржај. Од ширег се добија ужи појам. *Детерминирајти* значи поближе одредити неки појам додавањем нових ознака” (Филиповић ред. 1989: 67). То онда значи да је *одређени (референцијални)* појам конкретан или индивидуализован у односу на *одређивани (неодређени референцијални или неререференцијални)* појам који је по правилу општи и апстрактнији. У значењу одређивања користи се и термин *квалификација*¹ (*иријисивање каквоће или својства, иријадање (или давање) имена чему*). У *ира-*

1 Термин који у синтакси означава одређене врсте структурне зависности једне граматичке јединице од друге. У неким традиционалним граматикама, на пример, за зависне елементе у именичкој синтагми (као што су придеви или предлошке синтагме) говорило се да „квалификују” одређују именицу (Кристал 1985: 136).

мајичкој дескрипцији термин атрибутив(иван) се „уопште не даје да значи улогу придева и именица када се јаве као модификатори ујавног члана именичке синтагме. На пример, црвена има 'атрибутивну' функцију у црвена столица, као и Јованов у Јованов шешир. Овај термин је у контрасту са предикативном функцијом тих речи, као у столица је црвена, шешир је Јованов” (Кристал 1985: 30). Тополинска наводи примере Узбуђени малишан допринио је родитељима и Човек са штићом није се ни домакао истичући да је идентификација учесника ситуације примарна улога синтагме узбуђени малишан и човек са штићом, а да је квалификација управних именица од секундарног значаја (Тополинска 1981: 7-8).

Детерминација, тј. одређивање, односно, квалификација или идентификација у језику се постиже атрибуцијом и предикацијом, а ми у анализи истичемо однос еквиваленције ових синтаксичких функција. Однос еквиваленције је бинарни однос једнакости. Међутим, када је реч о синтаксичким функцијама већ смо истакли да атрибут/атрибутив² имају синтагматску функцију зависног члана, док предикатив одликује функција дела именског предиката, тј. главног реченичног члана. Но, еквиваленција се управо може успоставити у домену одређивања именског израза додавањем модификатора, а то се постиже атрибуцијом једнако као и предикацијом.

У раду се, дакле, разматра граматички, тј. морфосинтаксички статус именских речи које представљају модификаторе именског израза. С тим у вези, методом трансформационог теста идентификују се специфичности типова атрибут(ив)а на тај начин што се успоставља однос еквиваленције између атрибута (конгруентних и неконгруентних) и атрибутива на једној страни и предика-

---

2 Апозиција и апозитив нису предмет наше анализе због ограничености форме рада.

катива просте реченице или зависносложене релативне клаузе на другој страни. Уз синтаксичке критеријуме релевантни су нам и семантички критеријуми када је реч о дихотомији *одређеност/неодређеност*.

И одређени и неодређени именски изрази могу се употребити и референцијално и неререференцијално, али када је реч о могућности, односно немогућности идентификовања референта³ именског израза, она се може манифестовати само у домену референцијалних употреба. То значи да се категорија *познатост/непознатост* као когнитивна категорија која се тиче могућности идентификовања референта именског израза може односити само на референцијалну употребу именског израза. Под *референцијалном употребом* подразумевамо ситуације када је ентитет контекстуално *одређен*, било да је претходно поменут, било да је учесницима у комуникацији познат на основу њиховог знања о ванјезичкој стварности, или пак може бити нов у дискурсу, те самим тим *неодређен* и непознат говорнику и/или саговорнику. У *неререференцијалним употребима* немогуће је говорити о познатости или непознатости денотата именског израза, „будући да у овом типу употреба референт није неки индивидуализован, односно просторно-временски делимитиран ентитет, који би се евентуално могао идентификовати” (Станојевић 2010: 124–125). Зато и сматрамо да када имамо нере-

3 У раду термин *референцијалност* користимо у значењу реално означеног ентитета једним *употребљеним* језичким изразом, разликујући термине референција и денотација на следећи начин: *референцију* одређујемо као релацију између једног *употребљеног* језичког израза и једног реалног њиме означеног ентитета док *денотација* представља релацију између једног језичког израза и једног ентитета који припада било стварном свету било могућим световима, тј. означава класу ентитета. Референција је тако актуелна денотација, она се односи на значење употребљеног израза у конкретном исказу.

ференцијалну употребу именског израза говоримо у ствари о *денојайу*.⁴

2. Типови атрибута у еквиваленцији са предикативом

Атрибуција је, дакле, специфичан синтаксички однос будући да се атрибут посредством именице, с којом чини ендоцентричну конструкцију, укључује у реченичну структуру. Ендоцентричне структуре представљају „групу синтаксички повезаних речи у којој је једна реч функционално еквивалентна групи као целини (тј. постоји одредив 'центар' или управни члан унутар групе, који има исту дистрибуцију као целина)” (Кристал 1985: 63).

М. Зника сматра да су сви атрибути конгруентни са управном именском речју, али то испољавају на различите начине. У том смислу она разликује оне атрибуте који то и морфолошки показују од оних који немају такву могућност (Зника 1987: 199). Терминолошка разлика типова атрибута у овом раду заснована је на граматичким особинама чланова синтагме те издвајамо конгруентне и неконгруентне атрибуте.⁵

4 Симић/Јовановић у својој граматици *Српска синтакса* (2002) користе термин *денојай* и за реално означене ентитете једним употребљеним језичким изразом, док Станојевић (2010) синонимно користи термине *денојай* и *референт*.

5 Стевановић је скренуо пажњу на атрибуте који не конгруирају са управном именицом, а темељно је проучавао различите семантичке типове неконгруентног атрибута Ковачевић (1981, 1981а, 1982, 1983). Станојчић и др, врши класификацију на придевски, падежни и рекцијски атрибут (Станојчић и др. 1989: 245). Симић разликује конгруенцијски и рекцијски атрибут (Симић 2000: 217). Придевски атрибут испред именице Пипер и др. одређују само као атрибут у ужем смислу, док за атрибуте који долазе након именице користе термин неконгруентни атрибут (Пипер и др. 2005: 67).

2.1. *Конгруентни айридути* јесу детерминанти, подређени чланови супстантивних синтагми, тј. придевске речи као одредбенице надређеног члана супстантивне синтагме, тј. именица или именичких заменица. Ови адјективи надређеном члану синтагме приписују свој садржај што се формално обележава конгруенцијом у роду, броју и падежу. То су придевске речи: придеви, придевске синтагме, придевске заменице и редни бројеви, као и број један у некардиналном значењу.

У анализи успоставићемо однос еквиваленције између придевских речи у функцији конгруентних⁶ атрибута и именског предикатива (примери од 1 до 5):

(1) *ова* марама : марама је *ова* : марама која је *ова**

(2) *моја* марама : марама је *моја* : марама која је *моја*

(3) *прва* марама : марама је *прва* : марама која је *прва*

(4) *бела* марама : марама је *бела* : марама која је *бела*

(5) *свилена* марама : марама је *свилена* : марама која је *свилена*

Придеви, нарочито описни квалификују именички појам, док присвојни придеви или заменице повезивањем са другим именичким појмом доприносе идентификовању именичког појма и његовог обима, што такође чине и остале придевске заменице и редни бројеви.

Веза ових конгруентних атрибута је већа или мања са именицом, те то утиче на распоред атрибута када су у низу уз именицу (пример 6):

(6) *ова моја прва бела (и) свилена марама*

6 Поред атрибута који конгруирају са субјектом, конгруенцију са субјектом остварује и глаголски предикат. Комплексност те конгруенције очитује се у изразима са координираним субјектом. У експерименталним истраживањима установљено је да „линеарна блискост чланова координираног субјекта са предикатом има значајан утицај приликом одређења контролора слагања, те да се слагање дешава и на интерфејсу са фонологијом” (Митић 2020: 127).

Употребићемо овај атрибутски низ као предикативни:

(7) марама је ова моја (прва*) бела (и) свилена /
марама која је ова моја прва бела (и) свилена*

Иако је свака придевска реч, осим референцијалне заменице (види пример 1), функционална као предикатив засебно, у низу то није случај, добијамо исказ који је на граници комуникативности (примери 7). Тек у прерасподели придевских речи и то тако да идентификационе остају атрибути, а квалификативне постају предикативи, добијамо исказ који је комуникативно прихватљив (то су примери од 8 до 12):

(8) ова моја прва марама је бела (и) свилена

(9) ова марама је моја прва бела (и) свилена

(10) *моја њрва* марама је ова бела (и) свилена

(11) *њрва* марама је ова моја бела (и) свилена

(12) *моја* марама је ова (*њрва*) бела (и) свилена

Такође, комуникативан је и исказ у којем су квалификативне придевске речи у функцији атрибута, док су идентификационе у функцији предикатива (примери 13 и 14):

(13) *свилена* марама је ова моја (*њрва*)

(14) *бела* марама је ова моја (*њрва*)

Дакле, анализирали смо однос еквиваленције између конгруентних атрибута и именског предикатива и без обзира на то што придевске речи у функцији атрибута конгруирајући са именицом коју одређују могу бити у било ком падежу, однос еквиваленције моћи ће се пратити само када је именица као централни конституент синтагме у номинативу, односно у функцији граматичког субјекта те је транспозицијом придевских речи у именски предикатив остварена еквиваленција њихове падежне форме.

Дакле, однос еквиваленције успоставља се између конгруентних атрибута у номинативу, тј. уз граматички

субјекат и предикатива у номинативу у оквиру именског предиката просте реченице или рестриктивне релативне клаузе. Значења граматичког субјекта су разноврсна, поред атрибута и неглаголским, тј. „копулативним конструкцијама се субјекатски појам квалификује, категоризује или идентификује, једном речју класификује” (Алановић 2019: 47). У овим позицијама конгруентни атрибут, и оба предикатива представљају семантичку синонимију. Уколико је на делу језичка економија, поставља се питање смисла ове синонимије. Одговор нам је понудила парадигма именских речи, те еквиваленцију успостављамо и када је супстантивна синтагма у неком косом падежу, тј. у некој другој функцији осим граматичког субјекта (примери од 15 до 19):

15) *Од ове мараме се не одвајам* : *Од мараме која је ова** не одвајам се.

16) *Мојој марами се диве* : *Марами која је моја*, диве се.

17) *Прву мараму волим* : *Мараму која је прва*, волим.

18) *Са делом марамом идем у школу*: *Са марамом која је бела*, идем у школу.

19) *О свилоној марами ти говорим* : *О марами која је свилена*, говорим ти.

Овим примерима илустровали смо однос еквиваленције који се сада успоставља између супстантивних синтагми са управном речју (марама) која може бити у било ком косом падежу (предлошком или беспредлошком) и у примеру 15 једино је блокиран однос еквиваленције употребом референцијалне заменице у функцији предикатива. У примерима леве колоне одредбе су конгруентни атрибути, а у десној колони једино су могуће рестриктивне релативне клаузе са именским предикатом, односно придевским речима у предикативу. Конгруенција предикатива у релативној клаузи остварује се

са релативизатором *који* у номинативу и у функцији граматичког субјекта, који се односи на именицу *марама* и заступа је у зависној клаузи.

2.2. *Неконгруентни ајрибуџи* такође јесу детерминанти, подређени чланови супстантивне синтагме у предлошком или беспредлошком падежном облику супстантивне речи или прилога. Неконгруентни атрибут је „секундарна синтаксичка категорија настала у процесу синтаксичке и лексичко-синтаксичке деривације, односно функционалне и категоријалне транспозиције врста ријечи” (Ковачевић 1982, 2015: 14). То значи да је атрибутска функција супстантивне и адвербијалне категорије речи заправо секундарна јер ове речи преузимају функцију инхерентну адјективној категорији речи. Ковачевић наводи да су готово сви неконгруентни атрибути кондензатори реченичког значења, но разликује „пут настанка супстантивних неконгруентних синтагми с конкретном (предметном) именицом или именичком замјеницом као детерминатом од оних са девербативном или деадјективном именицом као детерминатом” (Ковачевић 2015: 14-15).

Супстантивне неконгруентне синтагме с конкретном именицом или заменицом настале су „елидирањем комуникативно, а најчешће и стилски, редундантних елемената (конституената) исходишне вербалне структуре” (Ковачевић 2015: 15), односно, просте реченице или зависносложене адјективне релативне клаузе са именским предикатом. То значи да се однос еквиваленције може успоставити и на релацији: неконгруентни атрибут - предикатив просте реченице - предикатив адјективне релативне клаузе (пример 20):

20) *Марама око враџа* : *марама је око враџа* : *марама која је око враџа*

На овом ступњу анализе треба поменути да именски предикатив никако није резервисан само за употребну

вредност номинатива, како то тврде традиционалне граматице српског и/или хрватског језика, већ и именице у било ком падежном и предлошкопадежном облику могу вршити функцију предикатива и то именског како доказује Ковачевић (2022: 115-129), не прилошког како се наводи у досадашњој литератури (види Станојчић/Поповић 1989, 2012, Пипер 2005). За нашу анализу релевантан је став „ако термин *именски* предикат морфолошки упућује само на именске врсте ријечи (именице, замјенице, придјеве и бројеве), тј. мотивисан је само именским ријечима, онда аналогно термин *прилошки* предикат може упућивати само на прилошке ријечи (а између врста ријечи то су само прилози), тј. може бити мотивисан само прилозима као врстом ријечи” (Ковачевић 2022: 124).

Но вратимо се на пример (20): оваква синтаксичка синонимија могућа је само када је управни члан у номинативу, односно у функцији граматичког субјекта. Супстантивне неконгруентне синтагме у парадигми показују специфичност да се управни члан синтагме мења по падежима, док је зависни члан синтагме непроменљив (марама *око враиша*, од мараме *око враиша*, марами *око враиша*, мараму *око враиша*, са марамом *око враиша*, о марами *око враиша*). То значи да се однос еквиваленције у парадигми неконгруентне синтагме може успоставити само са синтагмом чији је детерминант адјективна релативна клауза са предикативом (примери од 21 до 25):

21) од мараме *око враиша* : од мараме која је *око враиша*

22) марами *око враиша* : марами која је *око враиша*

23) мараму *око враиша* : мараму која је *око враиша*

24) са марамом *око враиша* : са марамом која је *око враиша*

25) о марами *око враиша* : о марами која је *око враиша*

Тај предикатив је непроменљив као и неконгруентни атрибут и такође не конгруира са граматичким субјектом

зависне клаузе који илуструје релативизатор *који*. Наведено је могуће зато што релативизатор *који* заступа именицу марама која је део надређене клаузе.

Прагићемо раличите подтипове неконгруентних синтагми с конкретним именицама према семантичком критеријуму:

К(а) карактеристичне појединости:

марама *на ӣрује* : марама је *на ӣрује* : кућа која је *на ӣрује*;

К(б) посесивности: марама *моје даке* : марама је *моје даке* : марама која је *моје даке* (?);

К(в) партитивности: почетак *књиџе* : почетак је *књиџе** : почетак који је *књиџе**;

К(г) намене: цвеће *за девојку* : цвеће је *за девојку* : цвеће које је *за девојку*;

К(д) узрока: мрља *од масџила* : мрља је *од масџила* : мрља која је *од масџила*;

К(ђ) места: кућа *крај иуџа* : кућа је *крај иуџа* : кућа која је *крај иуџа*;

К(е) времена: дан *уочи ӣразника* : дан је *уочи ӣразника* : дан који је *уочи ӣразника*.

Наведени подтипови неконгруентних синтагми са конкретним именицама као управним чланом синтагме (од К(а) до К(е)) илуструју однос еквиваленције атрибута и предикатива просте и рестриктивне релативне клаузе у готово свим значењима осим у значењу партитивности (К(в)). Неконгруентне синтагме у значењу партитивности нису кондензатори реченичног значења, те и реконструисани примери са предикативом нису граматични.

Супстантивне неконгруентне синтагме са девербативном и деадјективном именицом као детерминатом настале су номинализацијом и то синтагме са девербативном именицом номинализацијом реченице са глагол-

ским предикатом или глаголске синтагме (људи долазе → долазак *људи*; отићи у град → одлазак у *град*); док су синтагме са деадјективном именицом настале номинализацијом реченице с придевом као предикативом или конгруентним атрибутом супстантивне синтагме (плаво небо/ небо је плаво → плаветнило *неба*) (види Ковачевић 2015: 18).

Прагићемо различите подтипове и неконгруентних синтагми с девербативним (а-и) и деадјективним именицама (ј) према семантичком критеријуму:

Д(а) субјекатског значења: залазак *сунца* : залазак је *сунца** : залазак који је *сунца*;

Д(б) објекатског значења – ближег: читање *књиџе* : читање је *књиџе** : читање које је *књиџе*;

Д(в) објекатског значења – даљег: брига за *сина* : брига је за *сина* : брига која је за *сина*;

Д(г) месног: лет *изнад града* : лет је *изнад града* : лет који је *изнад града*;

Д(д) временског: долазак *након исјиџа* : долазак је *након исјиџа* : долазак који је *након исјиџа*;

Д(ђ) узрочног: оговарање *из зависџи* : оговарање је *из зависџи* : оговарање које је *из зависџи*;

Д(е) намерног: долазак *ради девојке* : долазак је *ради девојке* : долазак који је *ради девојке*;

Д(ж) начинског: рад *без журбе* : рад је *без журбе* : рад који је *без журбе*;

прилогом: певање *ујлас* : певање је *ујлас* : певање које је *ујлас*;

Д(з) социјативног: сусрет с *џријашељем* : сусрет је с *џријашељем* : сусрет који је с *џријашељем*;

Д(и) значења средства: превоз *камионом* : превоз је *камионом* : превоз који је *камионом*;

Д(ј) носиоца особине: белина *снеја* : белина је *снега** : белина која је *снега*;

Наведени подтипови неконгруентних синтагми са девербативним и деадјективним именицама као управним чланом синтагме (примери од Д(а) до Д(ј)) илуструју однос еквиваленције атрибута и предикатива просте реченице и рестриктивне релативне клаузе у већини значења осим у субјекатском и значењу правог објекта девербативних именица, као и у значењу носиоца особине деадјективних именица (примери Д(а), Д(б) и Д(ј)). Дакле, значење даљег објекта и прилошкоодредбена значења неконгруентног атрибута могу се у односу еквиваленције илустровати и предикативима просте реченице и зависноложене адјективне клаузе. Наглашавамо поново, ови предикативи јесу именски, тј. именски предикатив осим номинатива има и употребну вредност свих осталих косих беспредложних или предложних падежа, осим другог примера означеног као Д(ж) где је неконгруентни атрибут изражен прилогом, те су и предикативи прилошки.

2.3. Атрибутив⁷ је биноминална именичка синтагма и оваква синтаксичка конструкција налази се на прелазу између атрибута и апозиције. Поред тога у литератури је и дилема у вези са тим која од именица је управни, а која зависни члан ове синтагме. Хијерархијска структура свих биноминалних синтагми са односом шири + ужи појам јесте хипонимијски: надређени (шири) појам је у функцији хиперонима, а подређени (ужи) појам је хипоним (види Ковачевић 2019: 8-10). Тако да уз логичко-се-

---

7 Стевановић их међу првима назива атрибутивима, аналогно апозитиву, а могли би се звати и именички атрибути (Стевановић 1979: 63). Симић сматра да је атрибутив напоредни адлокатив као и апозиција, али са семантичког гледишта то је подређена номинацијска јединица чији је садржај у високој мери интегрисан у значењско поље управне речи. По првој особини атрибутив подсећа на апозицију, а по другој на атрибут (Симић 1999: 238).

мантички критеријум детерминације ширег појма ужим, уз наведени критеријум хипонимијске инклузије, као и уз критеријум (не)рестриктивности издвајамо подтип 1 (примери 26 и 27):

26) змија *оџировница* : змија је *оџировница* : змија која је *оџировница*

27) пас *луџалица* : пас је *луџалица* : пас који је *луџалица*

Именицом у постпозицији као одредбеницом сужава се значење прве именице као управног дела синтагме. Дакле, рестриктивна улога деадјективне именице *оџировница* и девербативне именице *луџалица* сврстава их у атрибутиве у атрибутој функцији. Ови атрибутиви конгруирају са управном именицом у роду, броју и падежу, а то значи да је потпуна конгруенција задржана из дубинске структуре ових синтагми (отровна змија) и делимична (пас је лутао). У наведеним синтагмама остварен је однос еквиваленције атрибутива и предикатива просте реченице и рестриктивне релативне клаузе. Пратимо овај однос у парадигми:

26а) Од змије *оџировнице* : од змије која је *оџировница*

27а) Псу *луџалици* : псу који је *луџалица*

Дакле, овај подтип атрибутива конгруира са именицом коју одређује, а однос еквиваленције успоставља се само са рестриктивном релативном клаузом где предикатив остаје у номинативу, тј. не конгруира са именицом коју одређује у надређеној клаузи, већ са релативизатором *који*, који заступа ову именицу у релативној клаузи и у функцији је субјекта.

Други подтип атрибутива представљају титуле, називи сродства и друге квалификације које се исказују именицама у претпозицији, како тврди већина лингвиста: *баба* Мара, *линџисџ(а)* Ковачевић, *село* Мали Мокри Луг, *џрад* Сремски Карловци. Конгруенција код ових атрибутива је делимична. То значи да је у неким приме-

рима попут баба Мара потпуна, тј. и у роду, и у броју, и у падежу (мада имамо паралелу са полусложеницом у којој је прва именица непроменљива у парадигми (бабе Маре: баба-Маре, баби Мари : баба-Мари). Но, у атрибутиву село Мали Мокри Луг именице не конгруирају у роду, разлог томе је што је категорија рода код именица класификациона, а не морфолошка категорија, те изостаје усклађивање, док у атрибутиву *џраг* Сремски Карловци именице не конгруирају у броју јер назив Сремски Карловци је именица *pluralia tantum*. Када је реч о конгруенцији у падежу, у парадигми се именица која означава шири појам (село, град) мења, док вишечлани назив као ужи појам када је самостално употребљен такође се мења по падежима, но, као део атрибутивне синтагме губи то својство: у Малом Мокром Лугу, у Сремским Карловцима : у селу Мали Мокри Луг, у граду Сремски Карловци. Иако вишечлани посебни назив чини атрибутивну конструкцију комплексном, то није једини разлог за одсуство конгруенције у падежу. Идентична ситуација је и у примерима: планина Копаоник (на планини Копаоник : на Копаонику), река Рзав (на реци Рзав : на Рзаву) град Јагодина (у граду Јагодина : у Јагодини). У овим атрибутивним конструкцијама конгруенцију у падежу у парадигми омета неконгруенција у роду или броју ових именица. Зато атрибутиве Ковачевић назива полуконгруентним конструкцијама (Ковачевић 2019 : 50).

Дакле, уколико је надређени члан *огређени* појам (властита именица или именица ужег појма) онда је синтагма апозицијска, те је семантички еквивалент апозицијској именици нерестриктивна релативна клауза. Уколико је надређени члан синтагме *неогређени* појам (апелативи са значењем ширег појма), синтагма је атрибутивна јер ужи појам (властита именица или заједничка) врши атрибутивску функцију. Еквивалент атрибутиву је рестриктивна релативна клауза (види Ковачевић 2019: 14-15). То значи

да контекст (језички или ванјезички) фокусира једну од именица као надређену (пример 28):

28) *лӣн̄вист̄а* Ковачевић : Ковачевић је *лӣн̄вист̄а*:

Ковачевић, који је *лӣн̄вист̄а*, (уредио је Зборник са научног скупа о српском језику);

Надређени члан је одређени (властита именица Ковачевић), те је атрибутив *лӣн̄вист̄а* са апозитивном функцијом. Но, узмемо ли у обзир заједничко знање који говорници српског језика деле и семантички критеријум јединствености можемо и синтагму са властитом именицом као надређеном одређивати рестриктивном релативном клаузом. То нису чести изрази, али су могући и односе се на ситуације у којима „властита именица може упућивати на више јединичних ентитета, а адјективном клаузом се издваја један” (Русимовић 2013: 203) ову појаву илуструје пример:

28а) Ковачевић који је *лӣн̄вист̄а*, (а не драмски писац).

Наводимо и пример (29) у којем је надређени члан синтагме неодређени (шири) појам:

29) лингвиста *Ковачевић* : лингвиста је *Ковачевић* : лингвиста који/какав је *Ковачевић* (а не Белић)

У овом примеру властита именица Ковачевић врши атрибутску функцију, односно еквивалентна јој је рестриктивна релативна клауза.

Као трећи подтип атрибутива издвајају се, према Поповићу (види Станојчић/Поповић 1989/2012: 276), називи књига, уметничких дела, часописа, институција: роман „Сеобе”, слика „Доручак на трави”, часопис „Наш језик”, бутик „Две шмизле”, Гимназија „Иво Андрић” у којима се посебни називи у писању стављају под наводницима (или курзивом издвајају) и где је у парадигми такође нарушена конгруенција у падежу, што због неконгруенције у роду, што због вишечланог посебног назива: у роману „Сеобе”: у „Сеобама”; у часопису

„Наш језик” : у „Нашем језику” ; у бутику „Две шмизле” : у „Двема шмизлама”*; а неретко конгруенцију у падежу омета непроменљива именица страног порекла која се није адаптирала структури српског језика: у парфимерији „Кристалел” : у „Кристалелу”*. Поповић, овај подтип атрибутивних конструкција одређује тако да посебни назив који следи након општег јесте атрибутив:

30) часопис „Наш језик” : часопис је „Наш језик” : часопис који/какав је „Наш језик”

Наведени пример (30) илуструје рестриктивну функцију овако употребљене атрибутивне конструкције, што значи да је као надређени појам употребљена неодређена именица ширег значења:

30а) Часопис какав је „Наш језик”, а не „Наслеђе”.

Но, као и у примерима другог подтипа атрибутивних конструкција могуће је као надређени појам употребити посебан назив, тј. именицу или синтагму ужег значења *часопис* „Наш језик” и да она има рестриктивну функцију (пример 31):

(31) „Наш језик” који је часопис, (а не уџбеник);
или нерестриктивну функцију (пример 31а):

(31а) „Наш језик”, који је часопис (Института САНУ, излази три пута годишње).

Рестриктивност/нерестриктивност релативне клаузе зависи од критеријума јединствености у значењу именичке синтагме, чему доприноси контекст, односно, (не) рестриктивност је могуће правилно идентификовати тек на нивоу дискурса, и то на основу прагматичке вредности именичке синтагме.

Закључак

У раду смо анализирали однос еквиваленције који се може успоставити између различитих типова и под-

типова атрибута (конгруентних и неконгруентних) и атрибутива (полукогруентних) на једној страни и предикатива просте реченице или зависносложене зависне клаузе на другој страни. Једино када су наведени атрибут(ив)и зависни део субјекатске синтагме еквиваленција се успоставља и са предикативом просте и са предикативом релативне клаузе. Уколико супстантивна синтагма има друге функције у реченици, онда је једино могућ однос еквиваленције са предикативом зависносложене релативне клаузе. Предикатив релативне реченице или конгруира са релативизатором који има субјекатску функцију и који заступа именицу из надређене клаузе, или остаје непроменљив као и неконгруентни атрибут.

Анализа је показала да се однос еквиваленције нарушава уколико се употребљава референцијална именица у функцији конгруентног атрибута и предикатива релативне клаузе, затим уколико ту позицију попуњава неконгруентна синтагма у значењу партитивности, као и девербативна именица у субјекатском и значењу правог објекта; и на крају, деадјективна именица у значењу носиоца особине.

У именичким синтагмама са атрибутивима, односно у другом и трећем подтипу ових конструкција који ће члан синтагме бити надређени зависи од контекста. Такође, контекст утиче да поједини атрибутиви врше рестрикцију, тј. имају атрибутску функцију, док поједини имају статус нерестриктивног зависног члана, односно имају апозитивну функцију. Однос еквиваленције може се успоставити у оба случаја.

Литература

Алановић 2019: „Значење граматичког субјекта”, Београд, *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане*, Vol. 48/1, МСЦ, 41-51.

- Арсенијевић 2007: Н. Арсенијевић, „Падежни неконгруентни атрибути у језику Стевана Сремца”, Нови Сад: *Лингвистичке свеске* 6, 116-138.
- Зника 1987: М. Зника, „Један поглед на 'sročne' i 'nesročne' attribute”, *Rasprave*, Zagreb, Zavod za jezik 13, 191-201.
- Ковачевић 2015: М. Ковачевић, „Семантички типови неконгруентних атрибута српскохрватског језика”, *Кроз синтагме и реченице*, 2. издање, Београд, Јасен, 13-15.
- Ковачевић 2019: М. Ковачевић, „Статус атрибутива међу одредбама у словенским језицима”, Београд, *Научни сасџанак слависта у Вукове дане*, Vol. 48/1, МСЦ, 5-18.
- Ковачевић 2022: М. Ковачевић, „Шта је то прилошки предикат”, Београд, *Српски језик: сџудије српске и словенске*, Vol. 27, 115-129.
- Кристал 1985: D. Kristal, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Београд: Nolit.
- Митић 2020: И. Митић, „Разрешено слагање и слагање глагола са последњим чланом координираног (не)модификованог субјекта кога чине први члан средњег и други члан женског рода”, Београд, *Српски језик: сџудије српске и словенске*, Vol. 25, 203-220.
- Мразовић, Вукадиновић 1990: Р. Mrazović, Z. Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Novi Sad, Sremski Karlovci: Dobra vest, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Пипер и др. 2005: П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић, *Синџакса савременога српског језика: џросџа реченица*, Београд, Нови Сад: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- Русимовић 2013: Т. Русимовић, „Рестриktivност адјективних клауза са властитом именицом у антецеденту”, у: Зборник радова са међународног научног скупа: *Традиција и иновације у савременом српском језику*, Крагујевац, Филолошко-уметнички факултет, 195-205.
- Симић 1999: Р. Симић, *Основи синџаксе српскога језика I: Теорија исказних форми*, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Никшић: Јасен.

- Симић 2000: Р. Симић, *Основи синџаксе српској језика*, Београд, Филолошки факултет.
- Симић, Јовановић 2002: Р. Симић, Ј. Јовановић, *Српска синџакса I-II*, Београд, Никшић: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Јасен.
- Станојчић, Поповић 1989/2012: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Грамаџика српској језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд – Нови Сад: Завод за издавање уџбеника и наставна средства.
- Станојевић 2010: В. Станојевић, „О неким аспектима референцијалности у француском и у српском језику”, у: М. Ковачевић (ред.), *Инџердисџиџлинарности и јединствено савремене науке*, књ.4, том 1, Универзитет у Источном Сарајеву, Пале, 123–135.
- Стевановић 1979: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II (синџакса)*, Београд, Научна књига.
- Тополинска 1981: З. Тополинска, „Рестриџија насупрот апозиџије: две врсте атрибута имениџке синџагме”, *Јужнословенски филолоџ*, XXXVII, 1–11.
- Филиповић (ред.) 1989: V. Filipović, *Filozofijski rječnik, treće dopunjeno izdanje*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Tanja Rusimović

EQUIVALENCE RELATIONSHIP BETWEEN ATTRIBUTES AND PREDICATIVES IN THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

Determination, that is, qualification or identification in language is achieved by attribution and predication. The paper emphasizes the equivalence relation of these syntactic functions. In the analysis, therefore, it is considered grammatically, i.e. morphosyn-

tactic status of nouns representing modifiers of the noun phrase. In this regard, the transformation test method identifies specific types of attribute(iv) in such a way that an equivalence relation is established between attributes (congruent and incongruent) and attributives on one side and the predicate of a simple sentence or a dependent relative clause on the other. Along with syntactic criteria, semantic criteria are also relevant to us when it comes to the definiteness/indeterminacy dichotomy.

If the mentioned attribute (iv) is a dependent part of the subject phrase, equivalence is established both with the predicate of the simple and with the predicate of the relative clause. If the substantive phrase has other functions in the sentence, then the only possible relationship is equivalence with the predicate of the dependent relative clause. The predicative of the relative clause either congrues with the relativizer which has a subjective function and which represents the noun from the superordinate clause, or remains invariant as an incongruent attribute. The analysis showed that the equivalence relation is violated if a referential pronoun is used in the function of a congruent attribute and a predicate of a relative clause, then if that position is filled by an incongruent syntagm in the meaning of partitiveness, as well as a deverbative noun in the meaning of the subject and the real object; and finally, a deadjective noun in the sense of the bearer of a feature. In noun phrases with attributives, that is, in the second and third subtypes of these constructions, which member of the phrase will be superior depends on the context. Also, the context influences certain attributes to be restrictive, i.e. have an attributive function, while some have the status of a non-restrictive dependent article, that is, they have an appositive function. An equivalence relation can be established in both cases.

Key words: attribute, attributive, predicative, (in)determinacy, (in)referentiality, (in)congruence, equivalence

Илијана Р. Чутура*
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука, Јагодина
Катедра за филолошке науке**

УДК 811.163.41'367.624

ПРИЛОШКИ ИЗРАЗИ СА ЗНАЧЕЊИМА НЕИЗРАЗИВИМ ПРИЛОЗИМА

У раду се издвајају типови прилошких израза који нису заменљиви прилозима или су то само делимично. Издвојена су четири таква типа: (а) прилошки изрази код којих је вишелексемност диктирана ортографским правилима растављеног писања; (б) изрази који су делимично синонимни одређеним прилозима; (в) изрази који компензују недостатак прилога одређеног значења у неком микросистему лексичких прилога или у неком од прилошких семантичких (суб)поља; (г) прилошки изрази који компензују непостојање прилошких лексема за читава семантичка (суб)поља.

Кључне речи: прилошки изрази, прилози, еквиваленција, супституентност, семантичко поље.

1. Уводне напомене

Предмет овога рада јесу прилошки изрази који немају једнолексемских (прилошких) еквивалената. Пре-

---

* ilijana.cutura@gmail.com

** Реализацију овог истраживања финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор бр. 451-03-68/2022-14/ 200140).

цизније, у раду се бавимо типовима међуодноса оваквих прилошких израза и система прилога у савременом српском језику. Ова типологија изведена је по критеријумима степена (не)еквивалентности прилога и прилошких израза, обухватања одређених значења и значењских комплекса у којима су прилошки изрази једино средство прецизног изражавања значења – или једино средство уопште. Тако је појава неизразивости прилошких значења прилозима, односно њихове изразивости прилошким изразима којима се компензују празна места у систему прилога, хијерархизована и обухвата следеће типове:

(а) правописна норма појављује се као нестабилни регулатор једнолексемности, тј. ортографским правилима одређује се (и често повремено мења) статус истоконпонентних јединица

(б) прилошки изрази који се само делимично могу заменити прилогом, при чему прилошки изрази имају прецизнија значења, а заменом једнолексемским парњаком често се губи важна семантичка компонента

(в) прилошки изрази без једнолексемског еквивалента, када прилошки израз попуњава место упражњено непостојањем одређеног прилога у оквиру семантичког поља у којем су прилози иначе заступљени

(г) прилошки изрази компензују непостојање прилошких лексема за читава семантичка (суб)поља.

Типологија је урађена на основу анализа које су спроведене на функционалностилски разноврсном корпусу стандардног савременог српског језика. Другим речима, рад синтетизује резултате претходних истраживања доносећи типологију којој се до сада није посвећивала већа пажња.

У нашој докторској дисертацији (2010) и у истоименој монографији насталој на основу ње (Чутура 2020), као и у раду о заменичким прилошким изразима којима

се изражавају значења неизразива прилозима (Чутура 2010), регистровани смо и прилошке изразе који нису заменљиви прилозима у оквиру одређених семантичких поља и значења. Бавећи се перифрастичким прилозима у немачком и српском језику, Недељковић (2023) издваја разлоге употребе перифрастичких прилога у оба језика. У прву групу разлога, које одређује као лексичке, сврстава управо „попуњавање празног места у систему”. Као факторе који могу утицати на ову појаву издваја: 1) семантичке (померање значења постојећег прилога, несинонимичност аналитичке и синтетичке форме као у примерима: *с муком* ≠ *мучно*; *с досагом* ≠ *досадно*), 2) текстуалне (кохезионе) као код парова *јуче* и *йрејћхогној дана*, *йролејћос* / *лејћос* / *јесенас* / *зимус* према немачким *diesen Frühling* / *Sommer* / *Herbst* / *Winter*, „од којих су први карактеристични за деиктички, а други за анафорски тип упућивања”, 3) лексикографске („прилог није лексикализован, и поред чињенице да постоји продуктиван творбени образац за његово грађење”), 4) фонетске (регистрован је један пример из немачког језика), 5) ортографске (условљеност састављеног или растављеног писања правописном нормом). У другој групи (разлози који доводе до употребе перифрастичког прилога уместо еквивалентног лексичког прилога) најзначајнији су, по нама, семантички разлози. Као и у анализи прилошких израза у савременом српском језику (Чутура 2020), и Недељковић (2023) овде истиче могућности нијансирања и далеко веће прецизности значења прилошких израза. Те могућности потичу од самог састава прилошких израза и потенцијала избора и варирања елемената, и то не само обавезних, оних којима се изражавају категоријална, диференцијална и релациона сема (в. Ковачевић 2007: 11–48), него и факултативних.³

3 Недељковић (2023) наводи и стилистичке факторе употребе

2. Типологија прилошких израза са значењима неизразивим прилозима

Термин *прилошки израз*, иако се дуго употребљавао без прецизног одређења, како за различите вишелексемске јединице адвербијалног значења, тако и за саме прилоге,⁴ добио је у србистици своје устаљено и прецизно значење. Прво помињање овог термина са значењем јединица које су семантички еквивалентне одређеном прилогу Ковачевић (2007) бележи код Белића, али га управо Ковачевић прецизно одређује, а тиме и укључује у терминолошки систем србистике. Најпре дефинише разликовну црту између прилошких израза и било

перифрастичких прилога, којима се у овом раду не бавимо, као и (морфо)синтаксичке (зависне од реченичне структуре и других фактора). У трећој групи издваја разлоге уланчавања лексичког и истозначног перифрастичког прилога (типа где и на ком месту). Реч је, дакле, о спојевима који подразумевају делимичну или потпуну семантичку редупликацију при којој прилошки декомпозици, иако по својој природи нису стилематични, могу добити стилску вредност у одређеним контекстима (Недељковић 2016). Тим комбиновањима долази до кумулације (в. Ковачевић 2000: 145–157), те таутологије или плеоназма, који „могу бити како стилске фигуре тако и стилске погрешке” (Ковачевић 2003: 265). Дакле, њихов нормативни аспект немогуће је одређивати једнозначно и мимо контекста (в. и: Ристић 1990: 117; Чутура 2012).

- 4 Према И. Грицкат (1983), још је Вук Караџић у *Писменици србскога језика* из 1814. регистровао и прилошке изразе. Термин наводи Р. Симеон (Симеон 1969, s. v. *приложни*), али укључујући у њега и слободне падежне адвербативе и синтагме с глаголским прилозима. И Стевановић употребљава термин *прилошки израз*, говорећи о разлици између истокомпонентних јединица парова типа *за сада* и *засада* (Стевановић 1991 I: 378). Пипер употребљава термин „прилошки израз” како би вишелексемске јединице искључио из предмета своје монографије (Пипер 1988). У смислу прилошке лексеме синтагму „прилошки израз” употребљава М. Ивић (Ивић 2008).

које конструкције или синтагме адвербијалног значења, истичући да је састав прилошких израза готово непроменљив, тј. да су односи између њихових елемената готово блокирани (Ковачевић 1986; Ковачевић 2012;⁵ Ковачевић 2007: 11–48).

Међутим, за питање којим се овде бавимо далеко је значајније разликовање прилошких израза у другом правцу – од декомпонованих прилога.⁶ Наиме, појам *прилошки израз* шири је од појма *декомпоновани прилог*, односно декомпоновани прилози су само они прилошки изрази који имају своје прилошке еквиваленте. Изван опсега термина *декомпоновани прилог* остају, дакле, они прилошки изрази који немају једнолексемске еквиваленте.

---

5 Реч је о монографији *Узрочно семантичко поље* која је први пут објављена 1988. године.

6 Ковачевић пише и о овој разлици у поменутом раду (Ковачевић 2007), а Д. Кликовац (1998: 20), говорећи о „експлицитној категоризацији”, напомиње да „експлицитној категоризацији подлежу и придевски и прилошки појмови: тако *велики* постаје *великих размера*, *сиорије* – *усиореним шемјом*, а *шито више* – у *шито већем обиму*” (Кликовац 1998: 20). И М. Радовановић се бави овим јединицама, те дефинише лексичко-семантичку структуру (синтагматског) декомпонованог прилога: прилошка лексема „мења свој прилошки статус у придевски (са улогом детерминатора), при чему, по једном такође веома продуктивном обрасцу, оно опште, инхерентно, неутуђиво својство појма (= ’квалитета’, ’начина’ или сл.), што се том декомпонованом прилошком лексемом денотира, бива сада исказано експлицитном (и при том обавезно апстрактном) именичком лексемом у одговарајућем падежном конструкционом лику” (Радовановић 2004: 215). Како се показује, дакле, низ истраживања, и пре дефинитивног ограничења самога термина „прилошки израз”, а и после тога, парцијално су се бавила карактеристикама прилошких израза – у оквиру питања одређених падежа (Батистић 1972; Арсенијевић 2003; Фелешко 1995), семантичког поља (Палић 2007, Кубурић Мацура 2021) или декомпоновања.

1.1. „Комѿоноване” ѿрилоѿ и ѿрилошки изрази дефинисани ѿравойисом

Термин *декомѿоновани ѿрилоѿ* садржи импликацију да је једнолексемска јединица (у овом случају прилог) семантички и морфолошки рашчлањена на више лексема. Другим речима, одредница *декомѿоновани* претпоставља примарност једнолексемске јединице. Међутим, и дијахронички и синхронички гледано, код прилога је веома продуктиван и супротан процес (аналогно о предлозима в. Поповић 1966: 195–196).⁷ Управо он, на синхроничком плану, доводи до проблема одређења парова еквивалентних прилога и прилошких изрази, односно до потпуног издвајања оних прилошких изрази који немају једнолексемски еквивалент. На овај се начин издваја немала група прилошких изрази чија је функција попуњавања празног места у систему прилога нестабилна.

Белић (2000: 170–171) говори о срастању прилошких изрази у лексему елиптирањем оне лексеме која је семантички надоместива, те спајањем преосталих лексичких компонената. У научној литератури и правописима истиче се „живи процес” спајања прилошкоизразних конструкција у једну лексему. С друге стране, у том

7 Слично питање поставља М. Ајѿановић у вези са универбацијом: „При томе, овде не бисмо смели искључити ни проблем хронологије; наиме, може се поставити сасвим оправдано питање да ли је у случају постојања напоредних истозначних структурно различитих номината – онај једночлани нужно резултат језичке економије, тј. дериват и универбат двочланог/вишечланог, или је, за шта постоје потврде и у грађи коју смо прикупили (нпр. *ѿољѿривредница* > *чланица ѿољѿривредноѿ ѿздинсѿива*), на делу супротан процес – мултивербација: замењивање једночланог деривата вишечланим, пре свега додавањем каквог истокореног придева, ради постизања веће семантичке прецизности или услед неког другог разлога, какви су они условљени стилем” (Ајѿановић 2018: 12).

процесу многе се конструкције, како Клајн то формулише, „одупиру” „тежњи срастања у сложеницу” (Клајн 2002: 139): „Потпуно необрађени у граматичком погледу, спојеви предлога са именицом ипак су привукли велику пажњу због правописних тешкоћа које задају. Наиме, више него у ма ком другом споју двеју врста речи, код њих су несталне и нејасне границе између синтагме и сложенице односно сраслице, дакле између писања у две или у једној речи” (Клајн 2002: 137). „Правописне тешкоће” регистроване су и у правописима (в. Чутура 2019), али и у србистичким радовима (Дешић 2019: 41–50; Ковачевић 2011; Ковачевић 2019; Бабић 2019: 72–74; Брборић 2012), на пример: „Зато није свагда лако одредити да ли је један прилошки израз од двеју или више речи остао оно што је био, или је од њега постала сложеница” (Правопис 1960: т. 98, стр. 84). Тако се Стевановић опредељује за овакво решење: „једино је мерило за то да ли се две речи, а то не морају свакада бити само две, узимају свака засебно – мислимо у писању, или се дају у облику једне целине. У првome случају то су прилошки изрази, а у другоме прилози” (Стевановић 1991 I: 378). И по Пиперу је у таквим случајевима разлика између прилога и израза „само правописне природе” (Пипер 1988: 10–11). Статус прилога и прилошких израза код којих није јасно да ли је дошло до дефинитивног „улуксемљења” споја, пошто измиче јасним лингвистичким критеријумима, подложен је тумачењу језичким осећањем говорника.⁸ Стога се он одређује правописним решењима која се код неких конструкција мењају од правописа до правописа.

---

8 На пример, у Правопису српскохрватског језика из 1964. каже се: „Још увек се осећају као прилошки изрази с несраслим деловима, па се зато одвојено пишу: пред мрак, под јесен, пред зору, [...] на лето, у зиму [...], преко мере, преко воље, с муком, у стопу [...]” (Правопис 1964: 68; подвлачење наше).

Осим, дакле, оних прилошких израза који несумњиво немају једнолексемског еквивалента, има и оних који су то само услед недефинитивног статуса („одупирања срastaњу”, како Клајн каже). Увек су, наравно, истокомпонентни са прилогом, и нису карактеристика само српског језика: „Да правописна норма може да утиче на инвентар прилога једног језика потврђује пример некада модалног прилога *sonstwie*, који се према новом правопису реализује искључиво у форми прилошке фразе (*sonst wie*), чиме се смањује инвентар, тачније отвара празно место у прилошком систему немачког језика. Да се наведени процес одвија у оба смера потврђује прелазак некада прилошког израза *zur Zeit* у класу прилога *zurzeit*” (Недељковић 2023).

1.2. Прилошки изрази делимично заменљиви прилозима

Прилошки изрази чија улога попуњавања празног места у систему прилошких значења није спорна, то јест не зависи од правописне норме, могу бити они изрази који су само делимично заменљиви прилозима и изрази који ни делимично нису заменљиви једнолексемским еквивалентом. Такви прилошки изрази, делимично синонимни одређеном прилогу (или прилозима), по правилу прецизније изражавају одређену значењску нијансу, што им омогућава њихов састав.⁹ Предлош-

9 Л. Меденица се осврће на ову чињеницу у вези са заступљеношћу незаменљивих просторних прилога у српском и руском језику: „Специфичност српског језика јесте ређа употреба незаменљивих прилога са просторним значењем у односу на руски језик, која се компензује употребом других врста речи, најчешће предлошко-падежним конструкцијама у свим значењима према кинетичком аспекту. Особеност прилога лежи у томе да се локализатор не именује незаменљивим

ко-заменички изрази у том су смислу најсведенији, са могућношћу семантичког нијансирања превасходно избором предлога и падежне форме (в. Јанда 2002). Најшире могућности варирања има синтагматски модел прилошких израза с обзиром на три лексикализоване семантичке компоненте: архисемску (именичку – дакле, потенцијално изразиву синонимима или блискозначним лексемама), диференцијалну (лексикализовану неиспустивим детерминатором) и релациону.

Ове могућности прецизирања значења (које је предуслов делимичне синонимности прилошких израза и прилога) показаћемо на примеру прилошких израза временског значења чије значење одговара прилогу *сада*. У синтагматском моделу ови изрази имају архисемску компоненту лексикализовану низом именица: именицу општег временског значења (*време, доба, њериод*), именицу са значењем јединице временске мере (*час, моментаи, њрен, њренуѡак* и сл.), или именицу са значењем природних периода времена (*дан, ѡдина*, именице са значењем годишњих доба). Уколико је неиспустиви детерминатор лексема *овај*, сви ови прилошки изрази начелно су, са мањим или већим степеном значењске еквиваленције, заменљиви прилогом *сада*: *у ово време, у ово доба, у овом њериоду, у овом моментаиу, овоѡа дана, ове ѡдине*.¹⁰ Како Т. Батистић (1972: 134) напомиње, у питању је „лексички фонд који у својој семантици садржи и аспект извјесног трајања у времену” – аспект у односу на који је прилог *сада* неутралан односно неинформативан. Додатна

прилогом са просторним значењем, већ се може установити из ужег или ширег контекста. (Меденица 2014: 255)

- 10 Према Н. Арсенијевић, „анафорске заменице *ѡо, ово* и *оно*, те придев *истио*, представљају најфреквентније детерминаторе реализоване уз именице *време, доба* и *мах*, који актуализују акузативну конструкцију доводећи је у везу са временским периодом познатим из ширег контекста” (Арсенијевић 2003 I: 212).

могућност варијације именичке компоненте код неких група прилошких израза јесте и плурализација (*сага* → у овом *ѿренуѿику* према *сага* → у овим *ѿренуѿима*). Дакле, и када су семантичка обележја иста, прилошки изрази не морају бити апсолутно истозначни прилозима.

Други потенцијални извор варирања (само синтагматског) прилошког израза јесте избор неиспустивог детерминатора (уп. *данас* → *овоѿа дана* и *данас* → у *ово/данашње време*).

На крају, свим овим могућностима додаје се и варирање форме (некад удружено са варирањем осталих елемената), које неке конструкционе типове често чини маргиналним или мање заступљеним, па и стилски маркираним (као код начинских: *лакшим начином* – *лакшим ѿуѿем* – *на лакши начин*).¹¹

За прилошке изразе са негираном адвербијалном компонентом такође је често немогуће успоставити еквиваленцију према једнолексемским супституентима. Тако Ј. Редли, говорећи о једнолексемским еквивалентима оваквих израза (са префиксима *без-* и *не-*)¹² описује разлику између прилога и израза творених помоћу ових форманата: „Недостатак околности која природно прати реализацију радње исказује се генитивном конструкцијом која се често може заменити начинским прилозима с префиксима-негаторима *не-* и *без-*, нпр. *ѿуѿиовати без ѿресѿанка* ↔ *ѿуѿиовати неѿресѿано; живеѿи*

11 О повлачењу модела *X начином* у корист модела *на X начин* в. Ивић (2005а: 30).

12 О предлошко-падежним конструкцијама *без*+генитив са значењем пропратне околности в. и: Кубурић Мацура (2005); о конструкцијама које им могу бити антонимне (*уз*+акузатив) в. Петковић (2008). Семантичку разлику између твореница *без* + именица и *не* + именица (коју примењујемо на однос једнолексемских еквивалената прилошких израза) описује Станојчић (2000).

без *їреха* ↔ *живетїи безїрешно*, те се као конкурентна средства у овој групи примера појављују начински прилози. [...] У неким случајевима генитиву конкурише начински прилог као његов лексички или семантички синоним (*без воље* ↔ *безвољно/невољно*; *без муке/наїора* ↔ *лако*; *без драмайїке* ↔ *мирно*; *без жара* ↔ *смирено*; *без їрчева* ↔ *оїушїено*)“ (Редли 2020: 142–144). Међутим, када су у питању прилошки изрази, наведеним семантичким синонимима могуће је супституисати израз само уз недопуштену произвољност. Поврх тога, чак ни истокомпонентни прилози и прилошки изрази не морају бити еквивалентни. Ово показујемо примером *без сїида* према *бесїидно*, „где се конструкцијом означава само неутралност, ’нулти степен’ присуства стида, док прилог има значење ’на бестидан начин, безочно, безобзирно, срамотно’ (РСАНУ, s.v. *бесїидно*)” (Чутура 2013: 180).

И када се, дакле, код прилога и прилошког израза поклопе семантичка обележја, прилошки изрази не морају бити апсолутно истозначни прилозима којима су начелно супституентни уколико постоји парадигма прилошких израза којима се на варијантне начине може изразити дато значење.

То показује и М. Ковачевић у вези са прилозима и прилошким изразима узрочног значења: „Узрочни прилошки изрази од правих замјеничких прилога разликују се само по томе што у њих веза приједлога и демонстративне замјенице није лексикализирана [...] Док је број замјеничких прилога мали, број је узрочних прилошких израза доста већи: док ’прави’ прилози имају општеузрочно значење, дотле због учешћа значења узрочних приједлога прилошки изрази могу изразити и специфичнија значења” (Ковачевић 2012: 57–58). Наслањајући се на ове резултате, Д. Недељковић (Недељковић 2012а; Недељковић 2012б) о односу прилога и перифрастичких прилога каузалног и каузално-финалног значења у

немачком и српском језику закључује да се немачки прилози изведени помоћу полисемног суфикса *-halber* декомпонују на два начина: као изрази синтагматског и предлошко-именичког типа. У српском језику такође су као семантички еквиваленти заступљени изрази оба наведена модела. Осим тога што је инвентар заменичких прилога и немачког и српског језика мањи у односу на прилошке изразе, прилошким изразима је „могуће изразити значења неприсутна у самом прилогу” (Недељковић 2012б: 234). Иако код одређених спојева немачки језик „прибегава синтетичким формама (нпр. *deinetwegen*, *seinethalben*, ...), које српски језик (са изузетком прилога са демонстративном и упитном заменицом) не познаје” (Исто: 234), ипак „предлози спецификованог каузалног значења (*aufgrund* и *infolge* у немачком, одн. *на основу* и *услед* у српском језику) садрже додатно семантичко обележје *кријтеријум* у првом, а *йоследица* у другом случају, док предлози *zuliebe* и *im... willen* имају каузално-финално значење, при чему је израз увек заменљив прилогом (нпр. *ihm zuliebe* → *seinetwegen*), док у српском језику изрази са еквивалентним предлозима *ради*, *зарад*, *йоради*, као и предлошким изразом *за љубав*, најчешће попуњавају празно место у прилошком систему (нпр. *ради њеја* → ∅ (адв.))“ (Исто: 234). Закључује се, дакле, да је супституција таквих израза прилозима у оба језика могућа уз нужни губитак допунских семантичких компоненти. Односе датих прилога и прилошких израза навели смо као примере, уз напомену да се њима не исцрпљују сви случајеви оваквих семантичких односа прилошких израза и лексичких прилога, а тиме и њихове међусобне супституентности.

1.3. Прилошки изрази као *йойуна* „*йразних месѿа*”

Честа је и појава да прилошки израз без једнолексемског еквивалента допуњује одређену семантичку групу

прилога, заокружује одређени микросистем, или – у најширем смислу – макар припада једном прилошком семантичком пољу у којем су заступљени и прилози и прилошки изрази. Реч је о случајевима у којима се такав прилошки израз ни начелно, уз губљење семантичких нијанси, не може заменити прилогом.

Такви су, на пример, изрази који настају као компензаторна могућност исказивања односа који се прилозима не могу исказати у оквиру једног прилошког микросистема. Они попуњавају „празно место” у том систему, као: *лане – ове ѿодине – доѿодине*. Код оваквих микросистема значајно је постојање паралелних истозначних прилошких и прилошкоизразних структура (*ѿрошле ѿодине – ове ѿодине – наредне/следеће ѿодине*, в. Чутура 2020: 22) тако да прилошкоизразни члан заузима своју позицију у оба микросистема. И нека специфична прилошка значења, која немају лексичке означитеље, исказују се прилошким изразима мимо постојања микросистема. Тако је са неким видовима темпоралности, било да изрази припадају образовањима по неком од устаљених и фреквентних модела (нпр. *у/на + локатив* за значење одређења фазе дате акције: *у ѿрвом ѿренуѿку*, и са лексемама *ѿочешак, крај*: *у ѿочешку, на ѿочешку, на крају* и сл.) или су њихови предлошко-падежни модели маргинални за дато семантичко поље у целости (нпр. значење реципроцитета: *с временом*).

Ексклузивност прилошког изрази у једном (микро) систему или читавом семантичком пољу може се заснивати на именици као центру прилошког изрази (код синтагматских и предлошко-именичких прилошких изрази) или (код синтагматских) на непостојању прилошких лексема чија би диференцијална сема била еквивалентна одређеном типу детерминатора. Посебан тип незаменљивости која потиче од именичких лексема, којима је исказана категоријална сема, везана је за изразе где се

именичка компонента јавља готово искључиво у оквиру прилошког израза, то јест ретка је у самосталној употреби мимо њега. Ти случајеви нису чести, а као пример ћемо навести израз у *међувремену* који нема једнолексемскога еквивалента, а садржи именицу која се веома ретко самостално појављује.¹³

Случајеви у којима детерминатори, као својеврсна класа, не улазе у систем градње прилошких лексема, илустроваћемо присвојним заменицама. У српском језику, прилошки изрази творени са њима као експонентима диференцијалне семантике припадају различитим семантичким пољима: просторном (типа *на мом месџу*), временском (*у моје време*), начинском (*на мој начин*).¹⁴ Недељковић (2023) региструје овакве прилошке изразе несупституентне прилозима и у немачком језику: „Изрази са осталим посесивним детерминативима (нпр. *zu meiner / deiner / seiner / ... Zeit* одн. *у моје / њвоје / њејово / ... време*) нису супституентни прилозима, будући да спадају у подтип прилошких израза који би у постојећој класификацији деиктичких елемената на *личне* (нем. *Personendeixis*), *објекативске* (нем. *Objektdeixis*), *локалне* (нем. *lokale Deixis*) и *темпоралне* (нем. *temporale Deixis*) (уп.

13 Лексема *међувреме* наводи се у једнотомном речнику (РСЈ) са значењем „временски одсек, распон између две временске јединице, између два догађаја, интервал” и као спортски термин „пролазно време”. Самостално се јавља и у наслову књиге Матије Бећковића *О међувремену и још њонечему*. Слично је и са неким другим лексемама које творе прилошке изразе, а ретке су у самосталној употреби. РСЈ, на пример, за значење именице *десџрај* упућује на именицу *десџрајџа* („веома далек крај; далек и забачен непознат крај; неповрат, недођија”), а уз именицу *џамџивек* даје назнаку да се јавља „у прилошком изразу”.

14 Кликовац (2004: 126) наводи да у изразима типа *у моје време* именица *време* „метонимијски означава вредности, схватања, сазнања, обичаје, моду и сл. који у једном тренутку постоје у друштву”.

Цифонун и др. 1997: 315) имали обележје како временске, тако и личне / објекатске деиксе, будући да реферишу на временски период који варира у зависности од лица које врши темпоралну локализацију, имплицирајући обично позитиван контекст, те се у литератури наводи да имају двоструко релативно значење (уп. Чутура 2010: 111–2)”. Прилошки изрази просторног значења са овим детерминаторима донекле су и у одређеним контекстима супституентни заменичким прилозима (*на мом месџу* → *овде*, *на њвом месџу* → *џамо* и сл.), али прилошки израз свакако има прецизније значење и, с друге стране, подложен је употреби у пренесеном значењу захваљујући широкозначности лексеме *месџо* (в. Чутура 2009; слично, у вези са значењском подспецификованошћу лексеме *основа* в. Драгићевић 2008; о овој појави и термину говори М. Ивић (2005: 73–81)).

Системски, присуство додатног детерминатора такође уноси значењску нијансу која се најчешће не може исказати прилогом. Међу најочигледније примере спадају изрази који могу укључити исказивање степена (нпр. *с љуно сџрасџи*, *на љоџуно исџи начин*, *са великом лакоћом*, *са највећом моћућом љажњом*).

1.4. Прилошки изрази као компензатори недостатка прилога за семантичка (суб)поља

Бројни су, дакле, разлози због којих или нема – или само делимично можемо говорити о еквиваленцији – једнолексемског еквивалента појединих израза или читавих класа израза. Међутим, најизразитији су у овом смислу они случајеви када читаво адвербијално семантичко поље није покривено прилошким лексемама, па прилошки изрази функционишу не само као попуна празног места у систему прилога, већ као једини модус исказивања значења уопште.

У српском језику, то су: 1) изрази са значењем намере и/или сврхе, 2) изрази са значењем околности, 3) изрази са значењима ексцептивности, 4) изрази са значењем супституције, 6) изрази са значењем концесивности, 6) изрази са значењем адитивности, и 7) изрази са значењем контрастности (Чутура 2020: 266–275). Међу овим групама прилошких израза видна је асиметрија која се заснива на томе што прилошки изрази првих двеју група (са значењем намере и/или сврхе и са значењем околности): (а) имају и синтагматску структуру, док остали припадају предлошко-заменичком моделу; (б) бројнији су и конструкционо разноврснији, што је условљено самом њиховом структуром, и (в) могу се делимично, уз губитак значајне семантичке компоненте, супституисати прилозима. Када говоримо о овој супституентности, не можемо говорити, дакле, и о семантичкој еквивалентности. Делимична супституентност прилошких израза са значењем намере и/или сврхе у том смислу блиска је оној на коју Пипер (1988: 70–73) упућује у вези са узрочном и циљном локализацијом, те је у одређеним случајевима (контекстима) могућа замена лексемама *зашто* и *зашто*. Другим речима, могућа је само уз „семантички компромис” у којем је узрочност схваћена као (како Пипер дефинише позивајући се на Ковачевића) „комплекс значења у којем су мање или више (не)посредно одражени узрочно-последични односи” (Пипер 1988: 72). Делимично семантичко преклапање, дакле, омогућује супституцију прилошких израза једне значењске (пот) категорије прилозима општије категорије или прилозима друге категорије уколико се сама категоријална значења „пресецају”. По том основу прилошки изрази са значењем околности супституентни су временским прилозима (у *штој йрилици*, у *чим околностима* → *тада*), при чему је, наравно, изражена само темпорална компонента.

Иако спадају у разновразније и бројније међу прилошкоизразним групама са значењима неизразивим при-

лозима, прилошки изрази са значењем намере или сврхе ипак чине малобројну групу. Остварују се са именичким лексемама *сврха*, *циљ*, *намера*, *моћив* (доста ређе) и именицом *намена*, значењски спецификованом у односу на именицу *сврха*. Заступљене су форме у+акузатив и за+акузатив (са именицом *сврха*), у+локатив (са именицама *намера* и *циљ*) и са+инструментал (са именицама *намера*, *циљ* и *моћив*). Изрази са именицама *намера* и *моћив* могу бити и у форми генитива с предлогом *из*. Парадигматске варијације укључују плуралске форме (нпр. у *ње сврхе*, са *најбољим намерама*). Као обавезни детерминатори функционишу демонстративне заменице (као код свих прилошких израза, најчешће заменица *њо*) и придевске лексеме, углавном са значењем идентичности/неидентичности и оцене (нарочито са именицом *намера*: са *добрим намерама*, у *најбољој намери* и сл.). Факултативни, додатни детерминатор може бити лексема *све* (у *све ње сврхе*).

Предлошко-заменички изрази са значењем финалности реализују се у генитиву с предлозима *ради* и *зарад*.

Значење околности исказује се синтагматским прилошким изразима и то као околности у најопштијем значењу, именичким лексемама *околносњи*, *њрилика* и, ређе, *сњиуација* и *зњода*. Изрази са именицама *њрилика* (уколико је детерминатор неутралан) и, нарочито, *зњода* могу се интерпретирати и као ознака повољне околности за вршење дате радње. Од заменичких прилошких израза значење околности може имати једино израз *њри њоме*, који увек садржи и значењску компоненту истовремености двеју радњи (двају стања), па може бити замењен прилогом *њада* или изразима у *њо време* и у *њим околносњима*.¹⁵

15 О заменљивости ових прилошких израза говори и Д. Кликовац и износи следеће запажање: „Овај конектор има две основне употребе. У првој, он означава истовременост двеју радњи или стања, при чему је агенс, односно носилац стања, исти.

Синтагматски прилошки изрази са значењем околности могу се реализовати у неколико форми, од којих су најчешће у+локатив (у *X околносїима*, у *X їрилици*, у *X сїїуацији*) и беспредлошка инструментална форма (*X їриликом/зїодом*). Изрази са именицом *зїода* везани су само за ову падежну форму, док се изрази са лексемом *околносїи* јављају и у форми *їод*+инструментал а готово су ограничени на плуралску реализацију. Као детерминатори јављају се демонстративне заменице (најчешће *їај*, *їакав* и *овај*, *овакав*), бројевне лексеме *їрви* и *један* (у значењу „неки”), *друїи* (у значењу „не исти”), заменица *сваки*, као и придевске лексеме са значењем (не)идентичности (*исїи*, *сличан*). Осим ових, чести су и детерминатори са значењем оцене (*їовољан/нейовољан* и сл.).

Само делимично значењу околности одговарају изрази са именицама *случај* и *услов*, те се условно могу придружити овој групи.

Предлошко-именички изрази у *суїроїном* и у *їроїивном*, лексички и конструкционо потпуно блокирани, могу се интерпретирати као „у супротном случају”. Међутим, ови изрази најчешће се тумаче условно, што показује и могућност њихове трансформације у овакав тип клаузе (у *суїроїном* → *ако се доїоди суїроїно*).

Дакле, прилошки изрази са значењем околности јављају се у синтагматском моделу, док изрази предлошко-заменичког и предлошко-именичког типа околносном значењу придодају и друго, интерферирајуће значење.

Поименичена заменица *їај* у оквиру конектора упућују на прву радњу/стање [...] Може се заменити изразима у *исїо време* или *їом їриликом*, а може се појачати и заменицом *сав*, која наглашава обим или значај онога на шта упућује заменица *їај* [...] У другом случају агенс, односно носилац стања, није исти; међутим, између двеју радњи (двају стања) и даље постоји временска коинциденција. И у овом случају синоними могу бити у *исїо време*, *їом їриликом*, а значење конектора може бити појачано (*їри свему їоме*)” (Кликовац 2008: 182–183).

Заменички модели прилошких израза једино су граматицизовано и лексички блокирано средство које компензује недостатак заменичких прилога (и других модела прилошких израза) у семантичким сферама ексцептивности, концесивности, супституције, експективности, контрастности и адитивности. Међутим, њихова структура, која не укључује именицу специфичног (категоријалног) значења доводи до тога да ни њихова значења у блиским категоријама – па самим тим ни њихова класификација – не могу бити сасвим оделита. Свима им је заједничко то што се најчешће реализују са заменицом *и*о, и да њихове предлошко-падежне форме одговарају формама којима се у слободним конструкцијама изражавају дата значења.

За разлику од других наведених значења, у једној семантичкој подобласти концесивности заступљени су и лексички прилози. Руководећи се Ковачевићевом анализом (Ковачевић 1992), Кубурић Мацура (2021: 84–93) издваја следеће прилоге са концесивном семантиком: *низаиш*о (заменички прилог чије се концесивно значење темељи на негацији каузалности); прилоге са значењем концесивности као негираног вољног ефектора (*нехот*ице, *нехот*ично, *несвесно*, *ненамерно*, *нейланирано*, са трансформацијама у клаузе: *иако* *и*о *није* *х*тео / *иланирао* / *намеравао* и сл.); прилог *случајно*; прилоге са значењем концесивности као негираног разлога (*безразложно*); прилоге са значењем додатног коментара концесивне природе (*неочекивано*, *зачудо*). Све ове групе прилога, осим прилога додатног (а концесивног) коментара, своје концесивно значење добијају одрицањем (узрока, разлога, вољности). За разлику од њих, прилошким изразима исказује се значење адверзативности које укључује релацију неадекватног узрока/услова и последице (Кубурић Мацура 2021: 30). То су прилошки изрази: *и* *и*оред + генитив, *без обзира на* + акузатив, *у*јркос + датив, *уна*ишоч + датив (*и* *и*оред *и*оја, *без обзира на* *и*о, *у*јркос *и*о*ме*).

Као детерминатори јављају се и друге демонстративне заменице (*ово*, а знатно неуобичајеније *оно*) и заменица *све*, а могуће је и комбиновање детерминатора које има интензификаторску улогу (*ујркос свему, без обзира на ово, ујркос свему њоме*).¹⁶

Према Фелешку (1995: 117), допусно значење је једно од најчешћих непросторних значења конструкције *њоред* + генитив (в. и Антонић 2005: 170), а управо се у генитивним и дативним формама којима се изражава концесивност реализују и концесивни прилошки изрази (*њоред, мимо* + генитив; *ујркос, унањоч* + датив, в. Антонић (2005: 827–828)). Прилошки изрази форме *и њоред* + генитив има општеконцесивно значење (тј. јавља се у реченицама у којима је допуштање „неосложњено било којим другим значењем” (Ковачевић 2009: 91). С друге стране, изостанак партикуле *и* уместо концесивног резултира ексцептивним значењем комитативног типа, како код прилошких израза, тако и код сложених везника који су од прилошких израза настали (в. Ковачевић 2009: 92–95).

Осим израза *њоред њоња*, ексцептивно значење комитативног типа (значење „придруживања (додавања, укључивања) једне појаве (особе, предмета, апстрактног појма) другој” (Антонић 2005: 173),¹⁷ имају и генитивни прилошки изрази који се реализују са предлозима *њоред, осим/сем*,¹⁸ *изузев, њоврх*, углавном са лексемама *њо* и

16 „Конструкције са приједлогом *ујркос* и његовим варијантама, те са приједлошким изразом *и њоред* увијек имају узрочноконцесивни општеконцесивни карактер, док се конструкције са приједлошким изразом *без обзира на* појављују и као узрочноконцесивне – општеконцесивне, и као условноконцесивне – парцијалноконцесивне конструкције.” (Кубурић Мацура 2021: 39)

17 Антонић (2005: 173) употребљава и термин *адињивни њенињив*.

18 (Фелешко 1995: 146–148) истиче да између израза *сем њоња* и *осим њоња* нема разлике, те да је употреба једног или другог индивидуална ауторска одлика. Ово поткрепљује тиме да у

осијало (нпр. *йоврх йоіа*, *йоред осіјалоі*), а уз факултативну употребу лексеме *све* (нпр. *йоред свеіа йоіа*).¹⁹ Овим се изразима придружују и акузативни изрази типа *уз йо*, *уз све йо*, *уз осіјало*. Само је на лексему *осіјало*, дакле без могућности лексичког варирања, ограничен израз *између осіјалоі*.

Значење супституције (заменавања) имају изрази генитивне форме са предлозима *умесію*, *месію* и *намесію*. Они укључују и компоненту неочекиваности замене једног појма другим, те је њихово значење и експективно (в. Ковачевић 1998; Ковачевић 2007: 16, упор. Ђуркин 2018: 351). Значење супститутивног генитива Антонић (2005: 174) дефинише као значење заменавања по правилу очекиване појаве другом, „по правилу неочекиваном, појавом (особом, предметом, апстрактним појмом)”, али истиче да (слободне) конструкције *у/на месію* у функцији супститутива могу бити и у другим падежним облицима (нпр. Место с друговима, на море је отишао с родитељима; Место о најављеној теми, он је причао о нечему сасвим другом (Исто, 174; о овоме в. и Фелешко 1995: 145)). Ипак, за прилошке изразе резервисан је генитив као примарна форма исказивања супститутивности. Њима се може заменити свака друга падежна форма уколико је појам који се супституише претходно идентифи-

---

његовом корпусу нема извора у којем се користе оба предлога.

19 Д. Кликовац наводи да израз *йоврх йоіа* (а разматра га као текстуални конектор) „уводи последњи члан у набрајању... Тај последњи члан не мора бити најважнији (као пример, аргумент и сл.), него он обично додатно потврђује, учвршћује већ постојећи доказ, аргументацију, егземплификацију и сл. Подразумева се да су претходно наведени чланови довољни или убедљиви већ сами за себе” (Кликовац 2008: 182). Осим тога, парадигматске варијације са факултативним укључивањем лексеме *све* у структуру изрази, сматра померањем значења тако да изрази *йоред свеіа йоіа* и *уз све йо* постају синонимни изразу *йоврх йоіа* (Кликовац 2008: 180).

кован (Требало је да иде на море с друговима. Уместо с њима [→ уместо тога] отишао је с родитељима; Требало је да прича о најављеној теми. Уместо о томе [→ уместо тога], причао је о нечему сасвим другом).²⁰ О фреквенцији и функционалностилској дистрибуцији сложених везника аналогних овим прилошким изразима, Ђуркин (2018: 357) каже: „Премда врло фреквентни у савременом српском језику, њихова употреба углавном одликује текстове књижевноумјетничког и публицистичког стила. При том, доминира сложени везник *умјестио да* у односу на све остале варијанте, с напоменом да су везничке варијанте с приједлошким лексемама *мјестио* и *намјестио* стилски маркиране, односно имају статус стилске резерве у језику.”

Значење контрастности има израз *насујроѝ ѿоме* (ређе: *овоме*), са парадигматским варијантама *насујроѝ свему ѿоме/овоме*, *насујроѝ свему*.

3. Закључак

У анализи је дата типологија незаменљивости прилошких израза прилозима као једнолексемским еквивалентима, и то по степену, хијерархији и обухвату. На једном полу јесу они прилози и прилошки изрази код којих је незаменљивост упитна, односно код којих правописна норма (правила састављеног и растављеног писања) предодређује да ли се одређена јединица јавља као једнолексемска, при-

20 Слично, Радовановић (1977: 135) наводи да је реченични еквивалент конструкција са значењем супротности на дубинском нивоу „клауза с везничким еквивалентом *уместио да*”, „као сигнал значења супротности које се успоставља између нереализоване предикације површинске девербативне именице и оне корелативне, реализоване – с обзиром на присутну пресупозицију типа експектативност”.

лошкоизразна или дублетна. Појава наредног степена јесте постојање делимичних синонима односно парцијалних еквивалената од којих прилошки израз увек има прецизније значење. Међу прилошким изразима који уопште немају својих једнолексемских (прилошких) еквивалената опет се издвајају два типа. Први обухвата прилошке изразе који компензују недостатак прилога одређеног значења у неком микросистему лексичких прилога или као изоловане носиоце одређеног значења у неком од семантичких (суб)поља. Други представља „најчистији” вид појаве да су прилошки изрази компензаторна могућност исказивања прилошких значења, и то у читавим семантичким (суб)пољима у којима прилози потпуно изостају.

Прилошки изрази последње групе нису бројни, конструкционо су сведени и лексички ограничени. Међутим, они су изузетно значајни најмање са два аспекта. Прво, функционално и семантички повезују систем лексичких прилога са системом израза који компензују непопуњена (суб)поља. И, друго, њихово укључивање у друга србистичка питања доприноси критеријалном решавању одређених термилошких и класификационих проблема (в. Ковачевић 2022 у вези са прилошким предикатом)²¹ који су се већ, као проблематични, усталили у уџбеничкој и научној литератури.

---

21 „Анализа функционалног аспекта прилошких предиката”, каже Ковачевић, „показује да укључење дијела падежних и предлошко-падежних конструкција (оних с мјесним, временским и начинским значењем) у прилошке предикативе не почива ни на каквим егзактним научним критеријумима, јер остаје нејасно зашто су онда искључене падежне конструкције са другим прилошкоодредбеним значењима, и то како оне изразиве прилозима (нпр. узрочне), тако и оне неизразиве прилозима (нпр. условне, допусне, намјерне, контрастне)”. (Ковачевић 2022: 123)

Извори и Литература

- Ајдановић 2018: М. Ајдџановић, „Univerbacija u srpskoj dnevnoj štampi”, u: А. Šehović (ur.), *Univerbacija/univerbizacija u slavenskim jezicima* (zbornik radova sa 18. međunarodne naučne konferencije Komisije za tvorbu riječi Међународног комитета slavista), Sarajevo: Slavistički komitet, 9–20.
- Антонић 2005: И. Антонић, „Синтакса и семантика падежа”, у: П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић: *Синтакса савременог српског језика: прости реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 119–289.
- Арсенијевић 2003 (I): Н. Арсенијевић, „Акузатив с предлогом у савременом српском језику”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLVI/1, 107–263.
- Бабић 2019: М. Бабић, „О примјени семантичких и граматичких критеријума нормирања у *Правопису српског језика* Матице српске”, у: М. Ковачевић (прир.), *Нови прилози српском правопису, Зборник радова са Научног скупа Актуелна истража српског правописа, одржаног у Андрић-граду 13. 10. 2018*, Нови Сад – Вишеград: Матица српска – Андрићев институт, 67–80.
- Батиштић 1972: Т. Batistić, *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik, Biblioteka Južnoslovenskog filologa.
- Белић 2000: А. Белић, *Универзитетска предавања из савременог српскохрватског језика*, Изабрана дела Александра Белића, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Брборић 2012: В. Брборић, „Правописна норма данас: (не)оправданост измена”, *Научни саставак слависта у Вукове дане* 41/1, Београд, 431–444.
- Грицкат 1983: И. Грицкат, „О прилозима у српскохрватској лингвистичкој науци”, *Јужнословенски филолог* XXXIX, 1–41.
- Дешић 2019: М. Дешић, „Прозодија и семантика у српском правопису”, у: М. Ковачевић (прир.), *Нови прилози српском правопису, Зборник радова са Научног скупа Актуелна*

- ийијања српској љравойиса, одржаној у Андрићраду 13. 10. 2018, Нови Сад – Вишеград: Матица српска – Андрићев институт, 41–50.
- Драгићевић 2008: Р. Драгићевић, „О значењској подспецификованости лексеме основа”, *Јужнословенски филолој* LXIV, 123–134.
- Ђуркин 2018: В. Ђуркин, *Сложени зависни везници у српском језику (и њихова функционалностилска дисјтрибуција)*, Београд: Јасен.
- Ивић 2005: М. Ивић, *О речима*, Београд: Библиотека XX век.
- Ивић 2005а: М. Ивић, *Значења српскохрватских инструмен-тала и њихов развој*, Београд: Београдска књига – Српска академија наука и уметности
- Ивић 2008³: М. Ивић, *Линјисјички ојледи*, Београд: Библиотека XX век.
- Јанда 2002: L. A. Janda, *Concepts of case and time in Slavic*, https://slaviccenters.duke.edu/sites/slaviccenters.duke.edu/files/media_items_files/3janda.original.pdf преузето 2. 12. 2022.
- Клајн 2002: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику (љрви део: Слајање и љрефиксација)*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Нови Сад: Матица српска – Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Кликовац 1998: Д. Кликовац, „О јавном језику (Експлицитна категоризација именичких појмова)”, *Језик данас*, бр. 8, Нови Сад: Матица српска, 17–21.
- Кликовац 2004: Д. Кликовац, *Мејафоре у мишљењу и језику*, Београд: Библиотека XX век.
- Кликовац 2008: Д. Кликовац, „О семантици текстуалних конектора у српском језику који се састоје од предлога месних значења и поименичене заменице тај (љоред љоја, уз љо, насуйрој љоме, љоврх љоја, љри љоме, љрема љоме, иза љоја, на љо)”, *Зборник Мајице српске за слависјику* 73, 177–193.
- Ковачевић 1986: М. Ковачевић, „Узрочни замјенички прилози и прилошки изрази”, *Књижевни језик*, година 15, број 3–4, 265–273.
- Ковачевић М. 1992: *Кроз синјајме и реченице*, Сарајево: Свјетлост.

- Ковачевић 1998: М. Ковачевић, *Синџакса сложене реченице у српском језику*, Београд: Рашка школа – Србиње: Српско просвјетно и културно друштво Просвјета.
- Ковачевић 2000³: М. Ковачевић, *Стилистика и граматика стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин.
- Ковачевић 2003: М. Ковачевић, *Грамаћичке и стилскичке теме*, Бања Лука: Књижевна задруга.
- Ковачевић 2007: М. Ковачевић, „Синтакса и семантика прилошких израза”, у: *Србистичке теме*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 11–48.
- Ковачевић 2012²: М. Ковачевић, *Узрочно семантичко поље*, Београд: Јасен.
- Ковачевић 2019: М. Ковачевић, „Нажалост”, а „на срећу”, у: М. Ковачевић (прир.), *Нови прилози српском правопису, Зборник радова са Научној скупштини Актуелна питања српског правописа, одржаној у Андрићграду 13. 10. 2018*, Нови Сад – Вишеград: Матица српска – Андрићев институт, 81–92.
- Ковачевић 2022: М. Ковачевић, „Шта је то прилошки предикат”, *Српски језик XXVII/1-2*, 115–129.
- Кубурић Мацура 2005: М. Кубурић Мацура, „Конструкција без + Н(Ген) у функцији исказивања пропратне околности у Андрићевом роману *Госпођица*”, *Српски језик 10/ 1–2*, 565–576.
- Кубурић Мацура 2021: М. Кубурић Мацура, *Категорија концесивности у савременом српском језику*, Бања Лука: Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци.
- Меденица 2014: Л. Меденица, *Незаменички прилози са њроспорним значењем у савременом руском и српском језику* (докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Недељковић 2012а: Д. Недељковић, „О једном типу каузалних и каузално-финалних прилога у немачком језику и еквивалентним перифрастичким изразима у немачком и српском језику”, у: М. Ковачевић (ур.), *Српски језик, књижевност, уметност*. Књига 1: *Структурне карактеристике српског језика*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 431–442.

- Недељковић 2012б: Д. Недељковић, „Међуоднос заменичких прилога и конкурентних прилошких израза каузалног и каузално-финалног значења у немачком и српском језику”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LV/2, Нови Сад, 221–237.
- Недељковић 2016: Д. Недељковић, „Прилошки декомпозици са статусом синтаксо- и текстостилема у немачком и српском језику”, у: М. Ковачевић (ур.), *Српски језик, књижевност, уметност*, Књига 1: *Језик, књижевност, уметност*, Крагујевац: ФИЛУМ, 369–385.
- Недељковић 2023: Д. Недељковић, *Перифразички прилози у савременом немачком и српском језику*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет (у штампи).
- Палић 2007: I. Palić, *Sintaksa I semantika načina*, Sarajevo: Bookline.
- Петковић 2008: Ј. Петковић, „Акузативне конструкције са предлогом уз у значењу пропратне околности у електронском корпусу српског језика”, у: Милош Ковачевић (ур.), *Српски језик, књижевност, уметност*, књ. 1, Српски језик у (кон)тексту, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 167–180.
- Пипер 1988: П. Пипер, *Заменички прилози у српскохрватском, руском и њошком језику (семантичка студија)*, Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 8. Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Поповић 1966: Љ. Поповић, „Предлошки изрази у савременом српскохрватском језику”, *Наш језик XV* 3–4, 195–220.
- Правопис 1960: *Правопис српскохрватског књижевног језика са правописним речником*, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска.
- Правопис 1964: *Правопис српскохрватског језика*, прир. М. Стевановић, А. Белић, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска.
- Радовановић 1977: М. Radovanović, „Imenica u funkciji kondenzatora”, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XX/1–2 (1) 63–134, (2) 81–160.

- Радовановић 2004: М. Radovanović, „О појави dekomponovanja jezičkih jedinica”, *Planiranje jezika i drugi spisi*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 204–218.
- Редли 2020: Ј. Редли, *Агвердијална и агноминална квалитивност у савременом српском језику*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Ристић 1990: С. Ристић, *Начински њрилози у савременом српскохрватском језику (лексичко-семантички њрисџуј)*. Београд: Институт за српскохрватски језик – Библиотека Јужнословенског филолога.
- РСАНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, 1–17, Београд: Српска академија наука и уметности.
- РСЈ: *Речник српскоја језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- Симеон 1969: R. Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Станојчић 2000: Ж. Станојчић, „Префикси без- и не- у сложенацима с именицом”, *Научни сасџанак славистија у Вукове дане*, 29/1, 153–160.
- Фелешко 1995: К. Фелешко, *Значење и синџакса српскохрватској џениџива*. Београд – Нови Сад: Вукова задужбина – Орфелин – Матица српска.
- Стевановић 1991: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I и II*, Београд: Научна књига.
- Чутура 2009: И. Чутура, „Употреба прилошких израза са именицом 'место' у пренесеном значењу”, у: М. Ковачевић (ред.), *Српски језик, књижевност, уметност*, књ. 1, *Српски језик у ујоџреди*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 277–288.
- Чутура 2010: И. Чутура, „Предлошко-заменички прилошки изрази са значењима неизразивим прилозима”, *Радови Филозофској факулџеџа* 12, књ. 1, Источно Сарајево: Филозофски факултет, 557–564.
- Чутура 2012: И. Чутура, „О једном нормативном аспекту употребе декомпонованих јединица”, у: Д. Мршевић Радовић (ур.), *Међународни сасџанак славистија у Вукове дане* 41/1, Београд: Међународни славистички центар, 201–214.

- Чутура 2013: И. Чутура, „Конструкције без+генитив са начинским значењем”, *Српски језик XVIII*, 177–192.
- Чутура 2019: И. Чутура, „О правописним решењима везаним за прилоге и предлошко-прилошке спојеве”, у: М. Ковачевић (прир.), *Нови ѝрилози српском ѝравойису, Зборник радова са Научној скупштини Академије српској ѝравойиса, одржаној у Андрићграду 13. 10. 2018*, Нови Сад – Вишеград: Матица српска – Андрићев институт, 105–116.
- Чутура 2020: И. Чутура, *Међуоднос ѝрилоја и ѝрилошких израза у савременом српском језику*, Јагодина: Факултет педагошких наука.

Plijana R. Čutura

ADVERBIAL EXPRESSIONS WITH THE MEANINGS THAT CAN'T BE EXPRESSED BY ADVERBS

Summary

The paper extracts types of adverbial expressions that are not replaceable by adverbs or are only partially replaceable. The typology is derived according to the criteria of the degree of (in)equivalence of adverbs and adverbial expressions, it includes certain meanings and meaning complexes in which adverbial expressions are the only means of precise expression of meaning - or the only means at all.

Four such types the following is extracted: (a) adverbial expressions where multi-lexis is dictated by the orthographic rules of broken writing; (b) expressions that are partially synonymous with certain adverbs; (v) expressions that compensate for the lack of adverbs of a certain meaning in some microsystem of lexical adverbs or in one of the adverbial semantic (sub)fields; (g) adverbial expressions that compensate for the absence of adverbial tokens for entire semantic (sub)fields. Adverbial expressions of the last singled out group are not numerous, they are structurally reduced and lex-

ically limited. However, they are extremely significant because they functionally and semantically connect the system of lexical adverbs with the system of expressions that compensate for unfilled (sub) fields. In addition, their inclusion in other Serbian issues contributes to the criterion-referenced solution of certain terminological and classification problems.

Keywords: adverbial expressions, adverbs, equivalence, substitutability, semantic field.

ИЗ СИНТАКСЕ ПАДЕЖА

Милош М. Ковачевић*
Филолошки факултет Београд
Филолошко-уметнички факултет Крагујевац

УДК 811.163.41'367.624

КОНКУРЕНТНОСТ ПРЕЗЕНТНЕ ИНСТРУМЕНТАЛНЕ СИНТАГМЕ С ПРЕДЛОГОМ *ПРЕД* И ЛОКАТИВНЕ С ПРЕДЛОЗИМА *НА* И/ИЛИ *У*

У раду се, на богатом корпусу публицистичког стила српскога језика, примјеном синтаксичко-семантичке методе анализирају случајеви конкурентности, тј. замјењивости, блискозначних синтагми с инструменталним предлогом *пред* и локативних синтагми с предлозима *у* и/или *на*. Замјењивост наведених синтагми уопште се не спомиње у србистичкој и/или сербокроатистичкој ни научној ни граматичкој литератури. У раду је доказано да су конкурентне само предлошко-падежне инструменталне и локативне синтагме са значењем *презентности*. С обзиром на семантички тип припредлошких лексема, све се инструменталне и локативне презентне конкурентне конструкције могу подијелити у двије групе. Прву групу, чине падежне презентне конструкције код којих уз предлог долази нека именица по правилу са значењем *државној или ојана неке институције, удружења или организације*. Другу групу пак чине синтагме у којима уз предлог по правилу долази именица праћена количинским обавезним детерминатором са значењем *некој спортиској објекти* (стадиона, спортске дворане, или хале). У раду је проведена детаљна синтаксичко-семантичка анализа оба наведена типа презентних инструменталних и локативних синтагми.

---

* mkovacevic31@gmail.com

Кључне ријечи: *инструменталне и локативне синтагме, конкурентности, синонимности, презентности, инстицијонални оріани, сиорјски објекти, обавезни детерминатор*

Под конкурентношћу¹ ћемо овдје подразумијевати замјењивост блискозначних а формално неподударних јединица, тј. исказивање блискозначних садржаја различитим јединицама. У питању је, дакле, однос блискозначно синонимних различитих форми. Овдје морфосинтаксичких, и то падежних: инструментала с предлогом *ћред* замјењивог блискозначним локативом с предлозима *на* и/или *у*.

Ни у једној се граматици српског и/или српскохрватског језика (в. као репрезентативне нпр. Стевановић 1979, Пипер и др. 2005) нити пак у радовима посвећеним наведеним предлозима, чак ни оним посвећеним искључиво анализи употребе инструменталног предлога *ћред* (какав је Ашић 2018), па чак ни у монографијама посвећеним локативу (Батистић 1972) или инструменталу с предлозима (Омерагић 2018) не помиње могућност синонимне замјењивости синтагми с инструменталним предлогом *ћред* и локативних синтагми с предлозима *у* и/или *на*.

А да таква могућност постоји недвосмислено показују наши следећи корпусни примјери:

Сваки грађанин може *ћред судом* [→*на суду*] да заштити своја права. (Политика, 29. 11. 2016, 5); Хранитељ мора да се брани *на суду* [→*ћред судом*]. (Вечерње новости, 7. 2. 2019, 10); Поједини кривични процеси који се воде *ћред срјским судовима* [→ *срјским судовима*] још увек нису добили коначни

1 О значењима термина конкурентност в. Стојановић (2000: 275–285) и Тошовић (2000:27–41).

епилог (Вечерње новости, 10. 8. 2022, 10: наднаслово); Од 3. октобра 2019. године траје судски процес у Основном суду у Ивањици [→ њред Основним судом у Ивањици]. (Данас, 23. 8. 2022, 11).

Постојање овог типа инструменталних синтагми, без њиховог довођења у везу с конкурентним локативним, већ је констатовано у литератури. Овај тип (под)значања инструменталних синтагми с „недимензионалним” предлогом *њред* И. Прањковић назива „презентативним”, наводећи да се „тим ’приједложним потпадежом’ означаје да се какав процес одвија у назочности онога што је означено косим падежом, прије свега инструменталом с приједлогом *њред*, нпр. *њред свима (њосвједочиии)*, *њред суцем (њрисеиунуии)*, *њред свједоцима (изјавиии)*, *њред мношћивом (насиуиийи)* итд.” (Прањковић 2001:29). Тај термин као најпримјеренији за овај тип инструменталних синтагми сматра и Мирела Омеровић, наводећи у својој монографији о приједложном инструменталу већи број „презентативних конструкција” уз глаголе типа „*рећи, њовориии, изјавиии, сиоменууи* и сл.”, међу којима у посебну подгрупу потврђену са четири корпусна примјера издваја именске синтагме „у којима ИП [инструментални референт] долази у улози неконгруентног атрибута уз девербативне именице *сиор, расиорава, њосиуиак* и сл., а начелно су својствене административном стилу. ИП често је кодиран лексемом *суд*.”² (Омеровић 2018:132). Готово подударан закључак о „презентативним конструкцијама” М. Омеровић доноси и у својој монографији о неконгруентним атрибутима, гдје у потпоглављу с инструменталним предлогом *њред* издваја

2 Што се потврђује са четири примјера, од којих је један с лексемом „трибунал”, док су три с лексемом „суд” (*расиорава њред судом; изјава њред њрибуналом; њосиуиак њред судовима; и сиор њред судом*). (Омеровић 2018: 132).

примјере с „презентативним значењима”, констатујући само да су у таквим синтагмама „управне лексеме углавном *сјор*, *јосџуџак* и сл., док се у улози зависног члана најчешће јавља лексема *суд* или какав појам који имплицира неко управно тијело” поткрепљујући са четири примјера корпусних реченица чији су конституенти неконгруентне синтагме: *сјор њред судом*; *јосџуџак њред оріанима власџи*; *јосџуџици њред судовима, ујравним и друџим државним џијелима*; *засџуџања њред власџима*. (Омеровић 2011: 153).

И у синтакси просте реченице П. Пипера и др. (2005) помиње се овај тип инструменталне синтагме, при чему се он одређује као „ситуациони инструментал, којим се реченична предикација одређује с обзиром на укупну ситуациону околност. У случају (!) може се радити и о посебном типу ситуационог значења ’чинити нешто у нечијем присуству’, с тим да се ’у језику права и администрације’ овај модел остварује уз глаголе типа *засџуџаџи*, *изнеџи*, *расџрављаџи*, *јокренуџи* *јосџуџак* и сл., и именицама типа *суд*, *оріан*, *оріанизација*, *ујрава* и сл.”³ (Пипер и др. 2005:254–255). И М. Омеровић и П. Пипер овај тип инструменталне синтагме везују за административни и научни функционални стил, али М. Омеровић његову реализацију потврђује само у супстантивним неконгруентним синтагмама, а П. Пипер у глаголским. Ни М. Омеровић ни П. Пипер овај тип инструменталне синтагме не доводе у синонимски саоднос с локативним синтагмама с предлозима *у* и/или *на*.

У оквиру когнитивног значења „садржавања” локативне синтагме с предлогом *у* Д. Кликовац издваја и примјере за „дводимензионалну материју”, у којима се

3 Што се потврђује трима исконструисаним примјерима са инструменталним синтагмама: *засџуџа њрезуеће њред судовима*; *јокрене јосџуџак њред надлежним судом*; *изнеџи њримеџбе њред Ујравним одбором њрезуеће*. (Пипер и др. 2005: 255).

материја концептуализује као ГРУПА, која „може бити и институционално организована (другим речима, институција се може остварити у виду групе), са мањим или већим формалним устројством: *йородица, друштво, дружина, коњица, војска, влада, тело, ордан* и сл.” (Кликовац 2000: 122). А управо неке од тих „ГРУПА, на коју се, метонимијски, надовезују институције које се остварују у виду група” (Кликовац 2000:124) и учествује у творби овдје разматраних конкурентских синтагми: инструменталне с предлогом *йред* и локативне с предлозима *у* и/или *на*.

И то је све што србистичка и/или сербокроатистичка литература нуди о „презентативном” типу инструменталне синтагме с предлогом *йред*, с тим да се она ни код једног аутора не доводи у супститутивну (и) семантичку везу с локативним синтагмама *у* и/или *на*. Из досадашњих више запажања него подробнијих анализа инструменталних синтагми с предлогом *йред* неспорно је да су само оне са „презентативним значењем” конкурентне локативним синтагмама с предлозима *у* и/или *на*. Али не све, него само један дио тих синтагми са лексичко-семантички ограниченом групом лексема како у надређеном тако и подређеном члану синтагме. Прије но што пређемо на саодносну анализу тих синтагми, готово да је неопходно прокоментарисати једино досад за њих предложено термилошко одређење, оно Прањковићево – „презентативне конструкције”, односно „презентативно значење” падежних конструкција. Коментар је неопходан због заузетости термина „презентатив” за форме и значења синтаксичких јединица неподударних, чак нимало блиских, са јединицама које имају значење „у назочности/ у присутности”, што је основно значење овог (под)типа инструменталне синтагме с предлогом *йред*.⁴

4 Што потврђује и сам И. Прањковић кад каже: „Презентативно

Наиме, термин *йрезенѿайѿив* у лингвистици се везује за употребу лексема *ево/еѿо/ено* у деиктичком значењу „скретања пажње” на некога или нешто (Клајн 1985:98–101; Кордић 2002: 97–99). Значење „присутности” које имају инструменталне синтагме с предлогом *йред* није ни у каквој вези са деиктичким значењима. Оно је везано за *йрезенѿносѿ* у значењу „присутност, назочност” (Клаић 1988: 1987), односно за придјев *йрезенѿан*, који значи „назочан, присутан”, а и једно и друго је у творбеној вези с латинском именицом *йрезенѿија* (lat. *praesentia*), која значи „присуство, присутност” (Клајн, Шипка 2008: 986). Према томе, треба разликовати термин *йрезенѿайѿивносѿ* са деиктичким значењем „скретање пажње на кога или што” од термина *йрезенѿносѿ* са значењем „присутност”. Од првог придјевски облик гласи *йрезенѿайѿиван*, а од другог – *йрезенѿан*. Из тих разлога је Прањковићев термин неадекватан: значење „присутности” треба везати не за термин *йрезенѿайѿивносѿ*, него за термин *йрезенѿносѿ*.

Јер, само су падежне инструменталне и локативне *йрезенѿне* падежне конструкције значењски конкурентне. С обзиром на семантички тип припредлошких лексема све се инструментално-локативне презентне конкурентне конструкције могу подијелити у двије групе. Прву групу, чине падежне презентне конструкције код којих уз предлог долази нека именица по правилу са значењем *државноѿ или орѿана неке инсѿиѿиуѿије, удружења или орѿанизације*. Другу групу пак чине синтагме у којима уз предлог по правилу долази именица најчешће са значењем *некоѿ сѿорѿскоѿ објекѿа* (стадиона, спортске дворане, или хале).

значање може се и експлицирати изразима у *назочносѿи* или у *йрисуѿносѿи*, нпр. у *назочносѿи већеѿ дрѿја људи (йпуѿо се йонашайѿи)*, у *йрисуѿносѿи родийеља (йишиѿиѿи)* итд.” (Прањковић 2001:29).

СИНТАГМЕ С ИМЕНИМА ДРЖАВНИХ
И ДРУГИХ ОРГАНА И ИНСТИТУЦИЈА

У досадашњој литератури, како смо већ констатовали, помиње се постојање само синтагми првога типа: инструменталних синтагми с предлогом *їред* уз који долазе имена разних државних органа, и органа различитих институција, друштава и организација. У богатом корпусу из публицистичког стила српског књижевног језика⁵ забиљежили смо велики број (на стотине) потврда за дате синтагме.

То значи да адвокати данас неће приступити на рочишта за главну расправу и главне претресе *пред* [→ у] *судовима*, неће приступити *пред* [→ у] *тушилаштвима* ... неће приступити *пред* [→ у/на] *органима управе*. (Политика, 5. 7. 2021, 5); ...пенсионери имају реалну шансу да добију државу *пред судом* [→ на суду] у Стразбуру (Данас, 7. 12. 2017, 11); Пре тога потребно је да се права и слободe покушају заштитити *пред* [→ на] *редовним судовима*. (Политика, 22. 11. 2016, 6); ...јуче је *пред Апелационим судом* [→ у Апелационом суду] у Приштини завршено рочиште у случају Оливера Ивановића (Вечерње новости, 13. 10. 2016, 5); ...да скрене пажњу са своје издајничке улоге у склапању срамне и понижавајуће нагодбе *пред* [→ у] *Федералним судом* [→ у Федералном суду] у Чикагу. (Политика, 19. 12. 2016, 12); Извори блиски политичком Сарајеву тврде да ће Изетбеговић сада покушати да *пред Уставним судом* [→ на Уставном суду] БиХ оспори Закон о Дану РС (Блиц, 28. 1. 2017, 4); Иначе, *пред Вишим судом* [→ на Вишем

5 Списак извора дат је на крају рада.

суду] у Београду у току је поновљени поступак против оптужених за паљење амбасаде. (Вечерње новости, 12. 7. 2017, 10); Високи представник БиХ Валентин Инцко *пред Саветом безбедности* [→ у *Савету безбедности*] УН јуче је критиковао Републику Српску (Политика, 9. 11. 2016, 4); Три владина законска предлога наћи ће се у уторак *пред Скупштином* [→ у *Скупштини*] Србије (Политика, 11. 11. 2016, 13); Да би нови стари председник положио заклетву *пред парламентом* [→ у *парламенту*] Србије, потребно је да се пре тога исти конституише. (Данас, 11. 5. 2022, 11); Трејси је у новембру рекла *пред Сенатом* [→ *на/у Сенату*] да дели став Вашингтона према Русији. (Вечерње новости, 27. 1. 2023, 9); Завршне речи оптужбе и одбране, којим ће бити окончано суђење генералу Ратку Младићу, почеће данас *пред Хашким трибуналом* [→ *у/на Хашком трибуналу*] (Вечерње новости, 5. 12. 2016, 5); Како је *пред Трибуналом* [→ *у/на Трибуналу*] ослобођен бивши вођа ОВК (Вечерње новости, 16. 1. 2017, 11; наднаслов); Да је „брегзит” пре него што је ... покренут *пред меродавним телима* [→ *у/на међународним телима*], ударио на стране студенте, о томе се већ увелико прича и полемише. (Политика, 13. 12. 2016, 2); Тим чланом предвиђено је да закупци станова ... којима је у поступку *пред Агенцијом* [→ *у/на Агенцији*] за реституцију одбијен захтев за враћање имовине, имају право да их откупе. (Политика, 22. 12. 2016, 1); ...да покрене иницијативу *пред Одбором* [→ *у/на Одбору*] за образовање Скупштине Србије (Данас, 11. 4. 2017, 12); ...да се закон о истополним заједницама још није ни нашао *пред Владом* [→ *у/на Влади*] Србије. (Данас, 21. 5. 2021, 6); Они ће *пред одбором* [→ *у/на одбору*] изнети своја сазнања о транзиту цигарета.

(Политика, 27. 5. 2021, 4); ...затражили су од судског већа да се издвоје записници о њиховом саслушању у својству осумњичених *пред полицијом* [→ у *полицији*] по разним основама. (Политика, 31. 1. 2017, 9); Америка одбацује идеологију глобализма у целом свету, једна је од главних порука америчког председника Доналда Трампа *пред Генералном скупштином* [→ у *Генералној скупштини*] *Уједињених нација*. (Данас, 26. 9. 2018, 2); ... неуставни и незаконити прописи ... не могу се примењивати у поступцима који за предмет имају утврђивање одговорности за неакадемско понашање, а који се тренутно воде *пред* [→ у] *надлежним органима Универзитета* и надлежним судовима. (Политика, 21. 7. 2022, 9); *Пред Специјалним тужилаштвом* [→ у *Специјалном тужилаштвоу*] један од лидера Демократског фронта, Небојша Медојевић, саслушаван је два пута. (Политика, 14. 1. 2017, 4); Очекује се да ће се одмах након усвајања тих уредби обуставити поступак *пред Енергетском заједницом* [→ у *Енергетској заједници*]. (Вечерње новости, 22. 7. 2022, 6); Нацрт закона о попису становништва у 2021. требало би ових дана да се нађе *пред Владом* [→ *на Влади*], а онда и *пред парламентом* [→ у *парламенту*] (Данас, 10. 9. 2021, 19); То је јуче *пред Саветом безбедности УН* [→ у *Савету безбедности УН*] поручио шеф српске дипломатије. (Вечерње новости, 19. 10. 2022, 3); Будући министри требало би да положи заклетву *пред Народном скупштином* [→ у *Народној скупштини*] до краја следеће недеље. (Вечерње новости, 19. 10. 2022, 2); Мандатарка Ана Брнабић *пред Скупштином Србије* [→ у *Скупштини Србије*] представила експозе и састав нове владе (Данас, 26. 10. 2022, 3: наднаслов); Само се *пред арбитражом и судовима* [→ *на арбитражи*

и судовима] бранимо од „Гаспрома” (Политика, 20. 11. 2019, 3); Талибани су затражили да се обратe светским лидерима *пред* [→ у] *Уједињеним нацијама*. (Политика, 23. 9. 2021, 2); Потпуно другачија ситуација је била када је професор Драган Ђуричин *пред Београдским универзитетом* [→ на *Београдском универзитету*] покренуо поступак због неакадемског понашања свог колеге. (Данас, 26. 11. 2019, 4); Странка је сада у поступку враћања старог имена – Реформистичка, који се води *пред Министарством* [→ у *Министарству*] *државне управе и локалне самоуправе*. (Данас, 30. 11. –1. 12. 2019, 6); ... рекао је [то] 99-годишњи Кисинџер у видео-обраћању *пред Светским економским форумом* [→ на *Светском економском форуму*] у Давосу. (Политика, 19. 1. 2023, 4); Вучићу одговара лош однос са Хрватском зато што на тај начин пребацује *пред домаћим јавним мњењем* [→ у *домаћем јавном мњењу*] фокус са Косова. (Данас, 27. 4. 2018, 3); ...да ту власт брани *пред јавношћу* [→ у *јавности*] (Политика, 2. 8. 2018, 22); *Пред судом јавности* [→ на *суду јавности*] народ је и тужилац и бранилац. (Политика, 29. 10. 2018, 23) Зар смо морали да се брукамо *пред Европом* [→ у *Европи*], питали су се многи. (Политика, 2. 11. 2022, 17); ...и овога пута на исту карту *пред међународном заједницом* [→ у *међународној заједници*] игра Аљбин Курти (Вечерње новости, 6. 2. 2023, 3); итд.

Датом инструменталном типу синтагме конкурентне су локативне синтагме с предлозима у и/или на, чему су потврда и следећи корпусни примјери:

Рочиште по овој тужби одржаће се данас у девет часова у *Вишем суду* [→ *и́ред Вишим судом*] у Бео-

граду. (Данас, 26. 4. 2017, 12); У Сїецијалном суду [→ *їред Сїецијалним судом*] у Београду јуче је ... саслушан Зоран Јеличић. (Политика, 14. 10. 2022, 9); За суђење у Сїецијалном суду [→ *їред Сїецијалним судом*] тражи се карта више. (Вечерње новости, 3. 12. 2022, 2; Бојан Љубеновић); Срби траже правду на усїавном суду [→ *їред усїавним судом*] Косова (Политика, 19. 10. 2016, 6; наслов); У Аїелационом суду [→ *їред Аїелационим судом*] у Београду јуче је отворен другостепени главни претрес у поступку против оптужених познатом као „стечајна мафија” (Вечерње новости, 18. 5. 2018, 13); У Тужилашїву [→ *їред Тужилашївом*] су јуче саслушани и остали осумњичени. (Вечерње новости, 5. 2. 2020, 14); ... јуче је током саслушања у Беоїрадском Првом основном їужилашїву [→ *їред Беоїрадским Првим основним їужилашївом*] признала да се бавила надрилекарством (Политика, 16.11. 2016, 9); Кинески држављанин ... јуче је на саслушању у Првом основном јавном їужилашїву [→ *їред Првим основним јавним їужилашївом*] признао кривицу. (Вечерње новости, 1. 11. 2022, 10); Незадовољни су они који траже правду на [→ *їред*] судовима (Политика, 13. 4. 2017, 25); Очекује се да платформа недавно изабраног тима Приштине за дијалог са Београдом ускоро буде представљена на косовском їарламенїу [→ *їред косовским їарламенїом*] (Данас, 13. 2. 2019, 2); У Конїресу [→ *їред Конїресом*] САД покренут поступак за опозив председника због наводног притиска на стране власти (Вечерње новости, 26. 9. 2019, 9; наднаслов); Можда би цела ствар ... могла да се избегне да је министарка енергетике Зорана Михајловић на Минисїарском саветїу [→ *їред Минисїарским саветїом*] Енерїетїске заједнице, којим је у фебруару ове године председавала, упитала

своје колеге какве су евентуалне последице због кашњења. (Политика, 23. 7. 2022, 10); Објаснио је да се *на Савеџу* [→ *џред Савеџом*] за националну безбедносџ у овим условима мора донети та одлука. (Политика, 13. 8. 2022, 5); Београђанин није ни у *џолицџи* [→ *џред џолицџом*] ни пред тужиоцем признао дело које му се ставља на терет. (Блиц, 17. 6. 2018, 8); ...она је у *Друџом џужилашџву* [→ *џред Друџим џужилашџвом*] дала исказ тек у септембру (Вечерње новости, 27. 10. 2022, 10) итд.

У позицији зависног члана конкурентних презентних синтагми – инструменталне с предлогом *џред* и локативне с предлозима у и/или *на* – најчешће, како корпус показује, долазе називи државних органа и органа различитих институција, друштава и организација. У питању су разна институционална организовања људи, с тим да је много чешће у питању синтагматски него моноксички назив, као нпр.: агенција (за енергетику), академија, акција (за људска права), актив (директора), алијанса, амбасада, арбитража; биро (антикорупцијски), Бундестаг; веће (факултета), влада, Врховна рада (Украјине); генералштаб, група (за реализацију плана); делегација (Европске уније), деканат, департман, директоријум, дирекција (за драгоцене материјале), директорат, дом (представнички/ народа), Државна дума, друштво (учитеља); завод (за јавно здравље), заједница (енергетска), инспекција (буџетска), инспекторат, институција (омбудсмана), јавност /јавно мњење (=ванинституционални „суд јавности“), канцеларија (високог представника), катедра (за историју), колегијум (за докторске студије), комисија (хелсиншка/ вештака), комора (адвокатска), конференција (универзитета), команда (за обуку), комесаријат (за избеглице), конгрес (амерички), комитет (слависта); меродавна тела, министарство; одбор

(за стандардизацију), одељење (за наркотике), одсек (за математику), организација (Уједињених нација/ светска здравствена), органи (страначки/ универзитета/ власти); парламент, покрет (за промене), полиција, правосуђе, правосудни органи, председништво (БиХ); ректорат, руководеће тело; савет (безбедности / факултета), сабор (СПЦ), савез (слепих), Сејм (пољски), секретаријат, сектор (за полицијску управу), сенат (универзитета), Синод (СПЦ), скупштина, служба (рачуноводства), Собрање (македонско), суд, суд јавности, судска инстанца; тим (за промене), трибунал (у Хагу), тужилаштво; удружење, универзитет, унија (послодаваца), управа (прихода), уред (високог представника), уједињене нације, фонд (за науку), фондација (за астму), форум (демократски), фудбалска федерација, центар (за социјални рад), штаб (за поплаве), фонд (ММФ) итд.

Надређени члан ових синтагми може бити изражен или а) глаголом, или б) перифрастичким глаголским изразом: а) *ѝлаѝоли*: бити, бранити (се); видети (се); добити, доказати, документовати; замрзнути, занемети, заступати, завршити, заштитити; изгубити, изјавити, изјаснити се, изједначити се, изложити, изрећи, испитати, испричати; критиковати; наћи/налазити се, нагодити се, наступити, негирати; објаснити, одговарати, одложити, ослободити (се), оспорити, осудити, осумњичити; пасти, појавити се, покренути, представити/представљати, пресудити, признати, процесуирати; размотрити, расправљати, рећи, саслушати/саслушавати, сведочити, смењивати се, стајати, суочити се, тврдити, тапкати, тужити, ћутати, чекати итд.; б) *ѝлаѝолски ѝерифрасѝички искази*: бити у невољи, водити борбу, водити поступак, водити парницу, водити процес, водити спор; гулити клупу; добити легитимитет, добити спор; завршити одбрану, завршити процес, завршити рочиште, затражити заштиту, започети главни претрес; извести

доказе, изгубити спор, изложити се неуспеху, изнети завршну реч, изнети доказе, изнети одбрану, изрећи пресуду, имати главни претрес, имати наступ, имати саслушање, имати рочиште; наставити суђење; одложити суђење, одржати говор, одржати претрес, одржати рочиште, окончати поступак, отворити питање, отворити претрес; подићи оптужницу, поднети тужбу, покренути иницијативу, покренути (парнични/ кривични) поступак, покренути процес, положити заклетву, порећи кривицу, потражити правду, пребацити фокус, предложити нагодбу; тражити одлагање, тражити правду; учествовати у поступку итд.

Инструментална презентна синтагма с предлогом *ћред* и конкурентне локативне синтагме с предлозима у *и/или на* нису потпуни синоними, прије свега због тога што су све инструменталне синтагме с предлогом *ћред* метонимијске. Оне подразумевају да именовани институционални (и ријетко неинституционални) органи представљају организоване „групе” људи, тако да назив органа или институције подразумева групу људи који их чине. Тако нпр. синтагма „бранити се *ћред вишим судом*” значи „бранити се *ћред судијама који чине виши суд*”⁶. Да у подлози ових презентних метонимијских инструменталних синтагми стоје хомоформне презентне неметонимијске синтагме, показују следећи примјери у којима се у склопу синтагме именују и представници државних органа, као нпр:

Овај лекс специјалис ће се наћи *ћред посланицима Скупштине Србије* [→ *ћред Скупштином Србије*] (Вечерње новости, 15. 4. 2019, 7); Прва група те-

6 Суд као орган не мора представљати више судија него само један, па дата синтагма може значити и: „бранити се *ћред судијом који ћредставља виши суд*”.

рориста Ослободилачке војске Косова која ће бити саслушана *пред тужилоцем Специјалног тужилаштва* [→ *пред Специјалним тужилашвом*] у Хагу одлетела је јуче у Хаг. (Вечерње новости, 11. 1. 2019, 5); Нацрт ће се, како је најављено, наћи *пред посланицима Народне скупштине* [→ *пред Народном скупштином*] одмах након празника. (Блиц, 23. 4. 2019, 16); Мислим да се он [текст закључака] заиста није требао појавити *пред посланицима Народне скупштине* [→ *пред Народном скупштином*]. (Данас, 13. 11. 2019, 18); Предлог Резолуције био је крајем 2021. године *пред посланицима Скупштине Србије* [→ *пред Скупштином Србије*]. (Вечерње новости, 25. 1. 2022, 13); Тај план наћи ће се *пред одборницима Скупштине града* [→ *пред Скупштином града*] крајем августа или почетком септембра. (Политика, 23. 7. 2022, 13); Док је председница Европске комисије држала говор *пред македонским посланицима у Собрању* [→ *пред Собрањем*], група демонстраната испред зграде почела је да гађа јајима македонски парламент. (Вечерње новости, 15. 7. 2022, 9); План ће имати 15 тачака и наћи ће се *пред одборницима Скупштине града* [→ *пред Скупштином града*] на првој наредној седници. (Вечерње новости, 1. 8. 2022, 26); итд.

Овај тип презентне инструменталне синтагме у којој позицију централног члана чине лица која конституишу дати државни орган није замјењив локативним синтагмама, као што замјењиве нису ни инструменталне конструкције у којима је цијела супстантивна конструкција сведена на именовање *људи-представника* датог органа, као нпр.:

...ипак није било реално очекивати да се овај закон нађе *пред посланицима* када су избори близу.

(Данас, 12. 4. 2022, 12); Шуица тврди да ће ову резолуцију, која ће се крајем месеца наћи *ћред евројским ћосланицима*, подржати и чланови ЕП из других земаља. (Вечерње новости, 19. 10. 2016, 2); Медојевић је обе изјаве дао *ћред сћецијалном ћу-жиићелком* Лидијом Вукчевић (Политика, 14. 1. 2017, 4); Севе је у УКП давала изјаву дуже од два сата, а *ћред инсћеќћорима* је била видно нервозна. (Српски телеграф, 4-5. 2. 2017, 20); Џелатовић данас *ћред ћужииоцем* (Политика, 21. 4. 2017, 9: наслов); „Шќаларци” данас *ћред ћужииоцем* (Политика, 3. 6. 2017, 9: наслов); Томпсон ће се *ћред ћреќршајним судијом* појавити тек након што му полиција буде доставила оптужни налог. (Политика, 11. 8. 2017, 4); Мира Марковић сведок *ћред румунским судијама?* (Вечерње новости, 10. 3. 2018, 13: наслов); Џица Кнежевић опет *ћред судијом* (Вечерње новости, 4. 6. 2018, 10: наслов); О томе какав ће бити одговор Србије сутра ће *ћред ћосланицима* говорити председник Вучић. (Вечерње новости, 12. 9. 2022, 3); итд.

Ако се именује зграда у којој ради орган или организација нема могућности употребе инструментала с предлогом *ћред*, нити локатива с предлогом *на*, као нпр.:

У судници [→ *ћред суднициом] Вишег суда у Суботици су се опет суочили држава и град (Политика, 6. 6. 2019, 12); *...трећи дан штрајкује глаћу *ћред зградом* [→ *у *згради*] *прокупачког суда*. (Данас, 3. 3. 2022, 9); Милошу Меденици синоћ је после салушања у *згради* [→ *ћред зградом] *Специјалног државног тужилаштва* Црне Горе, одређено задржавање до 72 сата. (Вечерње новости, 26. 5. 2022, 11); Марш младих официра *ћред Скупштином* [→ *у *Скупштини*] (Политика, 6. 2. 2023, 23: наслов) итд.

То је зато што инструменталне синѿајме имају оријентационо значење, а локативне локационо. Назив самих органа најчешће подразумијева и њихову просторну локацију, назив зграде у којој се ти органи налазе, па интерферира значење органа и значење простора, тј. значење институције као органа и институције као објекта у којој је институција смјештена. Зато локативне, за разлику од инструменталних синѿајми, имају и значење присуства у објекту. Потцртавањем значења *објекта* није могућа употреба инструментала с предлогом *ѿред*, јер се њим локационо значење преводи у оријентационо: објекат престаје бити мјесто локације, губи се значење интерлокације, него постаје мјесто оријентације радње, радња се догађа испред а не унутар објекта. Будући да се та два значења – локативно локационо и инструментално оријентационо искључују, изостаје могућност замјена локативног У са инструменталним ПРЕД, и обрнуто.

Реализација радње у државном органу по правилу подразумијева рад самог органа: сједницу, састанак, засједање. Тада се значење „за вријеме засједања” изражава само локативом с предлогом НА. Дакле, кад је у питању именовање органа смјештеног у згради или рада тог органа, тј. кад је у питању састанак органа, онда је употребљив само локатив с предлогом *на*, док се искључује употреба инструментала с предлогом *ѿред* и локатива с предлогом *у*:

Изнећу план стабилизације у 15 тачака *на седници Скујшћине ѿрада*. (Политика, 1. 8. 2022, 13); Председник Владе Црне Горе у техничком мандату Дритан Абазовић јуче је *на седници скујшћинској Одбора* за безбедност и одбрану показао фотографију на којој је, како тврди, председник Црне Горе и демократске партије социјалиста (ДПС) Мило Ђука-

новић. (Политика, 13. 10. 2022, 1); Косовска министарка спољних послова Доника Гервала *на седници Савешта безбедности* Уједињених нација истакла се тврђом да председник Србије Александар Вучић припрема војну агресију на Балкану. (Данас, 20. 10. 2022, 11); Представници Русије и Ирана су демантовали *на седници Савешта безбедности* УН да је било купопродаје ракета и дронова. (Вечерње новости, 21. 10. 2022, 8); Ја немам ништа против тога, а *на седници Одбора* сам рекао да треба да сарађујемо са Србијом као Срби. (Политика, 20. 1. 2023, 2); итд.

И управо то је један од регулатора употребе у или *на* у локативу *У* значи само зграду, *НА* значи и институцију и објект институције.⁷ Конкурентност је, дакле, могућа само кад назив органа значи (или укључује) и назив његовог објекта (зграде, просторије).

СИНТАГМЕ С ИМЕНИМА ОБЈЕКТА ЗА СПОРТСКЕ, ЗАБАВНЕ И ОБРАЗОВНЕ АКТИВНОСТИ

Презентни инструментал и конкурентни му локатив употребљавају се и уз именице којим се именују *објекти за спортске, забавне и образовне активности*: утакмице, концерте, трибине, предавања, протесте, митинге и сл. А ти објекти су стадиони, дворане, хале,

7 А и сам термин *скупштина* као „представнички дом” је, како је то показала Т. Батистић, вишезначан, јер „именица *скупштина* има (1) значење органа власти и (2) значење неког засједања. Избор у или *на* овдје као и уз извјесне друге полисемичне именичке лексеме показује које је значење у питању”, с тим „да *на+Л* значи ’у току скупштине (засједања)’, док *у+Л* значи ’активност у скупштини’, (изостаје могућност употребе израза ’у току’), а не неко посебно засједање.” (Батистић 1972: 70, фус. 14; 71).

амфитеатри, учионице и сл. у којима постоји и простор за посјетиоце, тј. публику. Уз такве отворене или затворене објекте у којима се организује спортски, музички, политички, образовни или неки други културни садржаји за које су предвиђени и посјетиоци (публика, гледаоци, слушаоци) чешћа је и синтаксичко-семантички слободнија употреба локатива с предлозима у *и/или на*. Употреба презентног инструментала с предлогом *ӣред* умјесто локатива с предлогом *на* или *у* могућа је само с обавезним детерминатором употријебљеним уз наведени тип именице. Обавезни детерминатор у функцији неиспустиве одредбе је придјев који означава *количину њо̄ӯњеност̄и објек̄та њосјет̄иоцима, односно њубликом* (нпр.: *њун, скоро њун, дуйке њун, њрејун, исњӯњен, скоро исњӯњен, неисњӯњен до краја, крца̄ӣ, њразан, њолуњразан, скоро њразан, расњродат̄и, исњражњен, скоро исњражњен, њо̄њњуно исњражњен* и сл.). У свим тим случајевима инструментал с предлогом *ӣред* замјенљив је локативом с предлогом у или *на*, што потврђују и сљедећи примјери:

Био је то концерт за памћење *пред препуном двораном* [→ у *препуној дворани*] која је певала све његове хитове. (Вечерње новости, 25. 12. 2022, 27); А приђе му Мишовић и опали шамар *пред пуном двораном* [→ у *пуној дворани*]. (Вечерње новости, 16. 10. 2016, 9); *Пред пуном салом* [→ у *пуној сали*] београдског Сава центра, Вучић је изнео пресек стања у привреди земље. (Вечерње новости, 25. 9. 2018, 3); Србија и Велс одиграли нерешено у Београду *пред скоро пуним стадионом* [→ у *скоро пуном стадиону*] (Данас, 12. 6. 2017, 17: наднаслов); Званични део програма почео је у подне *пред пуном салом* [→ у *пуној сали*] Клуба (Данас, 1–2. 7. додатак Недеља, IV: Видосав Стевановић); Бора Ђорђевић оплео је на свом концерту *пред препуним Сава*

центром [→ у *препуном Сава центру*] по старлетата. (Курир, 17. 11. 2017, 21); Доста је понижења ... рекао је синоћ Саша Јанковић *пред пуном Халом спортова* [→ у *пуној Хали спортова*] у Новом Београду (Вечерње новости, 20. 2. 2017, 3); За то време његова мама Цеца је пјевала *пред пуном ареном* [→ у *пуној арени*] у Немачкој (Блиц, 11. 6. 2018, 20); *Пред галванизованом Ареном* [→ у *галванизованој Арени*] уз већ нападљену клику доведене публике, председник савета Фестивала ауторског филма је рекао ... (Вечерње новости, 3. 12. 2018, 2); ...чак сам доживео да ми се обрати *пред пуном салом* [→ у *пуној сали*] факултета (Политика, 29. 12. 2018, 11); Легендарни Масимо Савић је синоћ, на Дан заљубљених, *пред препуним Сава центром* [→ у *препуном Сава центру*] одржао спектакуларан концерт (Вечерње новости, 15-16. 2. 2019, 35); Синоћ сам читао своје афоризме *пред празном салом* [→ у *празној сали*] (Вечерње новости, 28. 9. 2019, 2); Играмо код куће надамо се *пред пуним стадионом* [→ *на пуном стадиону*]. (Блиц, 11. 6. 2019, 36); Блатили Србију *пред празном салом* [→ у *празној сали*] (Курир, 12. 12. 2019, 5: наслов); ...високи функционери СНС ... предају *пред празним учионицама* [→ у *празним учионицама*]. (Блиц, 30. 12. 2019, 4); То је на свечаној академији поводом 13 година СНС-а синоћ *пред препуном Београдском ареном* [→ у *препуној Београдској арени*] рекао лидер те партије. (Политика, 28. 11. 2021, 1); Пре неких девет година када је гостовао у Београду певао је *пред препуном Ареном* [→ у *препуној Арени*]. (Данас, 2. 8. 2022, 9); *Пред пуним стадионом* [→ *на пуном стадиону*] на Ташмајдану чувени бенд спектакуларним концертном синоћ је прославио пола века постојања. (Вечерње новости, 11. 9. 2022, 27); У Пољској је било

невероватно играти *пред пуном халом* [→ у пуној хали]. (Вечерње новости, 18. 10. 2022, 39); Био је то концерт за памћење *пред препуном двораном* [→ у препуној дворани] која је певала све његове хитове. (Вечерње новости, 25. 12. 2022, 27) итд.

Наведеном типу инструменталне презентне синтагме с обавезним придјевским количинским детерминатором синонимне су, дакле и међусобно замјењиве, локативне синтагме с предлогом у или на. У корпусу су чак и бројније локативне од наведених конкурентних инструменталних презентних синтагми:

У препуној сали [→ *пред препуном салом*] Кинотеке у Београду прекисиноћ су приказана последња три наставка хит серије „Јутро ће променити све” (Вечерње новости, 11. 12. 2018, 23); Србија је после продужетака поражена од „змајчека” у *крцатим љубљанским „Стожицама”* [→ *пред крцатим љубљанским „Стожицама”*]. (Вечерње новости, 18. 8. 2022, 30); Светислав Пешић је у *препуним Стожицама* [→ *пред препуним Стожицама*] могао да увиди у којој је фази уигравање екипе. (Данас, 19. 8. 2022, 26); *У до последњег места испуњеној Галерији „Прогрес”* [→ *пред до последњег места испуњеном Галеријом „Прогрес”*] бард писане и усмене речи говорио је своју поезију. (Вечерње новости, 19. 10. 2022, 12); Дакле, у *препуној Великој сали* [→ *пред препуном Великом салом*] Музичког центра Црне Горе није се гуслало. (Политика, 25. 12. 2022, 6); Аца Пејовић певао у *распродатој загребачкој „Арени”* [→ *пред распродатом загребачком „Ареном”*] (Вечерње новости, 13. 2. 2023, 29); Кошаркаши Црвене звезде гостују горопадном Жалгирису у *распродатој Жалгирио Арени* [→ *пред распро-*

датом *Жалгирио Ареном*]. (Данас, 20. 1. 2023, 23); Увреде на рачун Жељка Обрадовића одјекивале су док реч нису узели „гробари” и песмом славили у *тада већ испражњеној дворани* [→ *пред тада већ испражњеном двораном*]. (Вечерње новости, 27. 1. 2023, 40); Рафално су синоћ у *крцатој сали* [→ *пред крцатом салом*] под сводовима Конака кнегиње Љубице „штектали” фото-апарати. (Вечерње новости, 1. 2. 2023, 14); У *препуној сали* [→ *пред препуном салом*] под сводовима Конака кнегиње Љубице отворена изложба Зорана Јовановића Мачка (Вечерње новости, 1. 2. 2023, 14: наднаслов); Вољени Панонски морнар је годинама уназад имао традиционални концерт „На богојављенску ноћ” у родном граду, по правилу у *препуном „Спенсу”* [→ *пред препуним „Спенсом”*] (Вечерње новости, 20. 1. 2023, 21); Потом је на књижевној вечери у *препуној сали* [→ *пред препуном салом*] Гимназије „Милош Велики” Матија Бећковић говорио своје стихове. (Политика, 20. 1. 2023, 12); Дакле, у *препуној Великој сали* [→ *пред препуном Великом салом*] Музичког центра Црне Горе није се гуслало. (Политика, 25. 12. 2022, 6); У дуелу који је одигран у *препуној дворани* [→ *пред препуном двораном*] „Александар Николић” црвено-бели су били равноправан ривал шпанском тиму све до половине треће четвртине. (Данас, 11. 1. 2023, 21); У *дупке пуном амфитеатру* [→ *пред дупке пуним амфитеатром*] „Проф. др Живомир Ђорђевић” Правног факултета у Крагујевцу одржано је јубиларно, десето такмичење у беседништву. (Политика, 24. 2. 2023, 11); итд.

Локатив с предлогом *на* употребљава се само уз именицу „стадион”, док се уз именице којима се означавају други објекти употребљава локатив с предлогом *у*. Лока-

тив с предлогом у (и на) има много ширу дистрибуцију од презентног инструментала с предлогом *йред*, јер је у локативу употреба придјевског детерминатора факультативна, док је у инструменталу обавезна, тако да инструментал без обавезног детерминатора није конкурентан локационом локативу јер тада има искључиво оријентационо мјесно значење, уп. нпр.: *Ушакица је одирана у Арени/Сиенсу* [→ ≠ *йред Ареном/Сиенсом*]; *Одржао је говор у амфиитеатру/учионици* [→ ≠ *йред амфиитеатром/учионицом*] и сл.

Уколико је у инструменталу именован само дио објекта, и то онај дио који је намијењен посјетиоцима, тј. публици, или су именовани сами посјетиоци, такав инструментал није замјењив локативом с предлозима у или на, јер у питању није метонимијско него основно презентно значење инструментала с предлогом *йред*:

Тактови „Марша на Дрину” увели су црвено-беле у утакмицу *йред крцайим йрибинама* [→*у/на крцайим йрибинама] (Вечерње новости, 10. 4. 2018, 32); Нисам играо *йред йразним йрибинама* [→*у/на йразним йрибинама] (Вечерње новости, 17. 8. 2018, 38); Слабо су сусрет започели изабраници Андрее Трикинерија *йред йрейуним йрибинама* [→*у/на йрейуним йрибинама] „Пионира” (Блиц, 11. 11. 2018, 40); ...играчи су констатовали да је можда и боље што после онаквог дебакла играмо *йред йразним йрибинама* [→*у/на йразним йрибинама] у Београду. (Вечерње новости, 10. 6. 2019, 32); Будућност је добила први меч у сезони, у Београду, *йред йразним йрибинама* [→*у/на йразним йрибинама] Блиц, 30. 12. 2019, 32); Само један упућен шут у оквир гола противника *йред домаћом йубликом* [→*у/на домаћој йублици] је довољан показатељ безидејности и нервозе. (Вечерње новости, 24.

7. 2022, 40); *Пред ѿуним ѿрибинама* [→*у/на ѿуним ѿрибинама] на базену Милан Гале Мушкатиновић било је веома емотивно. (Политика, 21. 8. 2022, 16); Жао ми је што нећу бити у прилици да играм *ћред својим навијачима* [→*у/на својим навијачима] у Катару (Данас, 3. 1. 2018, 20); Иако је меч требало да се игра *ћред ћразним ѿрибинама* [→*у/на ћразним ѿрибинама], стотинак домаћих навијача врећало је Београћане и судије. (Вечерње новости, 12. 9. 2022, 38); Желимо да наметнемо ритам од самог старта и да одиграмо добру утакмицу *ћред нашим навијачима* [→*у/на нашим навијачима]. (Политика, 1. 10. 2022, 18); Четвртфинале против домаћина, *ћред ѿуним ѿрибинама* [→*у/на ѿуним ѿрибинама] и са инфаркт завршницом у петом сету. (Вечерње новости, 18. 10. 2022, 39); Партизан је коначно засијао пуним сјајем и *ћред 20. 000 ћледалаца* [→*у/на 20. 000 ћледалаца] у „Штарк арени” потукао до ногу екипу Виртуса из Болоње. (Политика, 21. 10. 2022, 21) итд.

Ако је обавезни детерминатор и присутан, али не означава попућеност спортског објекта, односно објекта за образовање или забаву – могућа је само употреба локатива, али не и конкурентна употреба презентног инструментала с предлогом *ћред*, јер инструментал тада губи презентно а добија мјесно оријентационо значење:

Годишњи помен Ивковићу у *најушћеној хали* [→ ≠ *ћред најушћеном халом*] (Политика, 17. 9. 2022, 19: наслов); Тако је и јучерашњи, годишњи помен Ивковићу, у *најушћеној, сћарој сали* [→ ≠ *ћред најушћеном, сћаром салом*], без прозора и струје ... деловао као апел да се ствари покрену с мртве тачке. (Вечерње новости, 17. 9. 2022, 19); *На модерном и срећеном Фрадијевом сћадиону* [→ ≠ *ћред модер-*

ним и срећеним Фрадијевим стадионом] од стакла ... мађарски шампион је успео да савлада српског. (Вечерње новости, 14. 10. 2022, 31) итд.

ЗАКЉУЧАК

На богатом корпусу публицистичког стила српскога језика, примјеном синтаксичко-семантичке методе анализирали смо случајеве конкурентности, тј. меусобне замјењивости, блискозначних синтагми с инструменталним предлогом *ћред* и локативних синтагми с предлозима *у* и/или *на*. Замјењивост наведених синтагми уопште се не спомиње у србистичкој и/или сербокроатистичкој ни научној ни граматичкој литератури. У раду је доказано да су конкурентне не све, него само предлошко-падежне инструменталне и локативне синтагме са значењем *ћрезентности*.

С обзиром на семантички тип припредлошких лексема све смо инструменталне и локативне презентне конкурентне конструкције подијелили у двије групе. Прву групу чине падежне презентне конструкције код којих уз предлог долази нека именица по правилу са значењем *државној ордана или ордана неке институције, удружења или организације* (као нпр.: *Водили су ћосћућак ћред судом / на суду; Закон се налази ћред Скућшћином / у Скућшћини*). Другу групу пак чине синтагме у којима уз предлог по правилу долази именица са значењем *некој сћорћској објекћа*: стадиона, спортске дворане или хале (нпр.: *Ићрали су ћред ћуним сћадионом / на ћуном сћадиону; Пћевала је ћред ћолућразном салом/ у ћолућразној сали*). У раду је проведена детаљна синтаксичко-семантичка анализа оба наведена типа презентних инструменталних и локативних синтагми.

Анализа је показала да, у обје групе примјера, инстру-

ментална презентна синтагма с предлогом *ћред* и кон-курентне локативне синтагме с предлозима *у и/или на*, иако су замјењиве, нису потпуни синоними, прије свега због тога што су све инструменталне синтагме с предлогом *ћред* метонимијске. Оне, у првој групи примјера, подразумевају да именовани институционални (и ријетко неинституционални) органи представљају организоване „групе” људи, тако да назив органа или институције подразумева групу људи који их чине. У другој групи именовани су спортски објекти, с тим што је за употребу инструментала с предлогом *ћред* неопходно да та именица буде праћена придјевским обавезним детерминатором којим се означава количина попуњености објекта посетиоцима, тј. публиком. Тако у оба случаја специјална инструментална синтагма подразумева метонимијско мјесно значење, док локативна подразумева чисто локационо значење.

Извори

Блиц – *Blic*, *dnevne novine iz Beograda*.

Вечерње новости – *Вечерње новости*, дневне новине из Београда.

Данас – *Danas*, *dnevne novine iz Beograda*.

Политика – *Политика*, дневне новине из Београда.

Литература

Ашић 2018: Tijana Ašić, „Спацијалне и апстрактне употребе предлога PRED у српском језику”, *Српски језик: сџаишус, сисџем, уио-ћреба. Зборник радова у часић ћроф. Милошу Ковачевићу*, Крагујевац: ФИЛУМ, 2018, 247–258.

Ашић и Станојевић 2008: Tijana Ašić i Veran Stanojević, „О предлозима

- ispred i pred* u srpskom jeziku”, *Semantička proučavanja srpskog jezika*, urednici Milorad Radovanović i Predrag Piper, Beograd: SANU, 2008, 129–150.
- Батистић 1972: Tatjana Batistić, *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*, Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik, 1972.
- Клаић 1988: Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb: Nakladni zavod МН, 1988.
- Клајн 1985: Ivan Klajn, *O funkciji i prirodi zamjenica*, Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik, 1985.
- Клајн, Шипка 2008: Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речних сѱраних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј, 2008.
- Кликовац 2000: Duška Klikovac, *Semantika predloga: studija iz kognitivne lingvistike*, Beograd: Filološki fakultet, 2000.
- Ковачевић 2018: Милош Ковачевић, „Могућност супституције инструменталног предлога ПОД локативним предлогом У и инструменталним предлогом С(А)”, у: *Jezik, književnost, prostor*, међународни тематски зборник радова, urednice Vesna Lopičić i Biljana Mišić Ilić, Niš: Filozofski fakultet, 2018, 601–615.
- Кордић 2002: Snježana Kordić, „Prezentativi evo/eto/eno”, *Riječi na granici punoznačnosti*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2002, 93–128.
- Омеровић 2011: Mirela Omerović, *Nekongruentni atribut u naučnom i administrativnom stilu bosanskoga jezika*, Sarajevo: Slavistički komitet, 2011.
- Омеровић 2018: Mirela Omerović, *Instrumental s prijedlozima u bosanskome jeziku*, Sarajevo: Institut za jezik Univerziteta, 2018.
- Пипер 2012: Предраг Пипер, „О предлозима са спацијалним значењем”, *Линѱвисѱичка русисѱичка: сѱудије и чланице*, Београд: Филолошки факултет, 2012, 109–194.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синѱакса савременоѱа срѱскоѱ језика: ѱросѱа реченица*, у редакцији Милке Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига; Нови Сад: Матица српска, 2005, 254–255.
- Прањковић 1993: Ivo Pranjković, „Prostorni prijedlozi”, *Hrvatska*

- skladnja*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1993, 22–26.
- Прањковић 2001: Ivo Pranjković, „Nedimenzionalni prijedlozi”, *Druga hrvatska skladnja: Sintaktičke rasprave*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2001, 18–29.
- Стевановић 1979: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (грамађички системи и књижевнојезичка норма) II Синђакса*, III издање, Београд: Научна књига, 1979.
- Стојановић 2000: Андреј Стојановић, „Конкурентност језичких средстава у научном стилу српског и руског језика (на синтаксичком нивоу)”, *Научни састајник слависта у Вукове дане*, 29/1, Београд, 2000, 275–285.
- Тошовић 200: Бранко Тошовић, „Контраверзност језичке конкуренције”, *Научни састајник слависта у Вукове дане*, 29/1, Београд, 2000, 27–41.
- Ћосић 2008: Павле Ћосић и сарадници, *Речник синонима*, Београд: Корнет, 2008.

Miloš Kovačević

CONCURRENCY OF THE INSTRUMENTAL
SYNTAGMA WITH THE PREPOSITION *PRED*
AND LOCATIVE ONES WITH PREPOSITIONS
NA AND/OR *U*

Summary

In the paper, on the rich corpus of the journalistic style of the Serbian language, using the syntactic-semantic method, cases of concurrency were analyzed, i.e. mutual interchangeability, synonymous syntagms with the instrumental preposition *pred* and locative syntagms with the prepositions *u* and/or *na*. The interchangeability of the mentioned syntagms is not mentioned at all in Serbian and/

or Serbo-Croatian scientific or grammatical literature. The paper proved that not all, but only prepositional-case instrumental and locative syntagms with the meaning of *present* are competitive.

Considering the semantic type of prepositional lexemes, all instrumental and locative present competitive constructions can be divided into two groups. The first group consists of case-present constructions in which the preposition is accompanied by a noun, as a rule, with the meaning of *a state or body of an institution, association, or organization* (such as: *They conducted the proceedings before the court / at the court; The law is before the Assembly / in the Assembly*). The second group consists of phrases in which, as a rule, the preposition comes with a noun with the meaning of *a sports facility*: a stadium, a sports hall, or a hall (e.g: *They played in front of a full sports stadium / a full stadium; She sang in front of a half-empty hall / in a half-empty hall*). In the paper, a detailed syntactic-semantic analysis of both types of present instrumental and locative syntagms was carried out.

The analysis showed that, in both groups of examples, the instrumental present syntagm with the preposition *pred* and the competing locative phrases with the prepositions *u* and/ or *na*, although they are interchangeable, are not complete synonyms, primarily because all the instrumental phrases with the preposition *pred* are metonymic.

Keywords: instrumental and locative phrases, competitiveness, synonymy, presence, institutional bodies, sports facilities, the mandatory determiner

Михаило М. Шћепановић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик
са јужнословенским језицима

УДК 811.163.41'367.626

СТАНДАРДНОЈЕЗИЧКА И ДИЈАЛЕКАТСКА УПОТРЕБА ЕНКЛИТИКЕ ЈУ

У раду се анализирају два аспекта употребе енклитике ЈУ. Као прво, сагледава се њен стандарднојезички статус и друго, њено дијалекатско јављање. Друкчије речено, у раду се даје одговор на два питања: а) какав је нормативни статус ове енклитике у данашњем српском књижевном језику, б) какав је статус ове енклитике у штокавским говорима спрскога језика, посебно у оним који су ушли у основицу српског књижевног језика, као и у оним старијим штокавским говорима који ову енклитику чувају у комуникативној употреби.

Кључне ријечи: *норма, дијалекат, енклитика, Вук Караџић, дијалектологи*

Општепознато је да српски језик има двије акузативне енклитике личне замјенице женског рода: *је* и *ју*. И да је репартиција те двије енклитике битно различита. По правилу се употребљава енклитика ЈЕ, а само по изузетку, тамо гдје постоји нека врста запреке употреби енклитике ЈЕ, употребљава се енклитика ЈУ.

---

* mihail.scepanovic@gmail.com

На специфичности употребе енклитике ЈУ, посебно у њеном саодносу са синонимном партикулом ЈЕ, први је у својој граматици, још давне 1899. године, указао Томо Маретић. Преносимо у цјелини тај параграф (196.а) из Маретићеве граматике о саодносу акузативних енклитика женскога рода ЈЕ и ЈУ.

„За енклитички облик акузатива синг. женскога рода”, вели Маретић, „служи данас облик *је*, нпр. видим *је*; прави акузативни облик *ју* (испор. *њу*) узима се испред глаголског облика *је* (да не буде два *је* заједно), нпр. да *ју* је често певао (Вук, нар. пјес.), или *ју* је уметнуо (нар. пјесма), превео *ју* је Гете. Тако је и у народним пјесмама: како *ју* је лако уватио; и већ *ју* је младу испросио. Мјесто овакога *ју је* узима се кадшто (1) само *је*: она му каже све по реду како је био опколио пожар и како *је* чобан извадио. (нар. прип.), па јој приповеди како је страдала, како *је* муж проклео. Каткад се ипак налази (2) и *је је*: јер *је је* Соломун врло чувао. (нар. прип.), како *је је* лако ударио; трипут *је је* утегнуо пасом; која *је је* тако накитила. И (3) само *ју* каткад се налази, али је дијалектички, нпр. ласно ће *ју* они поробити (нар. пјес.)” (Маретић 1963: 193).

Маретић, како се види, употребу енклитичког облика ЈУ нормативно везује само за двоенклитичку групу ЈУ ЈЕ, састављену од замјеничке енклитике *ју* и глаголске енклитике *је*, показујући да су тој групи конкурентне двије форме: прво, скраћење групе на саму глаголску енклитику ЈЕ, и друго: употребу двоструког *је*, тј. ЈЕ ЈЕ умјесто ЈУ ЈЕ. Ненормативном, међутим, сматра употребу енклитике ЈУ умјесто ЈЕ мимо случајева двоенклитичке комбинације ЈУ ЈЕ (као нпр.: ласно ће *ју* они поробити). Такву употребу Маретић експлицитно проглашава „дијалектичком”, тј. дијалекатском. Остале, очито, сматра нормативним, јер их биљежи у Вуковом и Даничићевом језику.

Маретићеве констатације указују на два аспекта која подразумевају анализа употребе енклитике ЈУ: а)

стандарднојезички или нормативни, и б) дијалекатски. Друкчије речено, подразумејева одговор на два питања: а) какав је нормативни статус ове енклитике у данашњем српском књижевном језику, и б) какав је статус ове енклитике у штокавским говорима српскога језика, посебно оним који су ушли у основицу српског књижевног језика.

Чини се да је лакше одговорити на прво, стандарднојезичко питање, неголи на друго, дијалекатско питање. А у разлоге такве претпоставке није тешко проникнути. Дијалекатска литература многе од синтаксичких појава заобилази, ваљда их не сматрајући битним за дијалектологију. С друге стране, на енклитичку везу ЈУ ЈЕ скреће пажњу сва нормативистичка србистичка и (сербо)кroatистичка граматичка и приручничка литература. А о тој двоенклитичкој вези и њеном статусу у савременом српском језику посебан рад написао је руски слависта Владимир Гудков (1997:19-22). Данас готово унисоно нормативистичко србистичко мишљење о употреби енклитике ЈУ, мишљење дато у стилизацији Михаила Стевановића, гласи: „Енклитика *ју* (ак. ж. рода једн.) употребљава се само непосредно испред облика помоћног глагола *је* да би се избегла употреба ове по облику удвојене исте речи. Иначе се у сваком другом случају употребљава енклитички облик *је*.” (Стевановић 1981: 306).

Са првим дијелом Стевановићеве констатације данас се слаже сва србистичка, сербокroatистичка и кroatистичка литература. Слагање изостаје кад је у питању Стевановићева констатација да се у свим случајевима мимо двоенклитичке групе ЈУ ЈЕ употребљава само ЈЕ. Такво Стевановићево мишљење одударе од мишљења његовог учитеља А. Белића, које гласи: „У ак. ж.р. имамо два облика *ју* и *је*. Први се облик употребљава испред глаголског *је* када се то *је* употребљава: каже да *ју је* видео. Али када је довољно разумљиво, може се место *ју* употребити

је, и тада може глаголско је испасти.” (Белић 1965: 106). Белић, дакле, нормативним у „довољно” разумљивим контекстима сматра употребу самога ЈЕ умјесто енклитичке групе ЈУ ЈЕ. Вјероватно је такав став А. Белића, као врховног језичког ауторитета, утицао на то да се и код најбољих српских писаца који су писали у његово вријеме чешће од групе ЈУ ЈЕ сусреће само ЈЕ. То показује анализа Владимира Гудкова о конкурентности употребе енклитичке групе *ју је* и контрахираног *је* у језику Ива Андрића и Скендера Куленовића. Гудков, наиме, показује да је неупоредиво „чешћа употреба облика *је* место *ју је* у Андрићевим делима” (нпр. у роману *Госпођица* и приповијеткама), а што важи и за Куленовићев романа *Понорница* (Гудков 1997:21, 22). Вјероватно се ослањајући на Белићев став и употребу код појединих писаца, један ће савремени српски „језикосавјетник” потпуно неосновано, супротно свакој системскојезичкој и нормативној логици, закључити да је употреба конкурентских облика ЈУ ЈЕ и ЈЕ диференцијална црта српског и хрватског књижевнојезичког израза, зато што, по њему, „од замјенице *она* Срби употребљавају, углавном, један енклитички (краћи, ненаглашени) облик акузатива (*је*), а Хрвати – два (*је*, *ју*): То је његова књига, знам кад *је* купио – То је његова књига, знам кад *ју је* купио” (Телебак 2004: 41). У данашњем српском књижевном језику употреба ЈЕ намјесто ЈУ ЈЕ није нормативно допуштена. Тако П. Пипер и И. Клајн у својој нормативној граматици наглашавају: „Честа грешка је изостављање *ју* испред глаголске енклитике *је*, нпр. исправно је *Тражим Љиљу. Да ли ју је неко видео?* (а не *Тражим Љиљу. *Да ли је неко видео?*, или *Теорија носи име научника који ју је њрви формулисао* (а не **Теорија носи име научника који је њрви формулисао*).” (Пипер, Клајн 2013: 97). Уосталом, како смо видјели, то је и Стевановићево мишљење, а и мишљење Клајново из општепознатог *Речника језичких недоумица*,

где он каже: „Нису добре реченице где је заменица сливена с глаголским обликом *је*, нпр. 'Она је плакала, а он је тешио' (треба: *а он ју је тешио*), 'Температура је упорна и тешко је снизити' (треба: *и тешико ју је снизити*).” (Клајн 2008:112). Ни у хрватским граматикама није допуштено свођење енклитичке групе ЈУ ЈЕ на ЈЕ, уз један једини изузетак који наводи Стјепан Бабић, који каже: „У *vezi ju je* не ваља изостављати *ju* осим у овako блиским везама: *Џај ју је угријао, врућина је опрјала и заносила*.” (I. Kozarčanin) (Babić i dr. 1991: 648). Ријеч је, као што се види, о случајевима у којима би се у свакој од низа независних реченица појављивала група ЈУ ЈЕ, па је, по Бабићу, из стилских разлога само у првој обавезна употреба групе енклитика ЈУ ЈЕ, док се у другој и свакој наредној независној реченици та група своди на ЈЕ.

Савремена српска и хрватска граматичка и нормативна или граматичко-нормативна литература сагласне су, дакле, да се енклитика ЈУ мора употребљавати кад иза ње долази глаголска енклитика ЈЕ. У тој литератури уопште се не помиње могућност употребе ЈЕ ЈЕ намјесто ЈУ ЈЕ, могућност коју је навео Маретић на основу примјера из Вуковог и Даничићевог језика. Сва савремена српска и хрватска граматичка и нормативна литература не слаже се, међутим, ни са Маретићевом ни са Стевановићевом констатацијом да се употреба енклитичког облика ЈУ везује само за ту двоенклитичку групу ЈУ ЈЕ.

У готово свој хрватској литератури употреба енклитике ЈУ прописује се не само испред глаголске енклитике *је* (дакле, у групи ЈУ ЈЕ) него и иза лексема које се завршавају слогом је. Тако се у граматици Брабец – Храсте – Живковић (1968: 97) наводи да се „*ју* употребљава ако је глаголска енклитика *је* иза ње или је испред енклитике каква ријеч с наставком *-је*: купио сам *је* (тј. књигу), али он *ју је* купио; дајем *је* теби, али: *даје ју* теби; не купујеш *је* од мене, али: *купује ју* од мене.” Исто се понавља и у

Приручној *граматици хрватској језика*: „Енклитички облик акуз. једн. ж. р. *ју* употребљава се кад је за њим глаголска енклитика *је*, нпр. *Он ју је дочекао*, или онда кад је испред њега слог *је*, нпр. *Није ју никад видио*. *Не воли лимунаду, али њије ју кад је вруће*.” (Барић и др. 1979: 123). Стјепан Бабић употребу *ју* осим у споју са енклитиком *је* препоручује и иза свих ријечи које се завршавају не само на *-је* него и на *-ље* и *-ње* (ваљда због тога што *ље* и *ње* садрже *је* из јотовања, иако само за употребу енклитике *ЈУ* иза ријечи са завршним слогом *је* наводи примјере): „Enklitika *ju* upotrebljava se ispred glagolske enklitike *je* ili iz riječi i oblika koji završavaju na *-je*, *-nje*, *-lje*: *Ana ju je gledala* (I. Kozarčanin); *A ona je došla da bude ovdje i da mi pomogne, i nije ju dovela znatiželja*. (S. Novak)” (Babić i dr. 1991: 648). Најдаље су у проширењу контекста у којима се употребљава енклитика *ЈУ* отишли Јосип Силић и Иво Прањковић у најновијој хрватској граматичкој из 2005. године. Они, наиме, препоручују употребу *ју* у свим случајевима када је иза њега *је* или као енклитика или као слог којим почиње ријеч, као и у случајевима кад се испред *ју* ријеч завршава на слог *је*. Дакле, по Силићу и Прањковићу, *ЈУ* се употребљава кад год је иза њега или испред њега *ЈЕ* без обзира да ли је то *ЈЕ* енклитика или је слог којим почиње или се завршава ријеч уз коју долази *ЈУ*. Цитирамо: „Ненаглашени се облик *је* раби свугдје, само не кад је уза њ *је*. Тада се раби облик *ју*: *Видио ју је*. *Које ју дијете занима?*; *Он ју једе кад јој шреба*.” (Силић, Прањковић 2005:121). Од све и српске и хрватске и граматичке и приручничке литературе Силић и Прањковић нормативно дозвољавају и употребу *ЈУ* намјесто *ЈЕ* сљедећом констатацијом: „Облик се *ју* међутим може рабити о кад тога *је* нема: Често *ју* пита за савјет.” (Силић, Прањковић 2005: 121).

Што се пак најновије српске нормативистичке литературе тиче, она је, како смо већ истакли, сагласна у

оцјени да се ЈУ мора употребљавати у комбинацији са глаголском енклитиком ЈЕ, и да тај двоенклитички спој нормативно није допуштено скраћивати на само ЈЕ (нормативно само: Он ју је видио, ненормативно: Он је видио). Очито под утицајем хрватских граматика и приручника, И. Клајн сам у свом *Рјечнику језичких недоумица*, и са П. Пипером у *Нормативној граматичкој српскога језика* проширује сферу употребе енклитике ЈУ. Тако се у *Нормативној граматичкој српскога језика* наводи: „Ненаглашени облик за акузатив заменице она гласи је, нпр. Он је види, али се мења у ју кад се нађе испред глаголског је (од помоћног глагола бити) или после негације није. Он ју је видео, Није ју видео. Неоправдано је сматрати у таквим случајевима енклитику ју погрешном или туђицом. Међутим, употреба облика ју у другим случајевима, осим наведених, није исправна” (Пипер, Клајн 2013: 97). Дакле, осим у вези са енклитиком ЈЕ енклитика ЈУ се мора, по Пиперу и Клајну, употребљавати још само иза негираног облика глагола *бити* и то искључиво у трећем лицу једнине *није*, тј. кад се тај облик завршава на слог *је*. Од свих ријечи које се завршавају на *је* и које наводе хрватске граматику Пипер и Клајн су издвојили само НИЈЕ, Бог би га знао зашто. Још је чуднији избор ријечи које се завршавају слогом ЈЕ иза којих Клајн у свом *Рјечнику језичких недоумица* прописује употребу енклитике ЈУ. Тамо Клајн каже да се „облик ју уместо је (заменица 3. лица) може употребити само уз глаголске облике *је*, *није* (Нашла ју је; *Није ју видео*), а у ијекавском и после других речи са завршетком *-је* (нпр. *Прије ју погледај ја онда реци*)” (Клајн 2008: 112). Није уопште јасно зашто су од осталих бројних ријечи у којима нема јата издвојене једино ијекавске јатовске ријечи са завршетком *-је*?! Јер каква је разлика у употреби ЈУ иза лексеме *прије* у односу на непрописане лексеме: *раније*, *доцније*, *касније*, *радије*, *друкчије*, *погодније* и многе друге. Можда ју је Клајн и видио, али

је навео није. А очито је да она није релевантна. Па се и дата препорука може сматрати прије чудном него критеријално утемељеном.

Оспоравајући нормативну препоруку у граматици Брабец-Храсте-Живковић да се енклитике ЈУ употребљава и иза лексема које се завршавају слогом *је* (тада још нико није предлагао употребу ЈУ умјесто ЈЕ или испред лексема које почињу са *је*, нити је из тих лексема издвајао само оне ијекавске), М. Стевановић ће написати: „У неким граматикама нашег језика, од најновијих у Граматици Брабец-Храсте-Живковић, каже се да је осим уз глагол *је* место истог по облику акузатива једн. личне заменице 3. лица – обичан облик *ју*, као у примерима: *даје ју њеби*, *кујује ју од мене*, тј. тамо где непосредно испред ове енклитике долази реч с наставком *-је*. Врло је вероватно да су они то нашли и код неког писца (...). Али је то у овоме случају несумњиво дијалекатска особина, као што се у неким нашим дијалектима за енклитички облик акузатива једн. ж. рода увек употребљава искључиво *ју*. То је, уосталом, констатовао Т. Маретић у својој Граматици и на основу употребе у Вукову и Даничићеву језику указао на дијалекатски карактер – *ју*– у свим случајевима осим поред помоћног глагола *је*.” (Стевановић 1981: 306). Стевановић, дакле, сваку употребу енклитике *ју* мимо двоенклитичке групе ЈУ ЈЕ сматра дијалекатском особином, а не особином књижевног језика. Он уз то каже да се „у неким нашим дијалектима за енклитички облик акузатива једн. ж. рода увек употребљава искључиво *ју*”, али не наводи у којим. И при томе се још позива и на Маретића, који, истина, употребу ЈУ намјесто ЈЕ експлицитно проглашава „дијалектичком”, тј. дијалекатском, опет не наводећи који то дијалекти имају такву употребу.

А какав је стварни статус енклитике *ју* у штокавским дијалектима? И има ли је уопште. У којим штокавским

говорима и у којим позицијама се енклитика ЈУ јавља? В. Гудков наводи да „као што је познато, многи штокавски говори не познају енклитички облик ју” (па се од дијалекатских студија позива на Вуковић „Говор Пиве и Дробњака” и Петровићев „Говор Баније и Кордуна”) (Гудков 1997: 20). Сама формулација да енклитику ју „многи штокавски говори не познају” подразумејева да има говора који енклитику ју познају, а, видјели смо, како Стевановић тврди, да има говора који „употребљавају искључиво ју”. Који су то говори и какав је њихов однос са књижевним српским језиком, то дијалектолошка истраживања треба да покажу.

Занимљиво је да Стевановић на дијалекатској равни овој појави није поклањао неку пажњу, мада је био упознат са стањем у старијим, српским, штокавским ијекавским говорима. Прво у својој монографији *Источноцрногорски дијалекат* (ЈФ XIII, 1933-34) показује да се енклитички акузатив л.з. она јавља једино у облику ју. У монографији *Систем акценџуације у иијерском јовору* (СДЗб X, 1940), у текстовима на крају, доноси прегршт примјера који само потврђују раније речено: ... а жени нареди да му не би села на струку, е ју (‘)е метнуо да му се суши; сажали му се и ријеша се да да ју опет извади из јаме; како би се жена уфатила да ју извуче из јаме (180 стр.); ... и ти се пријави да ју извидаш; да краљ обећаје три товара блага ономе ко му ју бидне извиди; Пошто ју нико није мога извидат (181); ето ти њега ђе носи једну срну, закоље ју, и испече меса од ње те вечерају; Има тамо у неком селу, једна ђевоја којом би хтио да се оженим, али ми ју њен отац не да (182); Друго, двије деценије касније Стевановић је упознат са стањем у Мрковићима. Монографија *Мрковићки дијалекат* (СДЗб XVIII) Луке Вујовића је рађена под Стевановићевим менторством. „Мрковићи су – обавјештава нас Вујовић – једно од црногорских племена, а живе јужно од Бара.” У једном

попису сеоских старјешина с почетка XVII вијека „да су то све чиста српска имена, из чега се јасно види да исламизације у то вријеме још није било И сто година касније Мрковићи су још били православни хришћани... Може се сматрати као сигурно – закључује Вујовић – да је потпуна исламизација Мрковића извршена прије средине XIX вијека, али су дуго одржавали своје старе обичаје, нарочито ложење бадљака” (Вујовић 1969: 77-78). Овај дужи цитат је показатељ да је ово српско племе, и географски и конфесионално било одвојено, скоро изоловано, од матице старијих штокавских ијекавских говора Црне Горе што је резултирало и чувањем старијег стања у језичкој еволуцији, као и „скоро редовно ју”: Нађу ју мртву; Ама, камо ју, Затвори ју; Ја ју чекам; Диже ју; Пиши ју, Ошлепи ми ју вјетар; Трбук ју боли; Гађеш ју на лећење; Зада ју носим коњом и товаром у гувно да ју овршем, пошто ју овршем мора да ју извием... Међу још тридесетак примјера са за енклитиком ју, Вујовић напомиње да се и „врло ријетко чује” и енклитика је: Помогни је, баго! Да је узмемо за нашим сином (Вујовић 1969: 239, 240), дакле само два примјера.

Међу прегледаним материјалом који се односи на старије српске ијекавске говоре стање које доносе Стевановић и Вујовић потврђује и слика ове појаве у говору Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007), гдје је „доследно ју у Ајд личне заменице 3.л.ж. рода”, док се у Кучима (Петровић и др. 2013), као и код Мрковића јавља и удвојена заменица. Поред примјера: Једном ју пошаље за воду...(29), проналазимо и примере: Њу ју везир изгорети неће... Њу ју земја не примала (32).

Од старијих ијекавских говора вриједило је провјерити стање у дијелу источноцрногорских говора, прецизније речено у говору Бјелопавлића. Драго Ђупић (1977: 81) прецизира: „У овом говору се ријетко употребљава енклитички акузатив сингулара замјенице 3. лица ж.

рода – ју. Он најчешће гласи је: Видио сам је, Познајем је, Пошљи ми `е. Но, забиљежио сам – напомиње Ђупић – и неколико примјера са ју: С почетка у (у = ју) не тражи(х), Срио ју `е; Прекрсти ју; Откри ју; Он је богме пресрети и пита(ј) ју”.

Овдје нам се отвара супротна слика стања употребе ове енклитике у Мрковићима и Бјелопавлићима. Наиме, у Мрковићима је стање фреквентности енклитике је скоро, и без скора, изједначено са енклитиком ју у Бјелопавлићима. Другим ријечима, у Мрковићима је енклитика је отпочела „улазак” у нормативност, а у Бјелопавлићима је енклитика је већ у цјелости у нормативном опсегу. Ово нам потврђује стање у централним српским штокавским ијекавским говорима. Наиме на правцу територије катунско-љешанских говора од сјеверозапада према југоистоку добијамо потпуно јасан резултат: „У акузативу у Цу има двојаких ненаглашених облика: нормалне енклитике *ја, је* (никад *ју* као и код Ј.В. и Мил.; код М. Ст. увек *ју*)” (Пешикан 1965: 153).

Шта се из свега може закључити? Прије свега да је енклитика ју, маретићевски речено „дијалектичка” тј. дијалекатска форма дате замјенице очувана у најстаријим српским штокавским ијекавским говорима, чувајући свој ранији историјски лик у говорима који су остали у рубним просторима српске дијалекатске мапе, одвојени од оних централних, жаришних развојних токова који су захватили оне српске говоре који су, тако, убрзанијим развојем, и постали темељ српског стандардног језика. Међутим, када српски писци посегну за неким дијалекатским ликом, и он се обзнани у њиховом књижевнојезичком изразу, онда ту дијалектологија препушта задатке лигвостилистици, а нормативистика од свега тога може, бошковићевски речено, да ушићари.

Тако истраживање стања у дијалектима који су у основици српског књижевног језика, као и ван њене

основице, може припомоћи разрјешењу нормативно врло хаотичних препорука за употребу енклитике ЈУ, изузимајући двоенклитичку везу ЈУ ЈЕ.

Као ијекавац и изворни говорник источнохерцеговачког дијалекта, не бих сам употријебио, а нисам ни чуо да је ико од говорника тих говора уопште употријебио енклитику *ју*, него се искључиво јавља енклитика *је*. Осим дијалекатских истраживања, потребно је испитати да ли се *ју* у датим позицијама уопште јавља у језику савремених српских писаца. Тако се дијалектологија и лингвостилистика у погледу истраживања употребе енклитике *ју* налазе на истом задатку.

Због тога није ни чудо да је ослабио осјећај за кластерску употребу енклитике ЈУ, тј. за употребу ове енклитике у низу замјеничких енклитика (најмање двије). Општеприхваћено је мишљење да „што се тиче међусобног распоређивања груписаних енклитика, оно је у потпуности граматикализовано” (Поповић 1997: 368). То мишљење, међутим, како је показао М. Ковачевић, „подложно је сумњи (и преиспитивању) кад је у питању распоређивање акузативне енклитике *ју* у групи са дативном енклитиком и глаголском енклитиком *је*”, као нпр.:

- 1) Он *ју јој је* купио.
- 2) Он *јој ју је* купио.
- 3) Да ли *ју јој је* он купио?
- 4) Да ли *јој ју је* он купио?

Према у литератури датим моделима (в. нпр.: Поповић 1997: 290; Силић, Прањковић 2005:122), дативна енклитика нужно претходи акузативној, тако да би „граматикализовани” распоред био само у другом и четвртном примјеру, док би први и трећи примјер били „неграматични”. Будући да смо у корпусу забиље-

жили само комбинацију акузативне енклитике *ју* са глаголском енклитиком *је* и то увијек у распореду *ју је*, а будући да се ни у литератури ни дијалекатској ни стандарднојезичкој не наводе друкчије комбинације, ослонац за процјену (не)граматичности датих низова енклитика могло је једино бити властито језичко осјећање. А оно је подједнако колебљиво у погледу обје парадигматске варијације, и оне са *јој ју* и оне са *ју јој*. Зато нам се, закључује Ковачевић, „чини да енклитика *ју*, за разлику од свих других акузативних енклитика, не мора имати строго фиксиран распоред кад се комбинује са дативном енклитиком, будући да је језичком осјећању подједнако (не)обична и кад је антепонирана и кад је постпонирана дативној енклитици. Али ту на језичком осјећању засновану претпоставку тек треба да потврди или оповргне, у неком будућем истраживању, богат функционалностилски разнородан корпус с реализацијом наведених енклитика у низу.” (Ковачевић 2020: 340).

На маргинама претходног цитата, чини се да је свако озбиљније прописивање нормативистичких правила неопходно ослонити на статус сваке анализиране језичке чињенице, како у књижевном тексту, тако и у дијалекатској подлози. Тако посматрано, чини се да стандардни ликови које препоручује нормативистика могу остати стабилни само ако прате узлазну путању језичког развоја од дијалекатског облика до свог коначног, прихваћеног, кроз функционалне стилове, нормираног лика. Истина, то је дуг пут и тражи стрпљиво, принципијелно и опрезно праћење сваке, и најмање, језичке појаве, која може бити општеприхваћена. Овај наш прилог је стремио том циљу.

Литература

- Бабић и др. 1991: Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Milan Moguš, Slavko Pavešić, Ivo Škarić, Stjepko Težak, *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: Nacrt za gramatiku*, Zagreb: HAZU, Globus.
- Барић и др. 1979: Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika, *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Белић 1965: Александар Белић, *Историја српскохрватског језика, Књ. 2. св. 1: Речи са деклинацијом*, Београд.
- Брабец, Храсте, Живковић 1968: Ivan Brabec, Mate Hraste, Sreten Živković, *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, VIII, neizmijenjeno izdanje, Zagreb: Školska knjiga.
- Вујовић 1969: Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекат̄ (с кра̄тким освр̄том на сусједне њоворе)*, Српски дијалектолошки зборник XVIII, Београд, 74 – 399.
- Вуковић 1938-1939: Јован Вуковић, „Говор Пиве и Дробњака”, *Јужнословенски филолоџ XVII*, Београд.
- Гудков 1997: Владимир Гудков, „Особености употребе заменичких енкликата ЈЕ и ЈУ у текстовима Иве Андрића и Скендера Куленовића”, *Српски језик I/1-2*, Београд, 19–24.
- Клајн 2008: Иван Клајн, *Речник језичких недоумица*, девето издање, Нови Сад: Прометеј.
- Ковачевић 2020: Милош Ковачевић, „Синтаксичком конверзијом и семантички условљен ред ријечи”, *Кроз синтаксу српског језика*, Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, Одјељење за српски језик и књижевност, 333–355.
- Маретић 1963: Томо Maretić, *Gramatika hrvatskog ili srpskoga književnog jezika*, treće izdanje, Zagreb: Matica hrvatska.
- Петровић 1978: Драгољуб Петровић, *Говор Баније и Кордуна*, Матица српска – Просвјета, Нови Сад – Загреб.
- Петровић (и др.) 2013: Драгољуб Петровић, Ивана Ђерић, Јелена Капусина, „Речник Куча”, *Српски дијалектолошки зборник LX*, Београд, 1 – 461.

- Пешикан 1965: Митар Б. Пешикан, „Староцрногорски, средњокатунски и љешански говори”, *Српски дијалектолошки зборник XV*, Београд, 1 – 294.
- Пипер, Клајн 2013: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: матица српска.
- Поповић 1997: Љубомир Поповић, *Ред речи у српском језику*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд.
- Силић, Прањковић 2005: Josip Silić, Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Стевановић 1933-1934: Михаило Стевановић, „Источноцрногорски дијалекат”, *Јужнословенски филолог XIII*, 1 – 129.
- Стевановић 1940: Михаило Стевановић, „Систем акцентуације у пиперском говору”, *Српски дијалектолошки зборник X*, Београд, 67–184.
- Стевановић 1981: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнोजезичка норма) I: Увод, фонетика, морфологија*, Београд: Научна књига.
- Стијовић 1990: Рада Стијовић, „Из лексике Васојевића”, *Српски дијалектолошки зборник XXXVI*, Београд, 120 - 380.
- Стијовић 2007: Рада Стијовић, „Говор Горњих Васојевића”, *Српски дијалектолошки зборник LIV*, Београд, 1 – 321.
- Телебак 2004: Милорад Телебак, *Практични језички савјетник*, Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Ђупић 1977: Драго Ђупић, „Говор Бјелопавлића”, *Српски дијалектолошки зборник XXIII*, Београд, 1 – 226.

Mihailo Šćepanović

STANDARD LANGUAGE AND DIALECTAL
USE OF THE ENCLITIC JU

Summary

The paper analyzes two aspects of the use of the enclitic JU. Firstly, its standard language status is analyzed and secondly, its dialectal appearance. In other words, the paper answers two questions: a) what is the normative status of this enclitic in today's Serbian literary language, b) what is the status of this enclitic in the Shtokavian dialects of the Serbian language, especially in those that have become the basis of the Serbian literary language, as well as in those older Shtokavian languages that preserve this enclitic in communicative use.

Key words: norm, dialect, enclitic, Vuk Karadžić, dialectologists

Јелена Л. Петковић*
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

УДК 811.163.41'366.545

ПРИЛОГ ТУМАЧЕЊУ ПРЕДЛОШКОГ
АКУЗАТИВА С ПРЕДЛОГОМ УЗ
У СИСТЕМУ НАЧИНСКИХ ЗНАЧЕЊА

У раду се испитује употреба једног типа акузативних предлошко-падежних конструкција са предлогом уз са начинским значењима. Примери на којима се заснива наше истраживање преузети су, у највећој мери, из публицистичког функционалног стила и дискутовани по обличким и семантичким разликама именских лексема у акузативу употребљених у овој предлошко-падежној конструкцији.

Кључне речи: *акузатив, предлој уз, начинско значење, корџус*

Начин вршења радње подразумева различите аспекте реализовања радње који се, донекле, могу сматрати карактеристикама дате радње, а односе се, пре свега, на квалитет радње, начин на који се радња врши, учесталост вршења радње, однос вршиоца према извршењу радње и сл. Белић у свом делу *О језичкој природи и језичком развоју* (уп. Белић 1941) истиче да свака реализована радња увек има три пратилачка момента, који проистичу из самог реализовања глаголске радње. То је, пре свега,

---

* jelenapetkovic75@gmail.com

временски моменат, а затим начински моменат, који подразумева могућност вршења радње на различите начине, и као трећи, по Белићу, најскривенији пратилачки моменат јесте место реализације глаголске радње.

У својој студији о инструменталу, Милка Ивић (уп. Ивић 1954), слично Белићу, истиче да реализовани глаголи у свом лексичком потенцијалу увек садрже и начински пратилачки моменат, који у реченици може бити исказан или не мора и који је, у принципу, обавезни пратилац глаголске радње. Свакако да овај начински пратилачки моменат зависи од природе глаголског значења, и мада та природа не одређује начин на који ће се радња извршити, ипак она у доброј мери ограничава избор могућности начина извршења радње¹. Начин вршења радње зависи, у првом реду, од активности агенса, тј. од начина на који ће он вршити дату радњу. Тако Ивић разликује инструментал у функцији *спроводника* и спроводничку функцију објашњава на примерима у којима говори о функцији органа у вршењу радње, (*Марко вади руком кестење*) за коју она каже да би је, можда, боље било звати заступничком функцијом, пошто и други појмови који нису интегрални делови субјекта (те не могу бити прави заступници субјекта у вршењу) добијају у односу на глаголску управну реч функцију извођача субјектовог вршења радње. Из тих разлога, а с обзиром на чињеницу да органи у односу на глаголску радњу спроводе у неку руку вршење које се приписује субјекту, она ову функцију зове спроводничком функцијом (уп. Ивић 1954). Појам—спроводник има у извесном смислу изразито зависну улогу у вршењу радње и не може се никако схватити као појам који уз субјекат, напоредо с њим, дакле на извешан начин самостално, утиче на реализацију гла-

---

1 „...јесџи се може халайљиво, али се не може укриво, док се сеђи може укриво, али не може халайљиво.” (Ивић, 2005, 16).

голске радње.² Инструментал спроводника је по функцији права допунска падежна синтагма³, а инструментал омогућивача представља одредбену падежну синтагму⁴ и његова је функција везана за начински пратилачки моме-нат глаголског остварења, она значи сама по себи откривање околности, услова под којима се глаголска радња врши. Сем тога, у тренутку вршења и вршилац и његово оруђе образују релативно јединство, а пошто вршилац располаже својим оруђем онако апсолутно и потпуно као што располаже делом себе, дакле логично је што у значењском потенцијалу глаголске речи поред представе органа–спроводника може да лежи и представа о оруђу као спроводнику вршења глаголске радње. Али, могуће је да предмет употребљен при раду не мора обавезно спроводити вршење глаголске радње, пошто га субјекат може употребити при вршењу, а да га при том не стави у одређену акцију која би била једнака извођењу вршења. Има глаголских радњи које се могу вршити различитим органима и оруђима (*ударати, окретати – руком, ногом, штапом, граном*) пошто по природи свог значења не захтевају нарочитог спроводника. У таквим случајевима органи обавезно носе спроводничку функцију, док пред-

-
- 2 У науци је заступљено гледиште које се управо противи овој концепцији инструментала, сматра се, наиме, да се у својству оруђа јавља појам који напореда са субјектом учествује у реализацији глаголске радње, што и допушта да се значење оруђа и социјативно значење схвате у крајњој анализи као једна иста семантичка категорија.
  - 3 По Белићу допунске синтагме су оне „када се у зависној речи синтагме открива саставни део појма који је изван њега, али са којим дотични појам чини органску целину: *орайи земљу, сећи дрва...*” (Белић, 1941, 192).
  - 4 За одредбене падежне синтагме Белић каже да су то оне у којима се „каква особина која је латентна у језичком потенцијалу речи – открива зависном речју синтагме: *сиво небо, сухо дрвце...*” (Белић, 1941, 191).

мети, мада се првенствено спроводнички употребљавају, могу добити и функцију појма који не спроводи вршење него га само на изврстан начин омогућује – функција *омогућивача* (појам омогућивач условљава извођење акције, омогућује њено остварење). Функција омогућивача вршења представља у односу на глаголску управну реч једну од могућих реализација начинског пратилачког момента, али је њена одредбеност сасвим посебне природе. Док се у осталим случајевима глаголском одредбом открива начин на који се субјекат односи према вршењу радње, дотле се у овом случају открива начин на који субјекат успева да приступи остварењу глаголске радње. Основни моменат који повлачи суштинску разлику између функције *спроводника* и *омогућивача* јесте питање могућности успостављања специјалног односа јединства са субјектом у тренутку вршења радње. Јединство се обавезно успоставља у случају спроводничке функције, а обавезно не постоји у случају функције омогућивача.

Када разматра прилоге за начин⁵ Ивић примећује да се информација о начину вршења радње може исказати непосредно, или се до ње долази на посредан начин преко података о некој релевантној појединости. Непосредно исказивање начина вршења радње подразумева да се својство које се исказује сматра инхерентним⁶ датој радњи и тиче се параметарских величина, као што су: темпо кретања, интензитет говора, естетска вредност певања и томе слично (брзо *трчи*, гласно *разговарају*, дивно *пева*). Под посредним исказивањем начина вршења глаголске радње она подразумева примере у којима се даје коментар о начину на који се дата радња

5 Уп. Ивић 1995, 254–282.

6 Некада су својства ове врсте саставни део саме семантике глагола, па нпр. глаголи *шајуштайи* и *викайи* значе *јовориши* *йихо*, тј. *јовориши* *јласно*.

врши (смешно *гестикულიра*, она се *недолично* понела), или примере у којима се именује особина објекта глаголске радње, која настаје у резултату начина на који се радња остварује (*тесто меко замеси // 'тесто замеси тако да оно буде меко'*).

Вреди поменути и једно запажање Владиславе Петровић⁷ о начинским конструкцијама. Наиме, говорећи о допунским адвербијалима у чијој функцији се првенствено појављују падежне форме са предлозима или обавезним квантификаторима, који су заправо носиоци значењских дистинкција датих падежних конструкција, она примећује да начинске конструкције немају увек одредбени карактер, већ да можемо говорити и о начинским прилошким допунама, које су „обавезни конститутивни чланови глаголске конструкције без којих би оне биле информацијски непотпуне” (Петровић, 1992, 129). Појава начинских прилошких допуна везана је превасходно за глаголе којима се реферише о понашању, држању, деловању носилаца тих активности, а као допуне у овим глаголским конструкцијама најчешће се појављују прилошке речи или именица уз поредбену речцу *као (добро се држати, понашати се као дете)*. Петровић истиче да се њима указује на својеврсно испољавање индивидуе у етичком, физичком, естетском, психолошком смислу и на тај начин се допуњује садржај глагола типа *понашати се*.

Стевановић⁸ истиче да функцију глаголских одредаба могу вршити глаголски прилози⁹ и поједини облици зависних падежа самосталних речи,¹⁰ а да према своме

7 Уп. Петровић, 1992.

8 Уп. Стевановић, 1969.

9 Прилози се, мада обично могу имати функцију било које друге одредбе, не употребљавају у функцији одређивања места вршења радње.

10 Други аутори помињу и одредбе начина које се могу исказати језичким средствима реченичног карактера.

значењу то могу бити одредбе места, времена и начина, затим одредбе околности, узрока, циља и услова, или нечег сличног томе. По његовом мишљењу, исто као што је свака радња условљена простором и временом, заправо свака се радња врши у неком простору и у неком времену, тако се исто „свака радња врши на неки начин, а свако стање и свако својство има степен свога интензитета, одн. квалитета” (Стевановић, 1969, 64). За одредбе начина, Стевановић каже, да оне врше „службу одређивања начина вршења радње и степена интензитета стања или степена јачине неке особине” (Стевановић, 1969, 64).

У нашем раду (уп. Петковић 2009), у коме смо разматрали акузативне конструкције са предлогом *кроз* са начинским значењем руководили смо се оним критеријумима који су, у већ постојећој литератури о акузативу, изнети као релевантни за акузатив начинског значења. Од истих поставки поћи ћемо и овом приликом при разматрању акузативних конструкција са предлогом *уз* са начинским значењем. Важан моменат односи се на критеријум посредности/непосредности учешћа у модификацији глаголске радње, при чему се у литератури истиче да се већини акузативних конструкција може приписати посредни карактер, (уп. Арсенијевић, 2003¹).

У поменутом раду (уп. Петковић 2009) показали смо да се акузативна конструкција са предлогом *кроз* реализује у примерима у којима се истиче актуелна квалификација учесника у радњи, при чему појам у акузативу може остваривати јединство са субјектом управне радње (*шушка кад говори, а говори некако кроз стиснуте зубе*), или, пак, може бити ван њега (*на састанку су се привредници заложили за ослобађање предузетничке иницијативе кроз смањење пореских стопа*).

Акузативне конструкције у оваквим примерима могу се трансформисати у клаузу типа *тима што* (што говори о томе да имплицитна радња омогућава управну), али

се може појавити и клауза типа *тако што* (што опет говори да је реч и о одређивању начина реализације управне радње) (*U našoj opštini, kao i u još nekim u Srbiji, stimulisana je potrošnja elektroenergije za grejanje kroz uvođenje treće tarife...*, односно ...*стимулисана је потрошња електроенергије за грејање тако што је уведена трећа тарифа*).

Анализирајући акузативну конструкцију са предлогом уз која има пропратнооколносно значење (уп. Петковић 2008) уочили смо једну класу примера у којима се „Агенс помоћне радње може [се] јавити и у улози помагача (који је увек живе природе) за извођење управне радње. У таквим случајевима, дакле, постоје два агенса која заступају управну и помоћну радњу које су у специфичном односу, заправо, именском лексемом у акузативу не конкретизује се друга, паралелна радња коју спроводи неки други агенс, већ се само појашњава њен статус и статус њеног агенса у реализацији управне радње. Помоћна радња и њен агенс само доприносе и помажу реализацији управне радње, а не означавају нити какву другу предикацију”. (Петковић 2008, 173). За изражавање начинског значења ова конструкција данас је нарочито продуктивна у публицистичком функционалном стилу,¹¹ из кога потиче и највећи број примера у нашем корпусу, при чему се она често употребљава са лексемом *помоћ* у акузативу (уз обавезни детерминатор): *програм воде два човека уз техничку помоћ секретара; изграђен је уз велику помоћ Министарства; у Бачкој Тополи, уз владину помоћ, завршиће се пијаца, уз Божју помоћ су погодили два непријатељска авиона* итд.

11 „О језику масовних медија или језику средстава јавног информисања можемо говорити као о посебном идиому који се од осталих језичких типова одваја по својим специфичним граматичким, лексичким и стилским особеностима.” (Штрбац 2007, 265)

Поред лексеме *помоћ* у овој акузативној конструкцији, јављају се и друге лексеме „које у свом семантичком потенцијалу већ означавају неку врсту помоћи, подршке (*посредовање, ангажовање, асистенција, труд, залагање...*), које се такође реализују са обавезним детерминатором или одговарајућим генитивским обликом” (Петковић 2008, 176). Немају, међутим, сви анализирани примери исту семантичку интерпретацију. Разликоваћемо оне у којима акузативна конструкција са предлогом *уз* има значење подстицаја, помоћи, односно налога за извршење управне радње, односно носи извесно значење начина, што потврђује и М. Ковачевић речима „јер подстицај, одн. налог за вршење радње увијек подразумева и начин њене реализације” (Ковачевић, 1988, 138), што читамо у примерима:

Uz pomoć prijatelja uspio sam prebroditi teško razdoblje (2341189);

Ovim zakonom uređuje se pravo osoba sa invaliditetom na kretanje uz pomoć psa vodiča u javnom prevozu, objektima i površinama u javnoj upotrebi i u radnom prostoru (1312786);

NP „Durmitor”, uz veliki doprinos Vojske Crne Gore, popravio planinarski dom u Škrci koji je bio predmetom višegodišnjih kritika zbog propadanja i nedostatka funkcionalnosti. (*Blic*, јун 2021);

Bejzbol reprezentacija Srbije prva u Novom Sadu, uz veliki doprinos igrača Bečkereka (1125789);

уз посредовање председника састављена је двочлана боксерска екипа (126789);

отети су ослобођени уз посредовање КФОР-а (1135788); итд.

У наведеним примерима акузативна конструкција са предлогом *уз* и лексемом *помоћ* (уз обавезни детермина-

тор), или неком другом лексемом са имплицитним значењем помоћи, имплицира реализацију управне предикације на одређен начин, тј. тако што активност другог субјекта даје подстицај, помаже или налаже извршење управне предикације.

Нешто су другачији примери у којима се управна предикација реализује уз коришење одређених средстава, која су исказана акузативном конструкцијом са предлогом уз и лексемом са конкретним или апстрактним значењем, а која представља омогућивача управне предикације и има у свим употребама одредбени карактер, нпр.

Postanite eko kompanija uz pomoć moćnih digitalnih alata. (*Телеграф*, јун 2021);

Uz pomoć ovog preparata dovedite svoju liniju do savršenstva! (*Курир*, октобар 2022);

Uz pomoć Erste zelenog kredita za energetsku efikasnost, uz podršku EBRD i GEF, sačuvaćete i svoj novac i životnu sredinu (118976);

уз штедњу и увоз, зима без рестрикција (*Вечерње новости*, новембар 2022) итд.

У једном броју примера акузативне конструкције са предлогом уз са начинским значењем имају и извесну дозу условног значења, односно, оне неће детерминисати радњу само преко начина њене реализације, већ ће показивати и услов који може бити неопходан за њену реализацију. Услов за извршење управне радње представљен је појмом који не остварује јединство са субјектом, већ коегзистира ван њега и представља резултат имплицитне радње која омогућава, односно условљава, извршење управне радње, као нпр.:

Uz fizičku aktivnost, ne samo da možete da kontrolišete težinu, već vam može pomoći i kod smanjenja rizika ili

kontrolе hroničnih болести. (*Lepota i zdravlje*, јун 2020);

Uz intervenciju државе сточарство би могло да се опорави за три године. (*Политика*, април 2021);

Uz intervenciju полиције приморани да поштују изолацију. (*Курир*, април 2020);

Brzom акцијом медицинских радника болнице и полиције око 300 пацијената болнице је hitно евакуисано уз интервенцију 16 екипа Hitне помоћи (*Телеграф*, фебруар 2023);

Imali смо и амбуланту која је у доба инфлације укинута као нерентабилна, да би се уз залагање појединаца из насеља вратила у нове адаптиране просторије (*Вечерње новости*, септембар 2018);

Iako смо рано остало без једног играча, уз велики труд и ангажованост свих на терену успели смо да анулирамо бројчану предност Србије (*Вечерње новости*, мај 2022);

Milena Popović објашњава да њеном сину терапије, уз велики труд лекара и физиотерапеута, помажу, али да је то само тренутно. (*Курир*, јун 2021)

Као што смо показали приликом анализе акузативних конструкција са предлогом *кроз* са начинским значењем „имплицитна радња је, дакако, у субординираном односу према управној предикатској радњи, и има све карактеристике омогућивача, што уједно одређује и начин реализације управне радње” (Петковић, 2009: 100), при чему акузативну конструкцију са предлогом *уз* можемо трансформисати у клаузу са *тако што*, чиме јасно указујемо на начинско значење употребљене конструкције: нпр. *уз интервенцију државе сточарство би могло да се опорави за три године > сточарство би могло да се опорави за три године тако што би држава интервенисала или имали смо и амбуланту која је у доба инфлације укинута као нерентабилна, да би се уз залагање појединаца из насеља вратила у нове адаптиране просторије > имали смо и амбуланту која је у доба инфлације укинута као*

нерентабилна, да би се тако што су се појединци из насеља заложили, вратила у нове адаптиране просторије и сл.

Именске лексеме које се могу јавити у акузативној конструкцији са предлогом уз и горе поменутиим значењем могу припадати различитим типовима лексема, при чему се основна дистинкција успоставља у погледу критеријума живо/неживо, мада се и у примерима у којима агенс помоћне радње није живе природе, то значење ипак конотира, нпр: *Uz intervenciju države* (= уз интервенцију људи који воде државу) *stočarstvo bi moglo da se oporavi za tri godine, Posle dve nedelje opsade Tirane, vanrednog stanja i nemira i uništavanja širom Albanije, uz intervenciju Ujedinjenih nacija* (= уз интервенцију чланова Уједињених нација), *mir je ponovo uspostavljen*, док је у највећем броју примера агенс помоћне радње живе природе, нпр. *варио сам конструкцију уз Ђурђину помоћ; после припрема и уз драгоцену помоћ претплатника, књига је објављена* и сл.

Када се у овој предлошко-падежној конструкцији јаве именске лексеме са имплицитним значењем помоћи (типа *подришка, асистенција, залагање, подстицај* и сл.), као њихови неконгруентни атрибути употребљаваће се лексеме са значењем различитих врста институција, друштва, удружења и сл. Метонимијским преносом у семантичку интерпретацију ових лексема учитава се значење +живо. Однос са управном радњом не мора се успостављати преко неке друге радње, већ институције, друштва, удружења својом активношћу помажу реализацију управне радње или је у потпуности омогућавају, при чему се „институције понашају као нарочита врста спроводника управне радње” (Петковић 2009, 101).

Nedavno је pokrenut i projekat „Radna etika za učenike srednjih škola u Srbiji” uz podršku Ministarstva omladine i sporta. (= уз подршку запослених у министарству омла-

дине и спорта) (*Вечерње новости*, април 2017);

Demonstracije u Moldaviji uz podršku pro-ruske stranke. (= uz podršku чланова проруске странке) (*Blic*, март 2023);

U opštini Bosilegrad su uz podršku Evropske unije (= uz podršku челника Европске уније) počeli radovi na uspostavljanju ustanove socijalne zaštite kao privremenog smeštaja za socijalno ugrožena lica. (*Политика*, јун 2019);

наступила су словеначка предузећа уз врло јаку подршку државе (= подршку људи из владајућих структура у држави). (*Вечерње новости*, мај 2022);

Инвестиција је реализована уз велику помоћ Владе (= уз велику помоћ чланова Владе) (*Политика*, мај 2022); итд.

Именске лексеме у акузативној конструкцији са предлогом уз могу означавати и одређена стања у којима се агенс налази приликом извршења управне радње (*їримейи он уз уодичајено задовољсїиво*), или одређене (најчешће психичке) процесе који прате реализацију управне радње (*уз забринуїтосї и већа їажња веїини индивидуалних сїорїїова*), или се оне могу односити на различита осећања која агенс може да има у тренутку дешавања управне радње (*на сахрани се, уз велику жалосї, окуїило їреко 1200 људи*), а која су редовно изазвана самом том радњом и агенсовим односом према њој. У овде наведеним случајевима акузативна конструкција има одредбени карактер, и представља необавезну, додатну информацију која више описује, него што модификује начин вршења управне радње. Арсенијевић истиче да овакви примери (за разлику од, како она наводи, сличних примера са конструкцијом *кроз + ИЛакуз*) „нису обележени у погледу агенсове контроле над датим стањима” (Арсенијевић, 2003, 85), што је потврђено и примерима из нашег корпуса: *уз дојазан да ме лично удари рећи ћу; ако*

усйейе да уз блаїонаклоносїї службеника на аеродрому резервишейе неки хойшел и сл.

И да закључимо. У савременом српском језику, првенствено оном његовом делу који припада публицистичком функционалном стилу, акузативна конструкција са предлогом уз са начинским значењем изузетно је продуктивна категорија, те се врло често може наићи на примере употребе ове конструкције у којима се ови предлози употребљавају са различитим нијансама начинског значења, од чисто начинског значења, преко нијансе условног значења, па до значења омогућивача управне предикације, при чему се у неким примерима предлог уз у великој мери удаљио од свог основног значења.

Корпус

Дневне новине

Blic, Београд (доступно на <http://www.blic.rs/>)

Вечерње новосїи, Београд (доступно на <http://www.novosti.rs/>)

Полиїика, Београд (доступно на <http://www.politika.rs/>)

Kurir, Београд (доступно на <http://kurir.rs/>)

Недељне новине

НИН, Београд

Vreme, Београд

Штампа намењена женској читалачкој публици

Blic žena, Београд

Cosmopolitan, Београд

JOY, Београд

Lepota i zdravlje, Београд

Корпус савременог српског језика на Математичком факултету Универзитета у Београду (доступно на <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpus.html>)

Литература

- Арсенијевић 2003: Нада Арсенијевић, „Акузатив с предлогом у савременом српском језику (II)”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLVI/2, Матица српска, Нови Сад.
- Белић 1969: Александар Белић, *Историја српскохрватског језика II: Речи са деklinацијом*, Научна књига, Београд, 1969.
- Белић 1998: Александар Белић, *Општа лингвистика, О језичкој природи и језичком развоју*, књ. I и II, Изабрана дела Александра Белића, први том, Београд, 1998.
- Васић 1998: Вера Васић, *Синтаксичка кореференцијалност*, Јужнословенски филолог, LIV, Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик, Београд.
- Вуковић 1954: Јован Вуковић, „Прилози за проучавање употребе падежа с предлозима”, у: *Зборник МС за књижевност и језик*, 1954, бр. 2, 132–149.
- Ивић 1971: Милка Ивић, „Квџестионар за употребу падежа у савременом српскохрватском књижевном језику”, *Зборник за филологију и лингвистику* XIV/1, Матица српска, Нови Сад, 159–171.
- Ивић 1983: Milka Ivić, „O slovenskim obaveznim determinatorima”, u: *Lingvistički ogledi*, Beograd: XX vek, 179–188.
- Ивић 1998: Милка Ивић, „О прилошкој детерминацији глаголског предиката”, *Јужнословенски филолог*, LIV, 1998, 1–6.
- Ивић 2005: Милка Ивић, *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој, (синтаксичко-семантичка студија)*, САНУ, Београдска књига, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Ковачевић 1988: Miloš Kovačević, *Uzročno semantičko polje, Svjetlost*, Sarajevo.
- Ковачевић, 1992: Милош Ковачевић, *Кроз синтагме и реченице*, Наставна библиотека 118, Свјетлост, Сарајево.
- Кликовац 2000: Душка Кликовац, *Семантика предлога: студија из коинитивне лингвистике*, Филолошки факултет, Београд, 2000.

- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синџакса савременої срїскої језика (їросїа реченица)*, Београдска књига, Матица српска, Институт за српски језик, Београд, Нови Сад.
- Радовановић 1977: Milorad Radovanović, „Imenica u funkciji kondenzatora”, *Zbornik za filologiju i lingvistiku* XX/1, XX/2, Novi Sad, 63–144, 81–160.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1880–1976.
- Речник срїскохрвайскої књижевної језика*, књ. IV–VI, Нови Сад, 1971–1976.
- Станојчић, Поповић 1997: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамаїика срїскої језика* (уџбеник за I, II, III и IV разред), Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Стевановић 1969: Михајло Стевановић, *Савремени срїскохрвайски језик II*, Научна књига, Београд.
- Штрбац 2007: Гордана Штрбац, *Игенїификација извора информације у језику масовних медија*, у: Синтаксичка истраживања (дијахроно-синхрони план), Нови Сад, 265–281.

Jelena Petković

CONTRIBUTION TO THE INTERPRETATION OF THE PREPOSITIONAL ACCUSATIVE WITH THE PREPOSITION UZ IN THE SYSTEM OF MODAL CASES

Summary

The paper examines the use of one type of accusative prepositional-case constructions with a preposition UZ with modal meanings. The examples on which our research is based are taken, to the greatest extent, from the journalistic functional style and discussed

according to the form and semantic differences of noun lexemes in the accusative case used in this prepositional-case construction.

Key words: accusative, preposition *UZ*, modal meaning, corpus

Светлана Б. Панић*
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет
Катедра за србистику

УДК 811.163.41'366.543'364

ОДНОС КОНСТРУКЦИЈА КОД+ГЕНИТИВ И У+ГЕНИТИВ У ИЗРАЖАВАЊУ СОМАТСКЕ ПОСЕСИВНОСТИ

У раду се анализира конкуренција приједлошко-падежних конструкција *kod*+генитив и *u*+генитив у синтаксичко-семантичким реализацијама са значењем соматске посесивности на корпусу из књижевноумјетничког стила. Циљ рада је да се испитају синтаксичке позиције у којима се ове конструкције јављају, затим услови контекста реченице у којима се јављају, те њихова фреквентност и замјенљивост у датом контексту.

Кључне ријечи: *соматска посесивност, kod+генитив, u+генитив, конкуренција*

1.Посесивност је семантичка категорија која одавно интригира истраживаче из различитих научних дисциплина и о којој постоји обимна литература. Рађене су и бројне поткласификације, али код већине аутора налазимо да се посесивност прије свега распознаје као неотуђива и отуђива (Филмор 1968; Хајне 1997; Стојановић

---

* svetlana.b.panic@gmail.com

1996; Куна 2012; Ковачевић 2015; Омеровић 2011, Палић 2010) и сви су сагласни у томе да је поткатегорија неутуђива посесивност изведена из релације дио–цјелина и представља однос у коме „posjednik imanentno posjeduje označeni objekt” (Омеровић 2011: 29), при чему се наглашава да је првобитно „podrazumijevala obuhvatanje ili tisanje lica” (Исто: 27), због чега се као примарна релација у окриву неутуђиве посесивности издваја релација човјек – дио тијела.

Будући да литература нуди погледе на категорију посесивности из различитих перспектива, очекивано је да се не може рећи да постоји потпуна унисоност. Самим тим ни о самом обухвату термина соматска посесивност још увијек немамо општеприхваћене резултате. У *Enciklopedijskom rječniku ligvističkih naziva* Рикарда Симеона уопште нема ове одреднице, а у *Rječniku stranih riječi* налазимо само придјев *соматичан* са сљедећим значењем: „*grč.* (sōma, 2. -atos – tijelo) tjelesni, koji se odnosi na tijelo; **соматичне станице** – stanice svih tkiva tijela, osim spolnih; *isto i sōmatski*; **соматогѣн** *grč.* (*isp.* geneza) uvjetovan tjelesnim pojavama; **соматогѣнеза (-генѣза)** – prikaz uzroka, razvoja i toka bolesti ili simptoma koji se pojavljuju pod tjelesnim uticajima; *isp.* psihogeneza; **соматолѣгија** (*grč.* lógos – riječ, govor) – nauka o životinjskom (i čovječjem) tijelu” (Клаић 2001: 1250). Дакле примарни проблем се јавља при одређењу опсега значења који обухвата сам термин *соматички* јер није јасно разграничено да ли под овај термин потпадају лексеме са семом +живо или се опсег сужава укључивањем додатне семе +људско, односно да ли се сема –људско/+животињско искључује. Термин *соматички* први пут у лингвистици употребио је совјетски лингвиста Ф. Вак: „Соматические фразеологизмы — это фразеологические единицы, имеющие в своем составе наименования частей **тела человека или животного** [наше истицанје], например , р е а д т њ с т м а ‘под-

нять голову', s i l m i t e g e m a 'строить глазки', s a b a j a l g e v a h e l e t õ m b a m a 'поджать хвост' и др" (1964: 6). Као што се види, Вак је у соматизме укључивао и лексику са ознаком +животињско, што значи да соматска посесивност подразумеїева однос дијела и цїєлине код бића и животиња, с тим да је увијек примаран код човјека, будући да је човјек центар у истраживању свих бића, која се у соматизму морају релационо према њему испитивати.

1.1. Термин *соматїизам* (*соматїски*) до сада је највише коришћен у оквиру фразеолошких и дијалектолошких испитивања, те у оквиру испитивања полисемије (в. Ивановић 2018: 52). Нарочито у оквиру фразеологије налазимо обимну литературу, у којој овај термин скоро да се може схватити хипонимски у односу на термин *фразеолоїизам*. Међутим, ни у оквиру ове области значење самог термина није конзистентно: „Somatski frazemi su oni koji za barem jednu sastavnicu imaju dio tijela. Neki frazeolozi u somatske frazeme svrstavaju samo one koji za sastavnicu imaju dio ljudskoga tijela, dok drugi ukljućuju i one koji za sastavnicu imaju dio životinjskoga tijela. Osim toga, neki iz navedenih skupina iskljućuju unutarne organe, organe koji nisu vidljivi na živom ljudskom tijelu, a neki u somatske frazeme uvrštavaju i one koji za sastavnice imaju apstraktne pojmove (*duša*)” (Малнар 2011: 101). Ми смо се ипак определијели да се ослонимо на истраживања која соматско значење посматрају шире од физиолошког, нпр. код Јурија и Валентине Апресјан налазимо дефиницију седам система соматизама „функціонування яких відбувається за участю якого-небудь органу або органів [13, 328]:

- 1) сприйняття (органи тіла 'сприймати');
- 2) фізіологія (тіло загалом, 'відчувати');
- 3) моторика (частини тіла, 'робити');
- 4) бажання (воля, 'хотіти');

5) інтелект (розум, 'думати про');

6) емоції (душа, 'відчувати');

7) мова (мова, 'говорити')” (Ј. и В. Апресян преко: Ромањук 2014: 16).

Према томе, термин соматизам у нашем раду неће бити сведен на искључиво физиолошко, тактилним осјетлима доступно тјелесно, него ће обухватити сему +људско, односно +животињско као архисему будући да те ознаке бића такође потпадају под значење неотуђиве посесивности.

2. У овом раду бавићемо се упоређивањем синтаксичких услова и позиција које заузимају приједлошко-падежне конструкције *ког*+генитив и *у*+генитив у изражавању соматске посесивности на примјерима ексцерпираним из књижевноумјетничког стила. При ексцерпирању примјера одмах смо уочили да је конструкција *ког*+генитив много фреквентнија у употреби у односу на конструкције *у*+генитив, што је и очекивано будући да се у Милетићевом раду *Уйошреда йредлоја у са јенишивом* из 1932. године већ констатује архаичност као карактеристика конструкције *у*+генитив (в. Милетић 1932: 115). Соматска посесивност изражена овим двјема конструкцијама синтаксички се остварује у четири контекста:

1. у оквиру супстантивних неконгруентних синтагми,
2. у оквиру поредбених синтагми,
3. у оквиру реченица са посесивним глаголом у предикату, и
4. у оквиру реченица са непосесивним глаголом у предикату.

2.1. Примјере за обје конструкције нашли смо у оквиру синтагми и то:

2.1.соматизми у супстантивним неконгруентним синтагамама:

(1) **Код Маје, болест** се појавила одједном, с узнемирујућим знаковима (Десница, ПИГ)¹;

(2) Два млада научника, школована на страни, позвана да ово виде, нису видели ама баш ништа, само су били изненађени видом празноверице **код ових** људи, препаднутих сопственом прошлошћу (Велмар Јанковић, Д);

(3) И свака друга породица је изгледала исто тако, тражећи узроке боли и погађајући количину јада **код других** (Тодоровић, ДССНЗ: 94);

(4) **У њега су зуби** као турпија па све струже и мрви гвожђе као ти препечену кукурузну кору (Ђопић, ГУКННВ);

(5) Знате ли ви — уплете се учитељ — да су **у кита** уста као ова механа, па само хукне у се — а човек улети (Глишић, Р);

(6) Добро је то што он, Никанор, сања анђеле, јер је то доказ да је **у њега вера** постојана... (Ненадић, Д);

2.2. соматизми у оквиру поредбених синтагми;

(7) Лице би му одједном дошло кошчатије, испијеније, наочиглед је тамњело и најзад добивало спечену, печалну боју, **као код тешких никотиничара** (Десница, ПИГ);

(8) Његови су се удови каткад покретали без његове воље, несувисло, **као код ситног дјетета** (Десница, ПИГ);

(9) У наш психички механизам ушуња се извјесна негипкост зглобова, изврсна несигурност у се, **као код старих акробата пред завршни скок** (Десница, ПИГ);

(10) Кад хоће да их схвати, гледа им у лица и све му бива јасно јер су им изрази готово исти **као и у оних** које је добро познавао (Велмар Јанковић, Д);

---

1 Примјери без ознаке броја странице у загради преузимани су са сајтова antologijasrpskeknjizevnosti.rs, rastko.rs и wikisource.org током фебруара, марта и априла 2022. године.

(11) – О, бог с нама! – прихвати трећи. – А има, велиш, и реп? – **Као у керчета** (Глишић, РЗ); (12) Мораћу чекати да изрони из мисли које су, **као ни у кога** овдје, дубоко везане за ово мјесто (Тодоровић, ДССНЗ: 15);

(13) **Очи** су му се некако сузиле, баш **као у мачке** кад постане опрезна, док смо стајали онако потпуно без везе и хипнотисали се једно осам и по минута (Капор, БЈА).

Оба типа синтагми понашају се врло слично. У синтагмама са неконгруентним атрибутом посесум је изражен надређеним супстантивом, а посесор конструкцијом *код*+генитив односно *у*+генитив, а обје су једнако замјенљиве конгруентним посесивним синтагмама, нпр. *код Маје болесѝ* → *Мајина болесѝ*, *у њеѝа зуди* → *њеѝови зуди*. У оквиру поредбених конструкција соматска посесивност формално је опосредована глаголом јер ове конструкције формално успостављају директну везу са глаголом у предикату и врше адвербијалноодредбену поредбену и поредбено-начинску функцију. Међутим, и оне се могу посматрати као конструкције у функцији неконгруентног атрибута с тим што је сам посесум са соматским значењем елидиран јер је комуникативно редундантан. Елидирањем посесума изражавање соматске посесивности ограничава се на ове двије међусобно замјењиве конструкције, док би у случају експлицирања посесума обје конструкције биле замјењиве такође конструкцијама неконгруентног атрибута са бесприједлошким генитивом – *доја лица као код ѝешких никоѝиничара* → *доја лица као лица ѝешких никоѝиничара*, *изрази лица као и у оних које је добро ѝознавао* → *изрази лица као изрази лица оних које је добро ѝознавао*.

2.3. У оквиру предикатске посесивности, која примарно подразумејева предикатске конструкције са глаголима посесивне семантике – *диѝи*, *имаѝи*, *ѝосједоваѝи*, *ѝриѝадаѝи*, издвајамо следеће примјере:

(14) **Код њих нема накнадног жаљења и постхумних приговора** (Десница, ПИГ);

(15) »А тако и треба, вели мој теча; није механа да се у њој банчи, ломи, већ човек да живи.« И заиста, **код њега је све** смишљено, тихо и темељито (Станковић, СД);

(16) Ништа, ништа, госпођо, **код деце су те температуре** увек високе! (Капор, БЈА);

(17) Украсио је, раскошно украсио свим што дело савршенству узноси. **У ње је понос владара** чиј скиптар народ благосиља и срчаност млада ратника у смрт заљубљена; **у ње је мудрост**, којом би се старост дичила и која би достојна била да се са олтара казује. **У ње је поглед** који продира у земљину утробу и понире у морске дубине (Нушић, Т);

(18) Одлазио би с Јањом кад би га она позвала, причао као и сви остали како је било, али видело се да **у њега нема веселости**, да му се насмејано лице изненада згрчи, за тренутак додуше, толико да то и најглупљи међу нама примети како Кирча све ово чини с напором, како се претвара и нешто дубоко у себи пече (Ненадић, Д);

(19) На Христовом телу створио је Прохор све оно што није имао на свом. Христове груди су моћне, Прохорове тесне, утонуле: на Христу силна снага, кипте пуне мишице набрекле и бујне, **у Прохора млитава сува кожа** што виси са искривљених костију (Ненадић, Д).

У примјерима са глаголом *имајџи/немајџи* посесум је у функцији логичког субјекта, што је условљено семантичко-реклајским карактеристикама самог глагола, док је посесор изражен функцијом објекта. Глагол *дијџи* у овом значењу компатибилан је са глаголом *имајџи*, и то тако што се он употребљава изван презента, док се глагол *имајџи* употребљава у презенту. Међутим, у испитаном корпусу нашли смо само примјере са глаголом *дијџи* у презенту, који може бити и елидиран као у примјеру 19, али сматрамо да је и глагол *дијџи* овдје у егзистенцијал-

но-посесивном значењу, као и глагол *имати*², односно не сматрамо да је глагол *бити* у наведеним примјерима употребљен у значењу копуле, него да се понаша као егзистенцијални глагол *имати* као у примјеру: *Једни су тврдили да код Милушића постоји тај свраб; други, да је то фикс-идеја лудака* (Секулић, КПГ). У парафразираном облику са глаголом *имати* као примарним посесивним глаголом посесори заузимају позицију граматичког субјекта, док су посесуми у позицији објекта → нпр. *Они немају (осјећаја) накнадној жаљења и њихових пријора, односно Она има њен владар... она има мудрост..., она има њојлед...*, па почетне конструкције готово да имају сутруктуру пасивних реченица, односно комуникативно се истичу посесуми у синтаксички првостепеним функцијама.

2.4. У литератури се сусреће један синтаксичко-семантички тип соматске посесивности који М. Ковачевић назива „синтаксички посредне соматске посесивне синтагме”, које „не потпадају ни под атрибушке соматске конструкције ни под предикатске соматске конструкције (...) него су заправо глаголом опосредоване соматске конструкције засноване на лексичкосемантичком међуодносу двају неатрибушких реченичних чланова” (Ковачевић 2020: 118). Ту је ријеч о конструкцијама са глаголом у предикату који није примарно посесивне семантике, него се њиме отварају неатрибушке позиције за навођење супстантива којим се означава човјек и другога којим се означава посједовани ентитет, при чему ти супстантиви не ступају у синтагматски однос.

2 Сњежана Кордић сматра да се употреба глагола *имати* у егзистенцијалном значењу развила из посесивног значења. (в. Кордић 2022: 153).

У овом контексту унутар корпуса који смо посматрали нисмо нашли примјере са конструкцијом у+генитив, а са друге стране највише примјера за употребу конструкције *код+генитив* издвојено је управо у овом реченичном контексту, и то на следећи начин употребљене:

1. посесум је у функцији граматичког субјекта,
2. посесум је у функцији објекта.

2.4.1. Највише примјера у оквиру глаголом опосредованих синтагми који означавају соматску посесивност издвајамо са структуром у којој је посесум изражен функцијом граматичког субјекта:

(20) Покаткад, али веома ретко, почело би да *код ње оно* као долази, јавља се, почела би да јој прса играју, образи, уста сврбе... Она би тада, кривећи та своја прса, образе, сва зајапурена, очајно шапутала... (Станковић, ПЖ);

(21) Риста врло добро учи, али је избила *код њега једна дивља напраситост у нарави и један пркос без граница* (Секулић, КПП);

(22) Некако је одједаред избила *код Мије потреба* да се дотерује, да се кицоши, сасвим туђа потреба свој осталој деци која су још живела за игру и јурију (Секулић, КПП);

(23) Оно *што* ме је излуђивало *код њега* биле су сиве очи пантера из зоолошког врта, и то што уопште није био циција, као други из моје улице (Капор, БЈА);

(24) Било је ту енергије која скоро налеће; било тамне неке емотивности; било достојанства и интелигенције *која* изненађује *код младића од деветнаест година* (Секулић, КПП);

(25) *Ништа* мени, Тодоре, доброто моја, није *код тебе* необично... (Секулић, КПП);

(26) *Увиђавност* је нарочито јака *код људи усамљених, заборављених, безнадежних*; они се боје свега и стиде себе (Секулић, КПП).

У примјерима (20–22) уочава се да је посесумом у функцији граматичког субјекта изражен соматизам који означава особину посесора која није његова стална карактеристика, док глагол у предикату означава појављивање, што подразумијева или иницијалну фазу опсервације или иницијалну фазу симултано егзистенције и опсервације. Позиција посесора изражена конструкцијом *код+генитив* формално је уведена преко глагола и упућује на адвербијалноодредбену мјесну/околносну функцију, што би се могло потврдити и њеном замјенљивошћу конструкцијом *у+локатив*. Међутим, ова конструкција остварује релацију и са супстантивима у функцији граматичког субјекта (*→оно код ње, напраситост и пркос код њега, потреба код Мије*), који се могу парафразирати конструкцијама са конгруентним посесивним атрибутом (*→оно њено, његова/и напраситост и пркос, Мијина потреба*), па се може закључити да је овдје ријеч о функцији предикатског апозитива, који „*implicira dvostruku sintaksičku povezanost naseg konstituenta i sa imenskim argumentom i sa samim predikatom*” (Суботић, Петровић 2000: 1158).

У примјерима (23) и (24) посесум је оба пута на позицији релативизатора зависне атрибушке клаузе у оквиру које заузима позицију граматичког субјекта, а глаголом у предикату зависне клаузе изражена је реакција на посесум. У примјеру 24 конструкција *код+генитив* нужна је јер се односи на два посесума изражена у главној клаузи – *сиве очи* и *џо* (*што није дио циција*), при чему је прецизна особина означена другим посесумом изражена зависном клаузом, што онемогућава замјену конструкције *код+генитив* конгруентним посесором *његов*, док уз први посесум стоји привидан посесор изражен функцијом неконгруентног атрибута *џанџера*, који има значење поређења по сличности. Бесприједлошки генитив овдје би се такође могао замијенити конструкцијом *као+код+генитив*, у ком

случају би замјена конструкције *код*+генитив у зависној атрибуској клаузи посесором *његов* уз директан посесум *сиве очи* у надређеној клаузи била могућа. На начин како је у датом примјеру изражен посесор постигнуто је стилско наглашавање посесора, а сама конструкција *код*+генитив, као и у примјерима (1–3), остварује чврсту релацију са глаголом у предикату, али и нешто слабију са субјектом/релативизатором *што* (па преко њега са *оно*), што опет упућује на функцију предикатског апозитива. У примјеру (25) атрибуцка зависна клауза налази се у контексту три координиране егзистенцијалне клаузе у којима се посесуми изражавају функцијом логичког субјекта. Зависна атрибуцка клауза уведена је преко посљедњег наведеног посесума/антецедента, њен релативизатор у функцији граматичког субјекта, а конструкцијом *код*+генитив постављеној у крајњу позицију у реченици стилски се изразито наглашава посесор, који на исти начин као и у претходним примјерима врши функцију предикатског апозитива односећи се и на непосредни глагол у предикату, и, нешто слабије, на супстантивно употријебљену замјеницу *која*, односно преко ње на посесум у антецедентном појму надређене реченице.

Примјери (25) и (26) специфични су према типу предиката, наиме предикат је именски и означава особину посесума у функцији граматичког субјекта. Конструкција *код*+генитив и овдје је у контактної позицији са предикатом, али такође остварује везу и са супстантивом/посесумом у функцији субјекта, па сматрамо да је и у овој ситуацији функција конструкције *код*+генитив најближа функцији предикатског апозитива.

2.4.2. Да функција конструкције *код*+генитив највише одговара функцији предикатског апозитива показују и примјери у којима се посесум налази у функцији директног објекта:

(28) Мислим, ови часописи за неписмене стварају *код луцкасијих Београђанкица* **осећање** да су у контакту са светом (Капор, БЈА);

(29) Ја сам и раније *код њеџа* примећивао неке **настрани** (Ненадић, Д);

(30) Једноставан, иако врло способан, марљив, скроман, чист од сваке усплахирене амбиције. **То** још нисам видео *код млада* човека (Секулић, КПП);

(31) Сав укочен, утонуо у ту истину али без немира, Добрача је нагло у себи препознао спокојство **које** је, једном, већ био упознао *код некої друјої* (Велмар Јанковић, Д);

(32) Догађало му се да, у својим улогама, смањује одстојање према себи а повећава га према другима; догађало му се, све чешће, да она претерана самоувереност, **којој** се подсмевао *код друјих*, избије и из њега; догађало му се да, за час, поверује како ће му победа увек бити наклоњена, иако не значи много (Велмар Јанковић, Д);

(33) Одатле онај вид чистоте **на који** каткад наилазимо *код дубоко искусних и до сржи њокварених људи* — она чудна смјеса наивности и развратности, стидљивости и бестидности, **коју** неријетко сусрећемо у старим и искусним грешницима (Десница, ПИГ).

У свим примјерима конструкција *код*+генитив којом је изражен посесор у контактної је позицији са глаголом у предикату, док је посесум изражен функцијом објекта, много фреквентније директног него индиректног. Глаголи у предикату су или опсерваторни или имају семантику изазивања реакције, па се том семантиком и отвара адвербијалноодредбена мјесно-околносна функција, овдје изражена конструкцијом *код*+генитив, која, као и у претходној групи примјера, одржава релацију и према супстантиву/посесуму у функцији објекта, па је и у овим примјерима конструкција функција конструкције *код*+генитив најприближнија функцији предикатског апозитива, „*koji modifikuje znacenje jednog od imenskih*

argumenata u okviru i u toku realizacije glagolske predikacije” (Суботић, Петровић 2000: 1158), дакле функција именског аргумента није нужно субјекат. Мјесно-околносно адвербијалноодредбено значење изводимо из конкурентности конструкција *kod*+ġенитив и *u*+локатив у наведеним примјерима, посебно у примјеру 6, гдје имамо двапут наведене супстантивне посесуме који су истовремено антецеденти зависних атрибутских клауза. Релативизатори тих клауза заузимају функцију објекта својих клауза, а адвербијалноодредбено мјесно-околносно значење у првој зависној клаузи изражава се конструкцијом **код**+ġенитив, док је у другој клаузи изражен конструкцијом *u*+локатив – у *сѿарим* и *искусним ġрешницима*.

3. Иако нисмо пронашли примјере са конструкцијом *u*+ġенитив у изражавању соматске посесивности у оквиру глаголом опосредованих несинтагматских конструкција, теоријски би било могуће у наведеним примјерима конструкције *kod*+ġенитив замијенити овом конкурентном конструкцијом. Сва четири наведена типа употребе конструкција *kod*+ġенитив и *u*+ġенитив у изражавању соматске посесивности показују системску конкурентност, мада је у употреби конструкција *kod*+ġенитив фреквентнија и то од релативно веће до скоро апсолутне заступљености у односу на конструкцију *u*+ġенитив. Разлог за то прије свега би требало тражити у самој семантици приједлога, јер је опште познато да сам падеж ġенитив има изузетно широку дистрибуцију, односно „он може бити облик како адноминалне тако и адвербијалне одредбе; у погодним контекстуалним условима може вршити функцију сваког члана реченичке конструкције; најзад, у разним контекстуалним варијантама може исказивати необично широку лепезу значења између којих је често тешко успоставити изразиту границу” (Фелешко 1995: 16).

Већ самим увидом у одреднице у и *код* у једно-томном *Речнику српскога језика* (2018) уочава се да се много више значења издваја за приједлог у у односу на приједлог *код*. За приједлог *код* прије свега уочавамо да се користи искључиво са падежом генитивом, док се за употребу приједлога у прво издвајају значења при употреби са акузативом и локативом, а тек онда са генитивом, што само по себи упућује на то да се примарна употреба овог приједлога не односи на падеж генитив. Прва два значења употребе приједлога *код* односе се конструкције са значењем локације: „код – предл. (с ген.): **1.а.** *ѿоложај или месѿо вршења радње које се налази уз, ѿоред, близу, до, крај ѿојма уз чије име сѿоји*: у Крушевцу код воде Мораве, код ловачке ватре, у Обреновцу код Београда. **б.** *месѿо вршења радње које је у унуѿрашињосѿи нечеѿа, у њеѿовој сфери, у ѿогручју*: остати код куће, притворен код полиције. **2.** *месѿо завршеѿка креѿања које је у близини ѿојма у ѿениѿиву*: одвести га код лекара, поћи код мајке” (РСЈ 2018: 518–519), затим се издвајају значења која се односе на околности вршења глаголске радње: „**3.а.** *ѿојам за који се везује ѿаѿољска радња*: остати код уверења, бити у мислима код сина. **б.** *огређује околносѿи вршења ѿаѿоске радње*: разговарати код вечере, бити у кафани код чаше вина” (519), након чега се издваја посесивно значење: „**4.** *Огређује ѿојам у чијем је власниѿиву, ѿосегу, домену, огн. у чијем је схваѿању, веровању, расѿоложењу и сл. оно шѿо се казује*. – Како се код нас зове ово јело? Код тих риба имају велика пераја” (Исто). Код приједлога у примарно се издваја његова употреба са локативом у значењу интралокације: „у – предл. **I.** (с. ак. и лок.) **I.** (с лок.) *означава да се нешиѿо налази унуѿар нечеѿа, у оѿсеју нечеѿа*: бити у соби, у граду, крити се у трави” (Исто: 1291), затим се наводи 14 значења овога приједлога употријебљеног са акузативом и локативом, да би се тек онда издвојила његова секундарна употреба са генитивом: „**II.** (с ген.) *означава да је нешиѿо у*

поседа или у домену појма у генитиву или да је својствено томе појму или у вези с њим: **код** (наше истицање). **1.а.** кад се указује на нешто што је својствено некој средини или што се долађа у њој: у нас, у примитивних народа. **б.** кад је реч о поседовању, располањању нечим: у Милке дијамантске огрлице. **в.** кад се указује на особине, стања или прилике, околности својствене неком: у Милице дуге трепавице” (Исто). Као што смо истакли у одредници, јасно је да се сама ова два приједлога посматрају конкурентно, односно подударна су кад је ријеч о значењу „да је нешто у поседу или у домену појма у генитиву или да је својствено томе појму или у вези с њим”, односно „кад се указује на особине, стања или прилике, околности својствене неком”. Будући да генитив има изузетно разнолику семантичко-синтаксичку употребу, као и да се конструкције са приједлогом у користе знатно разнородније у односу на конструкције са приједлогом *код*, те да се приједлог у примарно употребљава са падежима акузативом и локативом, може се закључити да се употреба конструкције *код*+генитив у изражавању посесивности наметнула као фреквентнија, што је довело до тога да су конструкције *у*+генитив стилски маркираније. Такође конструкција *у*+генитив носи додатну стилску маркираност јер семантика интралокације приједлога додатно потцртава посесивно значење генитива. Осим тога, како је наша анализа показала, конструкција *код*+генитив у контексту реченице са глаголом непосесивне семантике имају и адвербијалноодредбено околностно значење, које се изводи и из значења самог приједлога, па је то још један разлог којим се може објаснити изразитија конкурентност конструкције *код*+генитив у односу на конструкцију *у*+генитив у изражавању соматске посесивности.

4. На испитаном корпусу из књижевноумјетничког стила уочили смо да се соматска посесивност изражена

приједлошко-падежним конструкцијама *ког*+генитив и *у*+генитив остварује:

1. у оквиру синтагми неконгруентног атрибута;
2. у оквиру поредбених синтагми,
3. у контексту реченица са глаголом посесивне семантике у предикату,
4. у контексту реченица са глаголом у предикату који нема посесивну семантику.

У синтагмама са неконгруентним атрибутом посесум је изржен надређеним супстантивом, док се посесор изражава двјема посматраним приједлошко-падежним конструкцијама у функцији неконгруентног атрибута. Поредбене конструкције којима се изражава соматска посесивност формално су уведене преко глагола, али их такође можемо сматрати синтагмама неконгруентног атрибута са елидираним супстантивом којим је изражен посесум. У коспусу смо издвојили значајан број примјера са реченичним контекстом у коме се јавља глагол посесивне семантике, и то са глаголима *имаџи* и *диџи*. У примјерима са глаголом *имаџи* посесум је изражен функцијом логичког субјекта, а посесор функцијом објекта, док су примјери са глаголом *диџи* показали да се, иако су ови глаголи у егзистенцијалном значењу суплетиви јер се глагол *имаџи* остварује у презенту, а глагол *диџи* у осталим личним глаголским облицима, у посесивном значењу овај глагол јавља и у презенту као прости глаголски предикат са посесумом у функцији граматичког субјекта а посесором у функцији објекта. Овај закључак потврђује и парафраза са глаголом *имаџи*, гдје се функције посесума и посесора замјењују, па се однос почетне и парафразиране реченице на основу реда реченичних функција може посматрати и као однос активне и пасивне реченице.

У посматраном корпусу издвојили смо као најфреквентније примјере са реченицама у којима се

преко глагола непосесивне семантике уводе (неатрибутске) функције којима се изражавају посесор и посесум, с тим што за ово значење нисмо пронашли примјере са приједлошко-падежном конструкцијом у+генитив. Анализа је показала да се у овим контекстима посесум може изразити или функцијом граматичког субјекта или функцијом објекта, чешће директног него индиректног, док се посесор изражен конструкцијом *код*+генитив формално уводи преко глагола и има функцију адвербијалне одредбе околности/мјеста, али успоставља повезаност и са супстантивом израженим посесумом, што према тим условима одговара функцији предикатског апозитива. Овај закључак поткрепљује и семантичка анализа самих приједлога *код* и у употребијених са генитивом, која показује да се приједлог у примарно употребљава са локативом и акузативом и као примарна издвајају се његова мјесна значења, за разлику од приједлога *код*, који се употребљава само са генитивом, значењски је знатно мање разгранат, а осим посесивног има и околносно значење, што сматрамо да је разлог његове изражене конкурентности у односу на приједлог у са генитивом.

Извори

- Велмар Јанковић, Д: С. Велмар Јанковић, *Дорћол*,
antologijasrpskeknjizevnosti.rs.
Глишић, Р: М. Глишић, *Роџа*, antologijasrpskeknjizevnosti.rs.
Глишић, РЗ: М. Глишић, *Редак звер*,
antologijasrpskeknjizevnosti.rs
Десница, ПИГ: В. Десница, *Прољећа Ивана Галеба*,
antologijasrpskeknjizevnosti.rs.
Капор, БЈА: М. Капор, *Белешке једне Ане*,
antologijasrpskeknjizevnosti.rs.
Ненадић, Д: Д. Ненадић, *Дорошеј*,
antologijasrpskeknjizevnosti.rs.
Нушић, Т: Б. Нушић, *Томауга*, Викизворник.

- Секулић, КПГ: И. Секулић, *Кроника њаланачкој гробља*,
antologijasrpskeknjizevnosti.rs.
- Станковић, ПЖ: Б. Станковић, *Покојникова жена*,
antologijasrpskeknjizevnosti.rs.
- Станковић, СД: Б. Станковић, *Сѣари дани*,
antologijasrpskeknjizevnosti.rs.
- Тодоровић, ДССНЗ: О. Тодоровић, (2020), *Док се све не збуде*,
Београд: Лом.
- Ђопић, ГУКННВ: Б. Ђопић, *Глава у кланцу, ноје на вранцу*, rastko.
rs.

Литература

- Вак 1964: Ф. О. Вакк, *О соматическој фразеолоџији в современном есѣонском лиѣературном языке*, Digar. 12. 2. 2022.
- Ивановић 2018: М. Ивановић, „Соматизми као мероними и партикуларизатори”, у: К. Кончаревић (ред.), *Трајом славистичких исѣраживања ѣрофесора Бојољуба Сѣанковића*, Београд: Савез славистичких друштава Србије, Филолошки факултет, 51–68.
- Клаић 2001: В. Клаић, *Рјечник страних рјечи*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Ковачевић 2015: М. Ковачевић, *Кроз синѣајме и реченице*, Београд: Јасен.
- Ковачевић 2020: М. Ковачевић, „Соматске неконгруентне посесивне синтагме у српском језику”, *Насљеђе* бр. 43, Крагујевац: ФИЛУМ.
- Кордић 2022: S. Kordić, *Riječi na granici rupoznačnosti*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Куна 2012: В. Kuna, *Predikatna i vanjska posvojnost u hrvatskome jeziku*, Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera.
- Малнар 2011: Malnar, М, *Somatska frazeologija čabarskih govora*, Hrčak, 15. 2. 2022.
- Милетић 1932; Милетић, Б, „Употреба предлога у са генитивом”, *Наш језик*, год. 1, св. 4, Београд, 112–115.
- Омеровић 2011: М. Omerović, *Nekongruentni atribut u bosanskome*

- jeziku*, Sarajevo: Slavistički komitet.
- Палић 2010: I. Palić, *Dativ u bosanskoj jeziku*, Sarajevo: Bookline.
- РСЈ 2018: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Ромањук 2014: Романюк В. М, *Линівісїиична ексіликація сомаїиичної лексики*, irbis-nbuv.gov.ua (17. 2. 2022)
- Стојановић 1996: S. Stojanović, *Binarne relacije posesije u engleskom i srpskom jeziku*, Beograd: Filološki fakultet Univerzитета u Beogradu.
- Суботић, Петровић 2000: Lj. Subotić, V. Petrović, *Apozitivni i/ili predikativni atribut*, sanu.ac.rs (25. 2. 2022)
- Фелешко 1995: К. Фелешко, *Значење и синїакса српскохрваїскої їенийива*, Београд: Вукова задужбина, Матица српска, Орфелин.
- Филмор 1968: C. J. Fillmore, *The Case of Case*, Bach E. And R. Harms (eds). *Universals in Linguistics Theory*, New York: Holt, Reinhart and Winston.
- Хайне 1997: В. Heine, *Possession: cognitivesources, forces and grammaticalization*, Cambridge: Cambridge University Press.

Svetlana Panić

THE RELATION OF CONSTRUCTIONS
AT+GENITIVE AND IN+GENITIVE
IN EXPRESSING SOMATIC POSSESSION

Summary

The paper analyzes the competition of prepositional-case constructions at+genitive and in+genitive in syntactic-semantic realizations with the meaning of somatic possessiveness on the corpus of literary and artistic style. It has been observed that the somatic possessiveness expressed by the prepositional case constructions at+genitive and in+genitive is realized: 1. within syntagms with an incongruent attribute; 2. within comparative phrases, 3. in sentences with a possessive verb in the predicate, 4. in sentences with a verb

in the predicate that does not have possessive semantics. In syntagms with an incongruent attribute, the possessum is expressed by a superordinate noun, while the possessor is expressed by the constructions *at+genitive* and *in+genitive* in the function of the incongruent attribute. Comparative constructions that express somatic possessiveness are formally introduced through verbs, but we can also consider them as syntagms of an incongruent attribute with an elided substantive that expresses the possessum. In the examples of predicate possessiveness with the verb *to have*, the possessum is expressed by the function of the logical subject, and the possessor by the function of the object, while the examples with the verb *to show* that in the possessive meaning, this verb appears in the present tense as well as introduces the possessum in the function of the grammatical subject and the possessor in the function of the object. The largest number of examples was singled out with sentences in which non-possessive verbs introduce (non-attributive) functions that express possessor and possessum, with the fact that we did not find examples with the prepositional-case construction *in+genitive* for this meaning. The analysis showed that in these contexts the possessum can be expressed either by the function of the grammatical subject or by the function of the object, more often direct than indirect, while the possessor is formally introduced through a verb and has the function of an adverbial provision of circumstances/place, but also establishes a connection with the substantive expressed by the possessum, which according to those conditions, corresponds to the function of the predicate appositive.

Keywords: *somatic possessiveness, at+genitive, in+genitive, competition*

ИНДЕКС ИМЕНА

А

- Ајзенберг, Питер (Peter Eisenberg) 199, 215
Ајдановић, Милан 242, 256, 306
Алановић, Миливој 27, 40, 209, 215, 268, 278
Андрић, Иво 243-247, 253, 255, 348
Антонић, Ивана 82, 187, 190, 196, 198, 215, 257, 259, 302, 303, 306, 341, 375
Арсенијевић, Бобан 220, 221, 224-226, 234, 235
Арсенијевић, Нада 196, 198, 215, 262, 279, 306, 366, 374
Ашић, Тијана 316, 340
Апресјан, Валентина 379, 380
Апресјан, Јуриј 379, 380
Анић, В. 183

Б

- Бабић, Миланка 58, 67, 68, 81, 289, 306
Бабић, Стјепан 349, 350, 358
Бадекер, Вилијам (William Baderker) 235
Бадурин, Лада 69, 82
Барић, Еугенија 87, 106, 167, 243, 256, 350, 358
Батистић, Татјана 196, 198, 215, 291, 306, 316, 341

- Бек Зигрид, (Beck Sigrid) 42
Белај, Бранимир 167, 253, 257
Белић, Александар 13, 15, 16, 37, 40, 41, 48, 58, 86-89, 106, 107, 141, 288, 306, 309, 348, 358, 361, 362, 374
Бојовић, Д. 221, 226, 235
Бондарко, Александар Владимирович 46, 58
Брабец, Иван 55, 58, 349, 352, 358
Брборић, Вељко 289, 306
Брозовић, Далибор 358
Булатовић, Миодраг 53-55, 57, 93

В

- Вак Феликс, А. (Вак Феликс Александрович) 394
Ван Пелт, Мајлс В. (Van Pelt Miles V.) 149, 152, 168
Васић, Вера 374
Васић, Драгиша 246, 253, 255
Велке, Клаус 199, 217
Велмар-Јанковић, Светлана 381, 388, 393
Вендлер, Зено 167
Видосављевић, Милена 173, 190
Влашкова, Лусија 112, 127
Војводић, Дојчил 52, 53, 58

- Володин, А.П 46, 47
 Вујовић, Душанка 167
 Вујовић, Лука 354, 358
 Вукадиновић, Зора 262, 279
 Вуковић, Јован 16, 17, 19, 41,
 131, 133, 136, 137, 141-144,
 156, 167, 353, 358, 374
- Г
- Галатану, Олга 167
 Генари, Силвија П. (Genarri
 Silvia) P. 34, 41
 Глишић, Милован 381, 382, 393
 Гортан-Премк, Даринка 196,
 198, 216
 Грицкат, Ирена 257, 306
 Грон, Атле (Gronn Atle) 27, 41
 Гудков, Владимир 347, 348, 353,
 358
 Гусев, Валентин Ю. 58
 Грубор 131, 142, 143
- Д
- Дамјановић, Раде Д. 172, 190
 Даути, Дејвид 112, 127
 Де Роса, Анамарија Силвана
 (de Rosa Annamaria Silvana)
 80, 81
 Десница, Владан 381, 383, 388,
 393
 Дешић, Милорад 289, 306
 Драгићевић, Рајна 107, 238, 242,
 257, 297, 307
 Дучић, Јован 251, 255
 Даничић, Ђура 87, 88, 98, 131,
 132, 135, 145, 146, 155, 159,
 162-165, 346, 352
- Ђ
- Ђорђевић, Дејан М. 172, 190
 Ђуркин, Веселина 303, 304, 307
- Е
- Енгел, Улрих (Ulrich Engel) 196,
 198, 216
- Ж
- Живковић, Сретен 349, 352, 358
- З
- Зечевић, Весна 106, 358
 Зника, Марија 106, 265, 279, 358
- И
- Ивановић, Милена 379, 394
 Ивић, Милка 86, 107, 196, 198,
 215, 241, 257, 297, 307, 362,
 364, 374
 Иго, Виктор 138
- Ј
- Јанда, Лаура А. 291, 307
 Јањушевић Оливери, Ана 67, 82
 Јерковић, Јован 190
 Јеротић, Владета 255
 Јовановић, Ана 157, 168
 Јовановић, Јелена 280
- К
- Казана, Деспина 224, 235
 Камп, Ханс (Kamp Hans) 41
 Капор, Момо 139, 246, 255, 382,
 385, 388, 393
 Капусина, Јелена 358
 Карлић, Вирна 66, 82
 Катнић, Бакаршић Марина 78,
 82
 Клаић, Братољуб 320, 341, 378,
 394
 Клајн, Волфганг (Klein
 Wolfgang) 41
 Клајн, Иван 59, 65, 82, 86, 99,
 104, 107, 177, 180, 182, 184,
 187, 188, 198, 199, 216, 241,

- 257, 258, 289, 290, 307, 320, 341, 348, 349, 351, 358, 359
- Кларић, Корнелија 66, 82
- Кликовац Б., Душка 15, 16, 41, 131-137, 139, 140, 142, 161, 165, 168, 307, 318, 319, 341, 374
- Ковачевић, Милош 127, 176-178, 183, 190, 196, 216, 220, 222, 223, 225, 238, 257, 269, 270, 272-276, 279, 285-289, 293, 298, 301-303, 305, 307, 308, 340, 341, 356-358, 368, 374, 378, 384, 394
- Кордић, Сњежана 320, 394
- Крацер, Анђелика (Kratzer Angelika) 42
- Кристал, Дејвид 263, 265, 279
- Кубурић Мацура, Мијана 301, 307
- Куна, Бранко 253, 257, 378, 394
- Кусумото, Кијоми (Kusumoto Kiyomi) 34, 41
- Крон, Гауз 201
- Клубичка, Филип 234
- Куленовић, Скендер 348
- Л
- Лалевић, Миодраг 48, 58
- Лалић, Михаило 52, 53, 55, 57
- Лончарић, Мијо 106, 167, 358
- Лазаревић, Лаза 90, 100
- Љ
- Љубешић, Никола 234
- М
- Малић, Драгица 106, 358
- Малнар, Марија 379, 394
- Маретић, Томислав 15, 41, 48, 58, 87-89, 98, 99, 107, 141, 142, 168, 346, 352, 358
- Марковић, Александра 196, 216
- Марушич, Франц (Marušić Franc) 225, 233
- Маслова, Алина Юрьевна 49, 50, 58
- Меденица, Лука 308
- Милашиновић, Горан 255
- Миленковић, Милисав 253, 255
- Милетић, Бранко 380, 394
- Милосављевић, Бојана 79, 89
- Милошевић, Ксенија 41
- Миновић, Миливоје 58
- Митић, Ивана 220, 221, 225, 226, 232, 235, 279
- Мишић, Данијела Б. 173, 191
- Могуш, Милан 358
- Московљевић Поповић, Јасмина 127
- Мразовић, Павица 58, 86, 107, 141, 161, 262, 279
- Мулдер, Рене Х. 112, 127
- Мусић, Аугуст 86, 87, 90, 107
- Н
- Невинс, Ендрју (Andrew Nevins) 235
- Недељковић, Даница 285, 290, 293, 294, 296, 308, 309
- Ненадић, Добрило 381, 383, 388, 393
- Ненезић, Соња 257
- Никитовић, Зорица 241, 257
- Николић, Марина 64, 82
- Нушић, Бранислав 243, 247, 255, 383, 393
- О
- Огихара, Тошијуки (Ogihara Toshiyuki) 34, 41
- Омеровић, Мирела 317, 318, 341, 378, 394
- Остојић, Бранислав 59

- П
 Павешић, Славко 106, 358
 Палић, Исмаил 309, 378, 395
 Парти, Барбара Хол (Partee Barbara Hall) 32, 41
 Пети, Мирко 106, 358
 Петковић, Јелена 197, 216, 309, 366-368, 370, 371
 Петровић, Владислава 365, 386, 389, 395
 Петровић, Горан 53, 57
 Петровић, Драгољуб 354, 358
 Петровић, Растко Љ. 246, 255
 Пецо, Асим 257
 Пешикан, Митар 190, 355, 359
 Пижурица, Маго 190
 Пипер, Предраг 40, 59, 65-69, 82, 86, 104, 107, 176, 177, 180, 182, 184, 18, 188, 190, 198, 199, 216, 253, 257, 258, 262, 270, 279, 289, 298, 306, 309, 316, 318, 341, 348, 351, 359, 375
 Плазанић, Љиљана 173, 190
 Поповић, Данко 52, 57
 Поповић, Љубомир 59, 87, 89-101, 198, 199, 217, 270, 276, 277, 280, 288, 306, 309, 356, 359, 375
 Поповић, Људмила 82, 257, 279, 341, 375
 Прајс, Стјуарт 67, 82
 Прањковић, Иво 69, 82, 86, 107, 198, 199, 216, 317, 341, 342, 350, 356, 359
 Пратико, Гари Д. (Pratico Gary D.) 149, 152, 168
 Половина, Весна 183

 Р
 Радовановић, Милорад 202, 216, 309, 310, 375
 Реил, Уве (Reyle Uwe) 41
 Рајхенбах, Ханс (Reichenbach Hans) 42
 Растије, Франсоа (Rastier François) 131, 133, 168
 Редли, Јелена 292, 293, 310
 Ристић, Стана 310
 Ришнер, Власта 198, 216
 Ромањук, Људмила В. (Ромањук Людмила Василівна) 380, 395
 Ружић, Владислава 82, 257, 262, 279, 306, 341, 375
 Русимовић, Тања 276, 279
 Реметић, Слободан 98, 100, 107

 С
 Саксида, Аманда (Amanda Saksida) 235
 Секулић, Исидора 243, 256, 384, 385, 388, 394
 Селимовић, Меша 52, 53, 57
 Серл, Џон Р. 82
 Силић, Јосип 86, 107, 198, 199, 216, 350, 356, 359
 Симеон, Рикард 310
 Симић, Радоје 175, 177, 190, 196, 216, 279, 280
 Симовић, Љубомир Ч. 253, 256
 Сладојевић, Петар 18, 19, 42
 Слијепчевић Бјеливук, Светлана 64, 82
 Станковић, Борисав 246, 256, 383, 385, 394
 Станојчић, Живојин 59, 198, 199, 217, 257, 270, 276, 280, 310, 375
 Стевановић, Михаило 17, 18, 42, 59, 83, 87-93, 99, 107, 137, 168, 182, 191, 203, 217, 235, 262, 280, 289, 309, 310,

- 316, 342, 347, 348, 352-354, 359, 366, 375
- Степановић, Саша 173, 191
- Стијовић, Рада 191, 354, 359
- Стојановић, Андреј 238, 258, 264, 342
- Стојановић, Б. Д. 173, 191
- Стојановић, Љубомир 15, 42, 86, 88, 89, 107
- Стојановић, Смиљка 42, 241, 258, 377, 395
- Суботић, Љ. 386, 389, 395
- Станојевић, Веран 128, 280, 340
- Стефановић, Вук Караџић 87, 88, 91, 135, 346, 352
- Т**
- Талми, Леонард 138, 168
- Танасић, Срето 18, 20, 21, 23-25, 27, 37, 42, 49, 59, 67, 82, 87, 107, 177, 182, 183, 191, 257, 279, 306, 341, 375
- Тежак, Стјепко 358
- Телебак, Милорад 348, 359
- Тирнанић, Богдан 246, 256
- Тодоровић, Огњен 381, 382, 394
- Тодоровић, Стефан 93, 108
- Тополинска, Зузана 263, 280
- Тошовић, Бранко 82, 257, 258, 279, 306, 341, 342, 375
- Ђ**
- Ђерић, Ивана 358
- Ђопић, Бранко 381, 394
- Ђорић, Божо 242, 243, 258
- Ђосић, Добрица 256
- Ђосић, Павле 342
- Ђупић, Драго 354, 355, 359
- Ф**
- Фекет, Егон 68, 69, 83
- Фелешко, Казимјеж (Feleszko, Kazimierz) 99, 104, 108, 196, 198, 217, 302, 303, 310, 389, 395
- Филиповић, Владимир 262, 280
- Филмор, Чарлс Ј. (Charles J. Fillmore) 377, 395,
- Фрид, Мирјам 112, 128
- Х**
- Хајм, Ирен (Heim Irene) 42
- Хајне, Бернд, (Heine Bernd) 377, 395
- Халеви, Ривка 112, 128
- Харбишер, Бен 67, 82
- Хексема, Џек 128
- Хосе Лузон, Марија 73, 83
- Храковский, В.С. 46, 47, 59
- Храсте, Мате 349, 352, 358
- Харари, Јувал Ноа (Harari Yuval Noah) 139
- Ц**
- Цвијетић, Марија М. 172, 190
- Црњански, Милош 243, 244, 246, 247, 256
- Ч**
- Чутура, Илијана 284, 285, 289, 293, 295, 297, 298, 310, 311
- Џ**
- Џухмур, Зуко 139
- Ш**
- Шарић, Љиљана 168
- Шипка, Милан 320, 341
- Шкарић, Иво 358
- Штехов, фон Арним (Stechow von Arnim) 27, 33, 41, 42
- Штрбац, Гордана 375

Одјељење за српски језик
Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ
Књига 10

АКТУЕЛНА ПИТАЊА МОРФОСИНТАКСЕ СРПСКОГА ЈЕЗИКА

* * *

главни и одговорни уредник
Емир Кустурица

уредник
проф. др Милош Ковачевић

издавач
АНДРИЋЕВ ИНСТИТУТ
Трг Николе Тесле, Андрићград
00387 58 620912; info@andricevinstitut.org

за издавача
Емир Кустурица, директор

коректура и лектура
Желидраг Никчевић

именски регистар
Милан Ружић

прелом текста
Жељка Башић Станков

штампа
Белпак, Београд

тираж
100

ISBN 978-99976-89-14-6

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

811.163.41'367(082)

НАУЧНИ скуп "Актуелна питања морфосинтаксе српскога језика" (2023 ; Андрићград)

Актуелна питања морфосинтаксе српскога језика : радови са научног скупа „Актуелна питања морфосинтаксе српског језика”, одржаног у Андрићграду 7. 8. и 9. октобра 2022 / [главни и одговорни уредник Емир Кустурица]. - 1. изд. - Андрићград : Андрићев институт, 2023 (Београд : Белпак). - 401 стр. ; 20 см. - (Библиотека Научни скупови. Одјељење за српски језик ; књ. 10 / уредник едиције Милош Ковачевић)

Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст.
- Библиографија уз сваки рад. - Регистар. - Резимеи на енгл., фран. и рус. језику.

ISBN 978-99976-89-14-6

COBISS.RS-ID 139069185

